

శ్రీ
ఆంధ్రకవితరంగిణి

ఐదవ సంపుటము

రచయిత :

శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు

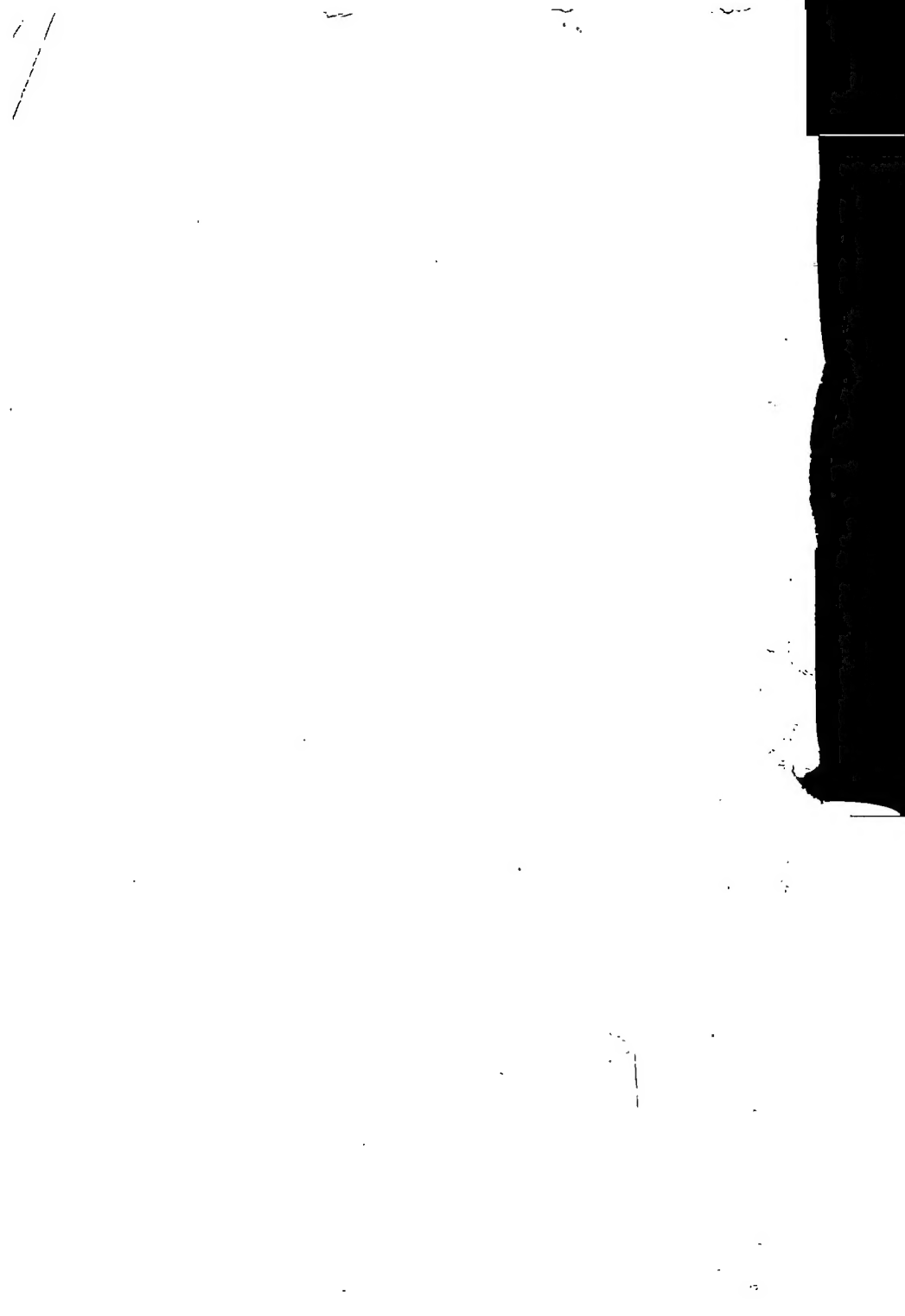
ద్వితీయ ముద్రణ : డిసెంబర్, 1999

ప్రకాశకులు :

హిందూ ధర్మశాస్త్ర గ్రంథ నిలయము,

ప్లట్ నెం. 103ఎ, మర్కజీమర్కాద అపార్టుమెంట్స్, అడిక్ మెట్, హైదరాబాదు.

వెల: 260/-

శ్రీ

ఆంధ్రకవితరంగిణి

ఐదవ సంపుటము

రచయిత :

శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు

ద్వితీయ ముద్రణ : డిసెంబర్, 1999

ప్రకాశకులు :

హిందూ ధర్మశాస్త్ర గ్రంథ నిలయము,

ప్లాట్ నెం. 103ఎ, ముర్ఖజీమర్వాడ అపార్టుమెంట్స్, అడిక్ మెట్, హైదరాబాదు.

వెల : 260/-

విషయ సూచిక

—:—

63. శ్రీనాథుడు

(అ) ఇతని పాండిత్యము	... 1
(ఆ) ఈతడు రచించిన గ్రంథములు	... 2
(ఇ) ఇతని జన్మస్థానము	... 3
(ఈ) శ్రీనాథుడు కన్నడుడా?	... 8
(ఉ) శ్రీనాథుని జనన కాలము-గ్రంథ రచనావయః కాలము	13
(ఊ) ఇతని గురువు	... 14
(ఋ) ఇతని జీవితవిధానము	... 15
(బూ) కొండవీటి రెడ్డిరాజులతో నీతనిసంబంధము	... 16
(౧) రెడ్డిరాజుల వంశవృక్షము	... 19
(౨) దువ్వూరు రెడ్లవంశవృక్షము	... 21
(3) మాచయరెడ్డిశాఖ	... 23
(౪) కుమారగిరిరెడ్డి యాస్థానమునశ్రీనాథున } కేల ప్రవేశము కలుగ లేదు	... 25
(౫) శ్రీనాథుని విద్యాధికారము	... 26
(౬) పెడకోమటివేముని శాసనములు	... 27
(2) రాచవేమారెడ్డి	... 33
(౭) ఇతని కృతిపతులు	... 35
(౧) మామిడిపెగ్గనామాత్యుడు-పండితారాధ్య	
చరిత్రము	... 35

(అ) మామిడిసింగనామాత్యుడు-శృంగారనైషధము	40
(1) నైషధరచనాకాలము	... 42
(ఆ) అవచితిప్పయనేటి - హరవిలాసము	... 45
(1) హరవిలాసరచనాకాలము	... 50
(ఇ) బెండపూడి అన్నమంత్రి - భీమేశ్వరపురాణము	59
(ఎ) దేసటి వీరభద్రదారెడ్డి - కాశీఖండము	... 69
(i) కలువచేటుశాసనము	... 70
(ii) కలువచేటు యెచ్చటనున్నది	... 73
(iii) తొత్తరమూడిశాసనము	... 74
(iv) అనితల్లి జననియెవ్వరు	... 76
(v) తిగుపరిశాసనము	... 78
(vi) కాటయ వేమునికొడుకు కొమరగిరిరెడ్డి	... 79
(vii) అల్లాడరెడ్డి	... 83
(viii) అన్నచోడజేవుని పరాక్రమము	... 86
(xi) అల్లాడవేమారెడ్డి	... 90
(x) అల్లాడవేమారెడ్డిభార్య హరిహరాంబ	... 90
(xi) కాటయవేమునకుఁ గాటయ యనుకమారుఁ డున్నాడా?	... 91
(xii) అల్లయవేమారెడ్డిభార్య మల్లసానమ్మ	... 98
(xiii) అల్లయవేమారెడ్డియెప్పుడుచనిపోయెను	... 99
(xiv) వీరభద్రదారెడ్డి; రెడ్డిరాజ్యంతము	... 101
(ఁ) దంతులూరి గన్నయభూపాలుడు- ధనంజయవిజయము	104

(2) శివరాత్రిమహాత్మ్యము - పువ్వులపు శాంతయ్య	106
(i) శివరాత్రిమహాత్మ్యరచనాకాలము	... 107
(ii) శివరాత్రిమహాత్మ్యకృత్యాది శ్రీనాథునిదేనా ?	108
(3) శ్రీనాథునిగఁ గనకాభిషేకము చేసినరాయలెవ్వరు ?	113
అతనిని గౌరవించిన సింగనృపతియెవ్వరు ?	112
(i) సింగమనాయని వంశవృక్షము	... 115
(ii) అయ్యనవోలుశాసనము	... 118
(iii) మొదటి యనవోతనాయని శాసనములు	... 120
(iv) మాదానాయనిఉమామహేశ్వరశాసనము	... 123
(v) రెండవమాదానాయనిభార్యనాగాంబశాసనము	128
(vi) మాదానాయని తామ్రశాసనము	... 130
(vii) శ్రీనాథునిగౌరవించినది మొదటిసర్వజ్ఞ సింగమనాయఁడే	... 134
(viii) రెండవసర్వజ్ఞసింగమనాయఁడు కాకూడదా ?	134
(ix) నందికంఠిచ తరాజను శతారికథ	... 137
(x) ఒంటిస్థంభముమేడకథ	... 144
(xi) డిండిములకథ	... 145
(xii) ప్రౌఢశబ్దము మొదటిదేవరాయలకు లేదా ?	146
(xiii) పండితాభిప్రాయము	... 153
(xiv) శ్రీనాథునిగద్యము	... 158
(4) శ్రీనాథుని కవిత్వగుణము	... 159
(5) శ్రీనాథునిగ్రంథములు-చాటువులు	
(1) శృంగారనైషధము	... 160
(2) భీమేశ్వరపురాణము	... 170

(3) కాశీఖండము	...	178
(౪) హరవిలాసము	...	175
(౫) వల్లభాభ్యుదయము	...	178
(౬) పల్నాటి వీరచరిత్రము	...	180
(ఏ) శ్రీనాథుని చాటువులు	...	187
(ఒ) శ్రీనాథుని సమకాలికులు	...	192
(ఓ) శ్రీనాథుని స్వభావము	...	193
(ఔ) శ్రీనాథుని యవసానదశ	...	195
(క) శ్రీనాథుని కుటుంబము	...	205
(ఖ) అనపర్తిశాసనము	...	206
(గ) అలభ్యములైన శ్రీనాథునికృతులు	...	208
64 వినుకొండ వల్లభరాయలు	...	211
65 నిశ్శంక కొమ్మన్న	...	224
66 ధైరవకవి	...	235
67 కొలని గణపతిదేవుడు	...	246
68 వెన్నలకంటి అన్నయ్య	...	268
69 అనంతమాత్యుడు	...	279

ఆంధ్రకవితరంగిణి

63. శ్రీ నాథుఁడు

కవినార్యభౌమబిరుదాంకితుఁడగు నిమ్మహాకవి నియోగి బ్రాహ్మ
ణుఁడు; ఆపస్తంబసూతుఁడు; భారద్వాజసోతుఁడు; కమలనాథ
పాత్రుఁడు; మారయామాత్యపుత్త్రిఁడు ఇతనితల్లి భీమాంబ.

—: ఈ త ని పా ం డి త్య ము :—

ఇతఁ డాంధ్రభాషయందు బహుకావ్యములను రచించిన మహా
మేధావి. తర్కవ్యాకరణ శాస్త్రములయందు గొప్ప పండితుఁడు.
ఆంధ్రకవిత్యమునఁ దిక్కనసోమయాజికీ దరువాతఁ బేర్కొనఁదగిన
ప్రతిభాశాలి. ఈతనికి శిష్యుఁడును భార్యకుసోదరుఁడు నైన దగ్గుబల్లి
దుగ్గనకవి తననాసికేతోపాఖ్యానమున శ్రీనాథునిఁగూర్చి యిట్లు చెప్పి
యున్నాఁడు.

సీ. సంస్కృత ప్రాకృత సారసేనీముఖ్య

భాషాపరిజ్ఞాన పాటవంబు

పన్నగపతి సార్యభౌమభాషిత మహా

భాష్యవిద్యా సమభ్యాసబలము

నక్షపాదకణాదపక్షిలో దీరత

న్యాయకళా కౌశలాతిశయము

త్రుతిపురాణగమ స్మృతिसాంఖ్యసిద్ధాంత

కబళనవృత్తి కారవంబు

పూర్వకవిముఖ్యవిరచితా పూర్వకావ్య

భావరససుధాచర్వణ ప్రౌఢతయును

గందళింపంగఁ గాళికాఖండనైష

ధప్రముఖవివిధ ప్రబంధములొనర్చి.

నీ. కవిసార్వభౌముడై కర్ణాటవిభుచేతఁ

గనకరత్నాభిషేకములు గనిన

శ్రీనాథసుకవి కూరిమిచేయుమఱివి

దుగ్గయకవి రాజ దగ్గుపల్లి.

*

*

*

ఈపద్యములనుబట్టి శ్రీనాథకవి తర్క వ్యాకరణసాంఖ్యాదిశాస్త్రములయందు నిరుపమాన సాండిత్యము గలవాడనియు, సంస్కృత ప్రాకృతాది భాషాప్రపూర్ణుడనియు నెఱుంగవగుచున్నది. హరవిలాసమున “సద్యస్య వేదశాఖాధీతినిష్ఠాతు” అని చెప్పకొనియుండుటచే నీమహాకవి కృష్ణయజుర్వేదమును సాంతముగాఁ బఠించిన వేదవిదుడని తెలియుచున్నది. ఆధ్యస్య వేదశాఖ యనఁగా కృష్ణయజుర్వేదము.

—: ఈ త డు ర చిం చి న గ్రంథములు :—

ఈకవిశేఖరుఁ డాంధ్రమున రచించిన గ్రంథముల

నీక్రిందఁ బేర్కొనుచున్నాఁడను.

౧ మరుత్తరాట్యుత్త

౮ వీధినాటకము

౨ శాలివాహన సప్తశతి

౯ శివరాత్రిమాహాత్యము

౩ శృంగారనైషధము

౧౦ పండితారాధ్యచరిత్రము

౪ భీమేశ్వరపురాణము

౧౧ నందనందన చరిత్రము

౫ కాశీఖండము

౧౨ మానసోల్లాసము

౬ హరవిలాసము

౧౩ ధనంజయ విజయము

౭ పల్నాటివీరచరిత్రము

ఇతఁడు సరస్వతీదేవునిపాసకుఁడు. శివభక్తుఁడు, కాని వైష్ణవ మతమును ద్వేషించు వీరశైవుఁడు కాదు. అద్వైతి. ఈతఁడు రచించిన గ్రంథములలోఁ జాలభాగము శివపరమయినవి. ఇతరగ్రంథములలోఁగూడ విష్ణుకథలు వ్రాయవలసి వచ్చినప్పుడు వ్రాయకవిడిచి పెట్టియు, క్లుప్తీకరించియు, శివకథను బెంచియు వ్రాసియున్నాఁడు.

—: ఇతని జన్మస్థానము:—

ఈకవికి బితామహుడైన కమలనాభామాత్యుడు, కవిపితామహుడనియు, సాహిత్యచక్రవర్తియనియు, పద్మపురాణ సంగ్రహమును కావ్యమును రచించిననియు, శ్రీనాథకవిరచించిన యీక్రింది పద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

తే మత్పితామహుఁ గవిపితామహునిఁ దలఁతుఁ
గలితకావ్యకలాలాభుఁ గమలనాభుఁ
జంద్రచందనమందార సదృశకీర్తి
సరససాహిత్య సామ్రాజ్యచక్రవర్తి. కాశీఖండము.

మ. కనకశ్లోకరధీను వారిధితటికాల్పట్టణాధీశ్వరున్
ఘనునిన్ బద్మపురాణసంగ్రహ కళాకావ్యప్రబంధాధిపున్
విసమతాకతిసార్వభౌముఁ గవితావిద్యాధరుం గొల్తుమా
యనుగుండానఁ బ్రదాత శ్రీకమలనాభామాత్యచూడామణిన్.
భీమేశ్వరపురాణము.

ఈకమలనాభామాత్యుడు రచించిన పద్మపురాణ మిప్పుడెచ్చటను గానరాదు. ఇతఁడు సముద్రతీరమందున్న కాల్పట్టణమున కధీశ్వరుడైనట్లు వైపద్యములో నున్నది. కొన్నిప్రతులలో క్కాల్పట్టణమని యున్నది. కాని యీపట్టణమేదియో తెలియలేదు. బ) శ్రీ. వీరేశలింగముపంతులుగారు 'క్రాలు' శబ్దమునకు "ప్రకాశించు" అను నర్థమును గ్రహించి క్రొత్తగాకట్టినపట్టణము ప్రకాశించుచుండును. కావున నెల్లూరు మండలమందు సముద్రతీరమున నున్న క్రొత్తపట్టణమే యీపట్టణమని యూహింపవచ్చునని కవులచరిత్రమున వ్రాసి యున్నారు. కాని యాయూహ సమంజసముగాఁ గన్పట్టుటలేదు. శ్రీనాథమహాకవి క్రొత్తశబ్దమును సూచించుటకు కాలు "క్రాలు" అనుశబ్దముల నుపయోగింపఁడు. ఈశబ్దము సంస్కృతపదసమాసమధ్య

మున నున్నది శ్రీనాథునివంటి మహాకవి యట్టిసమాసమును జేయఁడు. కాల్పవృక్షముని పేరైననై యుండవలయును లేదేని గ్రామనామమును సంస్కృతీకరించి సమాసము నైనచేసి యుండవలయును.

బి. శ్రీ. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు కృష్ణామండల మందలి “కాల్పవృక్షము” శ్రీనాథుని జన్మస్థానమైయుండునని వ్రాసి యున్నారు.

శ్రీనాథకవి రచించిన భీమేశ్వరపురాణ కృతిపతియగు బెండ పూడి యన్నయామాత్యుఁడు నుడివినట్లు చెప్పఁబడిన యూక్తిందివద్య ముల్ నీకవి పాకనాఁటివాఁడైనట్లున్నది.

సీ. వినిపించినాఁడవు వేమభూపాలున

కళిలపురాణ విద్యాగమములు

కల్పించినాఁడవు గాథపాకం బైన

హర్షనైషధకావ్య మాంధ్రభాష

భాషించినాఁడవు బహుదేశబంధులతో

విద్యాపరీక్షణ వేళలందు

వెదచల్లినాఁడవు విశదకీర్తిస్ఫూర్తి

కర్పూరములు దిశాంగణములందుఁ

తే. బాకనాఁటింటివాఁడవు బాంధవుఁడవు

కమలనాథుని మనుమఁడ వమలమతివి

నాకుఁ గృపసేయు మొకప్రబంధంబు నీవు

కలితగుణగణ్య ! శ్రీనాథకవివరేణ్య !

శ్రీకొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావుపంతులుగారు శ్రీనాథుని జన్మ స్థానము, కలపటమున గ్రామమై యుండునని యూహించినారు. ఇదియే సత్యము గావచ్చుననియు, నీకలపట మిప్పుడు, సముద్రతీరమున లేక పోయినను పూర్వముది సముద్రతీరమై యుండుననియు, గలపటమునఁ

బాటి దిబ్బలు మొదలగు ప్రాచీనచిహ్నములు గన్పించుచున్నవనియు, వాయుచుఁ బాకనాఁటింటివాఁడవు” అనువాక్యములోని “పాకనాఁటి” యనునది దేశము కాదనియు, నది గృహనామమై యుండుననియు, గంజాముడిల్లా పర్లాసిమిడి పట్టణములో “పాకనాటి” వాగు చతుర్థకులజు లున్నారనియు నట్లే యాయుంటి పేరుగలవారు బ్రాహ్మణులలోఁగూడ నుండియుండురనియుఁ గావున శ్రీనాథునియింటి పేరు పాకనాటివారై యుండుననియు శ్రీకృష్ణుల అచ్యుతరావుపంతులు గారు వ్రాసియున్నారు. “పాకనాఁటింటివాఁడవు” అనువాక్యమునకుఁ బాకనాఁటి నియోగిశాఖా బ్రాహ్మణుఁడవు అనియర్థము చేసికొన వలయునేగాని యాశబ్దము నింటి పేరుగా గ్రహింపరాదని పలువురు పండితు లభిప్రాయపడియున్నారు. అదియే సమంజసము.

శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగారుకాల్పట్టణశబ్దమును బ్రధానముగాఁ దీసికొని, యాశబ్దమున కించుమించుగా సరిపోవునట్లుచూచి కృష్ణామండలమందలి కాళీపట్నము శ్రీనాథునిజన్మస్థానమై యుండునని యూహించినారు వైజెప్పిన పాకనాఁటిబ్రాధను నదల్చుకొనుటకై శ్రీనాథునితాత యాపట్టణమందుండవచ్చుననియు, శ్రీనాథుఁడో, ఆతని తండ్రియో, తాతయో పాకనాఁటికేగియుండురనియు సమాధాన మొసంగినారు. ఆతనితండ్రి తాతలు వెలనాఁటి వారైనప్పుడు శ్రీనాథుఁడు కొంతకాలము పాకనాఁటియందున్నను బాకనాఁటివాఁడనని చెప్పకొని యుండఁడు కుమారధూర్జటి తండ్రితాతలనుండి కాళహస్తిప్రాంతనివాసులైనట్లు కన్పట్టుచున్నను దాను బాకనాఁటివాఁడననియే చెప్పకొనియున్నాఁడు శ్రీనాథునిపూర్వులు పాకనాఁటివారై తరువాత శ్రీనాథునితాత కాళీపట్టణమునకు వచ్చియుండెననినఁ గొంతవఱకు సమంజసముగనుండునేమో! ఈవాదములను జూచి—పేళనకొఱకో యేమో—శ్రీనాథుఁడు సింహళద్వీపవాసియనియు, నచ్చటఁ గాల్పట్టణమున్నదనియు శ్రీకృత్తపల్లి సూర్యారావుగారు పరివర్తతి

కలలో వ్రాసియున్నారు. ఈపద్యమునే యదాహరించుచు శ్రీనాథుడు శేఖరశర్మగారు సముద్రతీర గ్రామమును బట్టణమందురని భారతిలో వ్రాసియుండిరి.

ఈవాదములన్నియు నందడుకులవలె నున్నవని పాఠకులను కొనకమానరు. పాకనాటిలోఁ గాల్పట్టణమో తచ్చబార్థసూచక గ్రామమో లభించినఁగాని సర్వజనసమ్మతమైన శ్రీనాథజన్మస్థానము స్థిరపడదు. తమనివాసగ్రామము చిన్నదైనను, పేరు సరిసముగాఁ గాన్పింపకపోయినను దానిని సంస్కృతీకరించి, వాడుచుండుట కవుల కభ్యాసము. కంబముమేట్టను స్తంభగిరియనియుఁ బెరుగొండను ఘనాద్రియనియు కవులు వాడియున్నారు ఇంకను నిట్టియుదాహరణముల ననేకముగఁ జూపవచ్చును. కాల్పట్టణ మనఁగా నాకాలమున నదియొక పెద్దపర్వతస్థానమైన సముద్రతీర పట్టణమని యూహించి దానికై పెదకిన లాభములేదు. అది ప్రఖ్యాతి పట్టణమైనచో నాపేరునే శ్రీనాథుఁ డుదాహరించియుంచును. దానిచిహ్నములైన నిప్పుడుండకపోవు. అది యొక చిన్నగ్రామమైయుండుననియుఁ దానికిఁగమలానాభామాత్యుఁడుకరణమై, పండితుఁడై, ప్రజ్ఞానంతుఁడై ప్రతాపరుద్రునికాలములో నాచుట్టుప్రక్కలనున్న కొంతప్రదేశమున కధికారమును సంపాదించియుంచుననియుఁ దలంపవలసి యున్నది. గుంటూరుమండలమునందలి రేపల్లెతాలూకాలో నల్లూరను గ్రామ మొకటియున్నది. ఇది రేపల్లెకయిదుమైళ్ళదూరమునను సముద్రమునకుఁబడిమైళ్ళదూరమున నున్నది. అయిదువందల సంవత్సరములకు బూర్వము సముద్రమీఁగాగ్రామమున కింకను సమీపమున నుండియుండును. ఈగ్రామము పాకనాటిలోనిదే యనవచ్చును. పాకనాడు వెలనాడు. కమ్మనాడులకు “సరిపాడ్డు”ల నిప్పుడు సరిగానిర్ణయింపలేము.

ఈనల్లూరునే శ్రీనాథుఁడు కాల్పట్టణమనినాడనినాయూహ. (నల్ల + ఊరు = నల్లూరు. నల్ల = కాల; ఊరు = పట్టణము. కాల + పట్ట

ణము = కాలస్పృణము. నల్లత్రాసు = కాలసర్పమువలె) బాపట్ల
తాలూకాయందలి దగ్గుబాడీతని యత్తవారినివాస మనినచో నది
యీ గ్రామమునకు సమీపములో నుండును. ఇదికూడ నూహలమీఁద
నాధారపడినదే. ఇంతకంటెను మంచియాధారములమీఁద నాధార
పడిన మఱియొక గ్రామము లభించినప్పుడు దీనిని త్యజంతము. అంత
నఱకడియే శ్రీనాథ జన్మస్థాన మనుకొందము. నల్లూరు గ్రామమిప్పుడు
దాదాపు రెండు వేల యకరములు భూమిపరిమితమును రెండు వేలు జన
సంఖ్యయుఁ గలిగియున్నది ఇది పాకనాటిలోనిది కాదని ఋషి
వయ్యనేని దీనిని విడచివేయవచ్చును. ఆచార్య శ్రీవేలటూరి వెంకట
రమణయ్యగారు శ్రీనాథుని జన్మస్థానము నెల్లూరు అని (భారతి-ఆంగీ
రస-చూఢము) వ్రాసి యున్నారు అవదితిప్పయ సెట్టితాత యగు
పావాణి సెట్టినివాసము నెల్లూరుగుటను శ్రీనాథుఁడు తిప్పయ సెట్టికి
శాల్యసఖుఁడగుటను నది శ్రీనాథుని జన్మస్థాన మననొప్పునని వారి
యభిప్రాయము. కాని “వారిధితటీకాల్పట్టణాధీశ్వరుఁ” డనువాక్య
మునుగూర్చి వారి వ్యాసమునఁ జర్చింపలేదు. నెల్లూరును శ్రీనాథుఁడు
విక్రమసింహపురమనియే చెప్పియున్నాఁడు దానిని కాలస్పృణ
మని వాడియుండఁడు. పావాణిచెట్టి నెల్లూరువాస్తవ్యుఁడైనను అతని
కుమారుఁ డైనదేవయ సెట్టి ప్రాలయవేమారెడ్డికిఁ బ్రభుపై యద్దంకి
వచ్చియుండును. అనపోతారెడ్డికాలములో రాజధానీనగరము కొండ
వీటికి మార్పఁబడినప్పు డాతనితో బాటుగఁ గొండవీటికి వచ్చెనను
టకును నవకాశము కలదు, శ్రీనాథుఁడును తిప్పయ సెట్టియుఁ గొండ
వీట శాల్యసఖులై యుండవచ్చును. ఇదమిత్యమని నిర్ణయింపలేము.

నెల్లూరు శ్రీనాథుని కాలమున “నల్లూరు” అనిపిలువఁ బడు
చుండెనా? ద్రావిడకర్ణాట దేశములలో “నల్లూరు” అని పిలువఁబడు
గ్రామములు చాలఁగలవు నల్లూరు అనగా సుందరమైన గ్రామమని
యర్థము. నెల్లూరునకు సముద్రమిప్పుడు దూరములోనున్నది. అప్పటి

కది సముదతీరమేమో! నెల్లూరు నెల్లూరయినచో దానిని కాల్పట్ట
ణమనియేనేమో! ఇవియన్నియు నూహలు—

—: శ్రీ నాథుడు కన్నడుదా:—

ఈవాదము లిట్లుండగా నీతనిజన్మస్థానము కర్ణాటక దేశమని
యు, నీతడు కన్నడుడనియు నొకవాదము బయలుదేరినది అట్లు
వాదించువారికి భీమపురాణమందలి “ఎవ్వరేమన్ననందు గాకేల
కొఱత నాకవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష” అనుపద్యపాదమును,
కాశీఖండమందలి “కర్ణాటదేశకటకపద్మవనపేళి శ్రీనాథభట్టకవిని”
అనుపద్యపాదమును, గర్ణాటప్రభువగు దేవరాయలను జూడఁబోయి
నప్పుడెన్నాళ్ళకును నాతని దర్శనము కాకపోగా:—

శా. కుల్లాయుంచితిఁ గోఁత సుట్టితి మహాకూర్పాసమున్ దొడ్డితిన్
వెల్లుల్లిన్ దిలపిప్తమున్ మెసవితిన్ విశ్వస్త్రవడ్డింపఁగాఁ
జల్లా (?) యంబలిఁ ద్రావితిన్ రుచులువోసంబంచుఁబోనాడితిన్
తల్లి! కన్నడరాజ్యలక్ష్మీ! దయలేదా? నేను శ్రీనాథుడన్॥

అని శ్రీనాథుడు చెప్పినచాలువునందలి తుదిపాదమును నాథారములు.
ఈవాదమునందు స్వారస్యము లేదు. కర్ణాటక దేశమున సముదతీర
స్థమైన కాల్పట్టణమును వారుచూపుటలేదు. కర్ణాటక దేశమునకేగి
నప్పుడు కన్నడరాజ్యలక్ష్మీని “తల్లి” యని సంబోధించినంతమాత్రా
మున నాతనిది కర్ణాటకమని నిర్ణయింపరాదు. వెలనాటికవియో,
పాకనాటిపండితుఁడో కర్ణాటకమునకుఁ బోయి కర్ణాటకరాజ్యమును
దర్శియని సంబోధింపఁగూడదా? శ్రీనాథుడు చించిన గ్రంథము
లన్నియు నాంధ్రమునందుండఁగా; “హర్షనైషధకావ్యమూర్ధభాష”
“కాశీకాఖండమను మహాగ్రంథమేను దెనుఁగుఁ జేసెద” “శివపురా
ణంబు తెనుఁగుఁగా జేయు మొకటి” అని తనగ్రంథము లాంధ్రమని
తెలుఁగని శ్రీనాథుఁడే చెప్పియుండఁగా; “నాకవిత్వంబు కర్ణాట
భాష”యని యేదియో సందర్భమునఁ జెప్పిమాటన బట్టి యాతనిని
గన్నడుఁ డనియనుట హాస్యాస్పదము.

భీమేశ్వరపురాణమునఁ గుకవినిరాకరణ మనుపేరున నాల్గు పద్యములున్నవి. శ్రీనాథుడు గుకవినిరసన మని యేగంధమునను బద్యములను వ్రాయలేదు. భీమపురాణమునకు ముందురచించిన శృంగారనైషధహరవిలాసములలో లేదు. తగువాతరచించిన కాశీఖండమునందును లేదు. భీమేశ్వరపురాణమునఁగూడ వ్రాయలేదనియు, నాతఁడు రచించిన చాటుపద్యములను విలేఖకులో ముద్రాపకులో యిందుఁ జేర్చిరనియు నాయుద్దేశము. ఈనాల్గుపద్యములలోను మొదటిది దక్క తక్కిన మూఁడుపద్యములలోఁ గుంండిత నిందయేకానికుకవినిరసనములేదు. శివరాత్రి మాహాత్మ్యకృత్యాదిని గుకవి నిరసనము మూఁడు పద్యములయందున్నది. కాని యాకృత్యాది శ్రీనాథునిది కాదు.

భీమేశ్వరపురాణమునందలి నాల్గుపద్యములలోఁ గడపటిపద్యమిది.
 తే. ప్రాణిఁ బరికింప సంస్కృతభాష యండ్రు
 పలుకు నుడికారమున నాంధ్రభాషయండ్రు
 నెవ్వ రేమన్న నండు గాకేలకొఱత
 నాకవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష.

ఈపద్యమును విలేఖకులు భీమేశ్వరపురాణమునఁ జేర్చిరనుకొన్నను, నిందలితుదిపాదముపైఁ జర్చి యవసరమే యగుచున్నది. శ్రీనాథుఁ డేయుద్దేశముతోఁ దనని కర్ణాటభాషయని చెప్పినాడనునదియేప్రశ్న. దీనిపైఁ బండితులలో భిన్నాభిప్రాయ మున్నది. ఇందునుగూర్చి వాదములింకను జరుగుచునే యున్నవి. కొత్తవి బయలుదేరుచున్నవి. ఆవాదములన్నిటి నిట వివరముగఁ దెలుపఁజాలను. “కర్-నాట” అని పదచ్ఛేదముచేసి ప్రాగుదీచి. ప్రాగ్దక్షిణాంధ్ర దేశపుభాషయనియు, కర్నాడు అనగా నల్లనిప్రదేశమనియు, అప్రదేశములోనుండుభాషలో నాకవిత్వమున్నదని శ్రీనాథుడనియెననియు శ్రీకుందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు. “(కర్ణ + అట) కర్ణసమీపమునఁ

జరించు = అనగా శ్రవణానందకర మగు భాషయేనుండి" యని శ్రీబులుసు వెంకటరమణయ్యగారు. సంస్కృతమునుగాదు-తెలుఁగును గాదు-నాభాషకర్ణాటకమని తనకవిత్వధోరణిగా డేపించువారికి శ్రీనాథుఁడు వెక్కిరింపుగాఁజెప్పినసమాధానమని శ్రీవీరేశలింగముపంతులు గారు. కర్ణాటభాషాసాంప్రదాయమును గలిగియుండుటచేతనుసంస్కృతాంధ్రకబ్బమిశ్రమము నందియుండుటచేతను గర్ణాటభాష యనినాఁడని శ్రీవేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు-ఇట్లే యనేకవిధములుగా బండితులు తలంచుచున్నాగు మొత్తముమీఁద నీసందర్భమున శ్రీనాథుని యభిప్రాయమును సర్వసమ్మతముగఁ దెలియఁజెప్పట సుకరమైనకార్యము కాదు ఈపద్యమును శ్రీనాథుఁడు చాటువుగాఁ జెప్పెనని యోచించి సముచితార్థమును గ్రహింపవలసియున్నది.

శ్రీనాథుని నైషధాంధ్రీకరణమును జూచి ఆంధ్రప్రత్యయములు వినా తక్కినదంతయు సంస్కృతమేయనియు నీ డు-ము-వులు నీవు తీసికొని మానైషధమును మాకిమ్మని సంస్కృత పండితులు శ్రీనాథు నధిడేపించిరనియు నొకకథ కలదు. వారికి మాధానముగా శ్రీనాథుఁ డీపద్యమును జెప్పెనని తోచుచున్నది. "శబ్దపౌఢినిబట్టి యిది సంస్కృతమే యని యనుకొనిన ననుకొనుఁడు. మాటచాతురిని బట్టిమాత్రమే (ఆంధ్రప్రత్యయాదులనుజేర్చుట) యాంధ్రమనియనుకొనిన ననుకొనుఁడు. మీరేమనుకొనినను కొఱతలేదు. నాకవిత్వము సంస్కృతాంధ్ర మిశ్రమమయిన కర్ణాటభాషయని శ్రీనాథుఁ డనెనని తలంపవచ్చును. భీమపురాణముననే ఆంధ్రభాషను వేఱుగను కర్ణాటభాషను వేఱును శ్రీనాథుడుదలంచియున్నమాటకూడ నిజము-కాని యదిలిపితోసంబంధించినది. ఆంధ్రమనినను దెలుఁగనినను అచ్చ తెలుఁగని కొందఱియభిప్రాయము. అచ్చతెలుఁగు గాకుండ కేవలము సంస్కృతము గాకుండ సంస్కృత పదసమాసమిలితమై యాంధ్రప్రత్యయవిశిష్టమైనవాక్యజాలముచే నొప్పారుచున్నభాషను గర్ణాటభాషయనియాకాలమునఁ గొందఱు తలంచినట్లు కన్పట్టుచున్నది.

ఎలుగంటి పెద్దనార్యుడు, సంస్కృతములో వీరాచార్యులు రచించిన గణితశాస్త్రమును దెలుగుభాషలోనికి బరివర్తనము చేయుచుఁ దనది గర్జాటకభాషయని యీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పి యున్నాఁడు.

శా. వీరాచార్యులు సంస్కృతాన గణితాల్పిఖ్యాతిగాఁజేసెఁదా
నారూఢిం బది పావులూరి కవిమల్లుం డద్ది తెల్లించెనన్
బేరేకాని గుణింపలేరు గణికుల్ భిన్నప్రకీర్ణంబు లీ
తీరై నన్ నెలుగంటి పెద్దన యదిన్ దెల్పెన్ గుణింపన్ ధరన్.

క. హాటక మయిన ప్రకీర్ణము
పాటించి గుణింపఁ జేతు బహుపద్ధతులన్
గాటంబగు లెక్కలు క
ర్ణాటకమున వెలయ సూర్యనారాయణుఁడా !

తనభాషకర్ణాటకమనిచెప్పినయాంధ్రకవియింకొకఁడున్నాఁడు. ఆతని పేరిష్పడు నాకుస్ఫురణకు వచ్చుటలేదు. శ్రీనాథుని యభిప్రాయముకూడ నదియే యని మనము సమాధానపడవచ్చును.

ఆచార్య నేలటూరి వేంకటరమణయ్యగారు “శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటకుఁ డగుట నిస్సంశయము; కాని కన్నడిగుడు మాత్రము కాఁజాలఁడు. శ్రీనాథునికాలమున కర్ణాటక కన్నడ కబ్బములు సమానార్థకములుకావు. ఏనాఁడువిద్యారణ్యస్వామి విద్యానగర రాజ్యమును స్థాపించెనో అనాఁటినుండియు దక్షిణాంధ్ర దేశమునకుఁ గర్ణాటక నామమురూఢి కెక్కినది. కర్ణాటకమనుపేరు ప్రస్తుతపు బళ్లారి, అనంతపురము, కర్నూలు, కడప, చిత్తూరు, నల్లూరు మండలములకుఁ జెల్లుచుండెను. ఈపరిధర్భమును జక్కగ గ్రహించిన వారగుటచే శ్రీవీరభద్రరావుపంతులుగారు దక్షిణాంధ్రదేశమునకుఁ గర్ణాట రాజ్యమనుపేరుండెనని ప్రవాసినారు. పాకనాఁటికి ఉత్తరముననుండు దేశమునకు

కర్ణాటకనామము శ్రీనాథునికాలమున లేదు....కర్ణాటకసామ్రాజ్యము లోని కడకువయైన దేశమునఁ బుట్టి యచ్చటిభాషనే మాటలాడు వాడగుటచేతనే శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటక రాజ్యలక్ష్మిని 'తిల్లి' యనిసంబోధించినది. తత్కారణముననే ఆతనికవిత్వము కర్ణాటభాషయైనది. 'కర్ణాటకటకపద్మవనహేళి' యని చెప్పకొన్నదియుఁ దన్ములముననే..." అని వ్రాసియున్నారు. ఈ వాక్యములనుబట్టికత్తరాంధ్రమందలి భాషయాంధ్రమనియు, దక్షిణాంధ్రమందలిభాష కర్ణాటకమనియు శ్రీనాథునికాలమున వాడుచుండిరని యర్థమగుచున్నది. కానియట్టి భేదము కావ్యములలోఁ గన్పట్టుటలేదు. లిపియందునులేదు. తిక్కన సోమయాజియుఁ బాకనాఁటివాడే. నెల్లూరి నివాసియే. ఆతనికవిత్వమునుగూడఁ గర్ణాటభాష యనవలసినవచ్చును. శ్రీనాథుని కవిత్వము 'కర్ణాటకసామ్రాజ్యములోనికడకువయైన దేశమందలిభాష' యైనచో బాకనాఁటి కుత్తరముననుండు దేశమందలి భాషయేది? ఆభాషలో వెలువడిన గ్రంథములేవి? యనుప్రశ్న రాకమానదు. ఈ ప్రశ్న కుత్తరము గాన్పించుటలేదు. శ్రీవేంకటరాయశాస్త్రిలు గారవినట్లు సంస్కృతాంధ్రపదమిళితమై కర్ణాటక సాంప్రదాయములను గలిగియుండుటవలన శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటభాష యనెననిన నందుఁ గొంత యర్థమన్నది. కర్ణాటసాంప్రదాయము ఏవియో కొన్నిపదములలోనో పద్యములలోనో యుండినంతమాత్రమున నది కర్ణాటభాష కానేరదు. ఇట్టిసాంప్రదాయములు తిక్కన, సోమ, నన్నచోడాది ప్రాచీనకవుల గ్రంథములలోఁ జాలఁగానున్నవి. అయినను వారెవ్వరును దమ కవిత్వము కర్ణాటభాష యని చెప్పియుండలేదు.

సంస్కృతాంధ్రపదమిళితమైన భాషను మిశ్రమ భాషయని యనక శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటభాష యనుటలే యనునదియే ప్రధానమైన కఠినప్రశ్న. సంస్కృతశబ్దములును దేశీయములైన కన్నడ శబ్దములును గలిసిన భాషను గర్నాటక మని కన్నడిగులు వాడియున్నారు.

లవిషయములు మనకుఁ దెలియరాలేదు. తాతయైన పద్మనాభా
మాత్యుఁడే యీతని కొకగురువని తలంపవచ్చును. కాశీఖండమున
“ఘోఁడరాయాంక సద్గురురాయభీమేశ్వరస్వామి పద్మనారాధనంబు”
అనిచెప్పియున్నాఁడు. గాని యీతఁడు శ్రీనాథునకువిద్యాగురువుకాఁడు.
శ్రీనాథుఁడు రాజమహేంద్రవరము వచ్చినపిదప నీభీమగురువు నారా
ధించినట్లుకన్పట్టుచున్నది. ఈభీమగురువునీరభద్రారెడ్డికిఁగూడగురువై
యున్నాఁడు. ఇతనిది పట్టిసగ్రామమని తెలియుచున్నది.

—: ఇ త ని జీ వి త వి థా న ము :—

ఈమహాపండితుఁడు తనజీవితమంతయు విద్యాగోష్ఠియందును,
గావ్యరచనమునందునుగడపి ధన్యతఁగాంచెను. ఇతనిజీవితకాలములో
జాలభాగముకొండవీటిరెడ్లయాస్థానమునను, రాజమహేంద్రవరపురెడ్ల
యాస్థానమునను బండితుఁడుగాఁ, గవిగానుండి తనయశమును దన
ప్రభువులకీర్తిని జిరస్థాయి గావించెను. చతుర్విధ పురుషార్థములయం
దును సీతనికిఁ గాంత మెండు. ప్రభువులనాశ్రయించి కనకాభిషేకము
నంది విశేషధన మార్జించి, త్యాగభోగములకై దానినివెచ్చించి, రెం
డవ పురుషార్థమునుసాధించెను. పండితుఁడైవిద్యాదానమొనర్చిగ్రంథ
కర్తయై అతిథిపూజాది బ్రాహ్మణధర్మములను జక్కగానెరవేర్చిప్రథ
మపురుషార్థమును సాధించెను. దేవతోపాసకుఁడై శివభక్తుఁడై నాల్గవ
పురుషార్థమును జూఱగొనియెను. ఈతనినిగూర్చి చెప్పకొనియెడికథ
లనుబట్టియు, సీతనికొన్నిరచనములనుబట్టియు, దృతీయపురుషార్థమునఁ
గూడ సీతఁడు సంతృప్తుఁడయ్యెననియే చెప్పవచ్చును. మొత్తము
మీఁద సీతనిజీవితము గడుంగడు ధన్యమైనది. అవసానదినములలో
సీతఁడు దారిద్ర్యముచే బాధపడియెను. ఆవిషయమును విడచినచో
సీతని జన్మసుఖమయమైనదనియే యెంచవచ్చును. ఈతనిగ్రంథము
లలో భగవదంకితమైన దేదియు లేదు.

—: కొండ వీటి రెడ్డి రాజులతో నీ తనిసంబంధము:—

మొట్టమొదట నీలిని కాశ్రయదాతలైన కొండవీటి రెడ్డిరాజుల వృత్తాంతమును గొంతయిటఁ జెప్పవలసియున్నది. ఎఱ్ఱావెగ్గడ కవి చారిత్రమున వీరివంశవృక్షము నిచ్చి వీరియుగంతమును గొంత చెప్పి యున్నాడను. ఆవంశవృక్షములోని మూలపురుషుఁడగు ప్రోలయతోఁ గాని యాతనితనయులగు మాచయరెడ్డి మొదలుగా నైదుగురుకుమారులతోఁగాని శ్రీనాథునకు సంబంధములేదు. వారికాలమున నీతఁడు లేడు. అందులో మాచయరెడ్డికి, పోతారెడ్డి, పెదకోమటిరెడ్డి, నాగారెడ్డి యనుమువ్వురుకుమారులు. ఇందులో నడిమివాఁడగు పెదకోమటిరెడ్డికి వేమారెడ్డి మాచయరెడ్డియనునిరువురుతనయులు. వీరిలో వేమారెడ్డి పండితుఁడురసజ్ఞుఁడునై యుండెను. కొండవీటిరెడ్లలో మిగులఁ బ్రసిద్ధుఁడైన ప్రోలయవేమారెడ్డి కీతఁ డన్న మనుషుఁడు. ఈయిరువురకును భేదము తెలియుటకై యాతనిని “ప్రోలయవేముడనియు, నీతనిని పెదకోమటివేముడనియు, నండ్రి పేరులతోఁజేర్చి చెప్పుచుందురు. వేమారెడ్డినామధేయు లింకను గొందఱున్నారు. నారితోఁగూడ నీశ్రీనాథచారిత్రమునకు సంబంధముకలను. వారినిగూర్చి ముచ్చుందు చెప్పెదను.

ఈ పెదకోమటి వేమారెడ్డి మంత్రులకుఁ గృతులనిచ్చి శ్రీనాథుఁ డీయాస్థానమునఁ బ్రవేశముగల్గించుకొని. క్రమక్రమముగా నాయాస్థాన పండితుఁడై విద్యాధికారిగా నిరుపదేండ్లు పనిచేసెను. ఈ వేమారెడ్డి అమరుకమను సంస్కృతకావ్యమునకు వ్యాఖ్యరచించినవాఁడు అమరుకము పెద్దగ్రంథము కాకపోయినను, శృంగారరసప్రధాన మైనది. దీనికి వ్యాఖ్యలు పెక్కుకలవు. శ్రీకంకరాచార్యులు మండనమిత్రుని భార్యతోఁ గళాశాస్త్రమున వాదముసేయుటకై పరికాయ ప్రవేశ విద్యచే మృతుఁడైన అమరుకుండను రాజశేరిరమునఁ బ్రవేశించి యున్నప్పు డీగ్రంథమును రచించెనని కొందఱుందురు. కొండటిది

కేవలసంస్కృతముగాక కేవలము నచ్చతెలుగుగాక యారెండిటి మిశ్రముభాషయని సూచించుటకే శ్రీనాథుడు కర్ణాటక మసినాడని తలంపవలసియున్నది. ఈసమాధానము నిర్బాధకమైనది. కాకపోవచ్చును. కాని పూర్వపక్షము సేయలేని సంశయరాహిత్య మగువేరొకసమాధానము గోచరింపలేదు. కావున దానినేగ్రహింతము.

— శ్రీనాథుని జననకాలము; గ్రంథరచనావయః కాలము :—

శ్రీనాథుడు క్రీ.శ. ౧౩౬౫ ప్రాంతమున జన్మించెనని కొందఱును ౧౩౮౦ ప్రాంత మితినిజననకాలమని కొందఱును తలంచుచున్నారు. ఈరెంటినడుమ వ్యత్యాసము విశేషముగా లేదు. కావున నీవిషయమున విశేషచర్చయవసరములేదు. దీనిని సరిగా నిర్ధారణము చేయుటకుఁ దగిన యాధారములును లేవు. అయినను, నీతనికృతులను గూర్చి వ్రాయునప్పు డీవిషయమును జర్చింపవచ్చును. ఈతఁడేవయసున నేగ్రంథమును రచించినదియుఁ గాళీఖండమున నీక్షిందిపద్యము లోఁ జెప్పియున్నాడు.

నీ చిన్నారి పొన్నారి చిటుతకూఁకటినాడు

రచించితి మరుత్తరాట్యరిత్ర

నూనూఁగుమీసాల నూత్నయావనమున

శాలివాహనసప్తశతి నుడివితి

సంతరించితి నిండుజవ్వనంబునయందు

హర్షనైషధకావ్య మాంధ్రభాషఁ

బాధనిర్భరవయఃపరిపాకమునఁ గొని

యాడితి భీమనాయకుని మహిమ

గీ. ప్రాయఘంతకు మిగులఁ గైవాలిఖండఁ

గాళికాఖండ మనుమహాగ్రంథ మేను

తెనుఁగుఁజేసెదఁ గర్ణాటదేశకటక

పద్యవనపేళి శ్రీనాథభట్టసుకవి.

శ్రీనాథుడు చెప్పిన యీ కాలముల నీక్రింది విధమున నీతని వయః
కాలములుగా నిర్ధారణము చేయవచ్చును

చిటుతమాఁకటి = ౧౫ సంవత్సరములు - మరుత్తరాట్పురి

నూనూఁగుమీసాల } = ౧౭-౨౦ ,, పక్షతి

నూత్న యశావనము }

నిండుజవ్వనము = ౨౫-౩౫ ,, - నైషధము

ప్రాథమిక నిర్భరవయః } = ౪౦-౪౫ ,, - భీమపురాణము
పరిపాకము }

మిగులఁగై వ్రాలని } = ౫౦-౫౫ ,, - కాశీఖండము
ప్రాయము }

ఈపద్యమునఁ బండితారాధ్యచరిత్రము లేదు. నైషధమునకుఁ
బూర్వమే దీనిని రచించినాఁడు. కావుననది ౨౦-౨౫ నడుమ రచించె
నని చెప్పవచ్చును. తక్కిన గంధరచనాకాలముల విషయమున వివాద
మున్నది కావున వానిరచనాకాలము నా గంధములనుగూర్చి వ్రాయు
సందర్భమున జర్పించెదను. బ్ర. శ్రీ. వీరేశలింగముపంతులుగారు, కవు
లచరిత్రమున శ్రీనాథుడు భీమఖండమును దనకలువది సంవత్సరములు
దాటినపిమ్మట రచించెననియుఁ గాశీఖండమును జెబ్బది సంవత్సర
ముల ప్రాయమునఁ జేసియుండుననియు వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టి
ప్రాథమిక నిర్భరవయఃపరిపాకమునఁగా ౬౦-౬౫ సంవత్సరములవయసనియు
మిగులఁగై వ్రాలని ప్రాయము ౬౫-౭౦ సంవత్సరములనియు శ్రీపంతు
లుగారియభిప్రాయ మైనట్లు కన్పట్టుచున్నది. కానియది నాకు సమంజ
సముగాఁ గన్పట్టలేదు.

—; ఇతని గురువు :—

సన్నయతిక్కవలవలెనే, యీతఁడును దన గంధములయందుఁ
దనగురువునుగూర్చి యేమియుఁ జెప్పియుండలేదు. కావుననీతనిగురువు

యమరుక కవియే రచించెనని చెప్పుదురు. ఇదియే సత్యమని నాయభిప్రాయము. ఈయమరుక కావ్యమును వల్లురైదుగురు కవులొందిరించి యున్నారు. ఈయమరుక వ్యాఖ్యానమును శ్రీనాథుడే రచించి. పెదకోటి వేమారెడ్డి పేరు పెట్టెననియు కవదంతికలదు. ఈ వేమారెడ్డి యాస్థానమున వామనభట్టును సంస్కృతకవి యుండెను. ఇతఁడు సంస్కృతమున “పార్వతీపరిణయ” మను ప్రబంధమును, వేమభూపాల చరిత్రమును సంస్కృత గద్యకావ్యమును నలాభ్యుదయము మొదలుగా మరికొన్ని సంస్కృతకావ్యములను రచించియుండెను. ఈ వేమభూపాల చరిత్రమునఁ గోమటీశ్రీలయ మొదలుగ నీ వేమారెడ్డివఱకును గల రెడ్డిప్రభువుల చరిత్రములు వర్ణితము లయినవి. ఈ వామనభట్టు అమరుక వ్యాఖ్యానమును రచించి, వేమభూపాలుని పేరు పెట్టెనని కొందఱుందురు. పండితుల నాదరించిన పండితప్రభువులందఱి యెడల నిట్టివదంతులు బయలు వెడలుట సామాన్యవిషయము. అమరుక వ్యాఖ్య కర్తృత్వముతో సంబంధించిన చర్చ యిటనప్రస్తుతము. ఈ వేమభూపాలుఁడు సాహిత్యచింతామణియను నలంకారగ్రంథమును రచించెను. శాతవాహనభూపతికృతి సప్తశతిలో నొకశతకమునకు టీక వ్రాసియుండెను. ఇంక నీతఁ డెన్నియో గ్రంథములను వ్యాఖ్యానములను రచించియున్నాఁడు. ఇతనికి సర్వజ్ఞచక్రవర్తియను బిరుదమున్నది.

శ్లో॥ “చూడామణి ర్మృపాణాం । దుర్మదపరిపంథిశిఖరి దంభోలిః
సర్వజ్ఞచక్రవర్తి ! పెదకోమటి వేమభూపతి ర్జయతి॥”

అలవాడుశాసనము

ఈతఁడు గ్రంథములను రచించినప్పు డాస్థాన పండితులైన శ్రీనాథాదుల సాహాయ్యమును గైకొనినఁ గైకొనియుండును. ఉభయుల గ్రంథములయందును సమానభావములుగల శ్లోకములును బద్యములును గనవచ్చుచుండును. ఒక్కొక్కప్పుడిందలి శ్లోకములందును

నందలి కృతులందును బడుటయుఁ గలదు. వారదియొక ధోషముగాఁ బరిగణించియుండరు. దానినిబట్టి ప్రభువుసామర్థ్యమును శంకించుటయు నాగ్రంథక ర్మత్వము నాస్థానపండితులవైఁ బెట్టుటయుఁదగినంతసాక్ష్యముండినఁగాని యుచితము గాఁజాలదు. వామనభట్ట శ్రీనాథులు తమ గ్రంథములలోని భాగములను బరస్పర ముపయోగించుకొనియు ననుకరించియు గ్రంథరచనమును గావించిరి.

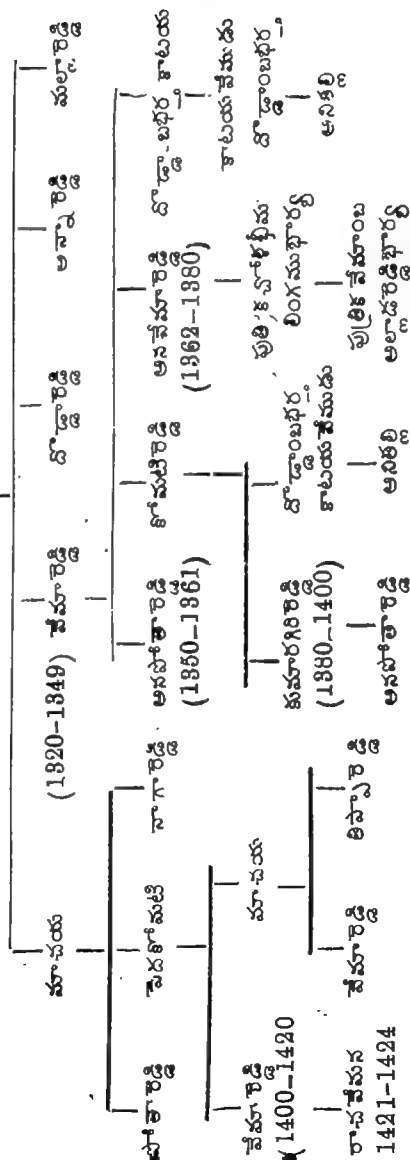
ఈపెదకోమటి వేమారెడ్డి కీ. శ. ౧౮౦౦ సంవత్సరప్రాంతమునఁ గొండవీడు సింహాసనమధిష్ఠించి, ౨౦ సంవత్సరములురాజ్యము చేసెనని చరిత్రకారులు నిర్ణయించియున్నారు. శ్రీనాథుడితని యాస్థానమున విద్యాధికారిగా నింతకాల మున్నను, నీతఁ డేగ్రంథమును నాతని కంకితము చేయలేదు. వేమారెడ్డియనంతరమున శ్రీనాథుఁడు రాజమహేంద్రవరముననున్న దువ్వూరి రెడ్లయాస్థానమునఁ బ్రవేశించి యావంశీయుఁ డగు వీరభద్రారెడ్డికిఁ గాశీఖండము నంకితముచేసెను. ఈదువ్వూరిరెడ్లు కొండవీటిరెడ్లతో సంబంధబాంధవ్యములను నెఱపిన వారు. ఈరెండువంశవృక్షములను నొక్కచోఁ జూచినఁగాని వీరి బాంధవ్యములు తెలియవు. ఈరెండువంశములతోను బాంధవ్యము గలసిన యింకనొక రెడ్డివంశమున్నది. నానినిగూడ నీక్రిందనిచ్చెదను. ఈమూడువంశములతోను శ్రీనాథచరిత్రమునకు సంబంధముకలదు. అందుచే నీవంశవృక్షముల నిటఁ జూపవలసియున్నది.

[illegible]

(c)

శ్రీమద్భక్తశాస్త్రము

కోమటి పోలయ = అన్నమాంబ

၆

కామియ్య

మూర్త్యం

1. **பாடகர்**

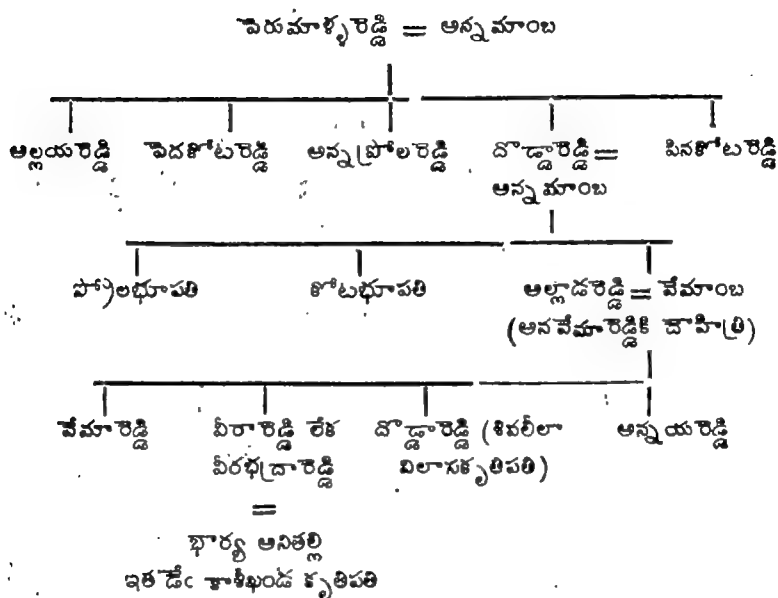
(ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ)

(అన
సాక్షాత్కారము
జ్ఞాపకము భర
కాటయవేమడ.
నియందురు)

ପୃଷ୍ଠା ୧୧୫

సంబంధమునులభముగాఁ దెలియుటకై “అనితల్లిని” మూఁడు తావులఁజూపితినిగాని ఈమె యేకవ్యక్తియే. ఈమెతండ్రియైనకాటయ వేముఁడును మూఁడు తావులఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. కాని యీతఁడు నేకవ్యక్తియే. కాటయవేముఁడు తనమేనమామయైన యనపోతారెడ్డి కుమార్తెనుబరిణయమైనాఁడు. పైసఁజూపినయనితల్లి తండ్రి కాటయ వేముఁడనుమాటనిశ్చయము. ఆవిషయమునవివాదములేదు కానియని తల్లిజననినిగూర్చి యొక్కొంతవివాదమున్నది. బ). శ్రీ). వీరేశలింగము పంతులుగారు ఏఱ్ఱాప్రెగ్గడకవిచారిత్రమున నిచ్చిన వంశవృక్షములో ననితల్లిజనని మల్లాంబికయని చూపియున్నారు. శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలు గారు శృంగార శ్రీనాథమునఁ గాటయవేమునకుఁ నల్లాంబిక, మల్లాంబిక, దొడ్డాంబికయను మువ్వురుభార్యలనియు, నందుఁ దల్లాంబికకుఁ గుమారగిరిరెడ్డియను కుమారుఁడును, దొడ్డాంబికయం దనితల్లియను కుమార్తెయుఁ గలిగిరని వ్రాయుచు “మల్లాంబిక కు సంతానము కలదో లేదో తెలియదు. ఆమె కన్ని భదేవరాయనికుమార్తెయు ముక్కంటి రాజుతోబుట్టువునఁట. నాయూహన్నాయ్య మగు నేని కాటయవేమునకు వారిహారరాయలకూఁతురింకొకతెనూడ భార్యయగును” అనివాసియున్నారు. దీనినిబట్టి యనపోతారెడ్డి కుమార్తె పెరు సంశయాస్పద మగుచున్నది. శ్రీ పంతులువారి యాంధ్రకవుల చరిత్రము ౧౯౧౭ సంవత్సరమునను శృంగార శ్రీనాథము ౧౯౨౩ సంవత్సరమునను ముద్రితములైనవి అనితల్లి మాతృవిషయమున భిన్నాభిప్రాయము లుండుటచే నిందుచుగూర్చి యిటుఁగొంత వ్రాయు వలసిన యవసరము గలుగుచున్నది. శ్రీనాథునాదరించినవారిలో నీయనితల్లి భర్తయొకఁడు. అనితల్లియత్తవాడు దువ్వూరిరెడ్డు. వారి వంశమునుగూడ నీక్రిందఁ గనుపరచి, యాపిమ్మట “ననితల్లి” తల్లి విషయమును బ్రస్తావించును.

(3)

ఈరెడ్లు దువ్వూరు వాస్తవ్యులగుటచే వీరినిదువ్వూరురెడ్లనివలెకెదరు. కాని వీరియింటిపేరు దేసటి వారయినట్లు నిశ్చంకకొమ్మనకవి దొడ్డారెడ్డి కంకితముచేసిన శివలీలావిలాసమునందలి యీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. అందుజనించి మించిరి సమగ్రనిరూఢిఁగ్రమకృమంబునన్
మందగిధీరు లాగతెసమస్తపిచారులు సంతతప్రజా
నందనకార్యకారులు గుణస్ఫుటహరులు ధర్మరక్షణ
మందపిచారు లంగజితమారులు దేసటు లత్యుదారులై.

శ్రీనాథుఁడుకూడ వీరియింటిపేరు దేసటివారని కాశీఖండ తృతీయాశ్వాసాది నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

క శ్రీమద్దేవతీ వంశ

గామణి ! మూర్ఖాభిషిక్త కంఠీరవ ! సు

తామనిభ వై భవోన్నత !

బామాపాంచాల ! వీరభద్రస్మచాలా !

పై వంశవృక్షమునందలి అల్లాడరెడ్డిభార్యయైన వేమాంబ, మొదటి వంశవృక్షములోని అనవేమారెడ్డికి దాహితి. అనవేమారెడ్డికి బుత్ర సంతతిలేదు. అతఁడు తనకుమార్తెను చోళభక్తిరాజు కుమారుడైన భీమలింగమునకిచ్చి పరిణయముచేసెను. ఈభీమలింగము తుత్రీయుఁడు. గోదావరిమండలమందలి యొకచిన్న సంస్థానమునకుఁ బ్రభువు. ఈదంపతులకుమార్తె వేమాంబ. ఈవేమాంబను అల్లాడరెడ్డి పరిణయ మాడినట్లు శివలీలా విలాసమున నీక్రిందిపద్యములోఁగలదు

మ. “భరితశ్రీనిధి యమ్మహీరమఃఖఁ డొప్పన్ జోళభక్తిక్షీతి
శ్వరసూనుండగు భీమలింగమనుజేశ శ్రేష్ఠ సత్పుత్రీ బా
స్వరకారుణ్య దశాజనావన విధాసంధాత్రీ వేమాంబికన్
వరియించెం బతిభక్తి గౌరవదృఢవ్యాపార సత్సాంబికన్

దీనినిబట్టి యల్లాడరెడ్డిభార్య వేమాంబ అనవేమునకు దాహితి యని స్పష్టమగుచున్నది. ఇట్లుండఁగాశ్రీనాథుఁ డీమె యనవేమునకుఁజాత్రీ యని కాశీఖండమున నీక్రిందిపద్యములోఁ దెలిపియున్నాఁడు.

మ. “అనవేమక్షీతిపాలు పౌత్రీయగు వేమాంబామహాదేవికిన్

ఘనుఁ డయ్యల్లాడభూమిపాలునకు సంగ్రామస్థలిగాండిపుల్

తనయు లేవ్వువిభుండు వీరవసుధాధ్యక్షుండు దొడ్డపభుం

డును గన్నయ్యయు బాహువిక్రమకళాటోపపితాపొద్ధతుల్.

కుమారుని కుమార్తెను జాత్రీయనియుఁ గుమార్తె కుమార్తెను దాహి త్రీయనియు లోకములో సామాన్యముగా వాడుచుందురు కాని యిచ్చట శ్రీనాథమహాకవి “పుత్రస్య పుత్ర్యావా అపత్యం పౌత్రీ.” అనియుండుటచేఁ గుమార్తె కుమార్తెను జాత్రీయని యుపయోగించి

నాఁడని భావింపఁదగియున్నది. అంతియేగానో యనవేమునకుఁ గుమారుఁడుండెనని గాని యల్లాడరెడ్డిబార్య యాతనితనయ యనిగానితలంపరాదు. ఆకాలమున రాజవంశములో కన్యల నిచ్చి పుచ్చుకొనుట రెడ్లకును క్షత్రియులకును గలదని యీసంబంధముల వలనఁ దెలియుచున్నది. వైనఁజూపిన మూడువంశవృక్షములను బరికించి చూచినచో నామూఁడు కుటుంబములును, సన్యోగ్యసంబంధ బాంధవ్యములతో బ్రీరకాయపీచువలె నలముకొనిపోయిన వనియు, నందులోఁ గోమటి పోలయకుఁ బెద్దకుమారుఁడైన మాచయరెడ్డి శాఖతో మాత్రము దక్కినశాఖలకు బాంధవ్యములు గలియక వేరుగా నున్నదనియుఁ దెలియఁగలదు. బాంధవ్యము గలియకపోవుట యటుండఁగ నీశాఖకును దక్కినశాఖలకును వైరముగలిగి యుండెను. ఈ మాచయశాఖలోని వేమారెడ్డియొద్దను నాతనికుమారుఁడైన రాచవేమునియొద్దను, శ్రీనాథుడు విద్యాధికారిగను నాస్థానకవిగనునున్నవాఁడు. వారియనంతమున నాతఁడు దువ్పూరి రెడ్లయాస్థానము నందుండి అనితల్లిభర్తయైన వీరభద్రారెడ్డికిఁ గాశీఖండము నంకితముచేసెను. అందుచేతనే నాథమహాకవికిఁ బైనఁజూపిన వంశవృక్షము లన్నిటితోను వానిశాఖలతోను సంబంధముకలదు. ఈ రెడ్డిప్రభువుల చరిత్రమును దెలిసికొనినఁ గాని శ్రీనాథుని చరిత్రము బోధపడదు.

— మాచయరెడ్డి శాఖ —

గోమటిపోలయ పెద్దకుమారుఁడైనమాచయ్యరెడ్డియొక్కయు నాతనికొమారులైనరెడ్డిపోత, పెద్దగోమటి, నాగారెడ్డియను వారలయొక్కయు శాసనము లేమియుఁ గనుపడుటలేదు. పెదగోమటిరెడ్డికుమారుఁడైన వేమారెడ్డిశాసనములైనను కీ. శ. ౧౪౦౪ తరువాత గానికన్పట్టుటలేదు. దీనినిబట్టి యామాచయరెడ్డిశాఖవారికి రాజ్యము లేదని కొందఱభిప్రాయపడుచున్నారు. మాచయరెడ్డికిఁ దమ్ముఁడైన వేమారెడ్డియే యద్దంకిపురము రాజధానిగా రెడ్డిరాజ్యసంస్థాపనమొనర్చిన ప్రఖ్యాత పురుషుడు. ఈతఁడు తనసోదరులకుఁ గొంతకొంత

ప్రదేశము నొసంగి వాస్తవైఁ బరిపాలనాధికారము నిచ్చి యున్నట్లు యెఱ్ఱా ప్రగ్గడకవి చారిత్రిమున వ్రాసియుంటిని. ఈశాఖవారట్లు సంప్రాప్తమైనరాజ్యమును బరిపాలించుకొను చున్నట్లు తలంపవలసి యున్నది. వీరిరాజధానీనగర మేదియో తెలియలేదు. శాసనాధారము లేకపోవుటచే నీశాఖవారి కాలముకూడ సరిగా నిర్ధారణచేయలేము. పోలయ వేమారెడ్డి కీ. శ. ౧౩౨౦-౧౩౪౯నడుమరాజ్యముచేసినట్లు శాసనాధారమువలనఁ దెలియుచున్నది. రాజ్యసంపాదనము చేసిన ౧౩౨౦ నాఁటికీతని వయసు ౩౦ సంవత్సరము లనుకొంటిమేని యీ తని జననము ౧౨౯౦ ప్రాంతమగును. ఆతడు ౬౦ సంవత్సరముల వయసున ౧౩౪౯ లోఁ జనిపోయియుండును. ఆవేమారెడ్డి కన్నగా రయిన మాచయరెడ్డిజననము ౧౨౮౫ ప్రాంతమనియు, నీతనిరెండవ కుమారుడైన బెదకోమటరెడ్డి జననము ౧౩౨౫ ప్రాంతమనియు, నీతనితనయుడైన వేమారెడ్డిజననము ౧౩౬౦ ప్రాంతమనియు, నీశ్చయింపవచ్చును. కుమారగిరిరెడ్డి చనిపోవునాఁటి కీ వేమారెడ్డి ౪౦సంవత్సరముల వయసు నందుండియుండును.

కుమారగిరిరెడ్డికనిపోతిభూపతి యనుకుమారుఁడున్నట్లు లోకలేరికాడ్డులలో నున్నయొక యనంపూర్ణ శాసనమువలనఁదెలియుచున్నది. (శృంగారశ్రీ)నాథము. అనుబంధము. ౮ వ ఖట) కుమారగిరిరెడ్డి యనంతరమున నాతఁడు రాజ్యముచేసెననుట కాధారములులేవు. బహుశః తండ్రిజీవితకాలములోనే యాతఁడు చనిపోయియుండును. కుమారగిరిరెడ్డితోఁ బోలయ వేముని వంశ మంతరించినది. కుమారగిరి యనంతరమునఁ గొండవీటిరాజ్యమునకు త్తరాధికారులుదాయాదులగు వేమారెడ్డిసోదరుల సంతతివారై యున్నారు. వేమారెడ్డిగ్రజుడగు మాచయరెడ్డియొక్కయు, కనిష్ఠసోదరులగు నన్నారెడ్డి మల్లారెడ్డి యనువారలయొక్కయు, సంతతి యప్పటికిఁ జాలఁగానున్నది. కాని యందులోఁ బెదకోమటివేమారెడ్డి పరాక్రమవంతుఁడును, మంత్రి పీఠభటాదిసప్తాంగ సంయుతుఁడును నగుటచేఁ గొండవీటిసింహాసన

మాతనివశ మయినది. ఇది శ్రీ. శ. ౧౪౦౦-౧౪౦౪ నడుమ జరిగినది. ఈవేమారెడ్డి మరణకాలము ౧౪౨౦ ప్రాంతము.

కుమారగిరిరెడ్డి యాస్థానమున శ్రీనాథున కేల
ప్రవేశము కలుగలేదు?

అనబోతారెడ్డికుమారుడైన కుమారగిరిరెడ్డి పండితుడును బంధిత పోషకుడునై యుండెను. ఏటేట వసంతోత్సవములు చేయించుచుండుటచే నీతనికి వసంతరాయుడను నామాంతరము కలిగినది. ఇతనికి నాట్యశాస్త్రమునందభిరుచిమెండు. ఇతఁడు వసంతరాజీయమును నాట్యశాస్త్రమును రచించెను “ఈతనిసభయందు ‘లకుమ’యను పేరుని నాట్యమాడుచుండెడిదట.

శ్లో జయతిమహిమా లోకాతీతః కుమారగిరిప్రభో
స్సదసి లకుమాదేవి యస్య ప్రియాసదృశీప్రియా
నవ మభినియం నాట్యార్థానాం తనోతి సహస్రథా
వితరతి బహూ సర్ధానర్ధప్రజాయ సవాశ్రసః

లకుమాదేవి వేశ్యకావచ్చును. వేలతెఱఁగుల నవనవాభినయములు చేయుచు వేలకొలదిగా నర్ధప్రజమునకు నామె ధన మొసఁగుచు నుండెడిదట”

శృంగార శ్రీనాథము,

కుమారగిరికి బావమఱుదియు, మంత్రియు, నగుకాటయవేముడు కూడఁ బండితుడు, బండితపోషకుడునై యుండెను. మహాకవికాళిదాసు సంస్కృతమునరచించిన మూడునాటకములకు నీవేమారెడ్డివ్యాఖ్యలను రచించెను. అభిజ్ఞానశాకుంతల నాటకమునకుఁ గలవాఖ్యలన్నిటిలో నీతనివ్యాఖ్యయే యుత్తమమయినదని ఖండాంతరులు గూడఁ గొనియాడి తమభాషాంతరీ కరణమున కీతనివ్యాఖ్యానమునే యాధారముగాఁ దీసికొనిరని చెప్పుదురు. ఈవ్యాఖ్యలలోఁ గుమారగిరిరెడ్డి పండిత్యమును గూర్చియు నాతనిభోగలాలసతను గూర్చియు వర్ణించిన శ్లోకములున్నవి. గ్రంథవిస్తర భీతిచే నిండియలేదు.

ఇట్టిపండితులతో దాతలతోనిండియుండు నీకుమారగిరిరెడ్డియా
స్థానమున శ్రీనాథునకుఁ బ్రేక్షకము గలుగకపోవుటకుఁ గారణ మాతః
డప్పటికి పండితుఁడుగాక బాల్యమున నుండుటయేగాని వేఱకాదు.

కుమారగిరిరెడ్డి రాజ్యకాలము క్రీ. శ. ౧౩౮౩-౧౪౦౦ శ్రీనా
థుని జననకాలము ౧౩౮౦ పాత్రమని యాతనిగ్రంథములను బట్టి
తెలుచున్నది. కుమారగిరిరెడ్డి రాజ్యంత వత్సరమున కీతని కిరువది
సంవత్సరములకంటె పెక్కువ వయసులేదు అందుచే నీతఁడు కుమార
గిరిరెడ్డి యాస్థానమునఁ బండితుఁడు గాలేదు.

— శ్రీ నాథుని విద్యాధికారము :—

పెదకోమటి వేమభూపాలునికడ నిరువదిసంవత్సరములువిద్యా
ధికారిగా శ్రీనాథుఁ డుండెనని శాసనములవలనఁ దెలియుచున్నది.
ఆ కాలమున విద్యాధికారిగానుండిశ్రీనాథుఁడొనర్చినకార్యములేవియో
స్పష్టముగాఁ దెలియవు. కాని యీక్రిందివిధుల నాతఁడు సర్వర్తించె
నని యూహింపవచ్చును.

౧. ప్రభువుచేయుదానములకు శాసనములను వ్రాయుట.

౨. రాజసభలోఁ దీరిక వేళల విద్యాగోష్ఠి.

౩. రాజసభకుఁ జనుదెంచు పండితులసామర్థ్యమును బరీక్షించి వారి
పారికిఁ దగినట్లు బహుమానము లిప్పించుచుండుట.

౪. రాజుచదివెడి గ్రంథములలోఁ గఠినఘట్టముల కర్థవిచారణముచేసి
స్పష్టార్థమును నిర్ణయించిచెప్పట.

౫. రాజేవేనిగ్రంథములను రచించుచున్నచో, నందలితప్పుస్థల
నారసి వివరించుచు సాహాయ్య మొనర్చుచుండుట.

౬. రాజాసంగెడి సమస్యలను బూరించెడికవుల కృతులయందలి గుణ
గుణములను దెలుపుచుండుట; స్వయముగా సమస్యలను బూరిం
చుచుండుట.

2. ప్రాచీనాథునాతనగ్రంథ సముదాయమునకుఁ బ్రతులను వ్రాయించుచు, వానినిబరీక్షించుచు, పుస్తకభాండాగారమును సంరక్షించుచుండుట, రాజునకుఁ బండితులకుఁ గావలసిన పుస్తకములఁ దెప్పించి యిప్పించుచుండుట.

౫. రాజపోషణమున నున్న పాఠశాలలను బరీక్షించుచుండుట. అందుఁ బండితులను నియోగించుచు వారివారి కుచితములగు వేతనముల నిప్పించుచుండుట.

ఇత్యాదులు:

ఈయధికారములను నిర్వర్తింపుచు శ్రీనాథుఁడెరువదిసంవత్సరము లేకాధ్వరముగ విద్యాధికారి పదవియందుండి పేరుగాంచెను. ఈకాలమున నీతడు నైషధముదక్క వేఱుగ్రంథరచనమును జేసినట్లుగాన్పింపదు. ధనంజయవిజయముకూడ నీకాలమున రచించెనేమో!

—: పై కళా మఠి వే ము ని కా స న ము. —

పెదకోమటివేముని కాసనము లింతవఱకుఁబదుమూఁడుకాన్పించినవి. ఇవి చాలభాగము శ్రీనాథకృతములే. ఇవి యాంధ్రసాహిత్య పరివత్పత్రికయందు ౫-౯ సంపుటములలోఁ బ్రకటితములైనవి. గ్రంథగారవభీతిచే వాని నిట వ్రాయలేదు. అందలివివరముల నీక్రింద స్పష్టముగ వ్రాసెదను.

౧. కల్వపాముల తామ్రకాసనము. శా. శ. ౧౩౨౬ తారణ సంవత్సర పౌష బ ౩౦ సూర్యగ్రహణకాలమునవారితసగోత్రుఁడును యజుర్వేదియుఁ గృష్ణవేణ్యానదీతీరమున యజ్ఞమొనర్చిన భీమేశ్వర సోమయాజికఁ బ్రహేతుఁడు మహావిద్వాంసుడు నగు పోతయపండితునకుఁ జాత్రుఁడును గుండయార్యపుత్రుడును, బ్రహ్మ సూర్యాది సిద్ధాంతవేత్తయు గోదావరీతీరమున జన్మమొర్చినట్టి పెద్దియజ్ఞకు తిలింగవిషయమున ఖండనాటియందలి కల్వపాముల యనుగ్రామమును దానమొసంగ వ్రాయించినది. ఈ పెద్దియజ్ఞ శా. శ. ౧౨౯౬

సంవత్సరమున ననవేమ మహిపాలునిచేఁ బచ్చని తాండిపట్టు గ్రామము నగ్రహారముగా, బడసెనట. కృష్ణామండలమున గుడివాడతాలూకాలో 'కలవపాముల' యను గ్రామమున్నది. అదియే యిదియై యుండును.

౨. కసుకుట్టు తామ్రశాసనము: ఇదియుగల్వపాముల తామ్రశాసనమునాఁడే శ్రీనాథుడే వ్రాసియుండెను. ప్రతిగ్రహీతృవిషయమున్న రేకులభింపలేదు. ఈ గ్రామము బాపట్లతాలూకా పొన్నూరు నకు సమీపమున నున్నది.

౩. పొన్నుపల్లి తామ్రశాసనము: ఇదియును కల్వపాముల శాసనమును నొకదినముననే శ్రీనాథుడే వ్రాసెను. సూర్యగ్రహణ కాలమగుటచే నీమూఁడు గ్రామములు నొకేసమయమున నీయఁబడినవి. అనితెల్లికలువచేటు శాసనమునందలి ప్రతిగ్రహీతృ వంశములోని పూర్వుడగు పరహితుని వంశమునందలివాఁడైన పరహితాచార్యుని కుమారుఁడును, భారద్వాజ గోతుఁడును యజుశ్శాఖాభ్యాయుఁ బండిత శ్రేష్ఠుండును భూలోకధన్వంతరియు నగుభాస్కరాచార్యునకు వెలనాఁటి దేశమునఁ గొండపిటి నీమను గృష్ణవేణ్ణానది దక్షిణ తీరమునఁగల పొన్నుపల్లి వేమవరమును గ్రామమును దాన మొసంగిన ట్లిశాసనమువలనఁ దెలియును.

౪. పినపాడు తామ్రశాసనము:—దీనినిగూర్చి శ్రీప్రభాకర శాస్త్రిలుగారు శృంగార శ్రీనాథమున నిట్లు వ్రాసియున్నారు.

“ఇదికూడ శాసనపరిశోధకులఁ బ్రయత్నమున బయల్పడినదే. కాని యొక్క రేకుమాత్రమే దొరకినది. అందీశ్లోకమున్నది.

శ్లో॥ దాతా కోమటివేమనామనృపతిః పాత్రంగురుశ్శంకరః
స్థానంచే త్పినపాడు రత్రతు కవి శ్రీనాథభట్టారకః
కాలశ్చే చ్చివరాత్రిపుణ్యసమయ స్సాక్షీమహాన్ శ్రీగిరి
శ్రేష్ఠయం కిం నతు వర్ణ్యతే సుకవిభి శ్రుద్వంతతుతచ్ఛాసనమ్”.

ఇందుఁ బ్రతిగ్రహీతయగు శంకరగురుని వంశమువా రిప్పుడుపినపాడు నందున్నారు. వారుద్భటారాధ్య సంతతివారట ! కొన్నిపురుషాంతరములనుండి వారు లింగధారణము వర్జించినారు. దొరకిన యాశాసనపురేకు పయిఁగల గ్రంథభాగమున శాసనకాలము లేదు. కాని పినపాటిలోఁ బ్రతిగ్రహీత్యపరంపరలోనివారగుమృత్యుంజయారాధ్యులయింట నొకప్రాచీన తాళపత్రగ్రంథమున నీదానప్రస్తావము వ్రాయఁబడియున్నది. అందీశ్లోకము గలదు.

“శ్లో॥ శాకాబ్జే గిరికేత్రిమూర్తి విధుకే సంవత్సరే పార్థివే
మాఘేఽస్మిన్ శివరాత్రిపుణ్యదివసే శ్రీవీరనారాయణః
తస్మై శృంకర దేశికాయ విదుషేభద్రానదీప్రాక్షతే
గ్రామం శ్రీపినపాడు ముత్తమ మదాచంద్రమాతారకమ్”

తప్పక యీశ్లోకము మీఁదిశాసనములోనిదే యగును. శా. శ. ౧౩౨౭ అగు పార్థివసంవత్సర మాఘమహాశివరాత్రి పుణ్యకాలమునఁ బెదకోమటి వేమభూపాలుఁడు పినపాడుగ్రామమును శంకర దేశికునకు దానముచేసెనని మీఁదిశ్లోకమున కర్థము శృంగారనైషధకృతిపతి శ్రీగురుశంకరమానిదయూగారవనిత్య నర్థితాన్వయ యనివర్ణింపఁబడినాఁడు ఆశంకరమాని యీశంకర దేశికుఁ డగునేమో ! ఈశాసన కావ్యకర్త శ్రీనాథుఁడే.

౫. ఫిరంగిపురశాసనము:—శ్రీనాథకృతిము. ౨౨ సంస్కృత శ్లోకములును ౩ నీపపద్యములును గలవు. శా. శ. ౧౩౩౧ విరోధి సం॥ ఫాల్గుణ బ ౨ శుక్రవారము శాసనకాలము పెదకోమటివేమారెడ్డి భార్య సూతాంబ యొకగొప్పతటాకమును ద్రవ్వించి, దానికి సంతాన సముద్రమని పేరు పెట్టి యీశిలాశాసనమును వ్రాయించెను. శ్రీనాథుఁడు తటాకనిర్మాణమువలన గలుగుపుణ్యమును దెలుపుసంస్కృత భారతానుశాసనిక పర్వమందలి యీక్రిందిమూఁడు శ్లోకముల నీశాసనమునఁ జేర్చి తనబహుపురాణజ్ఞతను వెల్లడించినాఁడు.

“దేవా మనుష్యాః పితరో గంధర్వోర గరాక్షసాః
 స్థావరాణిచ భూతాని సంశ్రియంతి జలాశయం
 తకే టాయస్య గావస్తు పిబంతి తృషితాం జలం
 మృగపక్షి మనుష్యాశ్చ సోశ్వమేధఫలం లభేత్
 ఆస్థిపలయంతి పితరః ప్రశృత్యంతి పితామహాః
 అపినఃసకులేభాతో యస్తటాకం కిరిష్యతి”

౬. ఆలపాడుశాసనము:—శ్రీనాథకృతము. శా. శ. ౧౩౩౫
 నందన సంవత్సర మాఘమాసమునందు శివరాత్రినాడు (కీ). శ.
 ౧౮౧౩ జనేవసు నెల ౩౧వ తేదీ) వెలనాటిసీమలో తుంగభద్రానదీ
 తీరమందున్న యాలపాడును గ్రామమును భారద్వాజ గోత్రుడైన
 విశ్వేశ్వరపండితునకు దానముసంగెను ఈపండితునితండ్రి కవిసార్వ
 భాముడును, లక్ష్మీనృసింహ మంత్రసిద్ధుడు నైనమాధవభట్టు.
 ఇతనితండ్రి మహావిద్వాంసుడును వేదవినుడునగు గుండయపండి
 తుడు ఇతనితండ్రి మహామేధావియైన మాధవపండితుడు. సర్వజ్ఞ
 సింగమనాయనికీ జమత్కారమంజరియను నలంకారసాహిత్యలక్షణ
 గ్రంథమునుగృతించినవాడు విశ్వేశ్వరపండితుడే... భారద్వాజ
 గోత్రుడే. ఈకాలమువాడే అందుచే నీయాలపాడు పరిగ్రహీత
 యావిశ్వేశ్వర చంద్రుడేమోయని యనుమానము కలుగుచున్నది.
 ఈవిషయమున నింకనుబరిశోధనమావశ్యకము. చమత్కారమంజరి
 కర్తయగు విశ్వేశ్వర పండితుని తండ్రి పేరు తెలిసినచో నీసంశయము
 తొలగి విదిబోవుచుగాని నాకదిలనింపలేదు. ఆతడయితడైనచో
 సర్వజ్ఞసింగమ నాయనిని జూచినప్పుడు గలిగిన పరిచయమును బట్టి
 విశ్వేశ్వర పండితుడు పెదకోమటివేముని యాస్థానమునకు వచ్చె
 ననియు శ్రీనాథుడు తనప్రభువుతో జెప్పి యాలపాడు నిష్క్రించె
 ననియు దలంపవచ్చును.

2. రుద్రవరం తామ్రశాసనము :—శ్రీనాథకృతము. శా. శ.

౧౩౩౧ వికారిసం॥ మార్గశిరమాసమున సూర్యుడు ధనస్సునందుఁ బ్రవేశించినప్పుడు, పోతయ్యభట్టునకు మనిమనుషుఁడును గుండయ భట్టునకుఁ జాతుఁడును, బెద్దియజ్వకుఁ బుత్రుఁడును, గంగాధరజ్యోతి పిన కగ్రజన్ముడును బ్రహ్మసూర్యాది సిద్ధాంతరహస్యైకవేదియునగు రామచంద్రజ్యోతిషికునకుఁ గోటభూమియందలి రుద్రవరమును గ్రామమును దానమొసంగి వ్రాయించినది. ఇందలి పరిగ్రహీత కల్వపాముల పరిగ్రహీతయగు పెద్దియజ్వకుఁ బుత్రుఁడే.

౩. నందమూరు తామ్రశాసనము:—శ్రీనాథకృతము. శా.శ.

౧౩౩౩ ఖరసంవత్సర మార్గశిర శుక్లతియోదశినాడు త్రిలింగవిషయమందలి కండ్రవాటాఖ్యసీమలోని నందమూరును గ్రామమును కల్వపాముల పరిగ్రహీతయగు పెద్దియజ్వకుదానమొసంగి వ్రాయించినది. ఈశాసనము బాపల్లెతాలూకా కోడితాడిపట్టు గ్రామమున దొరకినదట.

౪. పొట్లపాటి తామ్రశాసనము:—శా. శ. ౧౩౩౦సర్వధారి

సంవత్సరాశ్వయుజ మాసమున సూర్యోపరాగ సందర్భమున పిసుపాటి రామభద్ర సోమయాజికి పొట్లపాడను గ్రామము నగ్రహారముగానిచ్చి వ్రాయించినది.

౫. పొన్నపల్లి శాసనము:—శ్రీనాథకృతము:—శా.శ. ౧౩౩౦

సర్వధారిసంవత్సర శాశ్వయుజ మాసమున, పెదవిళ్ళయ్యగారుని ప్రపాతుఁడును, భట్టభాస్కరుని పాతుఁడును, విళ్ళయ్యగారుని పుత్రుఁడును కాశ్యపగోతుఁడును, తర్కమీ మాంసవ్యాకరణ శాస్త్రములఁబండితుఁడునగు సింగనార్యునకుఁ దిలింగ విషయమందలి వెలనాటిలోని దివిసీమను కృష్ణవేణ్ణనదీ తీరమందలి పొన్నపల్లియనుగ్రామము నిచ్చి వ్రాయించినది.

౬. ముల్లగూరమ్మ శాసనము:— ఇది రెండు సీపెద్యములు

కలది. దీనిని వైసనిచ్చియున్నాఁడను.

౧౨. కుఱునూతుల శాసనము:— శా. శ. ౧౩౨౬ శా)వణ
మాసమున చంద్రోపరాగసమయమున నాగ్రామమును దాశరథికి
(జేవుడుకావచ్చును) దానమిచ్చెనని తెలుపును. ఈగ్రామము గుం
టూరు తాలూకాలోనున్నది. శాసనకృతికర్త పేరు లేదనియు నప్ప
టికి శ్రీనాథుడు విద్యాధికార్యుడ్యోగమును బడసియుండకపోవచ్చు
ననియు శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు వ్రాసియుండిరి.

౧౩. పుల్లరిబోడు శాసనము:— శ్రీనాథరచితము. శా. శ.
౧౩౩౨ మన్మథసంవత్సరమున జ్యేష్ఠశు ౧౫ నాడు పెదకోమటి
వేముని కుమారుఁ డైన రాచవేముడు, తనతల్లియైన సూరాంబ
త్రవ్వించిన (ఫిరంగిపురశాసనము) సంతానవారధి యను తటాకము
నకు నీరువచ్చుటకై జగనొబ్బగండ కాలువ త్రవ్వించిన ట్లాక్క నీస
పద్యమున వ్రాయఁబడినది. ఆపద్యమిది:—

నీ. శాకాబ్దములు సహస్రంబును మున్నూట
ముప్పదియేడును నొప్పుమిగుల
మహనీయ మైనమన్మథవత్సరంబున
మధుమాసమునఁ బూర్ణిమాదినమున
(హేమాద్రి) దానచింతామణి యిరిరాయ
బసవశంకరుఁ డాజి ఫల్గుచండు
సమదారిరాయవేశ్యాభుజంగుండు
వేమయరాజవేమన త్కౌవరుండు
తల్లిసూరాంబచే సముత్పన్నమగుచుఁ
బరఁగు సంతానవార్ధికి వరుసగాఁగ
నొలయు గిరివాహినుల జగనొబ్బగండ
కాలువ ఘటించె నాతారకంబుగాఁగ.

ఈశాసనకాలమునాఁటికిఁ గోమటివేమయ జీవించియున్నాఁడు.
అప్పటి కాలఁడు పెద్దనాఁడగుటచేఁ గుమారుఁడు యువరాజుగానుండి

రాజ్యభారమునువహించియాకాలువత్ర)వ్విందితనపేరట నీశాసనమును
వ్రాయించియుండును. రుద్రవరము తామ్రశాసనమునుబట్టి పెద
కోమటి వేమారెడ్డి శా. శ. ౧౩౪౧ తుదివఱకు జీవించి యుండుట
స్పష్టము.

౧౪. శా. శ. ౧౩౨౬ వ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీ. శ.
౧౪౦౪ వ సంవత్సరమునఁ బెదకోమటి వేమభూపాలుఁడు సోమోప
రాగఘోషపుణ్యకాలమునందు, శాండిల్యకౌళికగోత్రసంభవు లగు
ఎల్లైపెద్ది లక్ష్మణ దీక్షితులవారికిని వద్దర్శనాలవల్లభ సోమయాజులు
గారికిని పెదపూడి గ్రామమునునగ్రహారముగానొసంగి తామ్రశాసనము
వ్రాయించియుచ్చెను.

ఆంధ్రులచరిత్రము.

పండితుఁడును, గవిపండిత పోషకుఁడును, ధర్మాత్ముఁడును
రాజనీతినిపుణుఁడును నగు నీపెదకోమటి వేమభూపాలుఁడు నిష్కం
టకముగను ప్రజారంజకముగను రాజ్యముచేసి క్రీ. శ. ౧౪౨౦వ సం
వత్సరమునఁ గీర్తిశేషుఁడయ్యెను. అనంతరమున నీతని తనయుఁడగు
రాచ వేముఁడు రాజయ్యెను. ఈతనినిగూర్చి యాంధ్రులచరిత్రమున
నిట్లుకలదు.

—: రాచ వేమారెడ్డి:—

“ఇతఁ డేసంవత్సరమున సింహాసనమొక్కెనో, ఏసంవత్సరమున
మరణమునొందెనో, నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁ జాలము. ఇతఁడునాల్గు
సంవత్సరములుమాత్రమే పరిపాలనము చేసెనని కొండవీటిదండకవిలె
యందు వ్రాయఁబడినది. మరియు నాగ్రంథమునుబట్టి యీతని పరి
పాలనము జనరంజక మైనదిగాఁ గన్పట్టదు. ఇతఁడు తనపూర్వుల
మార్గమునుగాని తండ్రిమార్గమునుగాని యవలంబింపక తానొకక్రొత్త

మార్గమువలంబించి క్రొత్త పన్నులను విధించి ప్రజలను బాధించుచుండెనని యాచరిత్రము వాకొనుచున్నది. రాచ వేమున ప్రజలపై పురుటిపన్ను విధించి సుక్రమముగా రాబట్టుచుండెననియు; తనభృత్యుడగు సవరము ఎల్లయ్యను బలిదనాయకునిపై పురుటిపన్ను వేసి బలాత్కారముగా వసూలుచేసినందున నాతడాగ్రహించి యొకనాడు ముత్యాలమ్మగుడి కడనాతనిగతాంతోఁ జూడిచి చంపెననియుఁ బైదండకవిలె నుడువుచున్నది. దీనినిస్థిరపరచునట్టి ప్రమాణ గ్రంథమేమియుఁ గానరాదు. ఇది యెట్టిదె నను నీతని పరిపాలనము జనరంజకమైనదికాదనియు సత్యులది కాలములోనే కడముట్టెననియుమాత్రము మనము విశ్వసింపవచ్చును.”

రాచ వేముని కాలములో శ్రీనాథుఁడాతని యాస్థానమున నుండెనని చెప్పట కాధారములులేవు. నమ్మనర్హముకాని “నందిపోతరాజు కతారికథ” మొకటి శ్రీనాథుఁడు రాచ వేమునికడ నుండెనని చెప్పుచున్నది. ఎట్లయినను శ్రీనాథుఁడు పెడకోమటివేముఁడు గతించినవెలువెంటనే తదాస్థానమును వీడియుండలేదనియు, రాచ వేముఁడు చనిపోవువఱకు నఁగొక కీ. శ. ౧౪౨౪ వఱకును నండేయున్నాడనియు మనము విశ్వసింపవచ్చును. మొత్తముమీఁద శ్రీనాథుఁడు యుక్తవయసు వచ్చినదిమొదలు, ౨౫ సంవత్సరములు కొండవీడు రెడ్లకడ జీవితమును గడపి, యుండెననుట స్పష్టము. నడుమ నడుమ దేశసంచారము సేయుచున్నను, శ్రీనాథుఁడికాలమునఁ గొండవీటియందే నివాస ముండెనని చెప్పవచ్చును.

కొండవీటిరెడ్డి రాజులలో, మాచయ రెడ్డిశాఖరాచ వేమునితోను వేమారెడ్డిశాఖ కుమారగిరిరెడ్డితోను సంతరించినవని. వేమారెడ్డికిఁదమ్ములగు నన్నారెడ్డియొక్కయు మల్లారెడ్డియొక్కయు శాఖలు కొంతయభివృద్ధిచెంది, కర్నాటక రాజులకు సామంతులై కొంతకాలము రాజ్యమునుచేసినట్లు కన్పట్టుచున్నది. కాని యాశాఖలతో మనకిప్పుడు పరిసక్తిలేదు. ఆశాఖలలో నాంధ్రకవులుకీర్తికాయలుగాఁ జేసిన

వారెవ్వరు నున్నట్లుగ న్నట్టదు. రెడ్డిప్రభువులరాజ్యకాలపరిమాణమును దెలుపు చాటుసీసపద్య మొకటియున్నది. కానియది యప్రమాణ మగుటచే నిందీయలేదు.

శ్రీనాథుడు రచించిగ్రంథముల కృతిపతులనుగూర్చి తెలిసికొనినచో నందు శ్రీనాథునిచరిత్రము కొంత గాననగును. కావున వారివిషయముల నిట్ల వాసెదను.

—: ఇతనికృతిపతులు :—

(౧). పండితారాధ్యచరిత్రకృతిపతి మామిడి పెగ్గడనామాత్యుడు:—ఈ మహాకవి రచించిన పండితారాధ్యచరిత్రము బయలుపడకపోయినను, దీనిని మామిడిపెగడన మంత్రికిఁ గృతియిచ్చినట్లు నైషధమందలి స్మృతికిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

క. జగము నుతింపఁగఁ జెప్పితి

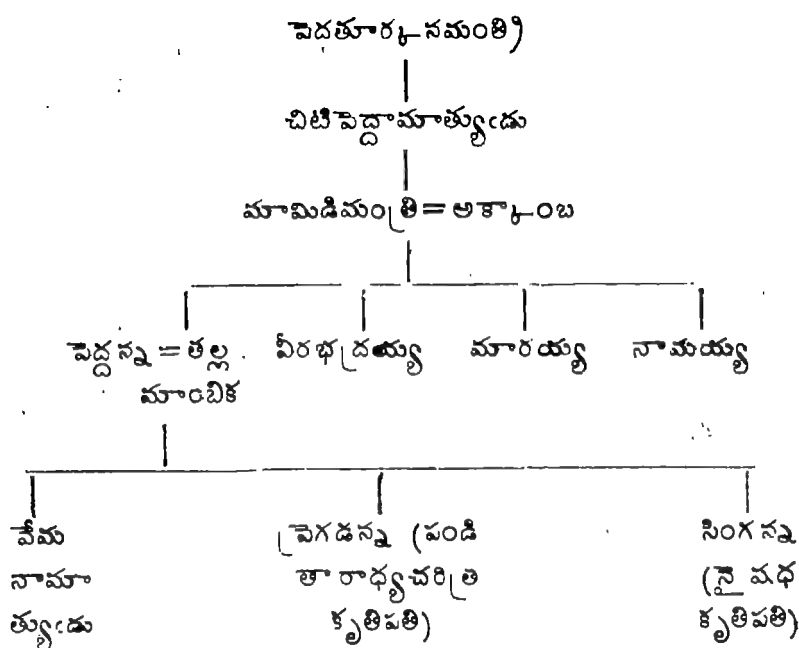
పెగడయ్యకు నాయనుంగుఁ బెద్దనకుఁ గృతుల్

నిగమార్థసారసంగ్రహ

మగు నా యారాధ్యచరిత్ర మాదిగఁ బెక్కుల్.

ఈపద్యమునుబట్టి మామిడి పెగడయ్యకుఁ బండితారాధ్యచరిత్రమే కాక మఱికొన్ని కృతుల నంకితముచేసినట్లు గనవచ్చుచున్నది. కాని యాకృతులపేరులైనను మనకుఁ దెలియుటలేదు. పండితారాధ్యచరిత్రమునకుఁ బూర్వమురచించిన శాలివాహనసప్తశతకూడ నీపెగ్గడనకే కృతి యిచ్చినమో పెదకోమటివేమారెడ్డి యీసప్తశతయందలి కొంతభాగమునకు వ్యాఖ్యరచియించియుండుట వలన నీయూహకుఁ గొంతబలము కలుగుచున్నది.

శ్రీనాథుడు తానురచించిన శృంగార నైషధకావ్యమును మామిడిపెగడన తమ్ముడైన సింగనామాత్యునకుఁ గృతియిచ్చెను వీరు నియోగిహ్వానులు; ఆపస్తంబసూత్రులు; భారద్వాజగోత్రులు వీరివంశవృక్షమిది:—

ఈవంశమునందలి మామిడిమంత్రీనామమే తరువాతి వారికి గృహనామ మైనట్లు కన్పట్టుచున్నది. నైషధమందలి పద్యములే యీవంశవృక్షమున కాధారములు. చిటిపెద్దామాత్యుడు:-

“మ. కుటిలారాతినరూఢినిగవశిరః కట్టాకథాటీమహా
పటహధ్వనవిపాట్య మానదశదిగ్భాగుండు త్రైలోక్యసం
పుటపేటీపరిపూర్ణకీర్తి మయ కర్పూరప్రకాండుండు శ్రీ
చిటిపెద్దప్రభుఁడొప్పె విక్రమపురీసింహాసనాధ్యక్షియై.”

యనుపద్యమునుబట్టి నెల్లూరుపట్టణవాసి యైనట్లు తెలియుచున్నది. ఇతనికాలము క్రీ. శ. ౧౩౦౦ ప్రాంతము. అప్పుడు నెల్లూరునందు మనమసిద్ధిరమారుండు రాజుగా నుండియుండును.

కృతిపతిత్రిండియైన పెద్దనామాత్యుని, నాతనిభార్యయైన తల్ల మాంబికను వర్ణించినమూడుపద్యముల నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

మ. అనతారాతివసుంధరారమణసప్తాంగపహారక్రియా
 ఘనసంరంభవిజృంభమాణపటుదోః ఖడ్జూద్వితీయార్జునుం
 డనవేమాధిపురాజ్యభారభరణవ్యాపారదక్షుండు పె
 ద్దనమంత్రీశుఁడు మామిడన్నసుతుఁ డేతన్నాత్ముఁడే చెప్పఁగాన్.

ఉ. తమ్ములు దన్ను మువ్వురును దైవముఁగా గురుఁగా మహానిధా
 నమ్ముఁగ దాతఁగాఁ దమమనంబుల భావనచేసికొల్వ భా
 గ్యమ్ముల కల్ల నెల్లయ్యి కాంచె బ్రహ్మిద్ధి నృపప్రధానర
 త్న మ్మగు మంత్రపెద్దన యుదాత్తమతిన్ రఘురాముకైవడిన్.

సీ. గౌతమగోత్రవిఖ్యాతుఁ డాపస్తంబ

పరమసంయమిసూత్రపావనుండు

గారాఘపౌత్తుండు గంధవారణఁ డగు

శ్రీకేతనామాత్యశేఖరునకు

పేషిణిహనుమంతబిరుదాంకుఁ డగురాచ

వారికి నెయ్యంపు వరసుతుండు

చౌహత్తమల్లుండు దోహత్తనారాయ

ణుండు ఖండియరాయచండబిరుద

తే. మంత్రీయల్లాడరాజును మహితపుణ్య

యన్నమాంబయుఁ దనకునత్యంతగరిమఁ

దల్లినును దండియును గాఁగఁ దనరునట్టి

తల్లమాంబికాదేవి నుద్వాహమయ్యె.

పైపద్యము వలనఁ గృతిపతితండి యైన పెద్దనామాత్యుఁడు పోలయ
 వేమునికుమారుఁడైన యనవేమారెడ్డికడ మంత్రీగా నున్నట్లు గన్ప
 ట్టుచున్నది.

పెద్దనామాత్యునిమామగారైన యల్లాడరాజును, నాతనితండి
 తాతలును ప్రసిద్ధపురుషులై నట్లు ప్రసీసపద్యమువలనఁదెలియుచున్నది.
 కాని వారివృత్తాంతము నాకుఁ దెలియరాలేదు. వీరినిగూర్చి పరిశోధ

నము గావింపవలసియున్నది. పైపద్యమునుబట్టి పెద్దనామాత్యుడు
 “అనవేమారెడ్డి” యొద్దమంత్రిగానున్నాడని తెలియుచున్నది. కొన్ని
 శాసనములలోను గొన్నిచాటువులలోను “పెద్దకోమటన్నవేమ”
 అని యుండుటచే పెద్దకోమటి + అన్నవేమ యని పదచ్ఛేదము చేసి,
 పెద్దకోమటి వేమునిఁగూడ “అనవేముఁడని” పిలుచుచుందురనికొంద
 రనుచున్నారు. కాని పెద్దకోమటి వేమారెడ్డియను పేరితనికి బహు
 ళముగా వ్యాపకము నందుండుటచేతను, అనవేమారెడ్డియనఁగా ప్రోల
 యవేమునికుమారుఁడగు ననవేమారెడ్డియనియే వాడుకయుండుటను
 బట్టియు, పెద్దనామాత్యుడు ప్రోలయవేమునికుమారుఁడైన యనన్లమా
 రెడ్డియొద్దనే మంత్రిగానుండెనని నిశ్చయింతము. ఇతనితమ్ములైన వీర
 భద్రయ్య మారయ్య నామయ్యలతోఁ గడపటివాఁడగు నామయ్య
 వేమారెడ్డియొక్క కార్యభారమును వహించినవాఁడని శ్రీనాథుఁడీ కిం
 దిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాడు.

శా. స్వామిద్రోహరగండలాంఛనునకున్ సంగ్రామగాండివికిన్
 వేమత్కొపతికార్యభారకలనావిఖ్యాతశీతక్తికిన్
 నామాత్యున కన్యరాజనిటలాంతర్వ్యస్తభాగ్యాక్షర
 స్త్రీమాసాకరణప్రేమనక మంతుల్పాటియే యెవ్వరున్.

ఈవేమారెడ్డి యెవ్వరో తెలిసికొనవలసియున్నది. ఈవేమారెడ్డికి ‘అన’ శబ్దముచేర్చలేదు. కావున నీతిఁడు పెద్దకోమటికుమారుఁడైన వేమారెడ్డియే యని నిస్సంశయముగాఁజెప్పవచ్చును. ఈవేమారెడ్డికిఁ గొండవీటిరాజ్యము కుమారగిరిరెడ్డి యనంతరమున సంగ్రామించినను, నంతఃకలహార్య మాతనికి రాజ్యము లేకపోలేదు. రెడ్డిరాజ్యసంస్థాపకుఁడైన ప్రోలయవేమారెడ్డి తనయన్నదమ్మలకుఁగొంతకొంతరాజ్యము నిచ్చియున్నట్లు యెఱ్ఱాప్రెగడచారిత్రమున సోదాహరణముగా వ్రాసియున్నాడు. ఆతఁడు తనయన్నయైన మాచయరెడ్డికిఁ గొంతరాజ్యము నిచ్చియుండును. ఆరాజ్యము పంకపారంపర్య

ముగ వేమారెడ్డికి వచ్చియుండెను. కావున నీవేమారెడ్డి యొద్దనే నామయ, మంత్రిగా నుండెనని చెప్పవచ్చును. ఫండితారాధ్యచరిత్ర కృతిపతియైన ప్రెగడనను, నతనికి గ్రహించిన వేమనామాత్యుని శ్రీనాథుడు నైషధకావ్యమునం దిట్లు వర్ణించియున్నాడు.

సీ. కాలకంఠకతోరకంఠహంకారంబు

చెవులు సోఁకనినాఁటిచి త్తథవుఁడు

కుపితరాఘవఘన కూరనారాచంబు

తనువునాటనినాఁటి వనధిరాజు

క్రుద్ధకుంభోద్భవప్రభులతాకౌటిల్య

వికృతిఁ గ్రుంగనినాఁటి వింధ్యశిఖరి

వీరభద్రోదారఘోరవీరావేశ

విప్లాతిగండనినాఁటి తుహినకరుఁడు

తే. చక్కండనమున గాంభీర్యసారమునను

బ్రకటధైర్యకళాకలాపములయందు

దండనాయకచూడావతంస మైన

మంత్రి మామిడివేమనామాత్యుఁ డెలమి.

మ. తగుఁగైవార మొనర్ప విక్రమకళాధారేయతాళాలి శ్రీ

ప్రెగడన్నధ్వజనీశుఁడంబునిధిగంభీరుండు శుంభద్విష

న్నగరద్వారకవాటపాటనవిధానప్రౌఢబాహర్గభా

యుగభుండాహవసవ్యసాది ధరలో నొక్కండు పేరుక్కనన్.

ఈరెండుపద్యములనుబట్టి వేమనామాత్యుఁడును, ప్రెగడన్నయు గొప్పదండాధిశులై రణశూరులైనట్లు తెలియుచున్నది. కానియేరాజు కడ వీరుండిరో తెలియుటలేదు. వీరితండ్రియైన పెద్దనామాత్యుఁ డన వేమ మహీపాలుని యొద్దమంత్రిగా నున్నవాఁడు. కావున వీరుకూడ పనవేమునియొద్దనుండిన నుండవచ్చును. లేదా ఆనవేమునకుఁబిమ్మట

వేమయనామధారులలో, పెదకోమటి వేముడే పెద్దవాఁడును ప్రతిభా శాలియుఁ గావున నాతనియొద్ద దరోశనాయకులుగను మంత్రులుగను నుండియుందురు. శాలివాహనసప్తశతి పండితారాధ్య చరిత్రములను శ్రీనాథుఁడు ౧౪౦౦-౧౪౦౫ నడుమ రచించియుండును.

—: (౨) శృంగారనైషధము—కృతిపతి—మామిడిసింగనామాత్యుఁడు :—

శ్రీనాథుఁడు రచించినశృంగారనైషధకృతిపతి, పండితారాధ్య చరిత్రకృతిపతి యగుపెిగడనమంత్రిసోదరుడైన సింగనామాత్యుఁడు. ఇతఁడు పెదకోమటి వేమునియొద్ద మంత్రిగానుండెను. పినతండ్రియైన నామయామాత్యుని యనంతరమున నీతఁడు మంత్రిత్వమును వహించి నట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఇతఁడుపండితుఁడును, బండితసోమకుఁడునై యుండెను. ఇతనినిగూర్చి పెక్కుపద్యములను శ్రీనాథుఁడు వ్రాసి యున్నాఁడు. అందు రెండుపద్యముల నిట నుదాహరించెదను.

సీ. గగనకల్లోలినీకల్లోలమాలికా

హల్లీసకములతో ననఘళింది

చరమసంధ్యాకాలసంఘల్లమల్లికా

స్తబకపంక్తులతోడ సరసమాడి

శరదాగమారంభసంపూర్ణపూర్ణిమా

విమలచంద్రికలతో వియ్యమంది

బిసయహాసనవధూప్యధుపయోధరభార

హారవల్లరులతో ననగి పెనగి

తే. వెలయు నవ్వానియభిరామవిమలకీర్తి

యతఁడు త్రిభువనరాయవేశ్యాభుజంగ

కదనగాండివి జగనొబ్బగండబిరుద

శాశ్వతుం డొప్పు సింగననచివవరుఁడు.

మ. అరుదార ని్యవిధాగ్రహారములతో నాండోళికాచ్చితచా
మరకల్యాణకళాచికాది బహుసమ్మాన్హాచిహ్నులు లా

దర మొప్పారగ వేమభూవరునిచేతం గాంచె సామ్రాజ్యసం
భరణప్రభుఁ డమాత్యసింగఁడు నయచాగల్గి గర్వోన్నతిన్.

సింగనామాత్యుని వర్ణించినపద్యములలో, రెండుమూడుతావు
లయందీతఁడు “సాంధ్యరాయగజకేసరి” యని చెప్పి యున్నాఁడు.
పెదకోమటివేమారెడ్డి సాంధ్యదేశముపైకి దండువెడలిన ట్లాధార
ములు లేవు. సాంధ్యరాజులు తఱచుగా నెల్లారుగుంటూరు మండ
లములపై యుద్ధమునకు వచ్చిరని చరిత్రములు చెప్పుచున్నవి. పెద
కోమటివేముని రాజ్యకాలములో, గూడఁ బాండ్యులు గొండవీడును
జయింపగోరి వచ్చియుండును. అప్పు డీసింగనామాత్యుఁడు వారిని
జయించియుండును. ఈ కాలమెప్పుడో తెలిసినచో నది నైషధరచనా
కాలచిరయుమున కుపకరించును.

ఈసింగనామాత్యుఁడు జ్యోతిషమున సిద్ధాంత భాగమును
బూర్తిగ నెఱింగిన ప్రజ్ఞావంతుఁడనియు, సోమసిద్ధాంతమున కీతఁడు
వ్యాఖ్యప్రాసననియుఁజెప్పుదురు. ఇతఁడు శంకరమాని శిష్యుఁడని
నైషధమున షష్ఠాశ్వాసాదిపద్యమువలనఁదెలియుచున్నది ఎఱ్ఱాపెగ్గడ
కూడ శంకరమాని శిష్యుఁడే కాని యీతఁ డీతఁడుకాఁడు. వీరిరువురి
నడుమ నూలుసంవత్సరముల వ్యత్యాస మున్నది.

“క్షిప్తార్థమగు సోమసిద్ధాంతమున కీతఁడు గదించిన వ్యాఖ్యా
నము కొంతగా నిప్పు డుపలబ్ధ మైనది. తనవృత్తాంతము నాతఁడం
దిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు.

శ్లో. అస్తి శ్రీమద్భరద్వాజగోత్రోశోత్రీయభూషణమ్
నస్తాశ్రీచిట్టయాఖ్యస్య పాత్రో మామిడిమంత్రీణః
తనుజః పెద్దనార్యస్య శ్రీనృసింహో మహాయశః
పెదకోమటివేమండ్రమంత్రీణా తేన ధిమతా
జ్యోతిర్విద్యా నిరాఘాట సరస్వతాపరదృశ్యనా
సింగయామాత్యరత్నన భువిలోకహితైషిణా
క్రియతే సోమసిద్ధాంత వ్యాఖ్యా గూఢార్థదీపికా.

ఈవ్యాఖ్యానము సీతఁడు శ్రీ. శ. ౧౪౧౮వ సంవత్సరమున రచించి నట్లు చెప్పకొన్నాఁడు”

శృంగారశ్రీనాథము. పుట౮౧

—: నైషధరచనాకాలము :—

సీ. తే. “పరఁగు శ్రీ వేమనుండలేశ్వరునిమంది”

యహితదుగ్ధంత్రినదనము దావతార

శాసనుఁడు రాయవేశ్యాభుజంగవిరుద

మంది) పెద్దయసింగ నామాత్యవరుఁడు.

అనుపద్యమునుబట్టి నైషధరచనాకాలమునాటికిఁ బెదకోమటి వేముఁడు మండలేశ్వరుఁడుగానే యున్నాఁడనియు, నప్పటికిఁ గుమారగిరిరెడ్డి చనిపోలేదనియుఁ గొండవీటిరాజ్య నూవేమారెడ్డికి సంక్రమింపలేదనియు, నాతనికిప్పటికిఁ గొండవీడురాజ్యమువచ్చియున్నచో నాతనిని జక్రవర్తియనియే శ్రీనాథుఁడు చెప్పియుండుననియుఁ గొండ అనుచున్నారు. ఇది సత్యమనినచోఁ గుమారగిరిరెడ్డి శ్రీ. శ. ౧౪౦౦ ప్రాంతమునఁ జనిపోయెను. కావున సంతకుముందే నైషధరచనము జరిగియుండునని చెప్పవలసియున్నది. నైషధముననెచ్చుటను గొండవీడు ప్రస్తావము లేదనియుఁ గొండవీడురాజ్యము పెదకోమటివేమునకు సంక్రమింపక పూర్వమాతనికిఁ గొంతరాజ్యము లేకపోలేదనియుఁ గొండవీటిరాజుల కాలఁడు సామంతుఁడైనను గాకపోయినను గుమారగిరిరెడ్డికాలమున నాతఁడొక చిన్నదేశపరిపాలకుఁడుగా నుండినమాట నిజమనియు నందుచే నాతఁడు సామాన్యమాడ లేశ్వరుఁడుగా నైషధమున జెప్పఁబడియెననియుఁగావున నాకాలముననే నైషధము రచియింపఁబడినట్లు తలంపవలయునని వారినాదము. చక్రవర్తి, రాజాధిరాజు, ఇత్యాదిశబ్దములచే విశేషభూపరిపాలకులను వర్ణించుటయు, సామంతప్రభువనియు, మండలేశ్వరుఁడనియుస్వల్పభూభాగపరిపాలకులను బిలుచుటయుఁ గలదు. కాని యీనియమమును

సర్వశ్రీ వర్తింపఁజేయరాదు. అవక్రపరాక్రమముచే నాంధ్రదేశము నేకచ్ఛత్రముగఁ బరిపాలించిన ద్వితీయప్రతాపరుద్ర చక్రవర్తిని మండలేశ్వరుఁడని కొన్ని శాసనములలో వాడియున్నారు.

ఇట్టియుదాహరణముల నింకను జూపవచ్చును. అందుచేసినట్టి మునుబట్టి నైషధరచనాకాలమును నిర్ణయింపలేము. ఇదియుఁగాక నైషధమున సింగనామాత్యుని వర్ణించిన పద్యములలో, “సామ్రాజ్య సంభరణ ప్రాధుఁ డమాత్యసింగఁ”డనియు

క. శ్రీరాజరాజవేమ

తొరమణకృపాకటాక్షసంవర్ధిత ల

క్షీరక్షీతిబుధాక! యు

దారగుణాధార! సింగనామాత్యనిధి !”

యనియు, “వేమభూపతిమహాసామ్రాజ్యరక్షామణి” యనియు

“శ్రీరెడ్డివేమవిశ్వ

తొరమణకృపావిశేషసమధిగతైశ్వ

ర్యారాధవిభవశృంగా”

యనియుఁ జెప్పియుండుటచేతను, కొండవీటిరాజ్యగ్రహణానంతరమున వ్రాయించిన వేమభూపాలుని శాసనములలోఁ గూడ నింతకంటె నాధిక్యమును సూచించువిశేషణము లుపయోగింపకుండుటను బట్టియు, నైషధరచనాకాలము నాటికి వేమారెడ్డి కొండవీటిసింహాసనముధిసధిష్ఠించి యున్నాడనియే విశ్వసింపవచ్చును. పాండ్యచక్రవర్తి, కొండవీటిమహారాజ్యముపైకి దండెత్తివచ్చినాఁ డనుటయు, నాతనిని వేమభూపాలుఁ డెదుర్కొని యోడించినాఁడనుటయు, నారణములోసింగనామాత్యుఁడు పాల్గొని “పాండ్యగజపంచాస్యు” డయ్యెననుటయు సమంజసముగాని, కొండవీటిని విడిచియేమూలనోయున్న యొకచిన్నసామంతునిపైఁ బాండ్యుఁడు దండువెడలెననిచెప్పట యుక్తి

యుక్తముగ నుండదు. కావున బెడకోమటివేమారెడ్డి కొండవీడు
 సింహాసన మధిష్ఠించిన పిమ్మటనే నైషధమును శ్రీనాథుడురచించి
 యెనని నిశ్చయింపవలసియున్నది. నైషధరచనాకాలము ౧౩ శ.
 ౧౮౦౫-౧౮౧౦ నడుమనైయుండుననియు, నప్పటికాతనికి ౨౫-౩౦
 సంవత్సరములవయసుండుననియు నాతనిజననము రెండుమూడు
 సంవత్సరము లావలీవల ౧౩౨౦ ప్రాంతమైయుండుననియు నాయభి
 ప్రాయము. శ్రీనాథునిజననము ౧౩౬౫ ప్రాంతమనియు మరలము
 ౧౮౪౦ ప్రాంతమనియు శ్రీవీరేశలింగమ పంతులుగారు వ్రాసియు
 న్నారు. అది సత్యమయ్యేనేని, యీమహాకవి యవసానకాలమునాటి
 వయసు ౭౫ సంవత్సరము లగును. అవయస్సున నాతడు “బొడ్డు
 పల్లె”ను గుత్తుదీసికొనునని కలంపరాదు ఈ సందర్భమును బట్టి
 చూచినను శ్రీనాథునిజననకాలము ౧౩ శ. ౧౩౨౦ ప్రాంతమునటయే
 యొప్పిదమగును. కాని దీనికొక్క ప్రతిబంధకము కన్పించుచున్నది.
 శ్రీనాథుని తాతయైన కమలనాభామాత్యుడుద్వితీయప్రభావగురుని
 కాలమువాడని “నినమత్కాకతిసార్వభౌము” అనువాక్యమవలనఁ
 దెలియుచున్నది. అప్రభావగురుడు ౧౩ శ. ౧౨౯౫ మొదలు
 ౧౩౨౬ వఱకు రాజ్యము చేసినవాడు ఈ కాలమునుబట్టి చూచినచోఁ
 దాతకును మనుమనికిని నడుమ వ్యత్యాసము విశేషముగాఁ గన్పట్టు
 చున్నది. ౧౩౨౦ సంవత్సరప్రాంతమునఁ గమలనాభామాత్యుడు
 తనయగువదేండ్ల వయసునఁ బ్రభావగురుని మెప్పించినాఁ డనినచో
 నాతనిజననకాలము ౧౩౦౦ సంవత్సరమనియు, నాతనితనయుఁడైన
 మూరయజననము ౧౩౪౦ యనియు నాతనికి నలువదియవయేట
 శ్రీనాథుడు జన్మించెననియుఁజెప్పి యావ్యత్యాసమును సరిపుచ్చుకొన
 వచ్చును. ఇందు విరుద్ధముండదు. గమలనాభామాత్యునకు మూరయ
 యెన్నవసంతానమో మూరయకు శ్రీనాథుఁడెన్నవ సంతానమో
 మనకుఁ దెలియదు. అతఁకుఁ తెలిసినచోఁ బైనఁజెప్పిన వ్యత్యాసము

లేకుండబోవుట కవకాశముండవచ్చును మొత్తముమీఁద నాలోచించిచూడఁగా శ్రీనాథుని జననకాలము క్రీ. శ. ౧౩౮౦ ప్రాంతమునుటయే సమంజసముగాఁ గానించినది.

—: (3) హరవిలాసము:—కృతిపతి ఆచరి తిప్పయసెట్టి :—

ఈకావ్యమును శ్రీనాథుడు తన బాల్యస్థుఁడగు, ఆవదితిప్పయసెట్టియును వైశ్యున కంకితముచేసెను. ఈతిప్పయ్యనే త్రిపురాంతకుఁడని కూడనందురు. ఈతిప్పయతండ్రి దేవయ; దేవయ తండ్రి పావాణిసెట్టి. ఈతనినివాసము నెల్లూరుపట్టణ మైనట్టిపద్యములోఁ గవి చెప్పియున్నాఁడు.

గీ. సింహవిక్రమ పట్టణ శ్రేష్ఠుఁడైన

సెట్టి జగజెట్టి పావాణిసెట్టి విభుఁడు.

ఘనుఁడు నగరీశచంద్రశేఖరపదాబ్జ

వందనానందితాత్ముఁడు వంశకరుఁడు.

ఈపావాణిసెట్టి తనయుఁడైన దేవయశెట్టి, శ్రీశైలమునకు శోపానములు కట్టించిన వేమారెడ్డికాలములో నున్నట్టికింది పద్యము వలనఁ దెలియుచున్నది.

క. శ్రీపర్యతసోపాన

స్థాపకుఁడగు రెడ్డివేమజగత్పతికిన్

బ్రాహ్మణ యవచిదేవయ

యాపావాణికి జనించె నభ్యుదయముతోన్.

ఈపద్యములోఁ జెప్పఁబడిన వేమారెడ్డి రెడ్డిరాజస్థాపకుఁడును క్రీ. శ. ౧౩౮౯ వరకు నారాజ్యమును బరిపాలించినవాఁడును, ఎఱ్ఱాచెగ్గడచే రామాయణ, హరివంశములను గృతినందినవాఁడు నగుబ్రౌలయవేమారెడ్డియేగాని యన్యుఁడుకాఁడు.

ఈ దేవయకు మాచాంబ యందుఁదిపురారియు, తిరుమలనాథుండును, జామిసెట్టియు ననుమువ్యూహతనయులు గలిగిరి. ఈత్తిపురారియే హరవిలాసకృతిపతియైన తిప్పయసెట్టి. ఈతిప్పయసెట్టి కొమరిగిరి భూపాలునకుచీనిచీనాంబరాదులు ద్వీపాంతరములనుండి తెప్పించియిచ్చి యతనిచేత ఛత్రచామరాందోళికాదులను బడసినవాడని యాకింది పచనములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

“కొండవీడుపురంబు రాజధానిగాఁ గీర్తిలతాధిష్ఠితాష్టాదశద్వీపాంతరాభ్యుండునగు కొమరిగిరి వసంతస్థపాలువలన నాందోళికాఛత్రచామరతురంగాది రాజ్యచిహ్నములు వడసియమ్మహా రాజనకుంబ్రీతి సంవత్సరోత్సవమునకుం దగినకస్తూరీకుంకుమ ఘనసార సంకుమదహి మాంబుకాలాగురు గంధసారప్రభృతి సుగంధద్రవ్యంబులొడఁగూర్చియుఁ జీనిసింహళతనాయి హరుమంజుజలనోంగి ప్రభృతి నానాద్వీప నగరాకరంబులగు ధనకనకవస్తువాహనమాణిక్యగాణిక్యంబులు తెప్పించియుఁ గవి నైగమికవాచివాంశిక వైతాళికాదులగు నర్థిజనంబులకు నర్థంబులు గుప్పించియు...”

ఈకొమరిగిరి భూపాలుఁడువైఁజెప్పిన వేమారెడ్డికిఁజాతుఁడు. అనపోతారెడ్డికిఁ గమారుఁడు. అత్యంతవిలాసప్రియుఁడు. పృథి వత్సరవసంతోత్సవములలో నాతఁడు మహావైభవముతో జరుపుచుం డెడివాఁడు. ఆయుత్సవములకుఁ గావలసిన వస్తుసామగ్రిని దేశదేశ ములనుండి తెప్పించియిచ్చుచు నీతిప్పయసెట్టి యావస్తుభాండాగార ధృక్షుండై తనచేతిమీఁదుగా నాయుత్సవములను నిర్వహించుచుండె నని శ్రీనాథుఁ డీకిందిపద్యములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

చ. హరిహరరాయ ఫేరొజసహసురభాణ గజాధిపాదిభూ

వరులు నిజప్రభావ మభివర్ణనసేయఁ గుమారగిర్య ధీ

శ్వరుని వసంతవైభవము సర్వమునొక్కడ నిర్వహించు మా

తిరుమలనాథసెట్టికిని ధీగుణభట్టికి నెవ్వ రీడగున్.

గీ. తమ్ములిద్దరుఁ దనయాజ్ఞఁ దల ధరించి
యన్నిదీవులఁ దెచ్చు లాభార్థకోటి
యర్థులకు నిచ్చి కీర్తి బేహారమాడు
నవచిత్రిపురాంతకుండు వంశాభివిభుఁడు.

సీ. పంజారఁ గర్పూరపాదపంబులు తెచ్చి
జలనోగి బంగారుమొలక తెచ్చి
సింహశంబున గంధసింధుపంబులు తెచ్చి
హరుమంజి బలుతేజ హరులు తెచ్చి
గోవసంకుద్ధసంకుమదద్రవము తెచ్చి
యాంపగట్టాణిముత్యాలు తెచ్చి
జోటంగిఁ గస్తూరికాటంకములు తెచ్చి
చీనిచీనాంబర శ్రేణి తెచ్చి

గీ. జగదనోవాళరాయ వేళ్యాభుజంగ
పల్లవాదిత్య భూదానపరిశురామ
కొమరగిరిరాజ దేవేంద్రకూర్మహితుఁడు
బాణజగజెట్టి! దేవయజ్ఞామీసెట్టి!

మ. తరుణా, నీగి, తవాయి, గోవ, రమణాస్థానంబులం జందనా
గరుకర్పూర హిమాంబుకుంకుమ రజఃకస్తూరికాద్రవ్యముల
శరణం గప్పబిజోగులన్ విరివిగా సామాన్లఁ దెప్పించు నే
ర్పరియా వైశ్యకులొత్తముం డవచిశిష్టం డల్పుఁడేయిమ్మహిన్

గీ. పండువా ధిల్లిరాజాది పట్టణముల
యధిపతులు మూలఁ దాల్చురత్నాంకురంబు
లవచి త్రిపురాంతకానీతయానపాత్ర
సింహశద్విపమండల క్షేత్రజములు.

ఈపద్యములయం దుదాహృతములైన పట్టణములను శ్రీసోమ
శేఖర శర్మగారును, శ్రీకొమరవోలు సుబ్బారావుగారును శ్రీపృథ్వా

కర శాస్త్రులుగారును గుర్తించియున్నారు. వాని వివరముల నీదిగువ క్లుప్తముగా నుదాహరించెదను. (పారవిలాసపీఠికనుజూడుఁడు)

“తరుణానీరి = (Tarnassari) మలయద్వీపకల్పమున నొక రాష్ట్రము
పథాననగరము; తనాయి: మలయద్వీపకల్పమునఁ గల రేవుపట్టణము.
గోవ = శశ్విమసముద్రతీరమున నున్న గోవాపట్టణమే కావచ్చును!
చీని = చీనాదేశము, పంజార = సుమత్రాద్వీపమున పజ్జార్ కలదు.
బోగ్ని యోద్వీపము పంజాక్ మానీస్ అను పేరుగలది కలదు. ఈ రెం
డును కర్పూరవృక్షసములకు బ్రసిద్ధములే యట; జలనోఁగి = తెలి
యదు. చిట్టగాంగులని శ్రీసుబ్బారావుగారు భావించిరి. సింహళము
ప్రసిద్ధము. హురుమంజి = హుర్మజ్ (పారసీకసముద్ర తీరమందలిది)
యాంప = బాస్సా (ఇదిముత్యములకుఁ బ్రసిద్ధము) చోటంగి = చోఁగంగి
మలబారు తీరమునగల చిన్నద్వీపములలోని పట్టుకాఁదగును.” చోటంగి
అనిపాకాంతరము. బోట = బూటాన్: ఇదికస్తూరికేఁ బ్రసిద్ధము; బంగారు
మొలకలు శ్రీమల్లంపల్లిసోమశేఖరశర్మగారు ఆప్తేలియాది దేశములందు
‘బంగారు మొలకలు’ (మొలకలు = పలుకులు ఈయర్థముననవిదొరకు
దేశములందు వ్యవహారము కలదట దొరకుచుండినట్లు గ్రంథస్థమయి
యున్నదనిరి. మొలక బంగారు అనుపదమునకు శబ్దరత్నాకరమున
“ఘట్టలలో పురుగులవల్ల కలిగెడు బంగారు’ అనియర్థము కలదు

ఈపద్యములనుబట్టి యాకాలమున విదేశవ్యాపారము విరివిగా
జరుగుచుండెనని దెలియుచున్నది. పారవిలాసకృతిపతి యైతిప్యు
సెట్టిపూర్వులు దాతలు దైవభక్తికలిగినవారు నైన ట్లీకిందిపద్యము
వలనఁ దెలియుచున్నది.

నీ. కట్టించె నొకతాత కంచిహర్ష్యంబులు

హరిణాంకమాళి కేశామపతికి

బాలార్కమనియెడిపద్మరాగముఁదాచె

నొకతాత కంచినాయకునినాధి

నొకతాత గట్టించె యోజనత్రయదీర్ఘ
తరతలాకాంభోధి తిరువపూరఁ
గావేరి గట్టించె గార్వాసరాసుల
నున్నిచోడఁడు మెచ్చ నొక్కతాత

తే. ప్రతిదినమ్మును గపురదీపములు వేయు
వృతముగా నొక్కతాత యీశ్వరున కొసఁగె
నిశలలోకప్రసిద్ధవాణిద్యవంశ
ధరులు మాతాత లుభయగోత్రములయందు.

తే. శైవవైష్ణవసమయదీక్షావిశేష
ధన్యమానసు లుభయగోత్రములవారు
నాయభీష్టంబు గడుఁ జిన్ననాటినుండి
పరమమాహేశ్వరాచారభక్తిపరత.

ఈతిప్పయసెట్టి కాళహవాస్తీశ్వరునకుఁ బ్రాకారపాతాళ
గుహను నిర్మించినట్లు సప్తమాశ్వాసాదిపద్యమువలనఁ దెలియు
చున్నది. ఈవంశమువారు చేసినదానములను దెలుపుశాసనములకై
శోధించితినిగాని నాకవి లభింపలేదు. ఈతిప్పయసెట్టిభార్యయన్నమ్మ.
ఆశ్వాసాంతాదిపద్యములలో నీతనిని “కావేరీశా! కావేరీవల్లభ”
యని సంబోధించియున్నాఁడు. ఈకావేరీయెవ్వరో తెలియదు. నిఘం
టువులలో కావేరీశబ్దమునకు “వేశ్య” యని యర్థమున్నది. తిప్పయ
సెట్టి కావేరీయను వేశ్యాప్రియుఁ డయియుండునా!

వైశ్యులలో నాల్గుతెగ లున్నట్లును నఁడుకావేరీవల్లభులను
నదియొక శాఖయయినట్లును హరివిలాసములోని “ఇది కావేరీవల్లభు
లును, నుభయద్రావిడులును గిష్కింధాచలక్రిడావినోదులు నయో
ధ్యాపురవాసులును నగు వైశ్యకులంబులవారలకుం. గూటస్థం డయిన
చిటులొండ నంచిచరిత్రించిది” యనువాక్యములవలనఁ దెలియనగు
చున్నది. అందుఁదిప్పయసెట్టి కావేరీవల్లభకులమునకుఁజెందినవాఁడను

టకై, “కావేరీవల్లభ” యని సంజోధించినాఁడు అయినచోఁ గృత్యా దిని తిప్పయిప్పెట్టిని వర్ణించు సందర్భమునఁ గిష్కింధాచల క్రిష్ణావినో దుండును, నుభయద్రావిళుండును, గౌండిన్యగోత్ర పవిత్రుండును, నయోధ్యానగరస్వామియు.” నని యుపయోగించిన మాటల కర్థమేమి? తెలిసికొన వలసి యున్నది. ఈవిషయమునుగూర్చి పరిశోధింపఁగా “కావేరీవల్లభ” యనునది మొక బిరుద మని తేలినది.

—: హ ర వి లా స ర చ నా కాల ము :—

హరవిలాసము నేవయసున రచించినదియు శ్రీనాథుఁడు చెప్ప లేదు. ఈకావ్యరచనా కాలమునుగూర్చి పండితులలో భిన్నాభి ప్రాయములున్నవి. క్రీ. శ. ౧౪౦౦ ప్రాంతమని కొందఱును ౧౪౪౦ ప్రాంతమని కొందఱును, శ్రీనాథుని రచనములలో నిది తుదికావ్య మని కొందఱును దలంచుచున్నారు. హరవిలాసమునుబట్టి యీ గ్రంథ మెప్పుడు రచించినదియుఁ దెలియదు. హరవిలాస కృత్యాదియందలి—

నీ. కమలనాథునిపాత్రుఁ గవితామహారాజ్య

భద్రాసనారూఢుఁ బరమపుణ్యుఁ

బాత్రునాపస్తంబసూత్రు భారద్వాజగోత్ర

సజ్జనమిత్రుఁ గులపవిత్రు)

భీమాంబికా మారనా మాత్యనందను

నఖిలపురాణ విద్యాప్రవీణు

నధ్వర్యువేదశాఖాధీతి నిష్ఠాతు

సంధ్యభాషానైషధాబ్జభవుని

గీ. నుభయభాషా కవిత్యప్రయోగకుశలు

బాల్యసఖు గారవించి తాత్పర్య మొప్ప

నవచిఁ దేవయతిపురారి యక్ష రాజు

హితమితోక్తులు వెలయంగ నిట్టులనియె

ననుపద్యమునుబట్టి పద్యమునకుఁ దరువాత నీకావ్యమును రచియించెననుట సుస్పష్టము. “కవితామహారాజ్య భద్రాసనారూఢు” అనువాక్యముచే “గవిసార్వభౌమ” బిరుదమును సూచించినాఁడనుట నిశ్చయము. అందుచే హరవిలాసమును క్రీ. శ. ౧౪౧౦ సంవత్సరమునకుఁ బిమ్మట రచియించెనని చెప్పటకు సంశయింప నక్కఱలేదు కృత్తిపతికిఁ గవి బాల్యసఖుఁడని యీపద్యమునందున్నది. తిప్పయసెట్టి శ్రీనాథునికంటె జూలపెద్దనాఁడనియు, శ్రీనాథుఁడు తనబాల్యమునుండియు నాతనికి స్నేహితుఁడుగా నుండియుండుటచే బాలసఖుఁడని యిందువ్రాసినాఁ డనియు నంతమాత్రముచే వారిరువురు సమవయస్కులు కారనియు శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారియభిప్రాయము. కాని యీయూహ యంతసమంజసముగాఁ గన్పట్టదు. డెబ్బదియేండ్లముదుసలి ముప్పదేండ్లవానిని బాల్యసఖుఁడని పిలువఁడు. బాలసఖుఁడనఁగాచిన్ననాటి స్నేహితుఁడనియర్థము తిప్పయసెట్టికంటె శ్రీనాథుఁడు దాదాపు పదేండ్లచిన్నవాఁడై యుండినను వారిరువురును బాల్యస్నేహితులని యంగీకరింపవచ్చును కాని యంతకెక్కువ వ్యత్యాసమున్నచో వారిరువురును బాల్యసఖులనిపించుకొనరు. కావున వారిరువురి నడుమ నామాత్రపు వ్యత్యాసమున కంగీకరించి గ్రంథరచనాకాలమును నిర్ణయింప వలసియున్నది.

బాల్యసఖుఁడను శబ్దమును బైపద్యములో మాత్రమేకాకుండ, నీక్రిందిపద్యములోఁగూడ నుపయోగించియుండుటచేనామాటకెక్కువ గౌరవమీయఁదగియున్నది.

కే. ఆగమజ్ఞాన నిధివి తత్త్వార్థభినివి

బరూపురాణజ్ఞుడవు శుభభవ్యమతివి

బాల్యసఖుఁడవు శైవప్రబంధ మొకటి

యవధరింపుము నాపెర సంకీర్తముగ.

హరవిలాసముదిత ప్రతిలో “బాలసఖు” అనియున్నది. కొన్నితాళప్రతిపులలో “బాల్యసఖు” అనియున్నట్లు తెలియు

చున్నది. ఈ బాలత్వమేనాటిది! హరవిలాస రచనమునాటిదా? కాదు. శ్రీనాథుడు శృంగారనైషధరచనము నాటికే నిండు యశావసమున నున్నవాడు. శ్రీనాథుడు బాలుడుగానుండి తిప్పయసెట్టి ఏండ్లు గడచినవాడుగా నున్నప్పుడు వారికిరువురకు సఖ్యము గలిగెననియు దానినిబట్టి బాలసఖుడని శ్రీనాథుఁ డ్రిగంథమున నుదాహరించెననియుఁ దలంచుటలో స్వారస్యములేదు. బాల్యసఖుఁ డనుట యంటే యెక్కువ స్వారస్యమున్నది అందుచే “బాలసఖ” శబ్ద మపసాతముగా నెంచి దానిని త్యజించివేయుదము.

హరవిలాసమునందు శ్రీనాథునితోఁ దిప్పయసెట్టిపలికినట్లున్న

క. కంటినివిశుద్ధసంతతి

వింటిఁ బురాణములు పెక్కు విశ్వము వొగడన్

మంటి బహువత్సరంబులుఁ

గొంటి యశోధనము సుకవికోటి నుతింపన్

అను పద్యములోని “బహువత్సరంబులు” అనువాక్యమును బట్టియు,

ఉ. ధీచతురు ల్సహోదరులు తిర్మలసెట్టియుఁ జామిసెట్టియు

న్మాచన విశ్వనాథ చినమల్లకుమారులు వీర లాత్మజుల్

శ్రీశైలవంబు గైకొనినచేడియ యన్నమదేవి భార్యగా

గోచరమే నుతింప నయఁగోవిందునిం ద్రిపురాంతకాధిపన్.

అనుపద్యమునఁ దిప్పయసెట్టికి ముగ్గురుకుమారులుండిరని చెప్పుటంబట్టియుఁ బాత్రు లుండిరని చెప్పుకుండుటవలనను, హరవిలాస రచనమునాటికిఁ దిప్పయసెట్టికి దాదాపుగ నేఁబది-ఏఁబదియైదు సంవత్సరము లుండునని యూహింపఁదగియున్నది. తిప్పయసెట్టికి వ్యాపారమునఁ దమ్ములు తోడ్పడిరని చెప్పినేకాని, కుమారులవిషయమున నేమియు హరవిలాసమునఁ చెప్పలేదు. అందుచే వా రాకాలమునాటికి వ్యాపారమునఁ దోడుపడుటకుఁ దగినవయసులో లేరని యూహిం

పం దగయున్నది కావున పైపద్యములో “బహువత్సరము” అనికెప్పి నను, నప్పటికిఁ దిప్పయవయసు ౫౦-౫౫ కంటె నధికముగ నుండదని నిశ్చయింపవచ్చును.

తిప్పయసెట్టితండ్రి యైనదేవయసెట్టి ప్రాయశేముని కాలమున నున్నట్టికిందీ పద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

క. శ్రీపర్వతసోపాన

సావకుఁ డగురెడ్డివేమజగతిపతికిన్

బ్రాహ్మణయవదిదేవయ

యాపావానికి జనించె నభ్యుదయముతోన్.

ప్రాయశేముఁడే శ్రీశైలమునకు సోపానములను గట్టించిన వాఁడు. క్రీ. శ. ౧౩౨౦-౧౩౫౦ నడుమ నున్నవాఁడని పైన వ్రాసి యుంటిని. ఈపద్యమునుబట్టి దేవయవయసును నిర్ణయింపలేము. వేమారెడ్డిరాజ్యాంతరవత్సరములలో నీతఁడెరువదేండ్లవయసుననుండి వేమారెడ్డిపరిచయము గల్గించుకొని యుండవచ్చునని తేలుచుట కవకాశ మున్నది. దేవయతండ్రియైన పావాణిసెట్టి నివాసము నెల్లారు. వీరి మూలపురుషుడైన చిత్రతొండనంబి కాంచీపురవాస్తవ్యుఁడు. వీరి పూర్వులు కంచివాస్తవ్యులైనను. వర్తకమొనఁగి పావాణిసెట్టి నెల్లారున నివసించియుండును. ఆతనికిమారుఁడైన దేవయసెట్టి కొంతకాలము వేమారెడ్డికి రాజధానియైన యద్దంకియం దుండియుండును. ఆతనికిమారుఁడైన తిప్పయసెట్టి కమారగిరిరెడ్డి కాలములోఁ గొండవీటియం దుండిన నుండవచ్చును. కాని హరినిలాస రచనము నాటికిఁగిని నివాసము కాంచీపురమని యాకావ్యమునఁబెక్కపద్యములలో శ్రీనాథుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. కమారగిరిరెడ్డి వసంతోత్సవములలో దిప్పయసెట్టి పాల్గొని, ఆ నొక్కఁడే యాయుత్సవములను నడపియుండెనని వ్రాసియున్నను,

క. కొమరగిరి వసంతస్పృహ

గమకవివరగంధనార కస్తూరీకుం

కమకర్పూర హిమాంభ

స్పముదంచిత బహుసుగంధశాలాధ్యక్షా :

యని సంబోధించియున్నను, నివియున్నియు నాతఁడు కొండ వీట నివసించియున్నాఁడని నిశ్చయించుట కాధారములుకావు. కుమారగిరిరెడ్డి సంతతవిలాసప్రియుఁడగుటచే నాతనికి గావలసిన వస్తుసముదాయము నెప్పటికప్పుడందించుచుండుటకై కొండనీటియందే నివసించి యుండెనని యంగీకరించినను, నాకాలములో ననఁగా కుమారగిరిరెడ్డి జీవితకాలములో శ్రీనాథుఁడు హరవిలాసమును రచియింపలేదనియుఁ దిప్పయసెట్టి కంచియందు స్థిరనివాస మేర్పరచుకొనిన పిమ్మటనే యది రచితమైనదనియు నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

దేవయసెట్టిజననము క్రీ. శ. ౧౩౩౦ ప్రాంతమనియు, సావాణి సెట్టి యనంతరము ప్రోలయ వేమారెడ్డి చరమకాలములో నీ దేవయసెట్టి యాతనిప్రాపకము ను సంపాదించెననియు, నాతనికిమూడు దైన తిప్పయసెట్టి జననము ౧౩౭౦ ప్రాంతమనియు నాయభిప్రాయము. హరవిలాస తృతీయాశ్వాసాదిని

“క. శ్రీపద్మలిసోపాన

స్థాపకవేమక్షీతీశ సామ్రాజ్య శ్రీ

వ్యాపారిముఖ్య ! యన్వయ

దీపక ! యలకాధిరాజ ! దేవయతిప్పా !”

యని యున్నదనియు, దీనినిబట్టి తిప్పయసెట్టి ప్రోలయ వేమునికాలము లోనే వ్యాపారము చేయుచున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నదనియు బ) శ్రీ. వీరేశలింగము పంతులుగారి యభిప్రాయము. అదిసత్య మయ్యెనేని యథమ మాతని జననకాలము క్రీ. శ. ౧౩౩౦ వ సంవత్సరప్రాంత మగును. శ్రీపంతులుగారి లెక్కప్రకారము శ్రీనాథునకు నీతనికివయో

వ్యత్యాసము ముప్పదియైజేండ్లగును. వారియూహ ననుసరించి హర విలాసరచనమునాటికి డెబ్బజేండ్ల ముదుసలిగానున్న తిప్పయసెట్టి శ్రీనాథునిఁ జిన్ననాటిసఖుడని పిలిచినట్లుగును. ఇంతవయోవ్యత్యాసమున్న వానిని సఖుడనుట తటస్థింపదు. “శ్రీనాథుడు బాలుడయి యుండునపుడు సఖ్యము కలుగుటచేత కి తిప్పయసెట్టికి శ్రీనాథుడు బాలసఖుడయ్యెను గాని యుభయులును బాలురయి యుండినప్పుడు కలిగినమై తిచేతఁగాదు” అని వ్రాసిపంతులుగారి వయోవ్యత్యాసమును సమర్థింపఁ జూచిరికాని యది యంగీకరింపఁ దగినదిగా నాకుఁ గన్పట్టలేదు. తిరుమలసెట్టిని వర్ణించిన “హరిహరరాయ... అనుపద్యములోనుదాహరింపఁబడిన” మువ్వొలిలో (రెండవ) హరిహరరాయలు ౧౩౭౭ మొదలుకొని ౧౪౦౪ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యచాలనము చేసెను. ఫెర్జీసహా ౧౩౯౭ మొదలుకొని ౧౪౨౨ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యచాలనముచేసెను. కుమారగిరిభూపాలుడు ౧౩౮౩ మొదలుకొని ౧౪౦౦ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యచాలనము చేసెను. అందుచేత నీమగ్గుగునుండి రాజ్యచాలనము చేయుచుండిన కాలము ౧౩౯౭, ౧౩౯౮, ౧౩౯౯, ౧౪౦౦ సంవత్సరములుకాబట్టి ౧౩౯౭ నకును ౧౪౦౦ లకును నడిమికాలములో ననఁగా ౧౪౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతమున హరవిలాసము రచియింపఁబడెను. అప్పటికి శ్రీనాథునికి ముప్పదినాలుగు ముప్పదియైదు సంవత్సరములవయస్సుండును” అనివారు వ్రాసియున్నారు. శ్రీపంతులుగా రావద్యములోని “గజాధిపాదిభూవరుల (గజపతిమొదలుగాగల ప్రభువులు) నేలాకో విడచిపెట్టిరి. ఆపద్యములోఁ దిప్పయసెట్టిని నుతించిన ప్రభువుల నేకరువుపెట్టెనేగాని వారందఱును గొమరగిరిఁజేరి వసంతోత్సవములోఁ బాల్గొనుటకై కొండవీటికి వచ్చిరనిగాని యాకాలముననే డా నాకా వ్యమును రచించినగాని శ్రీనాథుడు చెప్పలేదు.

శ్రీకౌముట్టాజులక్ష్మణనావుపంతులుగారువీరేశలింగంపంతులుగారి యభిప్రాయముతో నేకీభవింపుచుహరవిలాసముకుమారరెడ్డిజీవితకాల

మునందే వ్రాయబడెనని తలంచుటకుఁ దగినయూధారములు హరవిలాసమునందే కలవని వ్రాసియున్నారు. చారిత్రకవిజ్ఞాన నిధులగు శ్రీలక్ష్మణరావుగారితో నీవిషయమున నే నేకీభవింపఁ జాలను. ఈమఱిగిరెడ్డి జీవితకాలములో నైషధమే రచియింపఁ బడలేదని నాయుద్దేశము. కావ్యములలోఁ గవులంతకుఁబూర్వ మెప్పుడోగతించిన పుణ్య పురుషులనుగూర్చి యప్పుడు జీవించియున్నవారిని పొగడినట్లే నుతించుచుండును. అతిక్రాంతకాల చారిత్రములను బ్రత్యక్షప్రదర్శనీయములుగాఁ జేయుచుండుటయే వారివృత్తి. మనుమసిద్ధి యనంతరము తిక్కనసోమయాజి కెవ్వరైన నొకగ్రంథము సంకీర్ణముజేసినచో నందు మనుమసిద్ధిని యాతనిచేఁ దిక్కనవడసిన మన్ననలను వర్ణించుటలేర్పడును. అట్లువర్ణించినంతమాత్రమున నాకావ్యము మనుమసిద్ధికాలములో రచియింపఁబడియుండునని నిర్ణయించు టచితమ కాదు. అట్లు నిశ్చయించుటకుఁ జాలసాక్ష్యము కావలసియుండును. అట్టిసాక్ష్యమును హరవిలాస మిచ్చుటలేదు.

తిప్పయసెట్టి, ప్రోలయవేముని కాలములో నున్నట్లు తోపింపఁ జేసెడి వైపర్యమునకు. వేమారెడ్డి సామ్రాజ్యవ్యాపారిమఖ్యుల వంశదీక్షుండనియే యర్థమును గ్రహింపవలసియుండును. అట్టియర్థమును జెప్పటకు వ్యాకరణ మంగీకరింప దనుమాట నిజమే. ఈయసందర్భమును గ్రహించి హరవిలాసమునకుఁబీఠిక వ్రాసిన శ్రీప్రోలవంశస్థానపతి, యాపద్యమండలి “యన్వయ” యనుపదమునకు బదులుగా ‘సత్కుల’ యని దిద్దవలయునని వ్రాసియున్నారు. “సత్కుల” యని కాకపోయిన మానె ‘య’ యను నక్షర మున్నచోటమఱి యొకయక్షర ముంచి సవరింపవచ్చును. కాని ఇట్టిదిద్దుబాటులను జేయుటకు ముందుఁ దగినంతకారణమును జూపవలసియుండును. ఏదియెట్లున్నను, తిప్పయసెట్టి ప్రోలయవేమారెడ్డి కాలములో నున్నాఁడనుట కవకాశములేదు. ఆవేమారెడ్డికాలములోనే తిప్పయయున్నాఁడను నెడల, బాల్యసంఖండను పదమునకు సందర్భశూన్యమైన యర్థ

మును చెప్పవలసియుండును. శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారు చెప్పినట్లాశబ్దమున కర్థముచెప్పవలయునని తలంచితిమేని శ్రీనాథుడు బాల్యసఖశబ్దము ననాలోచితముగాఁ బ్రయోగించినాఁడని చెప్పవలసివచ్చును. తిప్పయసెట్టితో స్నేహితుఁ డగుటకు శ్రీనాథునకు బదియేండ్లయిన నుండవలయునుగాదా ! శ్రీపంతులువారి లెక్కననుసరించి యప్పటికిఁ దిప్పయకు నలువదియైదు సంవత్సరములుండును. శ్రీనాథునిజననము ౧౩౮౦ వ సంవత్సరము కావున వీరిద్దరినడుమ వయోవ్యత్యాస మేబదియేండ్లయి, వారిరువురు స్నేహితులగు నప్పటి కావ్యత్యాస మిటువ దేండ్లగును. ఇట్టివానిని శ్రీనాథుఁడు బాల్యసఖుఁడని నాఁడనుటకంటె విపరీతముండదు. బాల్యసఖుఁడనినందువలనవచ్చుది విశేషగౌరవము లేదు. బాల్యసఖశబ్దమున కిట్టి యర్థము చెప్పటకంటెఁ బైపద్యములోని “వ్యాపారిమఖ్యయన్వయనీపక” యనువాక్యమున కనుకూలమైన యర్థము చెప్పుకొనుటయే మేలు. శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగారి వీరితోఁ బ్రకటితమైన హరవిలాసమున నీశబ్దము “సాన్వయ” యని యున్నది. శ్రీశాస్త్రిలుగారు దీనిని సవరించిరో వారుపరిశీలించిన తాళపత్రప్రతిలో నాపాఠమున్నదో తెలియదు.

శ్రీనాథునకుఁ గొండవీటి ప్రభువుల యనంతరమున రాజాశ్రయ లాభము లేనికాలములో ననగా రాజమహేంద్రవరము రెడ్డిప్రభువుల యాదరము లభించులోపల నీ హరవిలాసమును రచించి తనబాల్యసఖుఁడగు తిప్పయసెట్టి కంకితము చేసియుండెనని నాయభిప్రాయము. ఆకాలము క్రీ. శ. ౧౮౨౫ ప్రాంతము. అప్పటికి శ్రీనాథునకు నలువది నలువదియైదు సంవత్సరముల ప్రాయమును, దిప్పయ కేబది, యేబదియైదు సంవత్సరముల వయసును నుండియుండును.

సంస్కృతభీమఖండముననున్న—

శ్లో. “గ్రసతేస్మజగత్రాతా । విషభృద్భృషణోవిషమ్
ఘటికాం ఘటికాంసిద్ధో । బద్ధ్వరసమయ్యామివ”

౧ అధ్యాయ ౨.

అనుశ్లోకమును

క. కటుక మగువిషము విషధర.

కటకం బగు కేలఁ బూని కొతూహలియై

ఘటికాసంసిద్ధుఁడు విష

ఘటికయునుం బోలె మృదుఁడు. గుటుకున మ్రింగెన్.

అని యాంధ్రీకరించి భీమేశ్వరపురాణమునఁ జేర్చెననియు, హరవిలాసమునఁ గూడ నీ పద్యము కలదనియు, నందుచే భీమేశ్వరపురాణ రచనానంతరమున ననగా క్రీ. శ. ౧౩౩౦ ప్రాంతమున హరవిలాసమును రచించె ననియు, బ్ర. శ్రీ. ప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు వ్రాసి యుండిరి. వైననేనుజూపినకాలమునకును వారు చెప్పినదానికైనైదుసంవత్సరముల వ్యత్యాసముమాత్రమే కలదు. రాజమహేంద్రవరపు రెడ్ల యాస్థానమునం దాశ్రయము దొరకిన పిమ్మట నాతఁడు కంచీకిఁ బోలేదనియు, ఏ రాజాశ్రయమును లభింపని కాలములో ధర్మార్జున కొఱకు తనబాల్యసఖుఁడును, దాతయు, ధనవంతుఁడునగుతిప్పయసెట్టి కడకేగి హరవిలాసము నాతని కంకితము చేసియుండుననియు నాయభిప్రాయము. భీమేశ్వరపురాణ కాశీఖండములసంగతి హరవిలాసమున నెత్తక నైషధమును మాత్రమే స్మరించియుండుటకూడ నాయూహకు బలమొసంగుచున్నది. సంస్కృతభీమఖండమును గూడ శ్రీనాథుఁడే రచించెనని యొకవాదమున్నది. దానిమాట యటుండ నిందు బహుపురాణజ్ఞుఁడు శ్రీనాథుఁడు భీమఖండమును జదివియుండును. అందలిశ్లోక మొకథాసందర్భమున స్మరణకురాఁగాదానినాంధ్రీకరించి హరవిలాసమున వేసియుండును. హరవిలాస రచనాకాలముననే తాను

రాజమహేంద్రవరపురెడ్ల నాశ్రయించు తలపుగొని యారెడ్లును, వారి మంత్రయగు నన్నయామాత్యుడును భీమఖండనివాసులై భీమేశ్వర సేవాపరాయణులై యుండుట నెఱింగి భీమేశ్వరపురాణ రచనమును దలపెట్టియుండును. హరవిలాసమునందలి పద్యమే మజలభీను పురాణమునఁ జేర్చియుండునని తలంచుట కవకాశమున్నది. అందుచే హరవిలాస రచనాకాలము నేననినట్లు కీ. శ. ౧౩౨౫ ప్రాంతము కావచ్చును.

ఈతిప్పయసెట్టికి పిల్లలమట్టి పెద్దన్న గురునైనట్లు హరవిలాసమునందలి —

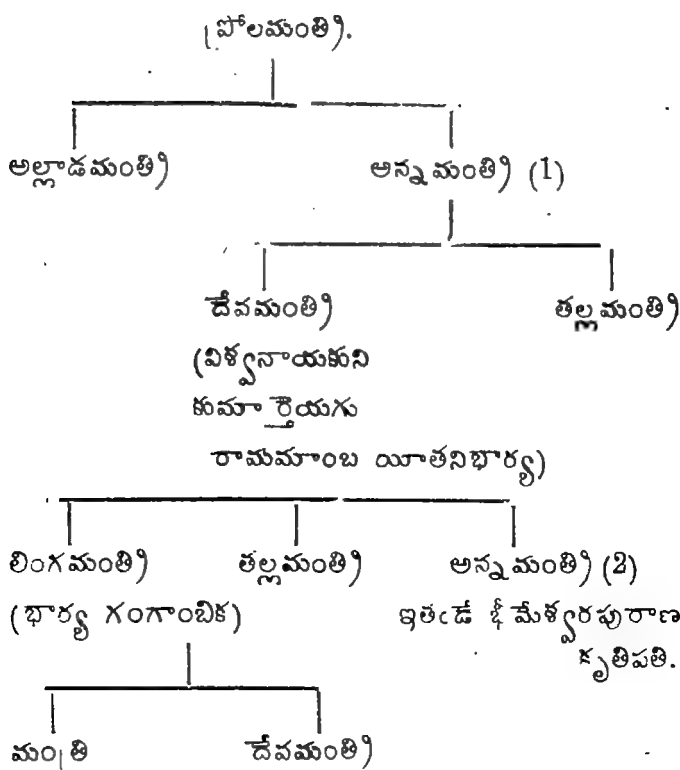
డి పిన్నటనాఁడు సత్కరుణఁ బిల్లలమట్టి మహాప్రధాని పె
ద్దన్న గురూ త్రములకు తగ నక్షరశిక్షయు దైవమార్గసం
పన్నతయున్ వివేకపరిపాటియునుం గృహ సేసె నర్థి నే
యన్నకు నట్టిసెట్టి త్రిపురాంతకునిం దగుఁ బ్రస్తుతింపఁగన్.

అను పద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది. జైమినిభారతకృతికర్తయగు పిల్లలమట్టి తిలవీరన్న కీర్తఁడన్నయో, పినతండ్రియోయగునని కొందఱనియుండిరి. ఈబాంధవ్యమును స్థిరపఱచునాధారములు లభింపలేదు. అందుచేఁ గాలనిర్ణయమున కీ. పద్యము సహకారి కానేరదు. కీవలము నూహలపై నూహలనల్లి సిద్ధాంతములను జేయుటవలనఁ బ్రయోజనముండదు.

—: (౪) భీమేశ్వరపురాణము కృతిపతి బెండపూడి అన్నమంత్రి. :—

ఆతాశ్వాసములు గల యీ భీమేశ్వర పురాణమును కాశ్యపసగోత్రుఁడు, నాపస్తంబసూతుఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు నగు బెండపూడి అన్నయమంత్రి కంకితముచేసెను. అన్నయమంత్రి మంశివృక్షము నీ కిందనిచ్చుచున్నాఁడను.

ఆంధ్రకవితిరంగిణి

మొదటి అన్నమంతి) కాకతీయరాజులవద్ద గజసేనాధ్యక్షుఁడై తొమ్మిదిలక్షల సైన్యమున కధికారియై, ఆంధ్రభూమండలాధ్యక్ష సింహాసన ప్రతిష్ఠాపనాచార్యునిరుదముచు వహించినట్లే క్రిందిపద్యము వలనఁదెలియుచున్నది.

సీ. కాకతిక్మౌపాల గంధదంతావళ

ధ్వజినీ మహాదురంధరుఁ డనంగ

నవలక్ష్మణోదండనాథ రాజ్యాంభోధి

సంపూర్ణ పూర్ణిమాచంద్రుఁ డనంగ

సంధ్యభూమండలాధ్యక్ష సింహాసన

సంప్రతిష్ఠాపనాచార్యుఁ డనంగ

వీరరుద్రాశేష విశ్వంభరాధీశ.

స్వధుల దక్షిణ భుజాపీఠ మనఁగ

శే. యవనసంహార విలయకాలాగ్ని యనఁగ

ధాటి విఘటితకుమ్మలోభ్యానుఁ డనఁగ

ఽశ్వలాకప్రళస్తుఁడై వినుతి కెక్క

ఁతులబలనీ! పాలయయన్నశౌరి !

ఈయన్నమంతి) ప్రతాపరుద్రమహారాజుచే నియమితుడై
రేచర్లసింగమ నాయనితోఁ గలసి కింపిల దేశమునకేగి యాప్రభు
వును జయించెను. ఇంక నెన్నియో యుద్ధములలోఁజాల్లొని జయము
సంపాదించెను ఇందులూరి యన్నయదేవుని పెదతండ్రికుమారుడైన
కొలని ను దదేవుఁడును, నీ యన్నమంతి)యు సమకాలికులు. ఇరువు
రును బ్రతాపరుద్రుని రాజ్యసాధకులు.

కొలని ప్రతాపరుద్రునిచే నీ యన్నయమంతి) మొక్క గామము.
నగరముగాఁ బడసిపట్లు భీమేశ్వర పురాణమందలి యాకింది
పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

చ. కొలనుఁ బ్రతాపరుద్రస్వపకుంజనుచేత నరేంద్రసారణి

సలిలవివర్ధనూన బహుసస్యసమాకుల మగ్నిహారమై

వెలయు విభాకరగగ్నిహణవేశఁ దగంగఁజరిగిహించె బం

ధుల భరియించె నన్నవిభుతో సరి యెట్లు ప్రధానులెవ్వరున్.

ఈపద్యముచుట్టి ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తి, కొలను గామమును, అన్న
మంతి) కొనంగొని యర్థమగుచున్నది. “కొలను” అనఁగా ప్రస్తుత
మున “ఏలూరు” అని పిలువఁబడుచున్నపట్టణమే. ఆపట్టణమురాజ
ధానిగాఁ గల ప్రదేశ మాకాలమునఁ బ్రతాపరుద్రచక్రవర్తి యేలు
బడిక్రింద నుండెడిది. అందుచే నాపట్టణమును బ్రతాపరుద్రుఁడన్న
మాత్రకిచ్చెనన్నమాట సత్యమే యనితోఁచును. కాని యదిసత్యము
కద. ఆకాలమున నా పట్టణమునకును ద్రత్పాంతప్రదేశమునకును

బై నఁజెప్పిన యిందులూరి యన్నయడేవుని పెదతండ్రి కమారఁడగు దుద్రదేవుఁడు బ్రథానాధికారిగ నుండెను. ఆతనినిదొలఁగించి యాఁట నము నీ యన్నమంత్రికిఁ బ్రతాపరుద్రుఁ డెట్లిచ్చును? కావున దానమిచ్చినవాఁడు ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తియుఁ గాఁడు. దానమిచ్చిన గ్రామము కొలనును గాదు.

ఈపద్యమునందు రెండు తప్పులున్నవి. 'కొలను' శబ్దమును 'కొలని' అనియు 'నరేంద్ర' శబ్దమును 'నరేడు' అనియును బదున వలయును. కాకతీయ ప్రతాపరుద్ర మహారాజునొద్ద దండనాయకుఁ డుగను మంత్రిగనునుండి మహాప్రతాపవంతుడై ఏలూరు రాజధానిగా నాచారమున కంతకును బరిపాలకుడై మహాప్రధాని యనిపేరుగాంచిన కొలని ప్రతాపరుద్రుఁడను నియోగి బాహ్యుఁడు కలఁడు. ఈతనిని గూర్చి కొలని గణపతిదేవకవి చారిత్రమున వ్రాయునున్నాఁడను. ఈకొలని ప్రతాపరుద్రుఁడును బెండపూడి (మొదటి) అన్నమంత్రియు సమకాలికులని వైసఁ జెప్పియుంటిని ఈ యన్నమంత్రి 'అరేడు' అను గ్రామమును కొలని ప్రతాపరుద్రునివలన నగ్రహారముగాఁ బడసినని వైపద్యములోఁజెప్పబడియున్నది 'అరేడు' అనుశబ్దమున కర్థమును గ్రహింపఁజాలక యెవ్వరో దానిని 'నరేంద్ర' అని మార్చినారు. ఈగ్రామము నగ్రహారముగాఁ బడసినకారణముచే వీరు అరియేటి వారనికూడఁ బిలువఁబడఁ జొచ్చిరి. ఈవిషయ మిక్కింద నుదహరింపఁజూపు "రూడేశ" "వాహ్యళి" అను నీసపద్యములవలనను "అరభీభాష" యను మత్తేభవృత్తమువలనను స్పష్టపడుచున్నది. శ్రీనాథునికాలము నాఁడీగ్రామము బెండపూడివారికింద నున్నదిని స్పంశయముగాఁజెప్పవచ్చును. 'అరేడు' అనుగ్రామముకంటి భీమ వరముతాలూకా (పెదమట్టి గోదావరిమండలము) యందున్నది అదియే యీగ్రామము.

ఈయన్నమంత్రికూడఁ గాకతీయప్రతాపచక్రవర్తిడ దండనాయకుడై పేరుగాంచినవాఁడే కదా! ఈరిఁడు కొలని ప్రతాప

రుద్రుని యొద్దనుండి యగ్రహారమును గ్రహించుటెట్లని కొండలను
కొనవచ్చును. కాని కొలని ప్రతాపరుద్రుడు మహాప్రధానియై
కొంత దేశముపై రాజప్రతినిధిగనుండి వ్యవహరించుచున్న వాడు.
అన్నమంత్రీకింపె సెక్కువ యధికారమును గలిగియుండి పరిపాలకు
డుగా నెన్నఁబడియుండును. అందుచే నీదానప్రతిగ్రహము లీమహా
పురుషులనడుమ జరిగియుండునని తలంపవచ్చును. కాకతీయప్రతాప
రుద్రునిజయించియాంధ్రరాజ్యమునప్రహరింపవలయునని అల్లాయద్దీక్ష
చేసిన పత్రికాలములో మహమ్మదీయులువరంగల్లుపైకిజరిపినదండయాత్ర
తెనిమిదింటియందును, ప్రతాపరుద్రునకు బాసటయై నిలిచి దేశము
తురుష్కుల స్వాధీనముకాకుండఁ గాపాడుటలోఁ గొలనిప్రతాపరుద్రు
నితో పాటుగనుండి యాయన్నమంత్రి “యాంధ్రభూమండలాధ్యక్ష
సింహాసన సంప్రతిష్ఠాపనాచార్యుడను” బిరుదమునువహించి “యవ
నసంహార విలయకాలాగ్ని” యని పేరుగాంచియుండెను.

కొలనిరుద్రదేవునకుఁ బ్రతాపశబ్దము లేదనియు, నియోగిబ్రా
హ్మణుడగు నీతనిని నృపకుంజరుడనుట పొసగదనియు నందుచేసగ్ర
హారమిచ్చినవాడు ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తి యనియే భావింపవల
యుననియు నెవ్వరైన ననవచ్చును. రుద్రదేవుని యాన్నత్యమును
సూచించుటకై యారెండువిశేషణములును శ్రీనాథుఁ డీతనికిఁ జేర్చి
యుండెను. రుద్రదేవుని వంశీయుడగు కొలనిగణపతిదేవుడు తనశివ
యోగసారమున నీతనిని నరేంద్రుడనియే యాకిందిపద్యముతో
వర్ణించియున్నాడు.

క. అనుమచరితుం డగు రు

ద్రవరేంద్రకరాళవారి ధారలచేతన్

దునియని భూపతిసుతులును

దనియని ధరణీసురులును ధరణిం గలరే.

గావున దానకర్త కొలనిప్రతాపరుద్రుఁడనుట నిశ్చయము.
ఈ యన్న మంత్రుఁడే తరువాత నీతని వంశములోఁ బ్రఖ్యాతి
పొందిన దీతని పాత్రుఁడైన లింగమంత్రుఁడు కాశీఖండకృతి
పతియైన వీరభద్రాచార్యుఁడే దండియని నల్లాడరెడ్డియొద్ద నమాత్యుఁ
డుగను దండనాయకుడుగను నుండి కర్ణాటాంధ్రకవి దేశములను
జయించి తనప్రభువుచే బరిపాలింపఁ జేసినట్లే క్రిందిపద్యము వలనఁ
దెలియుచున్నది.

నీ. యూదేశ వనసప్త సూక్ష్మ శాసనా ద్వాత్తి
వంతునాదిక్షితీశ్వరులఁగలిచి
యొడ్డాది మత్స్యవంశోదయాద్భుతచేతఁ
బల్లవాధపుచేతి బలచ మంది
దండకారణ్యమధ్య పులిందరాజరం
భాహివంశజలకు నభయ మొసఁగి
భానుమత్కుల వీరభద్రాన్న దేవేంద్ర
గర్వసంరంభంబు గట్టి పెట్టి

తే. యవన కర్ణాటకటక భూదపులతోడఁ
జెలిమి వాటించి యేలిగచఁ జెలుఁగుభూమిఁ
దన నిజస్వామి నల్లాడధరణినాథు
భళిరె యియ్యేరి లింగనప్రభువయిండు.

ఈలింగమంత్రుఁడు శౌర్యధైర్యాదుల నీక్రిందిపద్యములలో శ్రీనాథ
కవి మనోహరముగా వర్ణించియున్నాఁడు.

నీ. వాహ్యభి భూమి రేవంతనై చధులట్లు
హయంతైముల నెక్కి యాడనేర్చుఁ
గవిబుధ శ్రేణికిఁ జెవులు పండువులుగా
నాస్థానమున మాట లాడనేర్చు

శక్తియంబునఁ జతుగుపాయంబుల
 పాద్యులముల బుద్ధి జరుపనేర్పుఁ
 గై సేసి ప్రత్యక్షకందర్పమూర్తియై
 నిర్వికారంబున నిలువ నేర్పు

తే. నిష్ఠురాటోపవిస్ఫూర్తి నృహరికరణి
 సతికిర్రోరకుకారధారాంచలమున
 వైరివక్షస్థలము వ్రదిల్చివైవ నేర్పు
 సంగరార్జునుఁ డరియేటి లింగవిభుఁడు.

పైపద్యములనుబట్టి యాంధ్రదేశమునకు మహమ్మదీయ పవా
 హము రాకుండ నరికట్టి కర్ణాటకటకాది సంస్కృతము గలుగకండ
 నాంధ్రదేశమాంధ్రప్రభువుల యేలుబడిలో నుండునట్లు చేయుటకై
 తమజీవితములను ధారవోసిన నియోగ్రబాహ్మణులలో నీబెండపూడి
 వారును ఇంకులూరివారును మిగులఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంచియుండి రని
 స్పష్టమగుచున్నది.

ఈలింగమంతి పైనఁజెప్పిన యల్లాడరెడ్డికుమారుడైనవేమా
 రెడ్డియొద్దకూడ మంత్రిగను దండనాయకుఁడుగ నుండి బోడసకుర్తి
 యొద్ద అన్నచోడవర మను నగ్రహారమును కైకొనిన ట్లీకింది పద్య
 ములోఁజెప్పఁ బడియున్నది.

చ॥ అవుర ! ప్రతాపవేమనసుధాధిపుచే నృపపట్టభద్రుచే
 భువనమనోహరం బయిన బోడసకుర్తి మహాస్థలంబునన్
 దివిఁ పరిగహించె మన చేవయ లింగనమంతి యన్నచో
 డవరమనగ్రహారముఁ గడంకఁ గవిద్విజయఁ ధురక్షి కై.

ఇప్పుడన్నచోడవర మనునగ్రహారముకనబడుటలేదు. కాని
 బోడసకళ్యాణులను గ్రామమున్నది. అది గోదావరిమండలమున వైన
 తేయమనునదికి దక్షిణపుటొడ్డున నున్నది. బోడసకళ్యాణున కత్వంత
 సమీపమున దొడ్డవర మనుచిన్నగ్రామ మొకటియున్నది. అదియే

యాయన్న చోడవరము యుండు నేమో. ఈలింగమంతి పృతి
ద్వాదశినాడును బ్రాహ్మణసంతర్పణము చేయుచుండువాడట !

భీమేశ్వరపురాణకృతిపతియైన యన్నమంతి లైలింగమంతికి
సోదరుడు. ఈతఁ డనేకభాషలలో వ్రాయుటకు నేర్పు కలవాడ
నియు వేమారెడ్డికిని వీరభద్రారెడ్డికిని గారాముమంతియనియుఁ గవి
యొక్కిందిపద్యములలో వ్రాసియున్నాఁడు.

మ. ఆరబీభాషఁ తునుష్కభాష, గజకర్ణాటాంధ్రగాంధార ఘూ
ర్జరభాషల్ మళయాళభాష శకభాషా సింధుసావీర బ
ర్హరభాషల్ కరహాటభాష మఱియుం భాషావిశేషంబుల
ఘృతువై వచ్చు నరేటియన్ననికి గోష్ఠీసంప్రయోగంబులన్.

డి. అన్నయమంతి శేఖరుఁ డహమ్మను సేనువశాస్యహుమిభృ
తస్సన్నిధికి న్నని న్నముచితంబుగ వేమమహీసురేంద్రరా
జ్యోన్నతి సంతతాభ్యుదయ మొందఁగఁ బారసిభాష వ్రాసినం
గన్నులపండువై యమరుఁ గాకిత మందలి వర్ణపద్ధతుల్.

సీ అఖలదిగ్దంతి దంతాగ్రళంబుల వ్రాయుఁ

నధిపుదిగ్జయశాసనాక్షరములఁ

గువలయాక్షల మించుగుబ్బచన్నుల వ్రాయుఁ

గుంకుమపత్ర భంగాంకురముల

గర్వితారాతివక్షస్థలంబుల వ్రాయు.

నయకార్యసరణి కిణాంకములను

నర్థిపరిదోషాఫాలాంచలంబుల వ్రాయు

లక్ష్మీప్రదము లై నలక్షణములఁ

బసిఁడిగంటాన భూపాలుపార్శ్వసీమ

వ్రాయు నయకావ్యసరణి కేవలమ కాదు

వేమభాతీశత్రుగారాముమంతి.

యక్షులగుణహారి ! బెండపూఁ డన్న శౌరి !

జైపద్యములలోఁ గాగితమును గంటమునుగూడఁ జెప్పియుండుటచే శ్రీనాథునికాలమున నీరెండును వాడుకలో నున్నట్లుఁబొంపఁదగియున్నది ఈపద్యములోఁ జెప్పఁబడిన అహమ్మనుసేను, బహుమనీ రాజులవంశములొనివాడైన, అహమ్మదుషాహావల్లి యని తోచుచున్నది ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౮౨౨ మొదలు ౧౮౩౫ వఱకు రాజ్యము చేసినవాడు.

కృతిపతియైన యన్నమాత్రీచేసిన దానములను శ్రీనాథుఁడీ క్రిందిపద్యములో వర్ణించియున్నాఁడు.

నీ రాజమహేంద్రదుర్గమునఁ గావించె శ్రీ

వీధి దునకుఁ బ్రాకార రేఖ

నిలిచె మూరఁగండేయనీలకంఠునిమోల

రామేశ్వరదమతల్లి నాథుకముగ

సంగమేశ్వరదివ్యశంభులింగమునకు

గల్పించెఁ గళ్యాగగృహము

దక్షవాటికయందుఁ దరుణేందుమాళికి

మొగిలివాకిట భామమును రచించె

బ్రాహ్మశావపగోపురప్రాంగణమున

సప్తయునిసి ధుసోపాసనగణి కెలనఁ

దీర్చెభవనంబు భీమయజ్ఞేవనగర

మంత్రీ జేవయ మన్నయామాత్యనరుఁడు.

మొట్టమొదట వీరిగృహనామ మేదియో మనకుఁ దెలియదు.

భీమేశ్వరపురాణమున శ్రీనాథుఁడు కాశ్యపగోతులని యారంభించినాఁడే కాని యింటిపేరు చెప్పలేదు. అరేడుగామము నగ్రహారముగాఁ గైకొనిన యన్నమాత్రీ మొదలుగా నాతనివంశీయులను 'అరియేటి' వారిని శ్రీనాథుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. భీమేశ్వరపురాణకృతిపతియైన అన్నమంత్రీని 'అరియేటి' వారినియు, "బెండపూడి" వారినియు

గూడ నీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పియుండుటచే, నీ 'బెండపూడి' నామ
మీయన్న మంత్రి కాలములోనే వచ్చియుండునని యూహింపఁదగి
యున్నది

క. సిరి యేలిక యగునరకే

సరి యేమోకాని గర్వసంరంధము మై

సరియే పానరంగ నితరులు

సరియే యరియేటియన్న సచివగణికిన్.

శా. కాంచీకంకణతారహారకటకగై వేయభూషావభుత్

లంచం బిత్తురు దూతికాతతికి లీలన్ బెండపూడిననిన్

బంచాస్తోపముఁ దార తార కవయన్ బార్ధిగిది లోలోపలన్

బంచారామములందుఁ బల్వెలపురిన్ పొగ్గేందుబింబాననల్.

గోదావరిమండలములోఁ దునికిసమీపమున బెండపూడి యను
గ్రామమున్నది అచ్చట పూర్వముక గొప్పదుర్గ ముండెడిదట.
దానిచిహ్నము లిపుడు నున్నవి. ఈదుర్గమును సాధించినట్లు కొందఱు
రాజులచరిత్రములలోఁ జరిత్రకారులు లిఖించియున్నారు. ఈయన్న
మంత్రియో యీతనియన్నయైన లింగమంత్రియో యెడలపాలకులను
నీబెండపూడి దుర్గపరిపాలకులుగా నియమింపఁబడుటచేనప్పటినుండియు
వీరికి బెండపూడి వారనిపేరు వచ్చినదని తలంపవచ్చును.

ఈయన్నమంత్రి దాక్షిణ్యరామ కీ మేశ్వరస్వామియాలయ తూ
ర్వాద్వారమున గోపురమును సప్తగోదావరిలో మండపమును గట్టించి
యుండెనని పైపద్యములోఁ దెలుపఁబడినది. ఈవిషయములను దెలుపు
శాసనముకటి యాయాలయమునందున్న దాని నీక్రింద వాయుచున్నాఁ
డను. ఈశాసనము క్రీ. శ. ౧౪౨౮ వ సంవత్సరమునాఁటిది. దీనిని
బట్టి భీమేశ్వరపురాణ మాపిమ్మట ౧౪౩౦ సంవత్సరప్రాంతమున
ప్రాయఁబడినదని తలంపవలసియున్నది.

(ద. హిం. శా. సం. ౪ సంఖ్య ౧౩౮౧)

“అస్తి పశ్యత్యమతి రల్లయవేమభూపో రాజ్యోన్నతో జగతి
రాజమహేంద్రపుర్యాం మంత్రీ హి తోస్యమతినిర్జితదేవమంత్రీదీప్య
భియా జయతి దేవయతన్నమంత్రీ ॥౧॥ శాకేపుష్కం బాణవిశ్వగణే
తే సంవత్సరే కీలకేకార్తిక్యాం శనివాసరేసుకృతధిః శ్రీయన్నమ త్రి
శ్వరః॥ ద్వాత్వారామజ భీమలింగపురతః శ్రీసప్తగోదాతటే పాచీ
గోళరమండపం సమకరో దగ్ధమ్యంశిలానిర్మితం ॥౨॥ ద్వాదశసంఖ్యా
స్త భేసదా బహిర్వారమండపే విహరన్రక్షతు భీమేశ్వరాయ శ్రీదేవ
యయన్నసదీవ మాకల్పం ॥౩॥ ఈశానసరచయిత శ్రీనాథుడై
యం మను.

గుంటూరుమండలమందలి బాపట్లతాలూకా ఉప్పటూరులో
నున్న బెండపూడివారు వీరివంశీయులే యని శ్రీకోస వెంకటరాయశర్మ
గారు “ఆంధ్రవాణి” పత్రికలో వ్రాసియున్నారు. కానియందు,
సత్యములేదు. ఆ బెండపూడివారు యాజ్ఞ్యవల్క్యుని యోగి బ్రాహ్మ
ణులు. భారద్వాజగోత్రులు. శ్రీనాథుని బెండపూడివారు కాశ్యప
గోత్రులు. ఆపస్తంబసూత్రులుకావున వారికిని వీరికిని సంబంధము
లేదు. యాజ్ఞ్యవల్క్యులలో ఆపస్తంబసూత్రులు లేరు.

—: ౫) కాశీఖండము : కృతిపతి దేవటి వీరభద్రారెడ్డి. :—

ఈవీరభద్రారెడ్డివి బైన ౩వ వంశవృక్షములోఁ జూపియున్నా
డను భీమేశ్వరపురాణ కృతిపతి యగు బెండపూడి యన్నయామా
త్యుఁ డీవీరభద్రారెడ్డియొద్దనే మంత్రిగనుండెను. ఇతఁడు పైరెండవ
వృక్షములోఁ జూపిన కాటయవేమున కల్లుడు. రాజమహేంద్రవర
రాజ్యము కొండవీటి రెడ్లకిందనే యుండెడిది. కాటయవేముడు తన
బావమఱుదియైన కుమారగిరి రెడ్డికడ మంత్రిగానుండి రాజ్యభారమును
చక్కగా నిర్వహించినందులకు మెచ్చి రాజమహేంద్రవర రాజ్యమును
కుమారగిరి యాతనికిచ్చివైచెనని కొందఱును, కాటయవేముని భార్య

తనకు సోదరియగుటచే నామె కరణముగా నిచ్చెనని కొందఱు ననుచున్నారు. కాశీఖండరచనమునాటికి రాజమహేంద్రవరరాజ్యము వీరభద్రదారెడ్డిచే బాలింపఁబడుచున్నను, నారాజ్యాధికారిణినిజముగా నాతనిభార్యయైన యనితల్లియని కాశీఖండమందలి పద్యముల వలన స్పష్టముగాఁ గాకపోయినను, గుంభితముగా సూచిత మగుచున్నది. అనినల్లికీరాజ్య మెట్లులభించినదియుఁ గాశీఖండమునుబట్టి తెలియదు. ఈవిషయమును దెలిసికొనుటకు ముఖ్యముగా ఇనితల్లిజనని నామ మే డియో, ఆమెకుమారగిరిరెడ్డికి సోదరియగునో కాదో, రాజమహేంద్రవరరాజ్యము కాటయవేమున కెట్లువచ్చినదో, అది యనితల్లి కెట్లు సంక్రమించినదోయెఱుంగవలసియున్నది. ఈసంగతు లనితల్లి “కలువ చేఱుశాసనము” వలనఁ గొంతవఱకుఁ దెలియును.

గ్రంథవిస్తరభీతిచే నాశాసనమంతయు నిటవ్రాయలేదు. ప్రస్తుతచరిత్రమునకు సంబంధించిన శ్లోకముల (33-౫౨) నీకిందనిచ్చుచున్నాఁడను. ౫౨ మొదలు ౭౫ వఱకుఁగల శ్లోకములుప్రతిగృహీత్య విషయములు. ఈశాసనమునందును మఱికొన్నితావులను గుమారగిరిరెడ్డి (కొమరగిరిరెడ్డి) పేరులు తఱచుగా వచ్చుచుండును. ఈ పేరు గలవార లిరువురున్నారు. ఒకరు, కాటయవేమునకు బావమఱుడి. (భార్యసోదరుఁడు) రెండవయారఁడు కాటయవేమునకుఁ దల్లసానమ్మయను భార్యయందుఁ గలిగిన కుమారుఁడు. ఈభేదమును బాఠకులు గమనింపవలసియుండును.

తేమాం వేమనరేశ్వరః క్షీతిభుజాం ధర్మాత్మనా మగ్రీణీ
శ్వశ్వ ద్భాగతదివ్యపురుషకథా భౌతాంతరంగస్సుధీః
శ్రీమత్పుంటకులొద్భవ శ్శివపదద్వంద్వైక సేవాపరో
విప్రాశీంస్వచనోన్నతో జితరిపు స్ఫూర్జ్యతాపౌదయః

33

ప్రాప్త్యైః పాతాళగంగయా యార్పితా వేమభూభుజా
సా సోపానావలీ చిత్రం స్వర్గం గాఢ్యధిరోహిణీ

34

పుతాధాత్రిపతే స్తస్యతిమూర్తయ ఇవ త్రయః

అన్నవో తాన్నమా చాన్నవేమ నామవిభూషణాః

31

అన్నపోతవిభోః పుత్రః కుమారగిరి కున్నతః

శివావాసతయాభాతి భూభృత్కుల శిరోమణిః

32

అస్తిప్రశస్తగుణభూ రరిజి ద్భుజశ్రీః

కీర్తిప్రియోజగతి కాటయవేమభూషః

భక్త్యాకుమారగిరిభూమిపతే క్క అనీ

తూస్వగజాను జసుహృత్సచివాదిరూపః

32

శ్రీమతాటయభూషతే ద్భుజభృతో నస్తా ప్రతాపోన్నతేః

పాత్రో మారమహీశ్వరస్య తనయ శ్రీకాటయోర్విభోః

జామాతా ప్రభు రన్నపోతస్మపః క్షేమక్షమాధీశ్వరో

య న్యాసీ త్నకుమారగి ర్యధిపతిస్యాలః పతిర్దైవతం

33

మాలా మన్తూనపుష్పా రువ శిరసి వహ స్యస్య భూభర్తృరాజ్ఞా

ముర్వీం ఖర్వీకృ తారిక్షిపతి రఖిలా నుపతీపప్రతాపః

జిత్వా సామ్రాజ్యలక్ష్మీ మనుషమవిభవాం జృంభయ స్సంభృతశ్రీ

కీర్తి స్సేవాపరోభూ త్కొమరగిరివిభోః కాటయాధీశవేమః

34

వేమవిభు ర్లక్ష్మీనా నంగీకృతసర్వమంగలో జన్మః

ప్రద్యుక్తుం శక్తిధరం జయంత మయతి స్మసుతకుమారగిరిం

35

జాతమా తేణ జాతోఽసౌసర్వసర్వం సహేశ్వరః

ఆదిగర్భేశ్వరః ఖ్యాతః కుమారగిరి భూపతిః

36

యస్యా వేనుచృసాలో జననో దొడ్డాంబికాకు జనయత్రీ

సా దీప్య త్యవిఘ్నీ సమూర్తి రివ దేవభూమి దేవశ్రీ,

37

వేనుక్షితీశతిల కేధకథావశేషే భారతాకుమారగిరిరస్మసుతోభువోభూత్

క్షాన్తాద్ధరాధిపతి భావజగుప్స యేవ

స్వస్థానవన స కుమారగిరిశ్వరోఽపి

38

అథ వేమేశ్వరబంధు ర్విలసతి భువనప్రకృత్యగుణసింధుః
 దొడ్డయల్లసారేంద్రః ప్రథితమహాసమరకేళినిస్తంద్రః ౪౪
 స్వామిదోహపరాయణకున్యపతిజలరాశి జలనిమగ్నధరాం
 దొడ్డయల్లసారేంద్రో హరివివ సౌకర్యత స్సముద్భృతవాన్ ౪౫
 దురితరహితచిత్తోదొడ్డయల్లాడభూపా
 భువ మరిజనవశ్యాం భూయసా హృత్యదోష్టా
 విమలగుణయుతాయాం వేమభూపాత్మజాయా
 మనసిసురసుభాయా మన్నితల్యాం న్యదత్త. ౪౬
 భూలోకభాగ్యోదితకల్పవల్లీ శిష్టాశ్రితానిష్టవిభేదభల్లీ
 పవిత్రచారిత్రవధూమతల్లీ వేమక్షీతీశస్యసు తాన్నతల్లీ. ౪౭
 తస్యాః పతిః పతి రశేషమహిపతీనాం
 వేచూంబికాల్లయన్యపాలవ రేణ్యసూనుః
 శ్రీవీరభద్ర ఇతి సర్వగుణైకభద్రః
 క్షీర్తిప్రతాపతులితేశ్వరవీరభద్రః ౪౮
 తస్యాగ్రజో జయతి వేమయభూతశేంద్ర
 శ్రీకామనీవివిధచారువిలాససాంద్రః
 అన్య నభిజ్ఞ సముపాశ్రితరామచంద్రః
 ప్రత్యర్థివంశకమలాకరపూర్ణచంద్రః ౪౯
 విసతనరపాలపాలీ కనదురుమాళిసగుదితగంధపదాబ్జా
 అనితల్లీ పతిదైవా భువనదివీభూతభావుకాభువ మవతీ. ౫౦
 శాకే కరయుగవిశ్వే వై శాఖే మాసి భువ మవ త్యనితల్లీ
 సురవిప్రక్షేతకరం మార్కండేయేశసన్నిధౌ త్యక్తవతీ. ౫౧
 జగతి సదుపకర్తా బాహ్నవీశుద్ధిధర్తా
 సతతసుకృతకర్తా సత్యవాక్యోపహర్తా
 కృతపరశివసఖ్యః కుత్సితాశేషసౌఖ్యః
 ప్రథితపరహితాఖ్యః పాశనో వైద్యముఖ్యః ౫౨

—: కలవచేరు ఎచ్చటనున్నది? :—

ఆత్మేయసగోరిజాచునుపరహితాచార్యునిబిరుదాంచితుడునువేదవిదుడును, వైద్యశ్రేష్ఠుడునగు నొకబ్రాహ్మణునకు “కలవచేరు” అను గ్రామమును, శా. శ. ౧౩౪౫ శోభకృతుసంవత్సర శ్రావణ బహుళై కాదశీదినమున దానమొసంగి యనితల్లి యీశాసనమును వ్రాయించెను. ప్రతిగృహీతపూర్వులందరును బరహితమునకై వైద్యముచేయుచుండుటచే వీరికిఁ బరహితాచార్యునిరుదము వశానుగతముగా వచ్చుచుండెను. వీరి మూలపురుషుడు తనమాన్యమునొద్ద నున్న యొకపుట్ట సమీపమున నొకసర్పమునకు రెండుదాడలకు నొక యెముక గ్రుచ్చుకొని బాధపడుచుండగాఁ జూచి దయాభుజై యొయెముక నూడదీసి యాగాయము మానుటకై మృదువేసి దానిని గాపాడెను. వారివంశీయులు సర్పములకు వ్యాధులువచ్చినప్పుడు చికిత్స చేయుచుండెడివారు. ఆవంశమున కళినాథభట్టు అనఁనాయన జన్మించి ప్రఖ్యాతిగాంచుటచే వారు “కాలనాథభట్టు” వారై. ఈ శాసనము వారియింటనే లభించినది. దానమిచ్చిన “కలవచేరు” కృష్ణానుండలమందున్నదని కొందఱును, మరియొచ్చటనో యున్నదని కొందఱును వ్రాసియున్నారు. ఇది గోదావరిమండలమున రామచంద్రపురముతాలూకలో ఆలమూరుకు త్తరమున నొకమైలుదూరమున “కల్వచర్ల” అనుపేరున నిప్పుడున్నది. తూర్పుసీమయ మాడ్తపుంతయున్నదని శాసనమునందున్నది. ఇప్పుడాపుంతను మడతపుంతియనియు దానిసంతియున్న భూములను మడతపాలమనియు వాడుచున్నారు. ఇక నొకదిశగానున్నదని శాసనమునందుదాహ్యశమైన ప్రతీకేరసునది యిప్పుడు పెనికేరని పిలువఁబడుచున్నది. ఈ గ్రామమునఁ గాలనాథభట్టు వాసిప్పుడులేరు. కానిపూర్వముండెడివారని తెలియుచున్నది. ఈ గ్రామమిప్పుడు దొరతనమువారికిఁజెందియున్నది. ఈకల్వచర్లయే దానమిచ్చిన కలవచేరనుటకు సందియములేదు. ఇది మానివాసగ్రామమైన కపిలేశ్వరపురమునకు నాలుగు మైళ్ళదూరములో నున్నది.

ఈ శాసనమునందనితల్లికి “దండి” కాటయవేముడనియుఁదల్లి దొడ్డాంబిక” యనియు ౪౨వ శ్లోకముననున్నది. వాటియుఁగాటయ వేముడు, అనపోతారెడ్డి కల్లుడనియుఁ గుమారగిరిరెడ్డికి స్వామకుడనియు. ౩౮వ శ్లోకమునందున్నది. కాని దొడ్డాంబిక యనపోతారెడ్డికుమార్తెయనిగాని కుమారగిరిరెడ్డికి సోదరియనిగాని చెప్పలేదు. ఈ శాసనము వలన ననితల్లి తండ్రికాటయవేముడనియుఁ దల్లిదొడ్డాంబిక యనియు స్పష్టపడినది. కాని యీదొడ్డాంబిక, యనపోతారెడ్డి కుమార్తెయని ధృవముకాలేదు. కాటయవేమునకు దొడ్డాంబికదప్ప వేటుభార్యలు లేరనియు నీశాసనము ధృవపరచలేదు కాటయవేమునకు మల్లాంబికశల్లాంబికయనుచుఁజేయు సప్తభార్యలున్నమాటవాస్తవము. అందులకు శాసనాధారము లున్నవి. (A. R. 84 of 1915) మల్లాంబిక వ్రాయించిన దొకశాసనముకలదు. ఆ శాసనమునందలి ముఖ్యభాగము నీకిందవ్రాయుచున్నాడను. దానినితోత్రరమూడి శాసనమందును.

“కుమారగిరిభూ పోభూదసపోత విభోస్సుతః
జయంతో వాసవ స్యేవ ప్రద్యుమ్నశాస్త్రిణః
కండవీడు రితిఖ్యాతే పురేస్థిత్యా కులాగతే.
కుమారగిరిభూనాయం చిరంభూమి వ.పాలయత్.
కులాపురుషరత్నస్య శ్రీకుమారగిరేః కుతః
కులాపూరుషముఖ్యాని మహాదానాని యోతనోత్
అసీదమాత్యరత్నం కాటయవేమప్రభుస్తస్య
అతిసురగురు భార్గవమతి రతిభార్గవ విజయవిఖ్యాతిః
సింహాసనే నిధాయాసౌ కుమారగిరిభూవరం
అతేజయన్మహాతేజా శ్రీకృష్ణశ్చవధర్మజం
కుమారగిరిసానానో యస్మైవిక్రమతోషితః
ప్రదాత్ సాచీభువం రాజమహేంద్రనగరీముఖం

సప్తకాటమహీభుజో గుణగణోదారస్య మారప్రభోః
పాత్రః కాటయవేమభూమిరమణః శ్రీవేమపృథ్వీతేః
దాహిత్రః పునరన్నపాత్రస్యపతే ధాత్రీశచూడామణే
ర్జామాతాజయతి కీర్తిచిరమవన్ దొడ్డాంబికానందనః
కాటయవేమకటాక్షేప్రభవతి సదయేచ నిర్దయేచ తదా
గజమఖస్యపతీనాం చిత్రముక్తాతపత్రితాభవతి.

భూపాలాన్నమయన్ పజాన్నియమయన్ కాంతాజనం

కామయన్

భూదేవాన్ రమయన్నరిన్విరమయన్ మిత్రాణివిశ్రామయన్
క్రీడివిభీమయన్నఘానిశమయన్ ధర్మసమాయామయన్.
సోయం వేమమహీపర్విజయతే కాటావనీశాత్మజః
అభూత్కాటయవేమస్య జయా మల్లాంబికా సతీ
అశేషగుణసంపూర్ణ పాతివ్రత్యధురంధరా
రాజద్రావిడమహాస్యనామనగరే గోదావరీతీరగః
మార్కండేయశివాలయం పతిహితామల్లాంబికా ధార్మికా
కృత్వాశుద్ధసువర్ణరత్నఖచితం బ్రహ్మప్రతిష్ఠాస్తదా
సత్కార్యధ్వనిచ ప్రపాదిజయతే నేనాస్తటాకాశవి
శ్రీశాకే గుణరామవిశ్వగణితే కార్తిక్య హేద్యేభుకే
ప్రపాదాత్కాటయవేమయస్య వనితామల్లాంబికానామతః
గ్రామం మల్లవరం నృసింహవిదుషే కాణ్యద్విజాయాదరా
దా చంద్రార్కముదర్కలాలసమితే సైశ్వర్యభోగాప్తకం
ఘోనదే కేగ్రహరాయం భాతిమల్లవరాభిదః
తీరేచవృద్ధశాంతిమ్యాఃపుణ్యే ముక్తిశ్వరాంతికే.

ఈశానము శా. శ. ౧౩౩౩ నాటిది. దానమిచ్చిన గ్రామము
గోదావరిమండలమందలి యమలాపురము తాలూకాలోవృద్ధగౌతమీ
నదీతీరమున ముక్తిశ్వరము నంటియున్న తొత్తరమూడి. మల్లాంబిక

తన పేరుతో మల్లవరముని దానికి నామకరణ మొనర్చి వృసింహపండితున కొసంగినది. కాని యాగ్రామమిప్పుడు తొత్తరమూడి యను పేరుతో దొరతనమువారికింద నున్నది. ఈ శాసనమునుబట్టి కాటయ వేమునకు మల్లాంబికయనుభార్య యున్నదనుటకు సంశయము లేదు.

—: అని తల్లి జనని యెప్పుడు? :—

కుమారగిరిరెడ్డిని సింహాసముపై నుంచి, కాటయవేముఁడే రాజ్యాధికారమును నిర్వహించు చున్నందున నందులకు సంతుష్ట చిత్తుడై కుమారగిరి రాజమహేంద్రవరము మొదలుగాఁ గల తూర్పు దేశమును గాటయవేమున కిచ్చివేసెనని యీ శాసనము చెప్పుచున్నది. దీనినే రాజమహేంద్రవర రాజ్యమని చెప్పుదురు. ఈ రాజ్యమును కుమారగిరిరెడ్డి తనసోదరి (కాటయవేమునిభార్య) కరణముగా నిచ్చెనని జనశ్రుతికలదు. కాని యందుల కాధారములు కన్పట్టవు. తన బావయైన కాటయవేమున కిచ్చినను, దనసోదరి కిచ్చినను నొకటియే. ఈ రాజ్యము కాటయవేమున కెట్లును బూర్వాజ్ఞానము కాదు. అతని కిచ్చినను నాతనిభార్యకిచ్చినను కుమారగిరిరెడ్డి యిచ్చినదియే. అరణమనఁగా వివాహకాలమున నిచ్చినది. కాటయవేముని వివాహము కుమారగిరిరాజ్యకాలములో నైనదికాదు. అనవేమునికాలముననో అనపోతారెడ్డికాలముననో జరిగియుండును కావున, కుమారగిరి యిచ్చిన దరణ మనిపించుకొనదు. ఇంత చర్చించినను కుమారగిరి సోదరి పేరు మల్లాంబికయో దొడ్డాంబికయో ముంకఁ దెలియలేదు. తొత్తరమూడి శాసనమున మల్లాంబిక, కుమారగిరిరెడ్డికి సోదరియని చెప్పలేదు. చెప్పకపోయినను, దనపుట్టింటియూ స్త్రీ కనుకనే యొక గ్రామమును మల్లాంబిక దానమియఁ గలిగెననియు, నాకారణమున మల్లాంబికయే కుమారగిరిరెడ్డి సోదరియనియుఁ దలంపవచ్చును కాని యదిబలవంతమైన కారణముకాదు. భర్తసంపాదించినయూ స్త్రీయం దాకాలమున రాణుల కట్టిస్వాతంత్ర్యముండెడిదనుట కనేక శాసనా

ధారములున్నవి. ఏదియెట్లున్నను కొమరగిరిరెడ్డి సోదరినామనిర్ధారణమున కీరెండుశాసనములునుగూడ దోడుపడుటలేదు. కుమారగిరి సోదరికి, మేనత్తపేరుంచిరని తలంచుట యొకవిధముగా సమంజసమగుటను, అనితల్లికి సవతితల్లి పుట్టింటియాస్తి వచ్చినదని చెప్పటకంటె దల్లియాస్తి వచ్చినదనిచెప్పటయే యుత్తమమగుట చేతను కలువచేటు శాసనములోఁ గుమారగిరిరెడ్డి గాటయవేమునకు స్వామికుండనియు, నాతనిభార్య దొడ్డాంబికయనియు, నామెయే తనకు దల్లి యనియు స్పష్టముగాఁ జెప్పియుండుటచేతను, అనితల్లిజనని దొడ్డాంబయనియు నామె కుమారగిరిరెడ్డికి సోదరియనియు నిశ్చయించుటయే సముచితము. అనితల్లి కలువచేరుశాసనమున 'దొడ్డాంబిక' అనివాడుట లేఖకునిపొరబాటునియు, శాసనములోఁ గాటయవేముని తల్లి దొడ్డాంబికయుండుటచేబొరపాటున నానామమే యనితల్లితల్లికిఁ గూడ నిపయోగించినాఁడనియు, నిచట మల్లాంబికయని యుండవలయుననియు నొకరనిరి. కాని తగినంత సాక్ష్యములభింపనిచే, శాసనాక్షరములను మార్పుచేయరాదు. అనితల్లిభర్తయైన వీరభద్రారెడ్డి తండ్రి యలాడభూపతి స్వామి దోహపరాయణులగు వైరినృపతులనియెడి జలరాళిలో మునిగిపోయిన భూమిని శ్రీహరివలె నీ యల్లాడభూపతి యధ్ధరించినాఁడనియు మరితరహితచిత్తుఁడైన యాతఁడు శత్రువశమునుండితప్పించి యారాజ్యాధికారమును గాటయవేమ భూపతి కుమారైయైన యనితల్లి యందుంచినాఁడనియుఁ గలువచేరుశాసనము సందలి ౪౫-౪౬ శ్లోకములలోఁజెప్పియుండుటచే, అనితల్లికిరాజమహేంద్రవరరాజ్యము తల్లిమూలముగా వచ్చియున్నదని భావింపవలయునని శ్రీనాథచారిత్రమునందుఁ శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారు వ్రాసియు సందేయొకతావున దొడ్డాంబికయనితల్లికి సవతితల్లియనియు, సవతి తల్లినుండి యారాజ్యమామెకు సంక్రమించినదనియుఁజెప్పియున్నారు. రాజమహేంద్రవరరాజ్య మనితల్లిదనుట నిశ్చయమే కాని, యది

యెవరిమూలమున వచ్చినదనుటలోనే వివాదమున్నది. ఆరాజ్యమును కొమరగిరిరెడ్డి, కాటయవేమునకిచ్చెనని తొత్తరమూడిశాసన మనుచున్నది. అదిసత్యమైనచో నావేమారెడ్డి కనితల్లితప్ప యప్పటికివేఱు సంతానములేదు. కావునను ఆరాజ్యమున కుత్తరాధికారిని అనితల్లి తప్ప మఱియొకరు లేనందునను, అల్లాడరెడ్డి యారాజ్యభారము ననితల్లియందుంచి తనయుదారాశయమును గనుపఱచి యుండును. దీనిని బట్టి యనితల్లిజనని యెవ్వరైననుతగవులేదు. తల్లిమూలముననే వచ్చినదని యందుచేని యామెతల్లి దొడ్డాంబిక యనుటయే సమంజసము.

— : తిరుపతి శాసనము . —

ఈసందర్భమున గోదావరి మండలము నందలి పెద్దాపురము తాలూకాతిరుపతి గ్రామములోని శృంగారరాయస్వామివారి యాలయ మండపమునందున్న శాసనమును గమనింపవలసి యున్నది. ఆ శాసన మిది (ద. హిం. శా. సం. ౪ సంఖ్య ౧౦౩)

“శ్రీశకవరుషంబులు ౧౩౩౦ అగునేంటి సర్వధానిసంపత్సర మార్గశిరశుంసో॥ కొమరగిరిపురపు శృంగరాయనికిముక్కంటి రాజుం గారుకాటమరెడ్డి వేమారెడ్డింగారి దేవులైతమతోడంబుట్టువైనకొమారుని వృద్ధవతారువు మల్లసానంమంగారికిని తమతం డి కన్నిబోరాజుం గారికిని సుగృతముగాను నగిరికిం గాలోచితమూల్యం సమర్పించిపెట్టించిన శ్రీబృందావనము తిరుపతిదగ్గరిన పడుమరను తోంటపట్టుఖ ౧ న ౧౦ యి శ్రీబృందావనముసేసి వారికి షేత్రము ఖ ౨ యి కైంకర్యం శృంగారరాయండు ఆచంద్రార్కముగాను అవధరించువారు మంగళంనుహాశ్రీశ్రీశ్రీ. పర్వతాచార్య లిఖితం”

ఈదానమొసంగిన ముక్కంటిరాజెవ్వరో ఈతనితండ్రియైన కన్నిబోరాజెవ్వరో తెలియదు. వీరు భూపరిపాలకులుకారని సామాన్య గృహస్థులయియుండురనియు పేరులనుబట్టి ఊత్రీయైయుండురనియు దోచుచున్నది. కాటయవేమునిభార్యయైనమల్లసానమ్మ యీముక్కం

టిరాజునకుఁ దోబుట్టువైన ట్టిశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఈమల్ల సానమ్మయే తొత్తరమూడి శాసనమును వ్రాయించిన మల్లాంబిక. ముక్కంటిరాజు తండ్రిజీవించియుండఁగాఁ దానుశాసనము వాయుట కేమిపాతువోతెలియదు. అప్పటికితండ్రిలేడనియు నందచేతినేసుకృతమునకుగాను అనివాసెననియుఁ దలంచితిమేని మల్లసానమ్మనుగూడ నాతనితోఁజేర్చి వాయుటచే నామెకూడ గతించినదనియే చెప్పవలసి వచ్చును. ఆమెతొత్తరమూడి శాసనకర్తయైన మల్లాంబికయైనచో నామెశాసనము శా. శ. ౧౩౩౩వ సంవత్సరమునాఁటిది. కావున నప్పటికామె జీవించియున్నట్లు చెప్పవలసియున్నది. అప్పటికిఁ గాలు యవేమారెడ్డియు జీవించియున్నాఁడు. ఈశాసనములోని “కొమారునిగృద్ధవతారువు” అనువాక్యమున కర్థముతెలియుటలేదు. ఇదిమల్ల సానమ్మకు పశేషణముగాఁగాన్పించుచున్నది దీనినిబట్టి మల్లసానమ్మ అనపోతారెడ్డి కుమార్తెకాదని స్పష్టమగుచున్నదికదా !

— : కాటయ వేముని కొడుకు కొమరగిరిరెడ్డి : —

పైశాసనములోఁ బేర్కొనఁబడినదేవుఁడు కొమరగిరిపురపు శృంగార రాయఁడు. దానమిచ్చిన భూమిశిరుపతిప్రక్క నున్నది. శాసనమున్నస్థానము తిరుపతియందలి శృంగార రాయని యాలయమండపము. దీనినిబట్టి యానాటికి కొమరగిరిపట్టణమువేరుగానున్నను నిప్పుడాపేరు పోయి తిరుపతియనియే వాడఁబడుచున్నట్లు తోచుచున్నది కాటయ వేముఁడు కృతిష్ఠతాసూచకముగఁ దనకుమారునకుఁ దనబావమఱిదియైన కుమారగిరిరెడ్డి పేరుంచెనని యనుకొనుచున్నాము శ్రీశైల సమీపమునఁగల కుమారగిరియను సర్వతము పేరే కుమారగిరిరెడ్డి పేరు. కాటయ వేముని కుమారునిపేరు కొమరగిరిరెడ్డి. శృంగార రాయ స్వామియున్న గ్రామనామము కొమరగిరియని పైశాసనము వలనఁ దెలియుచున్నది. ముక్కంటిరాజు కొమరగిరియందున్న దేవునకు దానమిచ్చియుండుటచే నాతని నివాస మాగ్రామమైయుండును. అతని

సోదరియైన మల్లసానమ్మ పుట్టినిల్లుకూడ గొమరగిరియేయగునుకదా. అనితల్లి కలువచేరు శాసనమున సీకొమరగిరిరెడ్డిపేరుదాహృతమైనది. కాని కుమారగిరి కొమరగిరిశబ్దములకు భేదమునుజూపినట్లు కన్పట్టదు. మఱియే శాసనములందును సీ భేదమునుజూపలేదు. పెద్దాపురంతాలూకాయందలి కొమరగిరి కుమారగిరినిబట్టి వచ్చినదే కావచ్చును. కాని యాంధ్రములో గొమరగిరియనియే వాడుకయున్నట్లు ప్రాచీనకవిని తిరుపతి యాలయమునందున్న శాసనమువలన దెలియుచునేయున్నది.

కాటయవేముడు తనశాసనముఁబడియైన కొమరగిరి రెడ్డిపేర ననేక గ్రామములను కొమరగిరియనుపేర నిర్మించెననియుఁ దనపేర వేమవరములను బదివఱకు నిర్మించెననియు శా. శ. ౧౩౩౨వ సంవత్సరపు శాసనమునంధున్నది. అందీశ్వంగారరాయని కొమరగిరికూడఁ జేరినది. ఈ శాసనమును గాటయవేమునిభార్యయైన తల్లసానమ్మ తన భర్తకును దనకుమారుఁడైన కొమరగిరికిన్ని సుకృతమునకుగాను తల్లవరము అను గ్రామము నిచ్చినట్లున్నది. ఈ శాసనమునందే మల్లసానమ్మ రాజమహేంద్రవరమునందలి మార్కండేయస్వామికి మల్లవరము అను గ్రామము నిచ్చినట్లున్నది. దీనినిబట్టి శా. శ. ౧౩౩౨ నాటికి కాటయవేముడును నాతనిభార్య లిరువురును జీవించియున్నారనుట నిశ్చయము. తల్లసానమ్మ కుమారుఁడైన కొమరగిరిరెడ్డి యప్పటికి జీవించి యుండెననియే తలంపవలసి యున్నది. ఈ సందర్భమున చాళుక్యభీమవరము నందలి యాక్రంది శాసనమునుగూడఁ జూడవలసియున్నది.

“నస్తాకాటయశౌరేః ఇలువంటి కాటయరెడ్డి వేమారెడ్డింగారికి నిజభృత్యుడైనకడియరి మాచినేనింగారు తనకుస్వామియయిన కాటయరెడ్డివేమారెడ్డిగారి కొమారుడుకొమరగిరిరెడ్డిగారికిన్ని వారిదేవులకున్న అక్షయ సుకృతమానట్టుగాను బ్రాహ్మరాయ శ్రీభీమేశ్వర

శ్రీమహాదేవరకు ఆస్థానశిలామండపము కట్టించి సమర్పణచేసెను. స్వస్తిశ్రీ)శకవరుషంబులు ౧౩౩౬ అగునేటి జయసంవత్సర కార్తీక శు ౧౫ భానువారం”

ఈ శాసనకాలమునాటికి కాటయ వేముఁడుజీవించియున్నాఁడు. ఇతని శాసనములు శా. శ. ౧౩౩౮ దు స్మృతసంవత్సరమునాఁ గూడఁ గన్పడుచున్నవి. (A. R. 443; A. R. 422) పై శాసనమున దాన

1893

189

మిచ్చినవాఁడు కాటయ వేముని భృత్యుఁడు. అతఁడు తన పథువునకు అక్షయసుకృతమున కనివ్రాయుక, కొమరగిరిరెడ్డికిని వారి దేవులకున్న అక్షయ సుకృతమునకని వ్రాయుటచేత నీశాసనకాలము నాటికి కొమరగిరిరెడ్డి చనిపోయి యుండునాయని సంశయము కలుగును. కాని యాతఁడు తండ్రియనంతరమునఱకు జీవించియున్నాఁడు కావున నా సంశయమునకుఁదావులేదు. వారి దేవు లనఁగాఁ కొమరగిరిరెడ్డిదేవులొ వేమారెడ్డిదేవులొ తెలియుటలేదు. కొమరగిరిరెడ్డి దేవులనినచో నా తనికిఁబరిణయ మయినట్లు చెప్పవలసియున్నది. కొమరగిరిరెడ్డికి వివాహ మైనట్లు తెలిపెడి యితరాధారము లు లభింపలేదు వేమారెడ్డి దేవు లనినచో నామె పే రెవరో తెలియదు. ఆమె కొమరగిరిరెడ్డి తల్లియైన తల్లసానమ్మయై యుండును. మల్లాంబిక తొత్తరమూడి శాసనము శా. శ. ౧౩౩౩ వ సంవత్సరమునాటిది. కావున నాశాసనమునకుఁ బిమ్మట శా. శ. ౧౩౩౬ లోపునఁ నామె చనిపోయియుండనేమో తెలియదు. కాటయ వేమారెడ్డిభార్యయైన దొడ్డాంబిక ఎప్పుడు గతిం చెనో యదియునుజెలియదు. ఇతఁ సీచర్చను విడిచి అనితల్లిశాసనము నందుఁ గాటయ వేమునికుమారుడైన కొమరగిరిరెడ్డినిగూర్చి వ్రాసిన ౪౦-౪౬ శ్లోకములలో నీకొమరగిరిరెడ్డితనతండ్రియైన కాటయ వేముని యనంతరమున రాజ్యభారమువహించెనని చెప్పియుండుటచే నీతఁడు శా. శ. ౧౩౩౮ నఱకు జీవించియుండె ననియుఁ దండ్రిగతించిన

పిమ్మట కొలఁదిదిసములో మాసములో రాజ్యముచేసి చనిపోయె ననియు నటులేరువాత నారాజ్యమున కుత్తరాధికారిణి యనితల్లియుని నిర్ణయించి, అల్లాడరెడ్డి తనరెండవకోడలైన యామెయందేరాజ్యాధికారముంచి యామెపక్షమున దాను పరిపాలనాభారమును వహించె ననియు నిశ్చయింతము. అనితల్లి జనని దొడ్డాంబికయనియు నామె అనపోతారెడ్డికిఁ గుమార్తెయుఁగొమరగిరిరెడ్డికిఁగోదరియు, గాటయ వేమునకు భార్యయననియుఁగూడ నిశ్చయింతము.

సర్పవరములోనే శిథిలమయిన యికనొకశాసనమున్నది. (ద. హిం. శా. సం ౫ సంఖ్య ౪౩) ఇందుకాలమున్న భాగము శిథిలమై పోయినది. శిథిలముకాకుండ నున్న భాగములో యీక్రిందివాక్యములు కనబడుచున్నవి.

“...ల మహిపాలనందనో లోకచందనః

కుమారగిరిభూపాలో జీయా దాచంద్ర)తాంకం ॥౧॥

కోటయన్మ...రనస్తాపెరుమాణిమసీశమాళి మణిపాత్రః

దొడ్డయనరపతి తనయో జీయాదల్లాడభూపతి స్సుచిరం ॥౨॥”

ఈశ్లోకములనుబట్టి కాటయ వేమునకుఁ బిమ్మట నాతని కుమారుఁడైన కుమారగిరి రాజ్యముచేయుచున్నట్లును అల్లాడరెడ్డికూడ ఆకాలము లోనున్నట్లును స్పష్టమగుచున్నది. కాలము తెలిసియున్నచో కొమరగిరిరెడ్డి యెంతవఱకు జీవించియున్నది, తెలిసియుండును. అల్లాడరెడ్డి తనకోడలికి రాజ్యమువచ్చునను నుద్దేశముతోఁ గుమారగిరిరెడ్డిని రహస్యముగాఁ జంపించెనని యొక వదంతికలదు. కాని దానికాధారములులేవు. కావున నందుసత్యములేదని నిశ్చయింతము. పైనఁజెప్పిన బాంధవ్యములలో నొకయనంగతమైన విషయము గన్నట్లుచున్నది. అల్లాడరెడ్డియైత్రగారు, అనవేమారెడ్డికిఁ గుమార్తె. కాటయవేముని భార్యయగు దొడ్డాంబిక, అనపోతారెడ్డికిఁగుమార్తె. కావున వీరిరువురు నన్నదమ్ములబిడ్డలు. ఈదొడ్డాంబిక కుమార్తెయైన యనితల్లియు

అల్లాడరెడ్డి భార్య యైన వేమాంబయు, నొకవేలువిడచిన యప్పు
చెల్లెండవిడ్డలు. అప్పుడు అల్లాడరెడ్డి వేమాంబల కుమారుఁడైన
వీరభద్రదారెడ్డికి అనితల్లి తల్లివావిలోనుండును. కాటయ వేమునకు
అల్లాడరెడ్డి చావికి అల్లుఁడగును. ఇట్లుండగా అనితల్లి సంబంధమును
బట్టి వీరిగుఱును వియ్యంకలగుచున్నారు. ఇట్టివివాహము జరిగియుం
డునా? యనిసంశయము కలుగుచున్నది. అన్నదమ్ముల దాహితీ
దాహితీ పుత్తులగుట సంబంధముదూరముగా భావించియుఁకాటయ
వేముని కుటుంబమునకును దేసటివారికుటుంబమునకును వివాహసం
బంధము లుండుటంబట్టియు నీవివాహము జరిగినదని సమాధానపడ
వచ్చును. అనితల్లి దొడ్డాంబిక కుమార్తె కాదనియుఁ గాటయ
వేముని రెండవ మూఁడవ భార్యలగు యేతల్లసానమ్మతో మల్లసా
నమ్మతో కుమార్తెయైయుండుననియుఁ దలంచినను, గొంచెముదూర
మగునుగానివావి, తల్లివావియే యగును. కాటయ వేమునికుమారునకు
అల్లయరెడ్డికుమార్తె నీయవచ్చునుకాని యీతనికుమారున కాతని
తనయ నీయరాదు. అనితల్లివివాహము కాటయ వేముఁడు జీవించి
యుండఁగనే జరిగినది. అతనిమరణకాలమునకును, ననితల్లి కలువ
చేరు శాసనమునకును నడుమవ్యవధి ౮ సంవత్సరములుమాత్రమే.
ఆశాసనమునాఁటి కనితల్లి కిరువదియైదు సంవత్సరముల వయసుండె
నని తలంచినను, గాటయ వేముని యంత్యకాలమునాఁటి కనితల్లికిగఱ
సంవత్సరములుండును. గావున నామెవివాహ మంతకుఁ బూర్వమే
జరిగినదనిచెప్పవచ్చును. అనితల్లికిరాజ్యము సంక్రమించిన తరువాతనే
అల్లాడరెడ్డి యామెను దనికోడలినిగాఁ జేసికొనెనని కొందఱుండురు.

—: అల్లాడరెడ్డి :—

కాటయవేముని శాసనములు శా. శ. ౧౩౩౮ దుర్గుళి సంవ
త్సరమునకు దరువాతఁ గన్నట్టుటలేదు. అతనితదిశాసనము ఇండి
యన్ ఎప్రిల్ ౧౯౧౩ సం. ౪ పుట ౩౩౦లో నున్నది. అదుర్మతిసంవత్సర

ముననే అల్లాడరెడ్డి శాసనమున్నది. ఇది అల్లాడరెడ్డి అడపం పెద్దన వ్రాయించినది. పలివెల కొప్పేశ్వరస్వామి ఆలయములో నున్నది. (ద. హిం. శా. సం ౫ సంఖ్య ౧౧౩) శాసనదినము శా. శ ౧౩౩౮ దుర్ముఖసంవత్సర పుష్యబహుళశఙ్కాదశి భానువారము. అప్పటికిఁగాటయవేముఁడు చనిపోయిన ట్టికింది శ్లోకమునఁ జెప్పియు న్నాఁడు. “గతేదవం కాటయవేమభూపే॥ నిర్మూల్యత్రదోహికులం సమస్తం॥ ఆచంచలశ్రీకమసౌ తనోతి॥ తత్సంతతే రాజ్యమరాజ్య ధ్రువ్యః॥” దీనినిబట్టికాటయవేముఁడుదుర్ముఖలో చనిపోవుటయు ఆసం వత్సరముననే అల్లాడరెడ్డి రాజ్యభారము వహించుటయు సత్కమని ధ్రువపడుచున్నది. పైనవ్రాసిన సంబంధమునుబట్టియు ననితల్లి తన కోడలగుటయుఁ గారణములుగా నల్లాడరెడ్డి రాజమహేంద్రవరరాజ్య భారమునువహించుట తటస్థించెను. కాటయవేముని రాజ్యకాలము లోనే యాతనియొద్ద నల్లాడరెడ్డి సైన్యాధిపతిగానుండెనని కొందఱును చున్నారు అది సత్యమైనఁ గావచ్చును.

రాజమహేంద్రవరరాజ్యము నాక్రమించుకొనవలయుననియా న్నాఁడు పెదకోమటివేముఁ డొకప్రక్కను, ఒడ్డెరాజు లొకవంకను, మహమ్మదీయులొకతోవను, కర్ణాటరాజులొక పార్శ్వమునను గాచు కొనియుండిరి. అల్లాడరెడ్డి పరాక్రమవంతుఁడును, రాజనీతినిపుణుఁ డునగుటచే యవనకర్ణాటకలకాధిపతులతో మైత్రిగావించుకొని పెద కోమటివేముని రామేశ్వరమునొద్ద యోడించి రాజమహేంద్రవర రాజ్యమును నిష్కంటముచేసిన ట్లల్లాడరెడ్డి పెద్దకుమారుఁడైన వేమారెడ్డి వ్రాయించిన కోరుమిల్లి శాసనములోని యీక్రిందిశ్లోకమువలనఁ దెలియుచున్నది.

“తేహం కనిష్ఠోపిచ జన్మనాభూత్ జ్యేష్ఠోగుణైర్లగ్నధరాతలేంద్రః
చంద్రోప్యదోహకరతాముఁ డతస్సామ్యోవిభూనందనతాముపన్నః
జత్వానల్పవికల్పకల్పిత బలంతంచాల్పభానుంరజే

మిత్రీకృత్యసమాగతం గజబలం కర్ణాటభూపంచతం
వాత్వాకోమటివేమ సైన్యనికరంభాయోపి రామేశ్వరాత్.
రాజ్యం రాజమహేంద్రరాజ్యమకరో దల్లాడభూమిశ్వరః.

ఈవిషయమునే నిశ్చంకకొమ్మన్న శివలీలావిలాసమున “పెద్దకోమటి
వేమప్పధీనీశు వెనుసాచ్చి యతనిసంపదలెల్ల నపహరించె” అని చెప్పి
యున్నాడు. శ్రీనాథుడుగూడ భీమేశ్వరపురాణమున :—

గీ. యవనకర్ణాటకటక భూధవులతోడఁ
దెలిమి వాటించి యేలించెఁదెలుఁగుభూమిఁ
దననిజస్వామి నల్లాడధరణినాథు
భళిరె యరియేటిలింగన ప్రభువరుండు.

అనియును కాశీఖండమున, “యుత్కిల కర్ణాటతురుష్కురాట్పురమ
మిత్రా!” అనియువ్రాసియుండుటచే నల్లాడ భూపతియు, నాతని
కుమారులునుగూడ యవనకర్ణాటకటక భూపతులతో మైత్రిని కలిగి
యున్నారని చెప్పవచ్చును పెదకోమటివేమన నల్లాడరెడ్డి జయించి
నట్లు శ్రీనాథుడు చెప్పలేదు అందులకుఁ గారణమాతఁడు చిరకాల
మాప్రభువు నాశ్రయించియుండుటయైయుండును. పెదకోమటివేము
నకును నల్లాడరెడ్డికిని జరిగినయుద్ధస్థలమయిన రామేశ్వరము గోదావరి
మండలమందలి తణుకు తాలూకా నత్తారామేశ్వర మని చెప్పు
చున్నారు. అల్లాడరెడ్డి చనిపోయిన సంవత్సరమేదియో స్పష్టముగాఁ
దెలియదు కాని భీమేశ్వర పురాణరచనము నాటికాఁడు
లేడనియందువ్రాసిన సంగతులనుబట్టి తెలిసికొన వచ్చును. కావున
నల్లాడరెడ్డి క్రీ. శ. ౧౩౨౩ వ్రాంతమున స్వర్గస్థుఁ డయ్యెనని నిశ్చ
యింతము. ఈయల్లాడరెడ్డిని వర్ణించినపద్యములో “భానుమత్తులవీర
భద్రదాన్న దేవేంద్రగర్వ సంరంభంబు గట్టిపెట్టి” అనియున్నది.
కోరుమిల్లిశాసనమునఁగూడ “భానురణే” అనియున్నది.

—: అన్నచోడ దేవుని పరాక్రమము :—

వైపద్యపాదమందలి యన్నదేవుఁ డీతఁడే. ఈతనిదొక శాసనము రాజమహేంద్రవరము మూఱజియము (వస్తువదర్శనశాల) నందున్నదట. ఇది యింకనుమద్రితమైనట్లు కన్పట్టదు. ఈశాసనము నందలి కొన్ని లేఖలుబోయినవట! ఈతనినిగూర్చి అంధ్రులచరిత్రము నం దిట్లున్నది.

“చోడవంశమున జనించినయొక రాజు అన్నమాంబను వివాహము చేసికొన, వారికి నేఱువభీమరాజు జనించెను. అతఁడు ప్రోలాంబికను వివాహముచేసికొనియెను. అతని మునిమనుమఁడు గంగాధరుఁడు. అతనికి అరిగండరగండఁ డనుబిరుదముకలదు. అతనికుమారుఁడు కామరాజు. అతనికి భక్తిశ్వరుఁ డను నామాంతరము కలదు. భక్తిశ్వరుఁడు బాలుఁడుగా నున్నప్పుడే గులభూంఁ పురసమీపమున బొగ్గరాడియధిపతుడైన మహమ్మదీయ నాయకులను జయించెను. పంచధారకడ గజపతి నోడించి కొప్పులభూపతికి పట్టముగట్టెను. భరణిపాడు సమీపమున సింగనాయకునిఁ జంపెను. పెదకొండాపురము కడ డబరుభానుమొదలగు తురుష్కనాయకుల నోడించెను. సూరనరపటణమునందు రణశూరుఁడైన అనబోతనాయని సులభముగా నాశనము గావించెను. కామభూపాలుఁ డన్నమాంబను వివాహముఁ జేసికొని యాంధ్రదేశములోఁ దనపేరిట కామపురియని యొకపట్టణమును నిర్మించెను. కామభూపాలుని పుత్రుఁడే అన్నదేవచోడుఁడు. సూర్యవంశమున జన్మించిన పిన్నుండిరాజుయొక్క సోదరియగు ఇరుగాంబికను వివాహముచేసికొనియెను. వీరికిసంతానము లేనిపేతువుచేత వీరభద్రుఁ డనువానిని దత్తుచేసికొన్నట్లు గన్పట్టుచున్నది. అన్నదేవచోడుఁడు బహుమనీసుల్తానగు అల్లాఉద్దీన్ షాహతో నొడంబడిక చేసికొని తురుష్క సైన్యసాహాయ్యముతో రాజమహేంద్రపుర రాజ్యములోఁ గొంతభాగ మాక్రమించుకొనియెను.

... ఈమహాసంక్షోభ కాలమునందు అన్నదేవచోడుడు తుర
ష్కపైన్యముల సాహాయ్యముతో నొక్కప్రక్క గజపతుల పైన్యమును
మఱియొక్కప్రక్కనుండి కర్ణాటపైన్యములను నెదుర్కొని అత్తిలిదుర్గము
జడను గౌతమీతీరమునఁ గాకరపర్తికడను మహాఘోరసంగ్రామమును
సలిపెను. హతశేషమైనకాటయ వేముని కుటుంబమువారు తనకాళ్ళపైఁ
బడి శరణువేడఁగా గీర్తికాముఁడనై సంరక్షించితి నని అన్నదేవ
చోడుడు తనశాసనమునందు వ్రాయించెను కాటయ వేమునిపక్షము
వారు పదివేలమందికి నభయహస్తమిచ్చి కాపాడెనట. ఈ యుద్ధము
నందు దనకుఁ దనమఱిది యగు పిన్నుండిరాజు తోడుగానుండెనట.
కపిలేంద్రగజపతి పైన్యములనోడించి తఱిమెను. కర్ణాటపైన్యముల
హతము గావించుటయే గాక పైన్యాధీశులను కాకరపర్తి యుద్ధమున
సంహరించెనట. ఎట్లయినను ఈయుద్ధములయందు అన్నదేవుఁడు విజయ
ములను గాంచెను. రెడ్లతరువాత పదిసంవత్సరము లీతఁడు రాజ్యపరి
పాలనము చేసినట్లు గన్పట్టుచున్నది గౌతమీతీరమున నున్నముమ్మిడి
పోలవర మీతనికి రాజధానిగ నుండెను. గౌతమీతీరమునఁ భట్టిపవీర
భద్రదేశ్వరుని సమ్ముఖమున ననేకగోదానదులను గావించెను. మఱి
యును శోడశమహాదానములలో నొక్కటియగు సప్తసాగరదానము
లను గావించెనట గోముఖిగిరిలోని వీరభద్రుని దేవాలయమును
సువర్ణముతోఁ గప్పెను. దక్షిణరామభీమేశ్వరుని యాలయమునకు
సువర్ణకలశము నెత్తించి యాంధ్రదేశకిరీటమున కొకయలంకారముగా
నుండునట్లు గావించెనట. గంగాతీరమున (గోదావరి) వీసరినాఁడులో
పిన్నసానిగంగకు సమీపమున ఉత్తమగండచోడన్నదేవ వరమను
గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానముచేసెనని శాసనముయొక్కప్రధా
నాంశమై యుండెను. అన్నదేవుఁడు విశేషకాలము రాజ్యపరిపాల
నము చేయకపూర్వమే యీదేశహంతయును కపిలేంద్రగజపతిచే
యింపఁబడి పరిపాలింపఁబడినట్లు శాసనములు సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి.

ఈవాక్యములలో వీరభద్రరావుగారి యభిప్రాయములేవియో, శాసనము నందున్న విషయములేవియో తెలియుటలేదు. శాసన కాలములేదు. అత్తిలి, కాకరపర్తియుద్ధము లేనాఁడు జరిగెనో తెలియదు. కాటయవేముఁడు క్రీ. శ. ౧౮౧౬ దుర్ముఖసంవత్సరమునఁ గాలధర్మమునందియుండుటచే, నాకాలముననో, అంతకుఁబూర్వమో జరిగియుండవలయును. అల్లాయుద్దీన్ మాహా సాహాయ్యముతో నన్న దేవుఁడు రాజమహేంద్రవర రాజ్యమునఁ గొంతభాగము నాక్రమించుకొనియెనని పైన వ్రాసియున్నారు. అల్లాయుద్దీన్ క్రీ. శ. ౧౮౩౫-౧౮౪౭ నడుమ రాజ్యము చేసినవాఁడు. ఈతని కాలమునఁ గాటయవేముఁడు లేడు. అన్నచోడదేవుఁడు కాటయవేముని కాలములో నొకమాటును, అల్లాడవేమారెడ్డి చనిపోయినపిమ్మట నొకమాటును రెడ్డిరాజులతో యుద్ధమొనర్చెనా? యని సంశయము కలుగుచున్నది. మొదటియుద్ధమున కన్నచోడునకు ముప్పదిసంవత్సరముల వయసున్నదన్నచో రెండవయుద్ధమునాటికి దాదాపుగ నటువది సంవత్సరముల వయసుండును. అవయసున మఱల యుద్ధమొనర్చెనని చెప్పవీలలేదు. ఈయన్నదేవుని శాసనములు దాక్షిణ్యరామమున కీ). శ. ౧౮౦౮ (ద. హిం. శా. సం. ౮ శంఖ్య ౧౩౮౭) పాలకొల్లునందు కీ). శ. ౧౮౦౩ లోనుకలవు. దీనినిబట్టి కీ). శ. ౧౮౩౫ నాటి కీతని కలువది సంవత్సరము యుండుననుటకు సంశయములేదు. ఏదియెట్లున్నను నీయన్నచోడదేవునిఁ గూర్చి యింకను పరిశోధనము గావలసియున్నది. ఈతనివిషయమున నాంధ్రులచరిత్రమందలి పైవాక్యములు పరస్పరవిరుద్ధములుగాఁ గన్పట్టుచున్నవి. అల్లాడరెడ్డి, అన్నచోడదేవుని వీరభద్రుని జయించినట్లు పైనసీసపద్యపాదమునఁ జెప్పియుండుటచేఁ గాటయవేమునితో జరిగినయుద్ధము కీ). శ. ౧౮౧౬ సంవత్సరముననై యుండుననియు, నందుఁగాటయవేముఁడు చనిపోయియుండుననియుఁ బిమ్మట నల్లాడరెడ్డి, వారినిజయించి రాజమహేంద్రవర రాజ్యమును బునరుద్ధరించె ననియు నూహింపఁ దగియున్నది.

ఈవిషయమును గలువచేరు శాసనమందలి ౪౪-౪౫ శ్లోకములు బలపఱచుచున్నది.

అన్నచోడదేవుని తండ్రి చోడభక్తికవ్యరుడు (కామరాజు). ఇతఁడన వేమభూపాలుని వియ్యంకుఁడగునో కాదో చెప్పజాలము. ఆయినచో వన్నచోడదేవునకు భీమలింగమనుసోదరుఁడుండవలయును. ఉన్నచో, నీభీమలింగముభార్య యనవేమునకుఁ గుమార్తెయు, గాటయవేమునకు మేనమామకుమార్తెయు, నల్లాడరెడ్డికి నత్తగారునై వీరి నడుమ బంధుత్వముల్లుకొనిపోయి యుండెనుకదా! యుద్ధము లెల్లు జరిగినవని సంశయము గల్గుచున్నది. రాజ్యకాంక్ష బంధుత్వమును బరిగణింపదని సమాధానమును దోచుచున్నది. భక్తి రాజుశాసనములోఁగాని అన్నచోడదేవుని శాసనములలోఁ గాని భీమలింగము పేరు లేదు. ఈవిషయమున నింకను బరిశోధనముచేసి రాజమహేంద్రవరపు రెడ్ల రాజ్యమెప్పుడెవరివలననంత మొందింపఁబడెయెనో, మఱి యొకతావున వ్రాయఁబ్రయత్నించెదను అల్లాడరెడ్డియు, నాతని కుమారులును రాజ్యముచేయుచున్న కాలములో నీయన్నచోడదేవుఁడు రాజమహేంద్రవరరాజ్యములో నడుగిడలేదు. అన్నచోడదేవునకు సాహాయ్య మొనర్చినది ఫిరోజు అనుమహమ్మదీయ ప్రభువుగాని, ఆంధ్రులచరిత్రము చెప్పినట్లు అల్లాయుద్దీనుకాఁడు. అన్నచోడదేవుఁడల్లాడరెడ్డిచే నిహతుఁడయ్యెనని కొందఱు చరిత్రకారు లనుచున్నారు. కాని కాశీఖండమున “అన్నదేవేంద్రగర్వసంరంధంబుగఁజెట్టి పెట్టి” అనిచూత్రమే యుండుటచే నన్నచోడదేవుని మరణమున కల్లాడరెడ్డి కారకుఁడు గాఁడేమో! యని యనుమానము కల్గుచున్నది. అల్లాడరెడ్డి క్రీ. శ. ౧౪౩౧ వఱకు జీవించియుండెనని కొందఱుచరిత్రకారులనుచున్నారు. కాని యాతఁడు ౧౪౨౬ ప్రాంతముననే చనిపోయినట్లు కనుపట్టుచున్నది.

—: అల్లాడవేమారెడ్డి :—

ఇతఁడల్లాడరెడ్డికుమారుఁడు. తండ్రివలెనే పరాక్రమవంతుఁడును రాజనీతినిపుణుఁడును బుద్ధిశాలియునై తనతమ్ములు ముగ్గురితో గలసి యుండి యనితల్లినే రాజ్యాధికారిణిగానుంచి యామెభర్తయైన వీరభద్రారెడ్డిచేత రాజ్యమేలించెననియుఁ గటకమువఱకునుగల యావద్రాజ్యమును స్వాధీనము చేసికొనెననియు, నీతఁడు శివపూజాధురంధరుఁడనియు, శ్రీనాథుఁ డీతనిని బెక్కుపద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు. అనితల్లియు వీరభద్రారెడ్డియుఁ బేనునకుఁ బ్రభువులైనను రాజ్యభారమంతయు నీతనిచే. పాండవులవలె నీయన్నదమ్ముల సౌదస్యము శ్లాఘనీయమైనది. ముఖ్యముగా వీరియైకమత్యమువలన నానాఁడు రాజమహేంద్రవరరాజ్యము వీరిచేతులనుండి జాతిగోతేదు, వేమారెడ్డిని వర్ణించిన పద్యములు చాలకలవు. గ్రంథవిస్తరభీతి నిండియలేదు.

—: అల్లాడవేమారెడ్డిభార్య హరిహరాంబ :—

ఈవేమారెడ్డికి భార్యలెందఱో వారెనరియాడుపడుచుఁ తొలియదు. శ్రీనాథుఁడు భీమపురాణకాశీఖండములలో నీవిషయము సత్తలేదు. కాటయవేముని కుమార్తెయైన హరిహరాంబ యీతనిభార్యయనియు, నామెతల్లి తల్లాంబికయనియు నాతల్లాంబిక హరిహరరాయలకుమార్తెయనియు శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగానుకృంగార శ్రీనాథమున నూహించి వ్రాసె యున్నారు. వారియూహ కాధారమీ వేమారెడ్డి వ్రాయించిన కోరుమిల్లిశాసనమునందలి యీక్రిందిశ్లోకము. శ్లో. పాత్రీం కాటయవేమయక్షీతిపతేః పుత్రించ కాటప్రభోః

జాహిత్రం చతురర్ణవీం హరిహరక్షోణీపతే శ్శాసితః

తన్నామ్నావిదితాహ్వయాంహరిహరాంబాంచారుమగ్రాహయత్పాతౌ వేమమహీశమల్లనృపతి సాసమాజ్యలక్ష్మ్యైశ్చసమం.

ఈశాసనమును అల్లాడరెడ్డియే వ్రాయించెనని కొందఱనుచున్నారు. కాని యదినిజముకాదు. ఈశాసనపురేకులు నీనుకేఁగినవఁట! ప్రాచ్య

లిఖితపుస్తకభాండాగారములో నొకవార్జిత ప్రతియున్నదట! దానిని బట్టి శ్రీచిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రులచరిత్రమునఁ బైశ్లోకము నుదాహరించినారు. దానిననుసరించి శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగా రాంధ్రకవుల చరిత్రమున నుదాహరించుచున్నారు. ఇది బారైటు దొరగారిచే నిటీవల సవ్యాఖ్యానముగాఁ బ్రకటితమైనట్లు శ్రీవేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిలువారు శృంగారశ్రీనాథమున వ్రాసియున్నారు. బారైటుపండితుఁడు ఎఫ్ గాగ్ ఫియా ఇండికా (సం 13 పుట 237) లో నొకశాసనమును ప్రకటించియున్నాఁడు. అది అల్లాడవేమారెడ్డి వ్రాయించినదే. ఆతామ్రశాసనపు గ్రేకులు బ్రిటిషుమ్యూజియమునకు వెళ్ళినమాటయు నిజమే అందుచేఁ బ్రభాకరశాస్త్రిలుగారు కోరు మిల్లి శాసనమని వ్రాసినదిదియే యని నిశ్చయింపవచ్చును కాని బారైటుపండితుఁ డీశాసనమునకు వేమవరపుశాసనమని పేరిడి యున్నాఁడు. చరిత్రకారులు కొందఱుదీనిని వేమవరపు శాసనమనియే వాడియున్నారు. ఈశాసనకార్యము అల్లాడవేమారెడ్డి గోదావరి మండలమందలి రామచంద్రపురం తాలూకాలోని వెదురుపాక, మహేంద్రవాడయను గ్రామములను అల్లాడ వేమవరమును పేరుపెట్టి బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చినట్లు తెలుపుటయై యున్నందున దీనికి వేమవరపు శాసనమని పేరుపెట్టుట సమంజసమే యగును. కాని వీర భద్రరావుగారు మొదలయినవారు కోరుమిల్లి శాసనమని యేలపేరు పెట్టిరో తెలియదు. బహుశః యీతామ్రశాసనము కోరుమిల్లిగ్రామ ములో లభించియుండును. అందుచేఁగోరుమిల్లిశాసనమని పేరిడియుం దురు. శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగారును, వీరభద్రరావుగారును, వీరేశ లింగముపంతులుగారును, ఉదాహరించిన “జిత్వా” “పాశీం” అను మొదలుగాగల శ్లోకము లీవేమవరపుశాసనమునం దుదాహృతములై యున్నవి. కావున నిదియే కోరుమిల్లిశాసనమని నిశ్చయింతము. అట్లు గాక అల్లాడవేమారెడ్డి వ్రాయించిన కోరుమిల్లి శాసనము వేఱుగా

నున్నను అందలిశ్లోకములును నివియేకావున మనచర్చ కీశాసననామ మడ్డమురాదు. ఈశాసనము శా. శ. ౧౩౫౬ ఆనంద సంవత్సర శ్రేష్ఠ బహుళ అమావాస్య సోమవారము. (కీ. శ. ౧౪౩౪ జూన్ నెల ౭ వ తేదీ) సూర్యగ్రహణమునాఁడు పుట్టినది. బార్నేటు పం డితుఁ డీశాసనవ్యాఖ్యానములో నొకవంకవృత్తము నిచ్చుచు నందుఁ గాటయ వేమునిభార్య మల్లాంబిక కుమారగిరిరెడ్డికి సోదరియని చూపి యున్నాఁడు. కానియందుల కాధారమునీయలేదు. మల్లాంబికముక్కం టిరాజునకు సోదరియని తిరుపతి శాసనమువలన మనకుఁ దెలిసినది. కావునబార్నేటు వ్రాసిన దంగీకార్యముకాదు.

పైశ్లోకములో రెండుతప్పులున్నవి. “పుత్రిం” అనుశబ్దమును “పుత్రి” అనియును, “దాహిత్యం” అనుశబ్దమును “దాహిత్య” అనియును జదువవలసియున్నది. లేనిచో నన్వయము కుదురక యర్థ శూన్యమగును కావున నాశబ్దములను సవరించుటలోఁదప్పలేదు.

ఈమార్పును చేయకుండ శ్రీచిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రీశ్లో కమునుదాహరించుటయేగాక పైశ్లోకార్థము నిట్లు వ్రాసియున్నాడు. (ఆంధ్రులచరిత్ర) మూఁడవభాగము ౧౯౪-౧౯౫పుటలు)

“కాటయ వేమారెడ్డి ప్రిబలుఁడనియు, కుమారగిరిరెడ్డికిమంత్రి యు, సేనాపతియు, రాజమహేంద్రవర రాజ్యమున కధిపతియై నై యున్నవాఁడని యెఱింగి యాతనితోమైత్రిగ నున్నయెడలగజపతుల వలన నేహానియుఁ దనస్మామాజ్యమునకు సంభవింపదని తలంచి రాజాధిరాజరాజపరమేశ్వరుండను బిరుదాధిధానము గల హరిహర జేవ రాయలు తనకుమార్తె హరిహరాంబ యనునామెను కాటయ వేమారెడ్డి పుత్రుఁడగు కాటయప్రభునకిచ్చి వివాహముఁజేసెను. ఈవివాహ విషయము అల్లాడరెడ్డి కొరుమిల్లిశాసనములో వక్కాణింపఁబడినది.” ఆగ్రంథములోనే మఱియొక తావునఁగూడ హరిహరాంబ కాటయ వేముని కొడుకగు కాటయప్రభునిభార్యయని వ్రాసియున్నాడు. ఇది

పొరపాటు. హరిహరాంబ హరిహరరాయలకుమార్తె కాదు. దాహిత్రి. కాటయ ప్రభునకు భార్యయునుగాదు. కుమార్తె. బ్ర. శ్రీ). వీరేశలింగముపంతులుగారు “కాటయవేమారెడ్డి ౧౮౧౯ వ సంవత్సర ప్రాంతమునఁ గాలధర్మము నొందెను. ఈతనిజీవితకాలములోనే యీ తనిపుత్రుఁడును హరిహరరాయనియల్లుఁడు నైనకాటయరెడ్డి మరణము నొందెను. ఈవివాహమునుగూర్చి యల్లాడరెడ్డి కోరుమిల్లిశాసనములో నిట్లున్నది.” అనివాసి పైశ్లోకమును దప్పలు సవరింపకుండ నుదాహరించియున్నారు. ఇదియును బొరపాటే. ఈవివాహమునఁగా నేదియో పంతులుగారు చెప్పలేదు. కాని కాటయరెడ్డి వివాహమే యని యర్థమగుచున్నది. పైశ్లోకములో హరిహరాంబ వివాహప్రశంస యున్నది. కాని కాటయరెడ్డి వివాహప్రశంసలేదు.

శ్రీవేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు పైశ్లోకమునఁగలపు త్రిదాహితీశబ్దములను సవరించి శృంగారిశ్రీనాథమునఁ బ్రకటించుచు నందింకను రెండుతప్పులు గలవని తలంచి వానిని గూడదీద్దిరి. ఆసందర్భమున వారు వ్రాసినవాక్యములివి (284-288 పుటలు)

“కొంచమూఁగి యందలి యసంగతిని దెల్పెదను. అల్లాడరెడ్డి పెద్దకుమారుఁడగు వేమారెడ్డికి హరిహరాంబయను నామభార్యయనియు, నాహరిహరాంబ కాటయవేమునకుఁ గొడుకుఁగూతురనియు గాటయకుఁ గూతురనియుఁ జతుస్సముద్రములను నేలుచున్న హరిహరక్షోణిపతికిఁ గూతుకూతురనియుఁ బయిశ్లోకమున కర్థము.... ఆశ్లోకమిప్పుడున్నట్లే యుండునేని, కాటయవేమునకుఁ గాటయయని కుమారుఁడు కలఁడనియు నాతఁడు హరిహరరాయల యల్లుఁడనియు, నాకాటయకూతుగు హరిహరాంబయనియు నేర్పడును. హరిహరాంబను బెండ్లియాడిన వేమారెడ్డి యల్లయ్యకుమారుఁ డగుట వీరభద్రారెడ్డి యన్నయగుట, మనమింతకు ముందరుఁగుదుము. మరియు నావీరభద్రారెడ్డి, కాటయవేమునికూతురగు సనితల్లికి భర్తయని కూడ

నెఱుంగుదుము. కాటయ వేమారెడ్డి తనయల్లునియన్నకుఁ దనకొడుకు కూతునిచ్చి వివాహము చేసినవాడగును. ఇట్టిది యెక్కడనేని సంగతముగా నుండునా ! అనితల్లికి మేనగోడలగు హరిహరాంబ తోడి గోడలయినట్లు, అల్లయ వేముని సంబంధమునుబట్టి చూడఁగా ననితల్లి వీరభద్రారెడ్డికిఁ బినతల్లియగును. తల్లివరుసతలఁపరాదందురు. ఈశ్లోక మింత యసంగతముగా నున్నది

“కాటయ వేమునకుఁ గాటయయను కొమారుఁడున్నట్లుగా నేతా సనమందుఁగాని యేగ్రంథమందుఁగాని కానరాదు. ఆతఁడేమో బాల్యముననే చనిపోయి యుండవచ్చు ననుటకును గుదరదు. ఆతఁడు హరిహరారాయని యల్లుఁడట ! హరిహరాంబయనుకూతునుగ నెనఁట. ... ఈశ్లోకముననొక చిన్నతప్పిదము దొరలినదని నేనుదలంచుచున్నాను. అదిశాసనము చెక్కువారివలనఁ గాని దానిని బదివిచ్చాసినవారివలనఁ గాని ప్రసక్తిఁచియుండును. శ్లోకమందలి ప్రథమచరణ మీక్రిందివిధమున నుండఁదగును.

“పుత్రీం కాటయవేమయశీతిపతేః పౌత్రీంచకాటప్రభోః”
హరిహరారాయని యల్లుఁడే కాటయవేమనయని దీనివలన నేర్పడును. హరిహరాంబ కాటయపౌత్రీ, కాటయవేమునిపుత్రీయగును. కాటయవేముని వంశక్రమమిది—

శ్లో॥ నప్తాకాటయశౌరేః పౌత్రోమారస్య కాటనృపసూనుః
వీరాన్నపోతనృపతే ర్జామాతాజయతివేమభూపాలః॥ కాటయవేముఁడు తనకుమార్తెల నిర్దళను వేమవీరభద్రారెడ్డికిచ్చి పెండ్లిచేసెను. అక్కఱచెల్లెండ్ర) నన్నదమ్ములకిచ్చి వివాహముచేయఁ గూడదను నాత్మేపమున్నది. దానికిఁదగిన సమాధానముకూడ నున్నది. ఒక్కతల్లికడు పునఁబుట్టిన యక్కఱచెల్లెండ్ర) నొక్కతల్లికడుపునఁబుట్టినయన్నదమ్ములకిచ్చి పెండ్లిచేయరాదుగాని వైమాత్రేయతయున్నప్పడదితప్పకాదు”

ఇవిశ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగారివాక్యములు. శ్రీరుమిల్లిశాసనము నందలి పైశ్లోకమునుబట్టి హరిహరాంబధర్త కాటయరెడ్డియని వీరభద్ర రావుగారును వీరేశలింగముగారును దలంచియుండగా శ్రీశాస్త్రిలు వారు హరిహరాంబధర్త అల్లాడవేమారెడ్డియనియు హరిహరరాయలయల్లుఁడుకాటయవేముఁడనియు నాతనికుమార్తెయైన హరిహరాంబను అల్లాడవేమారెడ్డి పెండ్లాడెననియు నిర్ణయించినారు. హరిహరాంబధర్త అల్లాడవేమారెడ్డి యనుమాటనిశ్చయమే కానికాటయవేముఁడు హరిహరరాయలయల్లుఁడగుట మాత్రము వాస్తవముకాదు.

శాసనాక్షరములను సవరించుటకు శ్రీశాస్త్రిలువారు చెప్పిన కారణములు రెండు. మొదటిది. ఈవివాహమువలన వీరభద్రదారెడ్డికి “అనితల్లి” తల్లివావియగుట. రెండవది కాటయవేమునకుఁ గాటయయను తనయుఁడున్నట్లాధారము గన్నడకపోవుట. శాసనాక్షరములను సవరించుట కీరెండును తగినకారణములు కావని నాయుద్దేశము. వీరభద్రదారెడ్డికి అనితల్లియెట్లును దల్లివావియే యైనదని పైనవాసియుంటిని. శాస్త్రిలుగారుచేసిన మార్పుమూలమున అల్లాడవేమారెడ్డికి హరిహరాంబకూడదల్లి వావియైనది. యెట్లందు రాకాటయవేముఁడును జోడభీమలింగమును, పినతండ్రి పెదతండ్రుల కుమార్తెల భర్తలు. కాఁగా వీరువురు తోడియల్లుండు. ఇందులో భీమలింగముకుమార్తె వేమాంబ, అల్లాడవేమారెడ్డికి దల్లి. కాటయవేమునికి హరిహరాంబ కుమార్తెయైనచో, నల్లాడవేమారెడ్డికి, ఆమెపినతల్లియగునుగదా! వీరభద్రదారెడ్డి కనితల్లి కానివావియైనదని శాసనాక్షరములను సవరించినందువలనఁ బ్రయోజనము లేకపోగా నిఁకనొకయసంగతమైనబాంధవ్య మేర్పడుచున్నది. కావుననీమార్పు అనవసరము. హరిహరాంబ, కాటయవేమునికుమారుఁడైన కాటయకుఁ గుమార్తెయని యంగీకరించి నప్పు డీయసంగతమైన వావియుండదు. కానియాపక్షములోనే యసంగతమైన వావియున్నదని శ్రీశాస్త్రిలువారియుద్దేశము. ఇందెంతవఱ

కసంగతమున్నదో పరిశీలించు. “కాటయవేమారెడ్డి తనయల్లుని యన్నకుఁ దనకొడుకుకూఁతునిచ్చి వివాహము చేసినవాఁడగును. ఇట్టిది యెక్కడనేని సంగతముగా నుండునా? అనితల్లికి మేనగోడలగు హరిహరాంబతోడిగోడలయినట్లుకాదా?” అని శ్రీశాస్త్రులుగారు పక్షించుచున్నారు. ఇం దసంగతమేమియున్నది? అనితల్లికి మేనగోడలయిన హరిహరాంబ వావికి వీరభద్రదారెడ్డికిని అల్లయవేమునకుఁ గూడ మేనగోడలేయగునుగదా! మేనగోడలినిపరిణయమాడుటదోషములేదు. ఇట్టివివాహములు లోకములో విశేషముగ జరుగుచున్నవి.

ఈసందర్భమున అనితల్లిపరిణయము ముందు జరిగెనా? హరిహరాంబ పరిణయము ముందు జరిగెనా? యచు ప్రశ్న ముదయించుచున్నది. అనితల్లి వివాహమే మొదట జరిగెనందుమేని యది సంగతమైన వావియే యు యాక్షేపణముండదు. ఇంక హరిహరాంబ వివాహము ముందుజరిగిన దనునప్పుడే వీరభద్రదారెడ్డికి అనితల్లి పినతల్లి వావిలో నుండి యసంగతమగును. కాటయవేమున కనితల్లి పుత్రి. హరిహరాంబపౌత్రి. పౌత్రికంతుఁ బుత్రి పెద్దదగుట సామాన్యధర్మము. పెద్దదానికి వివాహముచేయకుండఁ చిన్నదానికిఁ బరిణయముజరుపరు. కావున ననితల్లివివాహమే ముందు జరిగినదని తలంపవచ్చును.

అనితల్లివివాహము కాటయవేముని జీవితకాలములో జరిగి యుండునని పైనఁ జెప్పియుంటిని. హరిహరాంబను తనకుమారుఁడైన వేమారెడ్డికిప్పించి యావివాహమును అల్లాడరెడ్డిచేయించెనని పైశ్లోకములోని “హరిహరాంబాంచారు మగ్రాహయత్పాతౌ వేమమహీశ మల్లనృపతిః” అనువాక్యములవలన స్పష్టమగుచున్నది. ఇట్టి యర్థమిచ్చు వాక్యములు అనితల్లి కలువచేరుశాసనమునలేవు. కావున ననితల్లివివాహమే ముందుజరిగినదనియు నందుచే హరిహరాంబ వేమారెడ్లదాంపత్య మూలమునఁ గ్రొత్తగా ననితల్లి వీరభద్రుల నడుమ ల్లివావియేర్పడదనియు నందుచే శ్లోకమునందలి యక్షరములను సవ

రించుట యనవసరమనియుఁ దలంపవలసియున్నది. పెద్దవాఁడైనవేమా
రెడ్డికంటఁ బిన్నవాఁడైన వీరభద్రారెడ్డికి ముందుగఁ బరిణయ
మయ్యెనా? యని యెవ్వరైనఁ బ్రశ్నింపవచ్చును. అల్లయవేమునకు
మల్లసానమ్మయను నిక నొకభార్యకలదు. హరిహరాంబరెండవభార్య.
అల్లాడరెడ్డి కాటయవేముని కుమార్తెను తన రెండవకుమారునకును
కాటయవేముని కుమారునికుమార్తెను తన పెద్దకుమారునకు రెండవ
భార్యగను జేసికొని వారిలో నంతఃకలహములు కలుగకుండ వారి
బాంధవ్యమును దృఢపరచెను.

ఇకను శ్రీశాస్త్రిలువారు చెప్పిన రెండవ కారణమునుగూర్చి
యోచింతము.

—: కాటయవేమునకుఁ గాటయయను కుమారుఁడున్నాఁడా? :—

శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలు గారీవిషయమున సంశయమును జూపి
నారు. కాని గోదావరిమండలములోని సర్పవరము నందున్న యొక
శాసనమువలనఁ (ద. హిం. శా. సం ౫ సంఖ్య ౨) గాటయవేము
నకుఁ గాటయయను తనయుఁడున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఈశాస
నము నందలి యెడమభాగమునఁ గొంత గోడలో నేటవాలుగఁ గట్ట
బడియుండుటచే దానినివిడచి కనఁబడుచున్న కుడిభాగమును మాత్ర
మే ప్రకటించినారు. దాని నీక్రిందనిచ్చుచుఁ గోడలోఁ గట్టబడిన
భాగమును నేను బైననుదాహరించిన శా.శ. ౧౩౩౨ శాసనమునుబట్టి
యును కడియం మూచినేనింగారి శక౧౩౩౬ సంవత్సరము శాసనమును
బట్టియును బూర్తిచేసితిని. ఈశాసనములకును సర్పవరపు శాసనమున
కును బోలికయుండుటంబట్టియు, అందలిశ్లోకమే యిందుదాహరింపఁ
బడుట వలనను నేను పూరించినమాటలు సరియైనవేయని నాయుద్దే
శము. పైనవాసిన మూచినేనింగారి శాసనమును ఇదియు నొకదిన
మునఁ బుట్టినవే.

నవ్వుకాటయ. శౌరే:పాత్రోమార	స్వకాటస్వప సూను:వీరా	౧
న్నబొత. న్మపతే: జామా	తాజయతి వేమభూపాల:	౨
స్వస్తి శక వరుషంబులు	౧౩౩౬గు నేంటిజయసంవత్సర	౩
కార్తిక శుంగభానువారం	వేమారెడ్డింగారి నిజభృత్యం	౪
జైన మంచిసేనింగా	రు తనకు స్వామియైన కాటమ	౫
రెడ్డింగారివే	మరెడ్డి. వేమారెడ్డింగారి కుమా	౬
రుండయిన	కాటమరెడ్డి వేమారెడ్డింగారి	౭
	అసంపూరి	

తుదను “దేవులు”... అనుమాటలును వింకనుగొన్ని పంక్తులును నుండియుండును. గోడలోఁ గట్టఁబడిన భాగముగాక కనఁబడుచున్న భాగమువలననే కాటయవేమునకుఁ గుమారుఁడు కాటయ యున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కావున శ్రీశాస్త్రిలువారి సవరణ యన వసరమనుష్టాట నిశ్చయము. దీనినిబట్టి హరిహరరాయల యల్లుఁడు కాటయయేగాని కాటయవేముఁడు కాఁడనుట స్పష్టము. కాటయవేమునకు తల్లాంబికయను భార్యయుండుట నిశ్చయమేకాని యామె హరిహరరాయల కుమార్తెకాదు. కాటయభార్య పేరేదియో మనకుఁ దెలియదు. హరిహరరాయల యల్లుడైన కాటయ యెప్పుడు చనిపోయెనో, యాతనితల్లి యెవ్వరోతెలియదు అనితల్లిశాసనమునఁ గాని మల్లాంబిక తొత్తరమూడి శాసనమునగాని తల్లాంబికశాసనమునఁగాని యీతనిపేరులేదు. ఇతఁడు దొడ్డాంబిక తనయుఁడనియు, శా. శ. ౧౩౩౦ ప్రాంతమునఁ జనిపోయెననియు నితరసాక్ష్యము లభించువఱకు ననుకొందము. అల్లాడరెడ్డికుమారులు నలుగురును శా. శ. ౧౩౩౨ పరీధావి సంవత్సర మ్నామసమువఱకు జీవించియున్నట్లు దాతౌ రామలోని యొకశాసనము చెప్పుచున్నది. (ద. హిం. శా. పం. ౫ సంఖ్య ౧౩౫౧)

—: అల్లయవేమారెడ్డి భార్య మల్లసానమ్మ :—

అల్లయవేమారెడ్డికి జియ్యమల్లసానమ్మ యనునామె భార్య యైనట్లు చాళుక్యభీమేశ్వరస్వామి యాలయమునందున్న శాసనమును

బట్టి తెలియుచున్నది. (ద. హిం. శా. సం. ౫ సంఖ్య ౩౪) ఆశాసనమిది. “స్వస్తిశ్రీ శకవరుషంబులు ౧౩౫౬ అగునేంటి ఆనందసంవత్సర పుష్య బ ౧౩ బు ఉత్తరాముణ మకరసంక్రాంతి పుణ్యకాలమందున శ్రీమత్కుమారా రామచాళుక్యభీమేశ్వర శ్రీమన్మహాదేవరలకు అల్లాడభూపాలుని కుమారుండు వేమారెడ్డింగారిదేవులు జయ్యమల్లసానమ్మ తమకు నక్షయసుకృత మానట్టుగాను వీరారెడ్డింగారి ఆనతిక్రమానను కుమారా రామచాళుక్యభీమేశ్వరస్థాన సమ్మతిని

జయ్య మల్లసానమ్మ సమర్పించెను.” ఈశాసనము క్రీ. శ. ౧౪౩౪ సంవత్సరమునాటిది. ఈమల్లసానమ్మకు వీరిభద్రారెడ్డి మఱిదియైయున్నాడు. “ఆతనియానతిక్రమానను” అని వ్రాసియుండుటచేత అప్పటికి వేమారెడ్డి చనిపోయెనని తోచుచున్నది. కాశీఖండరచనమునాటి కీతండు జీవించియున్నట్లందలి పద్యములనుబట్టి తెలియుచుండెను గావున కాశీఖండము క్రీ. శ. ౧౩౩౩ సంవత్సరప్రాంతమున రచియింపబడెననిచెప్పవచ్చును అప్పటికి శ్రీనాథునకు డాదాపు ౫౫ సంవత్సరముల ప్రాయముండును.

—: అల్లయ వేమారెడ్డి యెప్పుడు చనిపోయెను :—

అల్లయవేమారెడ్డి శాసనముకంటి సింహాచలము నందున్నది. అది యాతండు స్వయముగా దనరాజ్యాభివృద్ధిని ఆయురారోగైశ్వరాభివృద్ధినిగోరి వ్రాయించినది. ఆశాసనకాలము శా. శ. ౧౩౫౬ ఆనందసంవత్సర శ్రావణ శు ౧౪ (ద. హిం. శా. సం. ౬ సంఖ్య ౧౧౬౮) ఇతండు ఆనందసంవత్సరములో శ్రావణ శు ౧౪ పుష్య బ౧౩ నడుమఁజనిపోయినట్లు నిశ్చయింప వచ్చును. (క్రీ. శ. ౧౪౩౪) అల్లయవేమారెడ్డి క్రీ. శ. ౧౪౩౨ వఱకు రాజమహేంద్రవరరాజ్యమును బరిపాలించుచున్నట్లు విజయనగర సామ్రాజ్య చరిత్రకారులు

(Further sources of Vizianagara history Page 102)
 వాసి అందులకాధారము (A R. 424 and 426 of 1893)ను జూపి
 నారు. కానియీశాసనము లల్లాడవేమారెడ్డి వ్రాయించినవికావు.
 అల్లాడవేమారెడ్డి తనకిచ్చిన వృత్తిలోనుం? తానీధర్మమును గావించి
 తినని మరియొక బ్రాహ్మణుడు వ్రాయించినవి. కావున నల్లాడ
 వేమారెడ్డి ౧౪౩౨ వఱకు జీవించియున్న ట్లిశాసనములు ఋజువు
 సేయవు.

దాక్షిణ్యమునకు అల్లాడరెడ్డి కుమారులైన వేమారెడ్డి,
 వీరభద్రారెడ్డి, దొడ్డారెడ్డి అనుమువ్వరును గలసి పండెందు
 వేలపలముల యెత్తుగల కంచుఘంటయొకటి శా. శ. ౧౩౫౬ ఆనంద
 నామ సంవత్సర వైశాఖ బ ౧౩ బుధవారము నాడొసంగి నట్లొక
 శాసనమున్నది. (భారతి సం ౧౬ భా ౨) దీనినిబట్టి యానాటి కీము
 వ్యవస్థ నున్నారనుట స్పష్టము. వీరి కనిష్ఠసోదరుడైన అన్నయరెడ్డి
 శాసనము లేవియు గన్పట్టుటలేదు. ఈఘంటశాసనములో నీతనిపేరు
 లేకుండుటచే నిరంకుశము పూర్వమే చనిపోయెనని తోచుచున్నది.

కాశీఖండములో శ్రీనాథుడన్నయరెడ్డిని రెండుపద్యములలో
 వర్ణించియున్నాడు. అందొకటియిది.

మ. సరి తే రీజలరాశివేష్టిత మహీచక్రంబున నిర్వికమా

పరగాండీవిక జక్రవాళమహాభృత్యవ్యంత విశ్వంధరో

ద్ధరణ ప్రాధభుజాభుజంగమునకున్ భాతీశునల్లాడ భూ

వరు నన్నయ్య కకుంతవాజ్మయకళా వైకుంతరాట్మయ్యకున్.

కాశీఖండమున నల్లాడరెడ్డికుమారులు నలుగురిని వర్ణించివారి
 కాయురారోగై శ్వర్యములు గలుగునట్లు శ్రీనాథుడక్రిందిపద్యమునఁ
 జెప్పియుండుటచే గాశీఖండరచనము క్రీ. శ. ౧౪౩౦-౧౪౩౩నడుమ
 రచితమయ్యెనని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

శా. మార్కండేయమహేశ్వరుం డఖిలసామ్రాజ్యంబుఁ బాలింపఁగా
 వశేందు ల్లయంతకాలము తదీయాంఘ్రిద్యయ్యాభక్తి సం
 పక్కిందచితభాగ్యసంపదల నాత్మమండలీ వల్లభుల్
 కోర్కుల్నిండఁగ సేవకర్తమునఁ నైకొండ్రాయురైశ్వర్యముల్...
 దీనినిబట్టి అన్నారెడ్డి క్రీ. శ. ౧౪౩౩ లోఁ జనిపోయినట్లు నిశ్చ
 యింప వచ్చును.

—: వీరభద్రారెడ్డి; రెడ్డి రాజ్యాంతము :—

ఇతఁడే కాశీఖండకృతిపతి. అనితల్లిభర్త. ఇతఁడు గోదావరి,
 విశాఖపట్టణము, గంజాము మండలములనుగూడఁ బాలించినట్లు కాశీ
 ఖండమునందలి యీక్రిందిపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

ఉ. ప్రాకటవిక్రమస్ఫురణ రాజమహేంద్రము రాజధానిగా
 నేకసితాతస్సతమున నేలెను వీరవృత్తులుఁ డుత్తమ
 శ్లోకుఁడు వేమశౌరియనుజుండు సమున్నతవైభవాధ్యుఁడున్
 చీకటియున్ గళింగయును జిల్కసముదము సింహశైలమున్.

ఉత్సాహ. అసమఖానిభవిలాస ! యాజగాండివాయుధా !

బసవశంకరా ! విశుద్ధపంట శేఖరాన్వయా !

శసిమికోట వెంకటాయ కప్పకొండ కిల్లెడా

ద్యసు హృదవనిపాంతరంగ హాలహలవిషాసలా !

ఇతఁడు శివభక్తుఁడు ధర్మాత్ముఁడు నైనట్లు కాశీఖండమునం
 దలి పద్యములు చెప్పుచున్నవి. ఇతఁడెప్పుడు చనిపోయెనో తెలియదు.
 క్రీ. శ. ౧౪౩౪ వఱకు నీతఁడు జీవించియున్నమాట వాస్తవము.
 ౧౪౩౪ వఱకును జీవించియుండునని యూహింప వచ్చును. ఈతని
 సోదరులకూడ ఈప్రాంతముననే చనిపోయియుండురు. రెడ్డిరాజులకుఁ
 దరువాత రాజమహేంద్రవరరాజ్యము అన్న దేవచోడుని వశమయ్యెనని
 కొందఱును గజపతుల వశమయ్యెనని కొందఱును దలంచుచున్నారు.

దాత్రూరామలోని యీక్రింది శాసన మీసందర్భమునఁ జదువవలసియున్నది. “స్వస్తిశ్రీ” శకవరుషంబులు ౧౩౬౬ అగురక్తాక్షిసంవత్సరమాఖశు ౫ గు శ్రీమన్మహామండలేశ్వర రాజాధిరాజ శ్రీవీరప్రతాప్రపుఢదేవరాయ మహాప్రధానరాజమహేంద్రపురవరాధీశ నాగభూపాలపుత్ర కోటిశంకర బిరుదాంకిత మూర్ధుఠాయరగండ్డ మల్లభూపాల శేఖర నిజ హిత శ్రీమత్పులియ మార్కొలుగండ్ల పంచములగోత్ర పెద్దినాయక మారమాంబికాపుత్ర దేవాంబికామనః కమలమిత్ర బలంజె ధర్మపరిచాలకుండ్ల పృథివిసెటిం ... గార్తెన అంక తెలుంగరి పెట్టి గారున్నా”.

ఈ శాసనమునుబట్టి క్రీ. శ. ౧౪౪౪ రక్తాక్షిసంవత్సరములోఁ గర్ణాటకాధీశ్వరుండైన ప్రాథదేవరాయల మంత్రియగు మల్లభూపాలుఁడు రాజమహేంద్రవర పురాధీశుండై యున్నట్లు తెలియుచున్నది. రాజమహేంద్రపురాధీశుండని చెప్పటచే నప్పటికి, రెడ్డిరాజ్యము రాజమహేంద్రవరముననంతరించినదని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ప్రాథ దేవరాయల నామముదాహరింపఁ బడుటచే నాతఁడే యీరెడ్డి రాజులను జయించి, యీరాజమహేంద్రవరరాజ్యము నాక్రమించుకొనియెననికూడ నిశ్చయింపవచ్చును. అల్లయవేమూరెడ్డి శా. శ. ౧౩౩౪ లోఁ జనిపోయెనని పైన వ్రాసియుంటిని. అన్నారెడ్డియంతకు ముందే గతించినట్లు కన్పట్టుచున్నది. అదికారణముగా రెడ్డిరాజ్యము కొంతవఱకు బలహీనముకాఁగాఁ దరుణమును వేచియున్న ప్రాథదేవరాయలు అదివఱకు స్నేహితులుగానున్నను, నాస్నేహమునుబాటింపక రాజమహేంద్రవర రాజ్యముపైకి దండెత్తివచ్చి రెడ్డిరాజుల నోడించి రాజ్యమును గైకొనియుండెను. అదివఱకుఁ జాలకాలము క్రిందటనే కొండ్లవీటిరెడ్డి రాజ్యమును ప్రాథదేవరాయలు స్వాధీనము చేసికొనియుండెను. ప్రాథదేవరాయల యనంతరమున ననగా క్రీ. శ. ౧౪౪౬ ప్రాంతమునఁ గపిలేంద్రగజపతి రాజమహేంద్రవరరాజ్యమును

గర్భాటమునఁగొంతభాగమును జయించి, యందు గజపతులరాజ్యమును నెలకొల్పెను.

ప్రాథమికవరాయలు రెడ్డిరాజులను జయించిన సంవత్సరమే దియో పరిశోధించి నిర్ధారణ మొనర్పవలసియున్నది. క్రీ. శ. ౧౩౩౪ సంవత్సరమునకుఁ దరువాత రెడ్డిశాసనములు నాకుఁ గన్పట్ట లేదు. ౨-౩ సంవత్సరములు శత్రురాజులతోఁ బోరుసల్పుటలో మునిగి యున్న కారణమున దానమిచ్చుటకుగాని శాసనము వ్రాయించుటకుఁ గాని యవకాశములేదని తలంచినను క్రీ. శ. ౧౩౩౮ నాటికి రెడ్డి రాజ్యమంతరించి పోయియుండునని తలంపవచ్చును.

పైన పేర్కొన్న రాజమహేంద్రవరశాసన మసంపూర్ణమైన దనియు నది గోడలోఁ గట్టకపూర్వము మెకంజీదొరగారి యుద్యోగస్థుఁడు దానిని జూచియుండెననియు నందీశాసనదానము అల్లాడ వేమారెడ్డి యాజ్ఞానుసారముగాఁ జేయఁబడినట్లు వ్రాసియున్నదని యాయుద్యోగస్థుఁడు వ్రాసి యుంచెననియు విజయగర సామ్రాజ్య చరిత్రకారులు (Further sources of Vizianagara history Foot note in page 102) వ్రాసియున్నారు. ఆశాసన మసంపూర్ణిగాఁ బ్రకటితమయిన మాటవాస్తవమే. కాని వేమారెడ్డి యాజ్ఞాను సారముగా వ్రాసియున్నచో నందు రాజమహేంద్రపురవరాధీశ అని వ్రాయుటతటస్థింపదని నాయభిప్రాయము. కర్ణాటకులురాజమహేంద్ర వరపు రెడ్లతో స్నేహము కలిగియున్నట్లు కాశీఖండాది గ్రంథములలో నున్నమాటనిజమే. కాని యీమైత్రి సర్వదాయుండె ననుట కాధార ములేవు. గజపతులకూడ నొకప్పుడు రెడ్లతో స్నేహితులని కాశీఖం డము నందేయున్నది. రాజుల మిత్రత్వ శత్రుత్వములు తాత్కాలికములు. బుద్బుద్భవాయములు. అవి విచ్చిన్నమగుటకు హేతువు లక్కఱలేదు. అల్లాడ వేమారెడ్డి క్రీ. శ. ౧౩౪౪ వఱకు జీవించి యుండెననుట కాధారములు లేవు. కావున నా యుద్యోగస్థుఁడు వ్రాసినది సత్యమని విశ్వసించఁజాలము.

అల్లాడరెడ్డి జ్యేష్ఠసోదరుడైన (పోలారెడ్డికుమారుడు) డా. నన
పోతారెడ్డి శాసనములు కొన్ని (C. P. 11 of 1938, S. I. I. Vol
V. No. 104) కనబడుచున్నవి. ఆ శాసనములతోఁ గాని వారిచారి
త్రముతోఁ గాని మనకీటఁ బ్రసక్తిలేదు. వారును అల్లాడరెడ్డి కుమారులతోఁ గలిసియుండిరిని తోచుచున్నది. వారి శాసనములు కూడ
క్రీ. శ. ౧౩౩౮ తరువాతఁ గన్పడుటలేదు.

ధనంజయవిజయము :—కృత్తిపతి దంతులూరి గన్నభూపాలుడు. ఈవిషయమున శ్రీవేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు శృంగార శ్రీనాథమున నిట్లు వ్రాసియున్నారు.

శ్రీనాథుడు ధనంజయవిజయ మనుపేరుగల గ్రంథమును దంతులూరి గన్నభూపాలునిపేర రచించినట్లు మూర్తిత్రయోపాఖ్యాన మను ప్రబంధమునఁ గలదు. మూర్తిత్రయోపాఖ్యానము దంతులూరి బాపిరాజు రచించినది. అతఁ డిప్పటికి నూతేండ్లవాడు.

నీ. అహితదుర్గాధ్యక్షు లద్భుతం బందంగఁ

గీడి కైవడి నిల్చెఁ దాడినాడ

అక్షద్రావవిద్యాత్రాత్రములచేతఁ

బ్రతి యెవ్వరును లేక ప్రతిభ గాంచె

తనకీర్తి దశదిగంతరగీయమానమై

కనుపట్ట ధర్మమార్గంబు నెఱవె

శ్రీనాథసుకవీంద్రుచే ధనంజయవిజ

యం బనుసత్కావ్యమునను వెలసె

గీ. నృపతిమాత్రుండె నిజపాదసీరజాత

ఘటితకోటిరవైరిభూకాంతమాన

సాంతరభయాపహర శ్రీ దంతులూరి

గన్నభూపాలమాలి ! దోర్గర్వశాలి !

ధనంజయవిజయమునఁ గిరాతార్జునకథ వర్ణితమైయుండు నేమో!
 పయిమూర్తిత్రయోపాఖ్యానమందే గన్నభూపాలుని పూర్వండు హరి
 సీమకృష్ణుఁడు ధాన్యవాటీపురాధిపతిగా వర్ణింపఁబడినాఁడు. గన్న
 భూపాలుఁడు ధనంజయగోత్రుఁ డగుటచే

మ. కురియించెన్ బహుధాన్యవర్ష మఖిలక్షోణీప్రదేశంబునన్
 హరియించెన్ విమతాంధకారములు బాహాగ్రాసిసూర్యప్రభన్
 సిరిమించెన్ నృపవర్యు లెంచ ఘనుడై శ్రీధాన్యవాటీపురీ
 చిగసామ్రాజ్య రమాసమాశ్రయ రమాసింహాసనాసీనుడై.

గన్నభూపాలుఁడు గూడ ధాన్యవాటీపురాధిపతిగా నుండవచ్చును.
 “కీడికైవడి నల్పెఁ దాడినాడ” నని కలదు కాని యచ్చట నిల్చుట
 యుద్ధకార్యార్థమయి కావచ్చును. తాడినాడ కైకలూరు తాలూ
 కాలో నున్నది. పూర్వులు ధాన్యవాటీపురాధిపతు లగుటచే నక్కడ
 నుండకున్నను దర్వాతివారికి “ధాన్యవాటీపురాధిపతి బిరుదము పరం
 పరాగతముగా నుండవచ్చును. ఒరయూరి పురషరాధీశ్వరేశ్వాది బిరు
 దము లిట్టివి యితరరాజుల కున్నవి... ..

శ్రీనాథునికాలమున ధాన్యవాటీ పురాధిపతి యనఁబడు గన్న
 భూపాలుఁ డొకఁడు మన కింతకుఁ బూర్వ మెఱుకపడినాఁడు. అతఁడు
 పెదకోమటి వేమారెడ్డికి మామ సంతానసాగర శాసనమున “శుక
 వారంబున శుభమువూర్తంబున శ్రీధాన్యవాటీపురాధిపతియుఁ గృష్ణ
 వేణ్య జలక్రీడావినోదుండు నగు గన్నభూపాలుననుఁగుఁబుత్రి వీరనా
 రాయణుఁ డు వేమవిభునిదేవి, భూరిసద్గుణ నికురుంబసూరమాంబ”
 అని కలదు. ధనంజయ విజయ కృతిపతి గన్నభూపాలుఁ డీతఁడు
 కావచ్చునేమో! అగుననుటకు ధాన్యవాటీపురాధిపతిత్వము శ్రీనాథ
 సమకాలీనత్వము సరిపోవుట సాదకము. దంతులూరివారు క్షత్రి
 యులుగాను, రెడ్లు శూద్రులుగాను నుండుట బాధకము. కాని సాధ
 కము బలవంతముగాను, బాధకము దుర్బలముగాను నున్నట్లు నేను

దలంచుచున్నాడను. కోమటి వేమారెడ్డి యాస్థాన కవి యగుటచే శ్రీనాథుఁ డాతనిమామకుఁ గృతియిచ్చుట సంగతమగును. శ్రీనాథుని కాలమున రాజ్యమేలుచున్న రెడ్డిరాజులకు శ్రీత్రియులతోఁ జట్టటి కములు నడచినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇందులకు వ్యతిరేకముగ బలవత్తర మగు సాక్ష్య మేదేని లభించిననే తప్ప శాస్త్రులువారి యభిప్రాయ మంగీకార్యమనియే నాయభిప్రాయము. ఈయాహ సత్యమయ్యెనేని, పెదకోమటి వేమభూపాలుఁడు జీవించియున్నకాల ములో నీగ్రంథము రచితమై యుండునని తలంపవచ్చును.

—: శివరాత్రి మాహాత్మ్యము కృతిపతి పువ్వలపు శాంతయ్య :—

ఇతనితండ్రి ముమ్మిడి దేవయ్య; తల్లియొమ్మనాంబ. వీరేశుల మువారో కృత్యాదిని దెల్పులేదు. కాని జంగములని తోచుచున్నది. శ్రీశైలమునజంగమ మత మొకటియున్నది. దానికిభిక్షావృత్తిమతమని పేరు. ఈమతమునకు జంగములే పరిపాలకులుగా నుందురు. వారి నామమునకుఁ దుదను భిక్షావృత్తి యనుశబ్దమును జేర్చుచుందురు. శ్రీనాథునికాలమున నీమతమునుబరిపాలించునాతఁడు శాంతభిక్షావృత్తి యతీశ్వరుఁడు. గౌరనకవిచే నవనాథచరిత్రమును శ్రీమల్లికార్జున స్వామి పేర గృతియిప్పించిన దీతఁడే. ఆంధ్రకవిత్వమునందీతని కెక్కువ ప్రీతి కలదు. ఈతఁడాంధ్రుడై యుండుటయే దీనికిఁగారణము. పువ్వలపు శాంతయ్య యీతనికి మూలభృత్యుఁడు. శాంతభిక్షావృత్తి యతీశ్వరుఁడు. శివరాత్రి మాహాత్మ్యమును రచించి పువ్వలపు శాంత య్యకుఁ గృతియిమ్మని శ్రీనాథునిఁ గొరెను. (ఇది వివాదాస్పద విషయము) అతఁడు యతియగుటచేఁ దాను స్వయముగాఁ గృతిపతి యగుట కిష్టపడక యుండును. పువ్వలపు శాంతయ్యకు ముత్తాత యగు పోలిదేవయ్య ప్రోత్సాహముచేసి శ్రీశైల మల్లికార్జునునకు నిరువత్తుగండనిచే “ఉత్పల” మను గ్రామమును కొలని రామారెడ్డి వలన లింగాల యనుగ్రామమును భక్తిరాజుచే నామకూరనుగ్రామ మును రాయవేశ్యాభుజంగుచేత నాముదాలపల్లె యను గ్రామమును

నిప్పించినట్లు కృత్యాదిపద్యమువలనఁ జెలియుచున్నది. భక్తిరాజు అనవేమారెడ్డి వియ్యంకుఁడేమో! తక్కినవారెవ్వరో తెలియదు. చోడ భక్తిరాజు ౧౩౭౦ ప్రాంతమువాఁడు. ఈతఁ డాతఁడైనచో శ్రీనాథుఁడును శాంతయ్యయు సమకాలికులుగాఁ యీకృత్రిప్రదాన మసత్యమగును.

శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునాలుగాశ్వాసములుమాత్రమే యిప్పు డు కన్పట్టుచున్నది. గ్రంథాంతముననున్నః—

గీ. పరమమునులు సూత్యాహసంభవుని సూతు
భక్తిఁబూజించి యధికతాత్పర్యగరిమ
భటులు ప్రమథులచే భంగపడుట చూచి
చిన్నబోయి యముం డేమిచేసె చిదప?

అనుపద్యమునుబట్టి యింకను గొంతగ్రంథ ముండవలయు నని తోచుచున్నది. శ్రీనాథుఁడు శేషభాగమును రచింపలేదో, రచించి నను నది మనకు లభ్యముకాలేదో తెలియదు. శ్రీనాథుఁ డింతియే వ్రాయఁగలపెట్టెనని కొందఱుచున్నారు. కాని యాయూహ సమం జనమైనది కాదు. శ్రీనాథుఁడు నాల్గొశ్వాసములే వ్రాయఁ దలచి నచో సంతటితో ముగించివేయును గాని, ఏమిచేసె చిదప? అని ప్రశ్నించి దానితో సంతముసేయఁడు. శ్రీనాథున కవసానము తట స్థించుటచే నీగ్రంథమిపోయెనని కొందఱి మతము. అదియేసత్యము కావచ్చును. తరువాతి భాగముకూడ రచించియున్నను నది కాల గర్భమునఁ బడిపోయి యుండునని కొందఱు అందురు. కాని యాయూహ కాధారములేదు.

—: శివరాత్రి మాహాత్మ్య రచనా కాలము :—

ఈగ్రంథరచనాకాలమునుగూర్చి శ్రీనాథుఁ డేమియుఁ జెప్ప లేదు. హరవిలాస నైషధములకుఁ బిదప భీమఖండమునకు మునుపు

దీనిని రచించెనని బ్ర. వీరేశలింగముపంతులుగారును, ఇయ్యది శ్రీనాథుని బాల్యకవితయని బ్ర. నాగపూడి కుప్పసామయ్యగారును నీకృతియే శ్రీనాథుని యంత్యకృతియని బ్ర. కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారును, శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగారును వ్రాసియున్నారు. శ్రీనాథునకుఁ గొండవీటి రెడ్డిరాజులప్రాపకము పోయినపిదప, రాజమహేంద్రవరపు రెడ్డి ప్రభువుల యాశ్రయము లభింపక పూర్వము, హరవిలాసమున కించుక పూర్వమో యించుక పిమ్మటనో రచించియుండుననియు, కాశీ ఖండమే యితని యంత్యకృతి యనియుఁ గొందఁ జనుచున్నారు. కాని యది నిశ్చయమని నిరూపించుటకుఁ దగిన యాధారములు నాకు లభింప లేదు. అట్టి వేనయిన లభించువఱకు శ్రీశాస్త్రి వారి యభిప్రాయమే సత్యమని నిశ్చయింప వలసియున్నది.

—: శివరాత్రి మాహాత్మ్యకృత్యాది శ్రీనాథుని దేనా? :—

ఈవిషయమున భిన్నాభిప్రాయములున్నవి. వీనినిగూర్చి శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునకుఁ బీఠికవ్రాసిన శ్రీకట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారికిని శ్రీబండ్ల తమ్మయ్యగారికిని ఆంధ్రప్రతిక సంవత్సరాది సంచికలలోను ఆంధ్రసాహిత్య పరిష్కృతికలోను వాదోపవాదములు జరిగినవి. ఇందలి వివాదాంశములు మూడు (౧) శివరాత్రి మాహాత్మ్యమునకు మూలాధారమేది? (౨) శ్రీనాథుడు నాల్గ శాస్త్రములు మాత్రమే రచించెనా? (౩) శ్రీనాథుడు పువ్వలపుశాంతయ్యకుఁ గృతియిచ్చెనా? లేక శ్రీనాథుని యనంతరము శాంతయ్య యెవరి చేతనో కృత్యాదిని దనకంకితమైనట్లు వ్రాయించుకొనియెనా?

ఈగ్రంథమునకు మూలము శంకరసంహిత యనియు దీనినే యీశానసంహిత యందురనియు శ్రీతమ్మయ్యగారివాదము. ఈగ్రంథములు రెండును వేఱనియు, నీశానసంహితయే యీగ్రంథమునకాధారమనియు, శాస్త్రిలుగారియభిప్రాయము. శివరాత్రిమాహాత్మ్యమున:-

“అనవుడు నమ్మహీసురాగ్రిగణ్యుండు కమలనాభామాత్య పౌతుండును మారయామాత్య పుతుండునునగు శ్రీనాథకవివరేణ్యుండును సంతృప్తమానసుండై శాంతిస్వామి యొసంగిన కర్పూరతాంబూలజాంబునదాభరణంబులు స్వీకరించి స్కాందంబున నీశానసంహితం జెప్పంబడ్డయురులింగోద్భవంబును” అనియొకచోటను;

ఉ. “తాపససార్వభౌములు సదాశివరాత్రి మహావ్రతంబుదో

మాపహృతీకమంబు వినుడాదరణంబున నేనుపద్మగు

శ్రీపదపద్మము ల్లలచించెప్పెద శంకరసంహితాకథా

దీపితభవ్యమార్గమును జేటఁడ న్నొకలింటినుండియున్”

అనియొక చోటను నుదాహరింపఁబడియున్నది.

ఈశానసంహిత మాఱుశ్లోకమాలతో వేఱుగానున్న దనియు, దానిచే శ్రీనాథుఁడు గ్రహించి పెంచి శివరాత్రిమాహాత్మ్యమును వ్రాసెననియు నింకను గొంతగ్రంథము మిగిలియున్నదనియు, నీశానసంహిత తమకడఁగలదనియు శ్రీవేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు తమపేర నుత్తరమువ్రాసిరిని శ్రీసాంబమూర్తిశాస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టి శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునకు మూలాధార మీశానసంహితయనియు, గ్రంథ మసమగ్రమనియుఁ జేలినది. శ్రీసాంబమూర్తిశాస్త్రిగారు మొదటనిది సమగ్రగ్రంథమేయని వీరికలోవాసియుఁ దరువాతఁ దమ యభిప్రాయమును మార్చుకొనిరి.

ఇంకఁ గృత్యాది విషయమున్నది ఈగ్రంథమందలి కృత్యాదివి జదివినవారెవరు నిది శ్రీనాథకృతమని తలంపరు. ఈశానసంహిత శంకరసంహితల నొకేగ్రంథముగా శ్రీనాథుఁడు తలంచెననిచెప్పరాదు. కృత్యాదిపద్యములు పేలవముగా నున్నవనియు శ్రీనాథుఁడు రచించిన కృత్యాది పూర్ణముగనో కొంతభాగమో యుత్పన్నమైపోగా కృతి పతియైన శాంతయ్యయో ఆతనివంశీయులో తాము స్వయముగ రచించియో యితరులచేఁ జేయించియో యుండురనియు శ్రీతమ్మయ్య

గారును సంగీకరించుచున్నారు. కృత్యాదియంతయు శ్రీనాథునిది కాదనియే నాయభిప్రాయము. ఈవివాదమంతలోను శాంతయ్యకు శ్రీనాథుఁడు కృతియిచ్చెవా? లేక శ్రీనాథుని యనుమతిలేకుండ నాతని యనంతరము శాంతయ్య తాళపత్రపతిని సంపాదించి, తన పేరగృతి యిచ్చినట్లు, వ్రాయించుకొనియెనా? యనునదియే విచారాంశము. ఈ గ్రంథరచనాకాలము క్రీ. శ. ౧౪౪౦ ప్రాంతమని యుభయపక్షములవారును సంగీకరించుచున్నారు. శ్రీనాథుఁడీ గ్రంథమును వ్రాయుచుఁ జనిపోయెనని గ్రంథమనమగ్రముగా నుండుటనుబట్టి యూహింపవచ్చును. గ్రంథము పూర్తియైన పిమ్మటఁ గృత్యాది వ్రాసి కృతి కర్తకు సమర్పించుట కలదు. ఆయుద్దేశముతోడనే శ్రీనాథుఁడు కృత్యాది వ్రాయలేదనియు నాతఁడు చనిపోవుటచే శ్రీనాథుఁడు వ్రాసినట్లుగనే మఱియొకనిచే నీగృత్యాదిని శాంతయ్యయే నాతనివంశీయులో వ్రాయించియుందురనియుఁడలంపవలసియున్నది. ఆశ్వాసాద్యంత పద్యములవిషయమున శ్రీసాంబమూర్తి శాస్త్రిగారు పీఠికలో నేమియు వ్రాయలేదు. కాని తరువాతి చర్చలలో నాపద్యములుకూడ శ్రీనాథునివి కావనియు నవతారిక యాతనిది కాదనిపీఠికలో వ్రాసి యుండుటవలన నీయాశ్వాసాద్యంత పద్యములుకూడ నవతారికా భాగమే యగునని తమయుద్దేశమనియు శ్రీశాస్త్రిలుగారు వ్రాసి యున్నారు. అవతారికయున్నంత యపొధముగా నాశ్వాసాంతపద్యములు లేవు. ఇతరకావ్యములలోని పద్యములకివి తీసికట్టుగానున్న వనుమాటసర్వము. ఐన నితరసాక్ష్యమువలన వేఱువిధమున ఋజువయిననేతప్ప నీపద్యములు శ్రీనాథునివని యంగీకరించి, గ్రంథమును శ్రీనాథుఁడు శాంతయ్యకుఁ గృతి యిఁడలఁచినమాట వాస్తవమనియు శాంతయ్య యక్రమముగాఁ గృతిని దొంగిలించి తన పేర వెలయించినాఁడని దలంపరాదనియుఁ గొందఁ జనవచ్చును.

శ్రీశైలమున క్రీ. శ. ౧౭౧౧ లో ప్రజాపతి సం॥ మాఖ బ ౧౪ సోమవారం (శా. శ. ౧౪౩౩ A. R. 16 of 1915) నొకశాసనమున్నది. శాసనకర్త శాంతలింగము. ఇతఁడు శివరాత్రి కృతిపతియగు

శాంతయయే యని శ్రీసాంబమూర్తిశాస్త్రిగారి యభిప్రాయము. అది సత్యమయ్యేనేని యీగ్రంథమును శ్రీనాథునకు గృతియాయలేదని స్పష్టమగును. శాసనకర్త శాంతయ్యకొడుకు లింగయ్యయని తమ్మయ్యగారి వాదము. దొరతనమువారి శాసనపరిశోధక శాఖవారు శాంతయ్యకొడుకు లింగయ్యయనియే వ్రాసిరి. ఈశాసనము ప్రతికొఱకు ప్రియత్నించుచున్నాడను. లభ్యమైనచో నందువలనఁదెలియు విశేషములను దరువాత వ్రాసెదను.

ఈగ్రంథమును శ్రీనాథుడు క్రీ. శ. ౧౮౪౦ ప్రాంతమున రచించెననికదా యనుకొనుచున్నాము అప్పటికి శాంతయ్యకు ౩0 సంవత్సరముల వయసుండి యుండుననియు నాతని కేబదియవయేట లింగయ జన్మించెననియు నాతని యేబదియవయేటఁ బైశాసనమును నాయించెనని గాలమును సరిపెట్టుకొనవచ్చును. ఇది యస్వాభావికముగ నే కన్పట్టునుగాని యసంభవముకాదు కావున నంగీకరింతము. ఈశాంతయ్యదే తాడిపత్రియం దొకశాసనమున్నది. (ద. హిం. శా. సం ౪ సంఖ్య ౭౯౯) “పరీధావిసంవత్సర ఆశ్వీజ ... స్వస్తిశ్రీ పగువత శ్రీస్వయంభు శ్రీలింగచక్రవర్తి శ్రీనల్లలికార్జున మహాలింగదేవదివ్య శ్రీపాదపద్మారాధకులయిన శ్రీకయిలా సంమిందిదేవాపృథివి మహంభుముఖ్యమయిన సిద్ధభిక్షువృత్తి అయ్యంగారి అగ్గదారులయిన కెమిదేవని శాంతయ్యగారు తాడిపరతి రామయలింగమును పూజ చేసిదండంసమర్పించి”.

ఈశాసనమునందలి శాంతయ శివరాత్రిమహాత్మ్య కృతి పతియే యని నిశ్చయింపవచ్చును. ఆతనితండ్రిపేరు దేవయయే ‘కెమి’ యను శబ్దమునకర్థమేమో? పరీధావి సంవత్సరము శా. శ. ౧౩౯౪ (క్రీ. శ. ౧౮౭౨) ఈశాసనమునుబట్టి యీతఁడు సిద్ధభిక్షువృత్తియొద్ద యుద్యోగిగా నుండెనని తెలియుచున్నది. గ్రంథమునందున్నయీతఁడు శాంతభిక్షువృత్తిగాని సిద్ధభిక్షువృత్తికాఁడు. శాంతభిక్షువృత్తికి

బిమ్మట సీతఁడధికారమునకు వచ్చినట్లు కన్పట్టుచున్నది. కాని యెప్పు డీతఁ డధికారము వహించెనో తెలియదు. ఈశాసనమునాఁటి కీశాంత య్యకు నలువది సంవత్సరముల వయసున్నదన్నచో నీతనికుమారుఁ డైన లింగము తన నలువదవయేటఁ బ్రాప్తవాసిన శ్రీశైలశాసనము వ్రాయించెనని తలంచుట స్వాభావికముగా నుండును. కాని యా పక్షములో శ్రీనాథుఁడు శాంతయ్యకుఁ దనగ్రంథమును గృతియియ్య లేదనియు నాతనియనంతరము శాంతయ్య తనపేర నీకృతిని వెల యించు కొనెననియు స్పష్టమగును. భీమేశ్వరపురాణ, హువిలాసాది గ్రంథములలో గద్యలయందు “సుకవిజనవిధేయ శ్రీనాథనామధేయ” అని యుండఁగా నైషధమందున్నరీతిగా “సకలవిద్యాసనాథ శ్రీనాథ” యని శివరాత్రి మహాత్మ్యము నందుండుటచే నీమార్పును గమనింపని వారెవరో మఱల వెనుకకుఁ నైషధము దగ్గరకుఁ బోయి యందలిగద్య సనుకరించి వ్రాసియుండురని తేలుచున్నది. దీనినిబట్టి చూచినచో నీగద్యయు దానితోఁబాటుగా నాశ్వాసాంతాది పద్యములును గూడ శ్రీనాథునివికావని యనుమానించుట కవకాశము గలిగి వైయూహపు బలము చేకూరుచున్నది.

తాడిపర్తి శాసనమును శాంతయ్య డెబ్బది యేండ్లుదాఁటిన వయసున వ్రాయించెనని సమాధానముచెప్పట కవకాశమున్నది. కావున నిట్టిసందేహ సందర్భములలో శాంతయ్యపైన దోషమారో పించుట న్యాయముకాదని యెంచి సంశయలాభమును శాంతయ్య కొసంగి పైనఁజెప్పినట్లే యితరాధారములు లభించువఱకు శ్రీనాథుఁడే శాంతయ్యకు గృతియూఁదలంచెనని నిర్ణయింతము.

—: శ్రీనాథునకుఁ గనకాభిషేకము చేసిన రాయలెవ్వరు ? :—

—: అతనిని గౌరవించిన సింగమనృపతి యెవ్వరు ? :—

కర్ణాటమహారాజ్యమును బరిపాలించెడి సింగమవంశజుడైన దేవరాయలు శ్రీనాథమహాకవిని గనకాభిషేకముచేసియుఁ గవిసార్వ

భామ బిరుద మొసంగియు సన్మానించియుండెను. దేవరాయ నామలిరు
వుడుండుటచే నీసన్మానముఁ జేసిన యాతఁడాయరువురిలో నెవ్వరు ?
అనువిషయమునఁ బండితులు భిన్నాభిప్రాయులగుచున్నారు. నిజము
రాష్ట్రమునందలి రాచకొండ సంస్థానాధిపతియు వెలమప్రభువునగు
సింగమనాయఁ డీశ్రీనాథుని గౌరవించి సన్మానించి యుండెను. కాని
దేవరాయలవలెనే సింగమనీడులు నిరువురుండుటచే నీవిషయమునను
భిన్నాభిప్రాయమున్నది. ఎవరో యొకరు సన్మానించుట వాస్తవమే
కదా ! ఈయిరువురిలో నెవ్వరను విషయమున విశేషచర్చ చేయు
టేల ? యని యడుగవచ్చును. శ్రీనాథునివంటి మహాకవిని గౌర
వించి యాతనిచేఁ బొగడ్డనందిన పుణ్యపురుషుడెవ్వరో నిశ్చ
యించి యాతనికిఁ దిని విస్తరింపఁజేయుట చరిత్రకారుల ధర్మము.
ఆ విధిని నిర్వర్తించుటగో నీచర్చ యత్యావశ్యకమగుచున్నది. ఇంతే
కాదు బమ్మెరపోతరాజు కృత భాగవతమును భూమిలోఁ బాతిపెట్టించె
నను నపకీర్తి సర్వజ్ఞసింగమనాయునిపై నున్నది. అం దెంతవఱకునత్య
మున్నదియుఁ దేల్చువలసిన యవసర మొకటి కలదు. అదిపత్యమై
నచో నాసర్వజ్ఞుఁ డెవ్వరో నిర్ణయింపవలసి యున్నది. అందుకొఱకుఁ
గూడ నీచర్చ యావశ్యకమైనది.

పైనవ్రాసిన ప్రశ్నలురెండును నొకదానిపైనొకటి యాధార
పడియున్నవి. దేవరాయలెవ్వరో నిర్ణయించుటకు, సింగమనీనిసాహా
య్యమును, సింగమనాయుని నిర్ణయించుటకు దేవరాయల సాహాయ్య
మును గావలసి వచ్చుచున్నది. ఏసింగభూపతి శ్రీనాథునిఁ బూజిం
చెనో తెలిసికొంటిమేని దానినిబట్టి దేవరాయలు సులభముగాఁ
బయటఁబడును. కావున ముందుగా సింగమనాయునిఁ దెలిసికొను
టకుఁ బ్రయత్నించెదను. దీనివలన బమ్మెరపోతరాజు చరిత్రమునకుఁ
గావలసిన సంగతులుకూడఁ దెలియగలవు. ఈవిషయమునఁబండితులును
చరిత్రకారులును భిన్నాభిప్రాయమును గలిగియున్నారు. వారిభావ
ముల నాయూసందర్భములయం దుదాహరించెదను.

శ్రీనాథుఁడు రచించిన యీక్రిందిపద్యమువలన సింగమనా
యనిని దర్శించుటకు ముందు కనకాభిషేకము జరిగినదనియు,
నాంధ్ర నైషధ కావ్యము రచితమై యుండెననియుఁ దెలియ
వచ్చుచున్నది.

సీ. దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి

దక్షిణాధీశు ముత్యాలశాలఁ

బలుకు తోడైతాంధ్రభాషా మహాకావ్య

నైషధగంధసందర్భమునకుఁ

బగులఁ గొట్టించి తుదృఢవివాదప్రేక్షి

గౌడడిండిమభట్టు కంచుఢక్కఁ

జంద్రశేఖరక్రియాశక్తి రాయలయొద్ద

బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుద

మెటుల మెప్పించెదో నన్ను నింకమీఁద

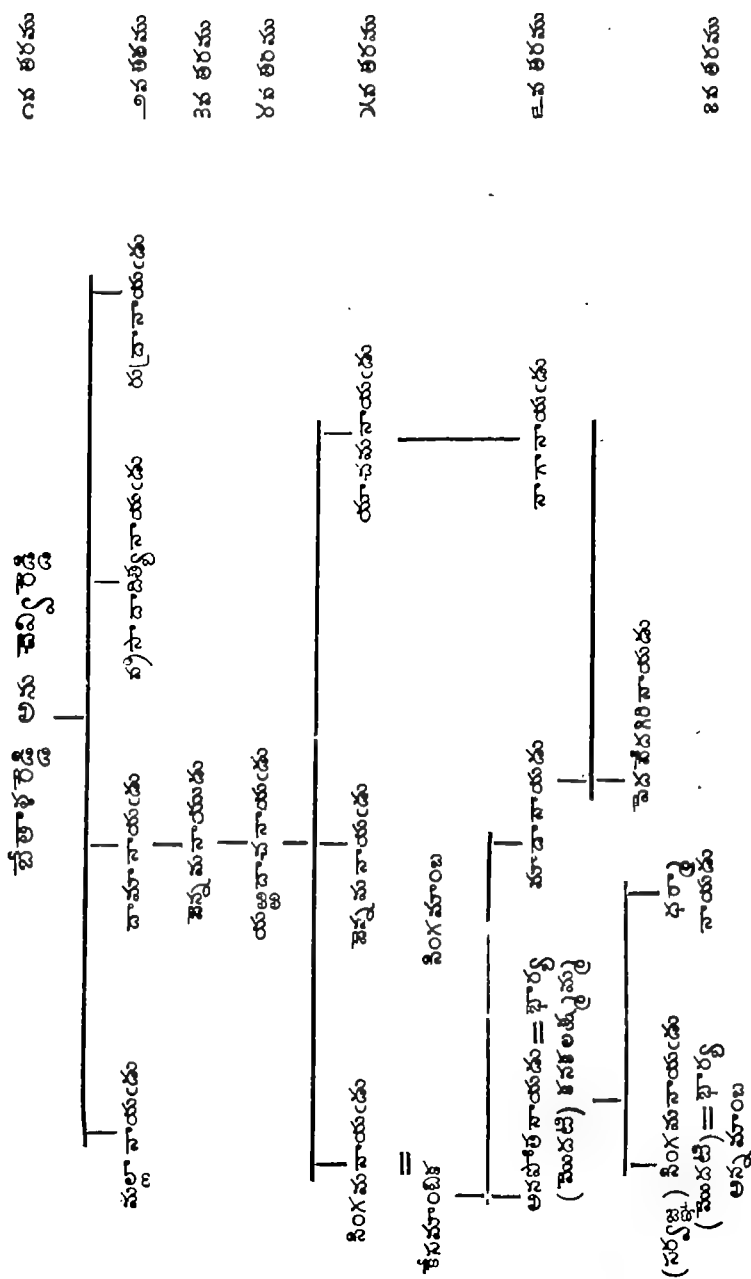
రావుసింగ మహీపాలు ధీవిశాలు

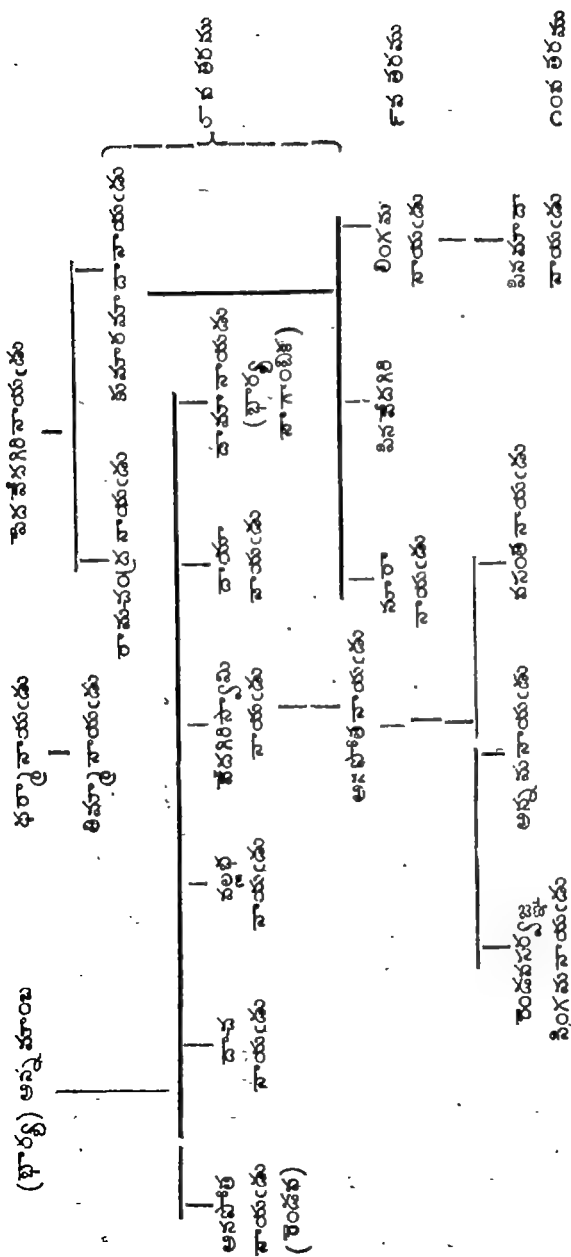
నిండుకొలుపున నెలకొనియుండి నీవు

సకలసద్గుణవికురంబ ! శారదాంబ !

—: సింగమనేని వంశవృక్షము :—

వివాదవిషయము సులభగ్రాహ్య మగుటకై యవసరమయినం
తవఱకు సింగమప్రభువు వంశము నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

ప్రస్తుత మవసరమున్న యరణకుమార్తె మే యీవంశవృక్షములోఁ జూపఁబడినది. కావున నిది సంపూర్ణవృక్షముగా భావింపరాదు

ఈవంశవృక్షములో సింగమనామధేయులు మువ్వురున్నారు. బేతాళరెడ్డిని మొదలు లెక్కించినచో ౫వ తరములో నొకసింగమ నాయుడును, ఏడవతరములో నొకసింగమనాయుడును, పదియవ తరములో నొకసింగమనాయుడును, కలరు. ౭వ తరములోని సింగ భూపతికి సర్వజ్ఞబిరుదములేదని కొందఱును, ౧౦వ తరములోని సింగ సృపతికి సర్వజ్ఞబిరుదములేదని కొందఱును ననుచున్నారు. ఇది వివాదవిషయమగుటచే సర్వజ్ఞశబ్దమిరువురకును జేర్చి మొదటిసర్వజ్ఞుడని రెండవసర్వజ్ఞుడని నేనిందు వ్రాయుచున్నాడను. సింగమ నాయని కుమారులని చెప్పబడు మాధవసృపాలురు ౬వ తరములో నొకరును ౮వ తరములో నొకరును గలరు. మన వివాదము సింగమ సృపాలురతోడను, మాధవసృపాలురతోడను సంబంధించియున్నది. ఇరువురు సర్వజ్ఞసింగమసృపాలుర తండ్రులును అనపోతానాయకులే యగుటను ఇరువురు మాధవసృపాలుర జనకులును సింగయ నామ ధారులే యగుటను జర్పనీయాంశము మఱింత గహనమైనది.

పైవంశవృక్షములోఁ గనుపరచిన బేతాళరెడ్డి, ప్రస్తుతము జూబ్బిలి, పితాపురము, వెంకటగిరి, జటప్రోలు సంస్థానాధిపతులుగా నున్న వెలమప్రభువులకు మూలపురుషుడు. రేచర్లగోతుడు. ఈవంశీయుల చరిత్రములు వెలుగోటివారి వంశచరిత్రము, వెలుగోటి వారివంశావళి, రావువారి వంశచారిత్రము, పితాపురసంస్థాన చరిత్రము, సురభివారి వంశచారిత్రము, జూబ్బిలిసంస్థానచరిత్రముమొదలగు గ్రంథములలో వ్రాయఁ బడియున్నవి. కాని వీనిలోఁ గొన్ని తావులఁ బరస్పర విరోధములు గన్పట్టుచున్నవి. కావున వీని నటుండునిచ్చి శాసనముల మూలమునను, అనాటి గ్రంథసాహాయ్యమునను, మనప్రస్తుతపు వివాదవిషయములను నిర్ణయించుటకవకాశముగలుగునేమో చూడవలసియున్నది. సర్వజ్ఞసింగమనాయకు లిరువురు నేకాలమందుండిరో, మాధవసృపాలు రిరువురు నేకాలమందుండిరో తెలిసికొనఁ

గలిగితిమేని, మన వివాదాంత నిర్ధారణమున కది మిగులఁ దోడ్పడఁ గలదు.

—: అయ్యన వోలు శాసనము :—

“ఈక్రిందిశాసనము ఏకశిలానగర దక్షిణభాగమున నున్న అయ్యనవోలు దేవస్థానములోనున్నది. శాసన స్తంభము భగ్నమైనందునఁ గొంతపోయినది”

గ్రంథవిస్తరభీతిచే నాశాసనమునం దవసరమైన భాగమును మాత్రమే యీక్రిందవ్రాయుచున్నాఁడను.

“తస్యగోత్రాణ్యనేకాని ప్రసిద్ధాన్యాంధ్రమండలే
రేచర్లగోత్రం తే ప్వేకం కాకతీయనృపార్చితమ్...౬
పూర్ణ స్సుధాంశురివ వేన్నమనాయ కోభూత్
తస్మాదజాయత జగత్ప్రియజెతృశౌర్యః
శ్రీదాచినాయక ఇతి ప్రథితః ప్రవీరః
శాకాబ్దే శశివందభాస్కరమితే సామ్యాఖ్య సంవత్సరే
త్రావణ్యాం గురుయోగభాసి విజయ శ్రీసింగభూపాత్యజః
నిత్యశ్రీరసపోతభూపతి రయం దేవాయ మైలారయే
మోదా దయ్యనవోలు సంజ్ఞమదితగ్రామం నభోగాప్తకమ్.

స్వస్తి శ్రీమన్మహామండలేశ్వర రేచర్లగోత్ర చింతామణి, గజదళ విఘ్నే, భుజబలభీమ, ఖడ్గనారాయణ, చేకోలుగండ గాయగోవాళ, పాండ్యరాజ గజదళవిఘ్నే, చలమర్తిగండ, ధరణివరాహ, దుష్టరాజగణాంకుశ, ప్రతికూలరాయ భయంకర, ప్రతిగండభైరవ, రాయమీనజాల, రాయదేవేంద్రవల్లభ, జాణరాయకులగురు, సమరమహేశ్వర, ఇనుమర్తిగండగోవాళ, కేళాదిరాయ, జగనొబ్బగండ, రాయగండభేరుండ, రాయబండివిమోచక, రాయబిరుదవిమోళ, శరణాగత వజ్రపంజర, బల్లరగండ, వివేకనారాయణ, సమస్తసమరవిజయలక్ష్మీ సమాగమ సముచితపల్లవతొరణావళీ ప్రకాశిత నిత్యకల్యాణ, సత్య

ప్రతిజ్ఞ, సోమకుల పరశురామాది: జగత్ప్రసిద్ధ, బిరుదనామధేయ ప్రకృతిసహితులైన శ్రీసింగమనాయని అనపోతనాయనింగారు ఓరుగల్లు, శ్రీభువనగిరి, రాజుకొండ సింగపురము మొదలైన తెనుంగు దేశ మాచంద్రతారక ముత్తరోత్తరాభి వృద్ధిగాను ధర్మరాజ్యము చేయుచును దిగ్విజయ యాత్రాప్రసంగానను ఓరుగంటిదక్షిణాన అయ్యనవోలి తీర్థస్వామియైన శ్రీమైలారదేవరను దర్శించి, ఆ అయ్యనవోలు అనెడిగ్రామము శ్రీమైలారదేవరకు అంగరంగభోగాది సకల సమారాధన సామగ్రి యెల్లవేళలందున్న సమకూరునట్లుగాను, శక వర్షంబులు ౧౨౯౧ అగుచున్న సౌమ్యసంవత్సర శ్రావణ శుద్ధపంచదశి శనివారమునాండు పవిత్రారోహణ మహోత్సవ పుణ్యసమయ మందు అష్టభోగసహితముగాను సమర్పించి చేసినదిగిర్విభాగ మెట్లున్నను ఇతిశ్రీకౌశిక బ్రహ్మర్షిగోత్రదనునా పశుపతి పండితపుత్రేణ నా గనాథకవినా లిఖిత మిదం శాశ్వతప్రతిష్ఠమస్తు”

మైలారదేవునకు అయ్యనవోలుగ్రామమునిచ్చి యాశాసనము వ్రాయించిన యనపోతనాయుడు పైవంశవృక్షములో ౬వ తరములో నున్న యాతడేకాని యన్యుడుకాడు. అనపోతనాయుడను పేరుగలవారు ౬-౮-౯ తరములలో మాత్రమేకలరు. అయ్యనవోలు శాసనకర్త ౮వ తరములోనివాడనియెవ్వరైన ననుమానింతు రేమో! అట్లనుకొనరాదు.

ఈయయ్యనవోలుశాసనము, శా. శ. ౧౨౯౧లో వాయుబడి నది, అనపోతనాయని దానశాసనములు శా. శ. ౧౨౮౭, ౧౩౦౨ సంవత్సరములలోని వింకను నాల్గుగలవు. కాలమునుబట్టి వీనియన్నిటిలో నుదాహరింపఁబడిన యనపోతనాయుఁ డొక్కడేకాని భిన్న వ్యక్తులుకారని స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. ౬వ తరములోని యనపోతనాయకునకును ౮వ తరములోని యనపోతనాయకునకును దాదాపుగ నేఁబదిసంవత్సరములు వ్యత్యాస ముండవలయును. అంత

వ్యత్యాసము లేదు. కావున ౧౨౮౭, ౧౨౯౧, ౧౩౦౨ సంవత్సరములలోని యనపోతనాయుఁ డొక్కఁడే యనుటకు సంశయము లేదు. ౧౨౮౭, ౧౩౦౨ సంవత్సరపు శాసనములలో నీయనపోతనాయుఁడు దాచినాయని సింగమనాయని వరసుతుఁడు, అనపోతనాయుఁ డని యున్నది. వంశవృక్షమును బట్టి దాచినాయుఁడు నాల్గవతరమువాఁడు. సింగమనాయుఁ డైదవ తరమువాఁడు. అనపోతనాయుఁ డాఱవతరమువాఁడు. వంశవృక్షములో దాచినాయనామము గలవారింకొకరు లేరు. కావున అయ్యనపోతు శాసనములోని యనపోతనాయుఁ డాఱవతరమువాఁ డనుట సస్సంశయము. సంశయవివారణము కొఱకీ యనపోతనాయని నాలుగు శాసనములను గ్రంథవిస్తరభీతియున్నను సీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను

—: మొదటి యనపోతనాయని శాసనములు :—

రాచకొండ యాగ్నేయభాగమున భైరవ

గండియనుప్రదేశముననున్న శిలాశాసనము.

“స్వస్తిశీ) మన్మథా మండలేశ్వర, ఆంధ్రదేశాధీశ్వర, గజదళవిఘ్న, రాయగాయగోవాళ, పంచపాండ్యదళవిఘ్న, ప్రతిగండభైరవ, భుజబలభీమ, ఖడ్గనారాయణ, కాకితిరాజ్యస్థాపనాచార్య, అప్పదిక్కురాయమనోధయంకర, రేచర్లవంశోద్భవ, దాచినాయని సింగమనాయని వరసుతుఁడు సోమకులపరశురామ, అరిరాయవిఘ్న, అప్రతిహతప్రతాపుండైవ అనపోతనాయనింగారు రాజగిరినివాసులయి సకలభూవలయమున్ పరిపాలిస్తున్ శకవర్షంబులు ౧౨౮౭ అగు విశ్వావసు సంవత్సర శ్రావణ బ ౮ ఆ॥ అనపోత సముద్రములోన శర్వభూతహితార్థముగాను తమబిరుదాంకితమై చేసెను. ప్రతిగండభైరవప్రతిష్ఠ రాయగాయ గోవాలుని కరణము చిలుమరాజుతిప్పన వ్రాలు—మంగళమహా శ్రీశ్రీశ్రీ (అనియున్నది)

రాచకొండవిగ్రహ నుత్తరభాగమున

భైరవునిచెంతఁ దుంగచేటువుకట్టకొమ్మున నున్నది.

శ్రీభైరవామయనమః స్వస్తి శ్రీమన్మహామండలేశ్వర ఆంధ్ర దేశా
ధీశ్వర, గజదళవిఘ్న, రాయగోయగోవాళ, పంచపాండ్యదళవిఘ్న,
ప్రతిగండభైరవ, భుజబలభీమ, ఖడ్గనారాయణ, కాకతీయరాజ్య
స్థాపనాచార్య, అష్టదిశారాయ, మనోభయంకర, కేచర్లవంశోద్భవ
వర్య, దాచినాయని సింగమనాయని వరసుతుండు సోమకులపరశు
రామ, అరిరాయవిఘ్న, అప్రతిహతప్రతాపుండైన అనపోతనాయనిం
గారు రాజగిరినివాసులయి సకలభూవలయమున్ పరిపాలిస్తూ శకవర్షం
బులు ౧౨౦౭ అగు విశ్వావసు సంవత్సర శ్రావణ బ ౧౫|| ౧|| అన
పోతసముద్రము దక్షిణాన రాజు కొండమిండికలుకోటలు భావులు
దుర్గసపుంరక్షణ సేయించి, ఆచెరువు వుత్తరాన నాగానాయని కొండ
మిది కలుకోటలు భావులు సర్వమైన దుర్గసపుంరక్షణ సేయించి
ఆపరుమట భూమికోటలు సేయించి రెండుకొండలనడుమ అనపోత
సముద్రము సర్వభూతహితార్థముగాను తమబిరుదాంకితము నేసి పర
గంగ చేయించిరి. ప్రతిగండభైరవ ప్రతిష్ఠ రాయగోయగోవాళుని
కరణము చిలుమరాజు తిప్పనవాలు మంగళం మహా శ్రీ శ్రీ శ్రీ
“(అనియున్నది)”

పై రాచకొండ రామస్వామియాలయము

తూర్పున అంజనేయవిగ్రహసమీపమున నున్నది.

స్వస్తి శ్రీ మన్మహామండలేశ్వర, ఆంధ్రదేశాధీశ్వర, గజదళవిఘ్న,
రాయగోయగోవాళ, పంచపాండ్యదళవిఘ్న, ప్రతిగండభైరవ,
భుజబలభీమ, ఖడ్గనారాయణ, కాకతీయరాజ్యస్థాపనాచార్య, అష్టదిశా
రాయమనోభయంకర, కేచర్లవంశోద్భవ, ఎఱ్ఱదాచినాయని సింగమ
నాయనివరసుతుండు సోమకులపరశురామ, అరిరాజవిఘ్న, అప్రతి
హతప్రతాపుండైన అనపోతనాయనింగారు రాజగిరినివాసులు సకల

భూవలయమును పరిపాలింస్తును శకవర్షంబులు ౧౨౮౭ అగు విశ్వా
వసు సంవత్సర శ్రావణ బహు ఆదివారం అనపోతసముద్రము దక్షిణాన
రాచకొండమీదికి కలుకోటలు బావులు దుర్గసపుంరక్షణము సేయించి
రాయగాయగోవాలుని కరణము చిలుమరాజు తిప్పనవాలు”
(అనియున్నది)

సల్లగొండకింది రాచకొండ పాగ్గాగమున
గన్నేర్లభైరవుని సమీపమున నున్నది.

స్వస్తి శ్రీ విజయాభ్యుదయ శకవర్షంబులు ౧౩౦౨ అగు శాద్రి సంవ
త్సర శ్రావణశుద్ధస్వస్తి శ్రీమన్మహామండలేశ్వర, ఆంధ్రదేశాధి
శ్వర, గజ దళవిఘ్న, గాయగోవాళ, పంచపాండ్యదళవిఘ్న,
మేదిసి... .. అంకుశప్రతిగండభైరవ, భుజబలభీమ, ఖడ్గనారాయణ,
నిరంతర శివ దేవతాపారాయణ, అనవరత హేమాద్రి దానసంతోషిత
విప్రసమూహ, సేవాలబ్ధ సకలవిభవ సంపన్న, ఆశ్రితపారిజాత, కాక
తీయరాజ్యస్థాపనాచార్య, రేచర్లవంశోద్భవ, దాచినాయని సింగమ
నాయని వరసుతుండు ప్రతాపవిదితుండు అప్రతిహత ప్రతాప, అరి
రాయవిఘ్న, సోమకులపరశురామ, వీరశ్రీరాయ రావు అనపోతానా
యనింగారు రాజగిరివాసులై సకలభూవలయమును పరిపాలింస్తున్న
రాయసముద్రము సర్వభూతహితార్థముగాను తమచిరుదాంకితము
సేయించిన ప్రతిగండ భైరవప్రతిష్ఠ అరిరాయగాయగోవాలుని కర
ణము చిలుమరాజు తిప్పరాజు వాలు

ఈ యనపోతనాయని భార్య అయిన కనకలక్ష్మమ్మ శా. శ.
౧౩౦౨ శ్రావణశుక్ల ద్వితీయ ఆదివారమునాడు సింహాచలమండలి
నరసింహస్వామికి ధూపసమయమునఁ కోలవెలిగించుట కేర్పాటు
గావించి వ్రాయించిన శాసన మొకటికలదు. (ద. హిం. శా. సం. ౬
సంఖ్య ౧౦౮౧)

ఈశాసనములనుబట్టి యిందుదాహరింపఁబడిన యనపోతానాయకుడు వంశవృక్షములో ఆటవతరములోని యాతఁడనుటకు లేక మాత్రమును సంశయింపఁబనిలేదు. పైనఁగనుపరచిన యయ్యనవోలు శాసనరచయిత పశుపతిపండితుడైన నాగనాథుడని శాసనాంతమున వ్రాయఁ బడియున్నది. ఈనాగనాథుఁడొంధమున పట్టు పురాణమును రచియించి యుండెను. ఆగ్రంథమిప్పుడు కానవచ్చుట లేదు. ఈనాగనాథుడే మదనవిలాసమును భాణమును సంస్కృతమున రచియించి యీ యనపోతానాయనికంతముచేసెను. ఇందునాగనాథకవి తిన్నగూర్చి యిట్లుచెప్పుకొనినాడు.

“రేచర్లవంశ రత్నాకరేణ.... శ్రీసింగభూపాల పూర్వాచల పృథాకరేణ.... కేసమాంబికా కల్పప్రసూన గుచ్ఛేన... శ్రీయనపోతభూపాలేన సతతసన్నిధీకృత కళ్యాణ నారాయణస్య వసంతోత్సవ..... భారద్వాజాన్వయ పరిపూర్ణరత్నాకరస్య గురువిశ్వేశ్వర కవీచంద్రస్య ప్రియశిష్యో నాగనాథకవి: ...

దీనినిబట్టి నాగనాథకవి విశ్వేశ్వరకవీచంద్రుని శిష్యుడైనట్లును విశ్వేశ్వరకవీచంద్రుఁడు, అనపోతానాయని యాస్థానపండితుడైనట్లును స్పష్టమగుచున్నది. ఈగురుశిష్యులిరువురును గూడ పదునాల్గవ శతాబ్ది యుత్తరార్థమున నున్నవారని అయ్యనవోలు శాసనము నందీయఁ బడిన కాలమునుబట్టి విదితిమగుచున్నది.

—: మాదానాయని ఉమామహేశ్వరశాసనము:—

ఈ యనపోతానాయని తమ్ముడైన మాదానాయని శాసనమొకటి మహబూబు నగరజిల్లా అమరవాది తాలూకాలోఁ జేరి శ్రీవైలోత్తరద్వారమైన ఉమామహేశ్వరములో నున్నది. దానివలనఁ గూడ నీ యనపోతానాయనికాలము నిర్ధారణము కాగలదు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నందుండి యవసరమైన భాగములను మాత్రమే యీకిందనిచ్చెదను.

శ్రీగణపతయేనమః స్వస్తిశ్రీ మన్మహామండలేశ్వర, రాయ
గోయగోవాళ, గజదళవిఘ్న, భుజబలభీమ, ఖడ్గనారాయణ, సోమ
కులపరశురామ, సత్యపారిశ్చంద్ర, శౌచగాంగేయ, అప్రతిహత
ప్రతాపదయ, సతతహేమాద్రిదాన నిరత, దాచయసింగభూపతి
సుతుండైన మేదిసీయాపనారాయణ, సింగమాంబా గర్భపుణ్యో
దయ రేచర్లవంశ దుగ్ధాబ్ధి సుధాకరుండైన శ్రీమాధవేంద్రుండు దేవ
నగదక్షిణ ప్రాంతమందుల స్వనామాంకితమైన మాధవపురమందు
ప్రాజ్యరాజ్యోపవిష్టుండై శ్రీపర్వోత్తర ద్వారమైన మహేశ్వర
దేవరమంటపము మహచ్చిలసమూహానను రమ్యముగా రచియిం
పించి పదవాక్యప్రమాణజ్ఞులైన మాయిభట్టోపాధ్యాయులను తన్ని
మిత్తంబై శాసనంబు చెప్పమని పనిచినంద దుక్తశాసనంబు.

శ్రేష్ఠ స్తేషు గరిష్ఠపుణ్యమహిమా రేచర్లవంశోదధిః 2

అస్మిన్ స్వంశేతు సంభూత స్సంతానస్సర్వకామదః

తత్రాజని జనానందీ జేతా జన్యేషు వైరిణామ్

విక్రమే విజయీకారో వీరో వేన్నమహీపతిః ౧౦

తస్మా దావరభూనగణ్యమహిమా త్తోణీభృతా మగణీ

శ్రీమాన్ దాచయసాయకో నిజయశో నీరంధ్రితాశాంతరః ౧౧

ఆభూత్తస్మా దుగ్రప్రతిమరిపురాజద్విఘ్నః

* * * * జగతివిజయీ సింగనృపతిః ౧౪

పుత్ర స్తస్య నృసింహస్య బాతి సుత్రామవికమః

అమిత్రో ఘరిమోరాశ్సిశో మాధవసాయకః ౧౬

అనుజో మనుజేంద్రస్య దనుజారాతిసంపదః

అన్నపోతమహీశస్య సన్నతారిమహీపతేః ౧౭

దంత్యంకార్కశకాబ్దశాలిని శివే వర్షే నలే ఘల్లునే

మాసే దాచయసింగభూపతిసుత శ్రీమాధవో భూధవః

శ్రీశైలో త్తరతరణే భువి మహేశస్యాలయం నూతనం
 పామాశై సుద్భద్రం సురాసురసుతం గమ్య మ్ముదాచీకరత్ ౨౭
 మాధవో వ్యతే కేన దిలీపనలనాహుషైః
 అకృతం సుకృతం యేన కలా సుకృతి నాకృతమ్ ౨౮
 పదవాక్యప్రమాణేషు ప్రవీణేన వినిర్మితమ్
 శాసన మ్మయిసుధియా స్థియా దాచంద్రతారకమ్ ౩౦
 శ్రీమతో మాధవేంద్రస్య రాజ్యాంశైకధురంధరః
 మంత్రీ పోతననామా సీతస్సర్వశాస్త్ర విశారదః ౩౧
 యస్యామాత్యశిఖామణేః కవివర స్తోత్రైకపాత్రీకృతాం
 మత్వా వాక్పతి రిద్ధనీతిసుభగాం వాక్స్వఖరీం లబ్జతే
 సోయం పెద్దనమం, తివర్యతనయః శ్రీపోతరాజోన్యహం
 దేవస్యాస్య మహాపకారరచనాం సమ్యక్ముదాచీ కరత్ ౩౨

శ్రీశ్రీశ్రీ పెద్దిరాజుకొడుగు పోతురాజువాయిలు.

ఈశాసనము శా. శ. ౧౨౮౦ (శ్రీ). శ. ౧౩౭౬ సంవత్సరము నాటిది.)
 ఈశాసనకర్తయైన మాధవస్వపాలుడు (మాదానాయకుడు) వైవంశ
 వృక్షమునందలి యాటవతిరములోని యాతడు. ఇతడు వైవంతపోతా
 నాయనికిఁ దమ్ముడని ౧౭ వ శ్లోకమందున్నది. ఈశాసనాంతమున
 వాయిలుచేసినయాతడు ౩౨వ శ్లోకమున నుదాహృతుఁడైన పోతురాజే.
 ఇతఁడే గౌరనమంత్రికిఁ బెదలఁచి.

ఈయనపోతస్వపాలుని యనంతరమాలని పెద్దకుమారుడైన
 సింగమనాయకుడు ప్రభుత్వమునకు వచ్చెను. వైవంశవృక్షములో నేడవ
 తరమందీతఁడు చూపఁబడియున్నాడు. ఇతఁడే సర్వజ్ఞసింగమ బిరు
 దాంచితుఁడు. ఇతఁడే “రసార్ణవసుధాకర” మను నలంకారగ్రంథ
 మును, “రత్నపాంచాలిక” యను సంస్కృతనాటకమును, మఱి
 కొన్ని సంస్కృతగ్రంథములను రచించి పేరొందినవాడు. కవిపం
 డితపోషకుడు. విశ్వేశ్వర కవిచంద్రుఁడు “చమత్కారమంజరి”

యను నలంకార సాహిత్యలక్షణ గ్రంథమును రచించి యీ సర్వజ్ఞ సింగమ నాయనికే కృతియొసంగెను. రసార్ణవ సుధాకరముకూడ విశ్వేశ్వర కవచంద్రుడే రచించి సర్వజ్ఞ సింగమనాయని పేరుపెట్టెనని కొందఱుచున్నారు. కాని యావివాదముతో మనకిటు బనిలేదు. సర్వజ్ఞ సింగమనాయఁడు గొప్పపండితుఁడును కవియుననుటకు సందియములేదు. బ్ర. శ్రీ. వీరేశలింగము పంతులుగారు, విశ్వేశ్వర కవచంద్రునిచే నలంకార గ్రంథమును కృతినందిన దీ సర్వజ్ఞ సింగమ నృపాలుఁడు కాఁడనియు, పదియవతరములోని సర్వజ్ఞ నృపాలుఁడనియు నభిప్రాయబడి యున్నారు. కాని యదిసత్యముకాదు. ఈవిశ్వేశ్వర కవచంద్రుఁడు ౬వ తరములోని యనపోతానాయని యాస్థానపండితుఁడైనట్లు వై నవాసిన శాసనము చెప్పుచున్నది. ఇతఁడు ౭ వ తరములోనివాఁడైన సర్వజ్ఞ సింగమ నాయనికాలమునాఁటికే, యేబదియేండ్లు మించినవయసు కలవాఁడగును. పదియవతరమునాఁటి కీవిశ్వేశ్వరచంద్రుఁడున్నచో గతంసంవత్సరముల వయసునందుండియుండవలయును. ఇదియసంభవము. రెండవసర్వజ్ఞ సింగమనాయఁడు పదియవతరమువాఁడు గాక తొమ్మిదవ తరమువాఁడని యెంచినను, అప్పటికి విశ్వేశ్వరచంద్రుఁడు నూఱుసంవత్సరములకు మించిన వయసుకలవాఁడగును. ఇదియునసంభవమే. కావున విశ్వేశ్వర కవచంద్రునిచే రసాలంకార సాహిత్య లక్షణగ్రంథమును గృతినందినది పైవంశవృక్షములోని ౭ వతరములోనున్న సర్వజ్ఞ సింగమ నాయఁడే కాని యన్యుఁడుకాఁడు. ౬వ తరములోనున్న పదియవతరములోనున్నను రెండవయనపోతానాయని కుమారుడైన రెండవ సర్వజ్ఞ సింగమ నాయనికిని రసాలంకారసాహిత్యలక్షణ గ్రంథమునకును సంబంధములేదు. రసార్ణవ సుధాకరమును రచించిన యాతఁడు పైవంశవృక్షములోఁ బాపఁబడిన ౭వ తరములోని సర్వజ్ఞ సింగమనాయఁడే యని యెల్లరు నంగీకరించుచున్నారు. ఇదినిర్వివాదవిషయము. అందుచే నావిషయమును ధృవపఱచుచు రసార్ణవ సుధాకరములోనికృత్యాది

శ్లోకముల నిట నుదాహరింపలేదు. రసార్ణవసుధాకర రచనమునాఁటికి సర్వజ్ఞసింగమనాయనింగా రికార్గురు కుమారులున్నట్టి గ్రంథమందలి యీక్రిందిశ్లోకములోఁ జెప్పబడియున్నది.

“మందారపారిజాతక సంతానకకల్పసురమణీ సద్భుజైః

అనపోత, దాచ, వల్లభ, వేదగిరిస్వామి దామమాదాభిభ్రైః 33

ఆత్మభవై రతివిభవై రనితరజన సులభవిక్రమైర్భువియః

రత్నాకర ఇవరాజతి రాజకరారూఢ రచితకమలోల్లాసః 34

ఈయాఱుగురు కుమారులను బైవంశస్మృతములో ౮ వ తరములోఁ జూపియున్నాఁడను. రసార్ణవసుధాకర రచనమునాఁటికి యీయార్గురు కుమారులలోను ముగ్గురుకుమారులు యుక్తవయసువచ్చినవారైనట్లు వారిని వర్ణించిన యీక్రింది శ్లోకములనుబట్టి యూహింపఁదగియున్నది. తక్కిన మువ్వురును ౧౦-౧౫ సంవత్సరముల లోపు వయసుగలవారై యుండురు.

యస్యాద్యః ప్రథితః కుమారతిలక శ్రీయన్నపోతాగుణై

రేకస్యాగ్నిజమాత్మరూపవిభవేచాపే ద్వయోరగ్నిజమ్

ఆరూఢేతితయాగ్రజం విజయతే దుర్వారిదోర్విక్రమం

సత్యోక్తా చతురగ్రజం వితరణేకింనాపి పంచాగ్రజమ్ . 35

యత్పుత్రస్య కుమారదాచయవిభోః ఖడ్గాగ్నిధారాజతే

మజ్జన్తి ప్రతిపక్షభూమిపతయ శ్చౌర్యోష్మనంతాపితాః

చిత్రింత త్తమదాః ప్రణవ్వుతిలకావ్యాకీర్ణనీలాలకాః

ప్రభస్యశ్చుచకుంకుమాః పరిగళనే త్రింతకాలాంజనాః 36

పరిపోషిణియస్య పుత్రతేజోదయితే వల్లభరాయపూర్ణచంద్రే

సముదేతినతాం ప్రభావిశేషః కమలనామభివర్ధనంతుచిత్రమ్ 37.

పుత్రేదన్యశ్చసనయై స్సాయంసిజమహిపతిః

షడ్భిః ప్రతిష్ఠామయతే స్వామీ నాజ్ఞసుసంగతైః 38

రాజాసరాజాచలనామధేయా

మధ్యాస్త్ర వంశక్రిమరాజధానీమ్

సతాంచరతౌ మసతాంచశితౌ

వ్యాయానురోధా దనుసందధానః

3౯

రసార్ణవసుధాకర రచనమునాటికి, సర్వజ్ఞసింగమనాయనికి దాదాపఱువది సంవత్సరముల వయసుండునని తలంపవచ్చును.

శ్రీసింహాచలస్వామివారి యాలయమునం దనపోతానాయని కుమారుడయిన సింగమరాయఁడు శా. శ. ౧౩౦౯ (అనఁగా క్రీ. శ. ౧౩౮౮) అగు కార్తికశుక్ల పంచమిగురువారమునాఁడు స్వామిని దర్శించి ధర్మముచేసినట్లు వ్రాయించిన శిలాశాసన మొకటి యున్నది. (ద. హిం. శా. సం ౪ సంఖ్య ౧౦౮౬) అనపోతానాయని శాసనములు శా. శ. ౧౩౦౨ (క్రీ. శ. ౧౩౮౦) వఱకు మనకులభించినవి. అందువలన నీశాసనములోని సింగమరాయఁడు ౭ వ తరములోని సింగమనాయఁ డనుటకు సంశయింపఁ బనిలేదు. క్రీ. శ. ౧౩౮౦-౧౩౮౭ నడుమ ౬ వ తరములోని యనపోతానాయఁడు కాలధర్మము నొందియుండును.

—: తెండవమాదానాయనిభార్య నాగాంబిక శాసనము :—

ఈసర్వజ్ఞసింగమనాయని కనిష్ఠపుత్రుఁడైన మాదానాయఁడు (మాధవస్వపాలుఁడు) వాల్మీకిరాచూయణమునకు వ్యాఖ్య రచించి యుండెను. ఈతనిభార్యయైన నాగాంబిక, “నాగార” మను గ్రామమున నొకటిటాకమును ద్రవింపించి దానికిఁ దనపేరుతో నాగసముద్ర మనుపేరుంచి యొకశిలాశాసనమును వ్రాయించినది. ఆశాసనము కూడ నీసందర్భమున నుపయోగపడునది కావున నందలిముఖ్యభాగముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

ఇది పైరాచకొండకు త్తరమున నాగారమును గ్రామమునొద్ద నాగసముద్ర మను తటాకముపై నున్నది.

“తతో దభూర్ధర్మమతి ర్మహాత్మా
 ధన్యై ర్మహాత్మై రెతదాచభూషః
 వీరోవిశుద్ధోదయ సత్త్వసాందో
 రేచర్ల వంశాంబుధి పూర్ణచంద్రమ్

౫

త స్యాభవ త్సూను రమానతేజా
 సింగక్షీతీశో నయభానుసూనుః
 కృపానిధి ర్యోగుణరత్నసాను
 ర్యథార్థతో యాచక కామధేనుః

౬

తతో భవద్భూపతి రన్నపోత
 నామా మహిమ్నా వసుధామరేంద్రః
 ప్రసంగతోఽం తస్సుమనోమనాంసి
 ప్రాగ్ధే వయత్కిర్తిసుధాధినోతి

౭

తస్మా దభూ త్సింగత సేకుమార్య
 శ్రీసింగభూపో వరవంశదీపః
 యస్య ప్రతాపార్చిషి దీప్యమానే
 శత్రుప్రవీరా శ్వలభా ఇవాజౌ.

౮

సూను సింగవృషస్య తస్య శుభధీ సూర్యోపమ స్తేజసా
 కాంత్యా చంద్రమసః కలాభి రనిశం సన్మార్గసంపత్తిభిః
 రమ్యో రాజత రావుమాధవనృపో రాజన్యచూడామణి
 ర్యేన శ్రీనిధిరాయరావుబిరుదం లోకే నిరూఢీకృతమ్.

౯

శాకాభ్యో నిధివార్ధిరామశశికే వ్యభే స్లవంగే శుభ
 మాసే వ్యాశ్వయుజే రఘూద్వహపదే యోరాఘవీయావ్యా
 యామ్

టీకా మర్థపట్నప్రబోధఘటనా మాణిక్యపుష్పాంజలిం
 కృత్యా రాజతి రావుమాధవనృపో రామాయణస్య శ్రియే. ౧౭

చారిత్రం జగతాం పవిత్ర ముదయస్సన్నిత్రసంపన్నయః
 పాణిః కల్పమహీరుహగ్రసరణిః ప్రజ్ఞానవజ్ఞానిః
 వంశ శృంశితపర్వశోభితగుణప్రాంశు స్సయస్యావనా
 రమ్యో రాజతి రావుమాధవవిభు స్సంసేవిత శ్రీవిభుః ౧౮

ఏతస్య నాగమాఖ్యా దేవీ శ్రీమాధవేంద్రస్య
 యాశడి..... డవార్థా శుక్త ముక్తేన శుభగుణోత్పన్నా ౧౯

శ్రీరాజశైలనికటే నాగాంబికయా తయా తటాగోయః

ఖనితో నాగసముద్రసోయం సాగ్ధో విభా త్యగాధజలైః. ౨౦

శాకే శశాంక శరవిశ్వయు తేత సామ్యే

సంవత్సరే శుభదినే వరమీనవైత్రే

నాగాంబయా స్ఫురతి నాగసముద్ర ఏష

శ్లాఘ్యః ప్రతిష్ఠిత ఇహ స్థిరధర్మవృద్ధైః ౨౧

నాగాంబికయా సోయం నాగసముద్రః ప్రతిష్ఠితోజీయాత్

అసాగర మాహిమకర మారామచరిత్ర మాజగన్మితమ్. ౨౨

రాఘవనప్త్రా మాధవసూరేః పుత్రేణ సోమపాతేణ

శ్రీశంభునాథకవినా రచిత మిదం ధర్మశాసనం జయతు. ౨౩

శ్రీరామచంద్రాయనమః.

ఈశాసనము శా. శ. ౧౩౫౧ (అనగా క్రీ. శ. ౧౮౨౯) సంవత్స

రము నాటిది. ఈశాసనకర్తయగు నాగాంబికభర్త వాల్మీకిరామా

యణమునకు రాఘవీయ మనువ్యాఖ్యను రచించిన మాధవవృషాళుడు.

ఇతఁడా వ్యాఖ్యను శా. శ. ౧౩౮౯ (క్రీ. శ. ౧౮౨౭)లో పూర్తిచేసి

శ్రీరామచంద్రున కర్పించినట్లున్నది.

—: మాదానాయని తామ్రశాసనము :—

ఈమాధవవృషాళుని తామ్రశాసన మొకటి శా. శ. ౧౩౮౩
 స్సవ (క్రీ. శ. ౧౮౨౭) లోగన్పట్టుచున్నది. (ఎవిగా) ఫియా ఇండికా

సం ౧౩ పుట ౨౩౭) సింగభూపాలాన్నమాంబల తనయఁడైనట్లును, రామానుజాచార్యుని కుమారుఁడైన వేంకటాచార్యుని శిష్యుఁడైనట్లును గలదు. ఈశాసన కాలమునాటి కాలనికి ముప్పదియేండ్లు వయసుండునని తలంచితమేని యాతనిజననము క్రీ. శ. ౧౩౯౨ సంవత్సరప్రాంతమగును. ఈతనిజననము నాటికి సర్వజ్ఞసింగమనాయని కేబదియేండ్లు (మొదటికుమారునిజననము సింగమనాయనికి ముప్పదియేండ్లవయసున నైనచో నాఱవకుమారునిజననము నాటికి ఏబదియేండ్లుండవచ్చును) వయసుండెనని యెంచితిమేని, యాతనిజననము క్రీ. శ. ౧౩౮౫ ప్రాంతమగును. ఈతనితండ్రియైన యనపోతానాయకు క్రీ. శ. ౧౩౧౫ ప్రాంతమున జనియించి డాదాపు డెబ్బదియేండ్లు జీవించి, ౧౩౮౫ ప్రాంతమున గాలధర్మమునొంది యుండును. దీనినిబట్టి సర్వజ్ఞసింగమనాయకు డాదాపు తనసలువది యేండ్లవయసున రాజ్యపాలనమును వహించియుండునని తలంపవలసి యున్నది. ఇందు విరుద్ధమేమియులేదు. ఈకాలనిర్ణయము సత్యమునకు సమీపముగనే యుండునని నానమ్మకము.

దీనిననుసరించి యేడవతరములోనివాఁడైన సర్వజ్ఞ సింగమనాయని జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు ననపోతానాయని జననము క్రీ. శ. ౧౩౭౫ ప్రాంతమని చెప్పవలసియున్నది. ఆసర్వజ్ఞసింగమనాయని నాల్గవకుమారుఁడైన వేదగిరిస్వామి జననము ౧౩౮౫ ప్రాంతమునను, ఆతనికుమారుఁడైన యనపోతనాయని (౯వ తరము) జననము క్రీ. శ. ౧౪౧౫ ప్రాంతమునను, ఆతనికుమారుఁడైన (౧౦వ తరము) సర్వజ్ఞ సింగమనాయని (౧౦వ తరము) జననము క్రీ. శ. ౧౪౪౫ ప్రాంతమునను అయియుండుననుటకు పంశయములేదు. అతనికి యుక్తవయస్సు వచ్చునప్పటికి క్రీ. శ. ౧౪౭౦ ప్రాంతమగును.

వైనవ్రాసిన శాసనములను వర్తింపజేసి చూడఁగా వంశవృక్షములో సుదాహరింపఁ బడిన పురుషులయొక్క కాలము పైవిధముగా

నిర్ణయమైనది. ఇంక శ్రీనాథుని గౌరవించిన సర్వజ్ఞసింగమనాయక జే
తెడో నిర్ణయింపవలసియున్నది.

పాఠకుల సౌకర్యముకొఱకుఁ బైనచేసిన చర్చనుబట్టి ఆయా
ప్రభువుల కాలముల నొకపట్టికగా నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

ప్రభువు పేరు సంబంధము జననము మరణము శాసనముల
లోనికాలము క్రీ. శ.

౧ ఎఱ్ఱదాచానాయకడు ౪ తరము

౨ సింగమనాయకడు ౫ మొదటి యాతనికుమారుడు ౧౨౮౫

౩ అనపోతనాయకడు ౬ రెండవ ౧౩౧౫ ౧౩౮౫ ౧౩౬౫ ౧౩౬౯
యాతని పెద్దకుమారుడు ౧౩౮౦

౪ మాదానాయకడు ౬ రెండవ ౧౩౨౦ ౧౩౯౦ ౧౩౭౬
యాతని రెండవ కుమారుడు

౫ మొదటిసర్వజ్ఞసింగ ౭ మూడవ ౧౩౪౫ ౧౪౧౨ ౧౩౮౭
మనీడు యాతనికిపెద్ద
కుమారుడు

౬ అనపోతనాయకడు ౮ ఐదవ ౧౩౭౫
యాతని పెద్దకుమారుడు

౭ వేదగిరిస్వామి ౮ ఐదవ ౧౩౮౦
యాతనినాల్గవకుమారుడు నాగంబ

౮ మాదానాయకడు ౮ ఐదవ ౧౩౮౫ ౧౪౨౯ ౧౪౨౨ ౧౪౨౯
యాతని ఆఱవ కుమారుడు

౯ అనపోతనాయకడు ౯ ఏడవ ౧౪౧౫
యాతనికుమారుడు

౧౦ రెండవసర్వజ్ఞ ౧౦ తొమ్మిదవ ౧౪౪౫
సింగమనీడు యాతనిపెద్దకుమారుడు

౧౧ వసంతనాయకడు ౧౦ తొమ్మిదవ ౧౪౫౦ ౧౪౩౭
యాతని మూడవకుమారుడు

ఇందు ౨-౫-౧౦ సంఖ్యలు గలవారిలు సింగమనామధేయులు. రెండవసంఖ్యగల సింగమనాయని కాలమునకు శ్రీనాథుడు జన్మించి లేదు. ౧౦వ సంఖ్యగల సింగమనాయని నాటికి శ్రీనాథుడు డిహలోకమును వీడిపోయెను. కావున విశేష శ్రీనాథుని గౌరవించినది ౫వ సంఖ్యగల సర్వజ్ఞసింగమ నీడనకతప్పదు. ఇతఁడే వంశ వృక్షము లోని ౭వ తరమునందలి యాతఁడు. ఈపట్టికలోని కాలములు సత్యమునకు సమీపముగనుండునని నానమ్మకము. అనుమానమున్న వారాకాలములను ముందునకు వెనుకకు జరిపిచూడవచ్చును. నేనట్లు పరీక్షించి చూచితిని. కాని శాసనకాలములును మఱికొన్ని విషయములును అట్లుజూపుట కాటంకమును గలుగజేసినవి అందుచే నవి సత్యములనియే నావిశ్వాసము. ౭వ తరములోనున్న సర్వజ్ఞసింగమనాయఁడు క్రీ. శ. ౧౩౪౫ సంవత్సర ప్రాంతమున జన్మించియుండునని వైనఁ జెప్పియుంటిని. తండ్రివలెనే దాదాపు డెబ్బదియేండ్లు జీవించి యాతఁడు క్రీ. శ. ౧౪౧౨ సంవత్సరమువఱకు నుండియున్నాడనుటలో విరుద్ధమేమియులేదు. శ్రీనాథుడు కనకాభిషేకము నొందినది ౧౪౦౮వ సంవత్సరమనినచో నాసంవత్సరములోనో అటుపిమ్మట ౧-౨ సంవత్సరముల లోపలనో సర్వజ్ఞ నివర్తనముఁ జేసి యుండవచ్చును. అందుచే శ్రీనాథుని గౌరవించినది ౭వ తరములోనివాఁడగుసర్వజ్ఞఁడేకాని ౧౦వ తరములోని సర్వజ్ఞఁడుకాఁడు. ౧౦వ తరములోని రెండవ సర్వజ్ఞ సింగమనాయని జననము ౧౪౪౫ ప్రాంతమయియుండునని వైనఁ జెప్పియుంటిని. అప్పటికి శ్రీనాథుడు కాలధర్మమునొందియున్నట్లు శ్రీపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. అది సత్యముకూడనై యున్నది. అదిగాక ౭వ తరములోని సర్వజ్ఞ సింగమనాయఁడే గొప్పపండితుఁడును గవియుఁ గవిపండిత పోషకుఁడునై యున్నాఁడు. విశ్వేశ్వర కవిచంద్రునిపంజీ పండితులారని యాస్థానమునఁ బెక్కురున్నారు. అట్టివాని యాస్థానమునకుఁ బోవునప్పుడే, “ఎటుల మెప్పించెదో” ... రావుసింగ మహీపాలు ... నిండు కొలు

వున..." నని శ్రీనాథుడనుకొని యుండునుగాని అట్టివేవియునులేని పదియవతరములోని నామమాత్రసర్వజ్ఞవికడకుఁ బోవుటకు సరస్వతిని బ్రార్థింపవలసిన యవసర మా శ్రీనాథున కుండదు.

—: శ్రీనాథుని గౌరవించినది మొదటి సర్వజ్ఞ సింగమనాయుడే :—

కావున నెన్నివిధములఁ జూచినను శ్రీనాథుని గౌరవించినది, మొదటి (2వ తరము) సర్వజ్ఞసింగమనాయుడేయనియు, నది క్రీ శ. ౧౮౧౦ ప్రాంతమైయుండుననియు స్పష్టపడుచున్నది. అయిన అప్పటికి శ్రీనాథుడు రెడ్లయాస్థానమునందు విద్యాధికారిగా నుండినట్లు శాసనముల వలన స్పష్టపడుచున్నదికదా! కర్ణాటకాస్థానమున కాలఁ డెట్లు వెళ్ళియుండునని సంశయము కలుగవచ్చును. ఒకయాస్థానమున నున్న పండితులు తమపాండిత్యమును బ్రదర్శించి గౌరవము నందుట కితరప్రభువుల యొద్దకుఁబోవుటకు వారికాటంకములులేవు. పుష్పంధయములొక పుష్పోద్యానము నాశ్రయించియుండి యచ్చటనే పట్టుపెట్టుకొనినను మధుసంపాదనమునకెంతయోదూరమేగి యెన్ని వృక్షములనో యాశ్రయించి వానినుండి మకరందమును గ్రోలి తమ పట్టులకుఁ దెచ్చుకొనునట్లే పండితులును అన్యప్రభువుల కడకేగి వారిచే నాదరింపఁబడుచుఁ దమ్మేలినవాఁ యశశ్చాదికల నబల బ్రసరింపఁజేయుచుందురు. కావున నిదియొక యాక్షేపణము కాఁజాలదు.

—: రెండవ సర్వజ్ఞ సింగమనాయుడు కాకూడదా? :—

ఈసందర్భమున నికనొక్క విషయమును జెప్పవలసియున్నది. పై నెచ్చిన వంశవృక్షములో ౮వ తరమున ననపోతానాయుడు గన్పడుచున్నాడు. ఇతఁడు వేదగిరినాయని కుమారుడు. ఈవేదగిరికి చినసింగమనాయుడను నామాంతరమున్నదని కొందఱుందురు. కొందరీనామాంతరమునుగాని ఈయనపోతానాయుడు వేదగిరినాయని కుమారుడనిగాని యంగీకరింపరు. వేదగిరికి అనపోతానాయుడను తన యుండు లేనేలేదనియు, నెనిమిదవ తరములోఁ జూపిన యనపోతా

నాయుడే యీతఁడనియు నాతనికి సర్వజ్ఞసింగమనాయుడు అన్నమ నాయుడు వసంతనాయుడను వారుమువ్వరును గుమారులనియు నీరెండవపక్షమువారి వాదము. శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగారి వాదముతో నేకీభవించిరి. శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగా రీయభిప్రాయముతో నేకీభవింపక యీసర్వజ్ఞుని పదియవతరమువాఁడనిరి. పదియవ తరమువాఁడనినచో శ్రీనాథునితో సంబంధించిన యీతఁడీతఁడు కాడని ఘంటాపథముగాఁ జెప్పవచ్చును. కాని యీతఁడు తొమ్మిదవతరమువాఁడగునా? అయినచో పైనఁజెప్పిన సిద్ధాంతము మారి పోవునా? యనువిషయముల నిట విమర్శింపవలసియున్నది. పరిశీలించి చూడగా ననపోతానాయుడైనిమిదవ తరమువాఁడను వాదమునందు సత్యమున్నది యని తోచుచున్నది. కంచియందు అరులాల పెరుమాళ్ళ దేవాలయమునకు రెండుద్వారపాలక విగ్రహములను జేయించి యిచ్చినట్లు రేచర్ల వసంతరాయుడు వ్రాయించిన శాసన మొకటి యున్నది. (A. R. 634 of 1919) అందాతఁ డనపోతానాయునికి గుమారుడును సింగమనాయునికి సోదరుఁడునై నట్లువ్రాయబడియుండెను. ఈవిషయమున భిన్నాభిప్రాయములేదు. రేచర్లవారి వంశవృక్షములో నాకాలమున వసంతరాయనామధారి యింకొకఁడు కన్పట్టుటలేదు. ఆశాసనము క్రీ. శ. ౧౮౩౭ నాటిది. ఈవసంతరాయుడు, వంశవృక్షములోఁ జూపినట్లు వేదగిరిస్వామి మనుమఁడనినచోఁ బైనజూపిన శాసనములనుబట్టి క్రీ. శ. ౧౮౩౭ నాటికి యీతనికి దానిమీఁదగిన వయసులేదు సరికదా యీతఁడు జన్మించియుండఁడు. కావున నీవసంతరాయని తండ్రియైన యనపోతానాయుడైనిమిదవ తరమువాఁడనియే యని నిశ్చయించి యీవసంతరాయుడు తొమ్మిదవతరమువాఁడేయని నిర్ణయింతము. అప్పడీతని కగ్రజుడైన రెండవసర్వజ్ఞసింగమనాయుడును దొమ్మిదవ తరమువాఁడేయగును. ఆపక్షములోఁగూడ శ్రీనాథుడు సందర్శించిన సింగభూపాలుఁడు పైనఁ జెప్పినట్లేతని తాతయగు నేడవతరములోని సింగభూపాలుఁడే

గాని యీతఁడు కాఁడు. అసింగ నృపతి గరగం వ సంవత్సరమువఱకు జీవించియుండెననియు నప్పటికాతినికి దాదాపు డెబ్బదియేండ్ల వయసుండెననియు నాతనిజననము క్రీ. శ. ౧౩౪౫ ప్రాంతమునియుఁ బైన వ్రాసియుంటిని. దానినిబట్టి యాతనిమనుమఁడైన రెండవసర్వజ్ఞ సింగమప్రభువు జననము గరంగి ప్రాంతమును నాతని రెండవతమ్ముఁడైన వసంతనాయునిజననము గరగం ప్రాంతమునునై కంచిశాసనము నాటికి ౨౫ సంవత్సరముల ప్రాయముండును. ఇందువిరుద్ధమేమియు లేదు. ఈరెండవ సర్వజ్ఞనృపతి పెద్దవాఁడై పండితుఁడై కవిపండిత బోషకుఁడని పేరుగాంచుట కథము ముప్పదియైదు నలువది సంవత్సరములైన నుండవలయునుగదా ! ఆకాలము క్రీ. శ. ౧౪౪౦ ప్రాంతముగును. అప్పటికి శ్రీ)నాథుఁడు రాజమహేంద్రవరపు రెడ్ల యాస్థానమును వీడి శ్రీ)శైలమునకో బొడ్డుపల్లెకోవోయి యుండును. గాని రాచకొండకేగి సర్వజ్ఞుని దర్శించెననుట కవకాశములేదు. ఇంతకును ఈరెండవ సర్వజ్ఞుఁడు పండితుఁడనిగాని కవియనిగాని యితని యాస్థానమునఁ బండితులు కవులున్నారనిగాని చెప్పటకాధారములు లేవు. భోగినిదండకి ముతప్ప నితని పేరురాహిత్యమైన గ్రంథముగాని రాదు. సుశయరాహిత్యముగా నితనియాస్థానమున నున్నాఁడనియెడు పండితుఁడుగాని కవిగానిలేడు. శ్రీ)నాథుఁడు తన చరమవస్తువున నితని సంస్థానమునకుఁబోవుచు, “దీనారబగకాల” యనుపద్యముచు రచించి సరస్వతీదేవిని బ్రార్థించినాఁడనుట కంటె నసమంజసమిఁ కొకటియుండదు. ఈవసంతనాయుఁడు నాగాంబిక భర్తయైనమాధవ నృపాలున కన్నకుమారుఁడు. నాగాంబిక శాసనసంవత్సరము ౧౪౨౯.

మాధవనృపాలుని జననము ౧౩౯౨ ప్రాంతముని పైనవ్రాసి యున్నాఁడను. ఈతనికిని వసంతనాయనికిని వయసున గర ఏండ్లు మాత్రమే భేదమున్నదని పై చర్చవలనఁ దేలినది. ఇది సంభవమేనా? యని కొందఱుగవచ్చును. కాని యనపోతానాయని క్రీ

మాధవస్వపాలుఁడయిదవ తమ్ముడు. వయసునం దనపోతానాయనికిని మాధవ స్వపాలునకును దాదాపిరువదియేండ్లు వ్యత్యాస ముండును. ఆవ్యత్యాసమును పై ౧౮ ఏండ్లలోఁగలిపిచూచినచో నీసంశయము నకుఁ దావుండదు.

—: నందికంఠ పోతరాజును కథారికథ :—

శ్రీనాథుఁడు దర్శించినసర్వజ్ఞ సింగమభూపాలుఁడు పదియవ తరములోని (౯వ తరమనియే జెప్పవచ్చును) వాఁడయినరెండవ సర్వజ్ఞుఁడగునేమోయని యనుమానింపఁబడుట కవకాశమిచ్చెడి యింక నొకగాథకలదు. దానినిగూడ విమర్శించిచూచినఁగాని, పైనఁ జేసిన సిద్ధాంతము నిర్బాధకము కాఁజాలదు. కావున దానినిగూర్చి కూడ నిందుఁ జర్చించెదను. ఇందుకొఱకు పాఠకులు వంశవృక్షము నింక నొకమాటు చూడవలసియున్నది.

ఇందు ౫వ తరములోని సింగమనాయనికి, అనపోతనాయఁడు మాదానాయఁడు అనునిరువురు కుమారులున్నారు. వారిలో ననపోతా నాయని శాఖనుగూర్చి యింతవఱకుఁ జర్చించియున్నారము. రెండవ కుమారుఁడైన మాదానాయనిశాఖలోఁ దుదను ౧ సూరానాయడు ౨ పినవేదగిరి ౩ లింగమనాయఁడు అనుమువ్వురున్నారు ఇందులోఁ బినవేదగిరిని పెదకోమటి వేమభూపాలుఁడు చంపె ననియు, అప్పటికిఁ బండ్రెండేండ్ల వయసులో నున్న లింగమనాయఁడు తరువాత నా కోమటి వేమునిఁ జంపి యాతనికడనుండెడి “నందికంఠపోతరా” జను కథారిని గొనిపోయెననియుఁ బెదకోమటి భూపాలుని కుమారుఁడైన రాచవేమభూపాలుఁడు, శ్రీనాథమహాకవిని, లింగమనాయనికడకుఁ బంపి యాకథారిని దెప్పించెననియు నొకగాథ కలదు. ఈకథ వెలు గోటివారి వంశావళి యను గ్రంథములో నున్నది. తరములనుబట్టి చూచినచో లింగమనాయఁడును, రెండవ సర్వజ్ఞ సింగమనాయఁడును గూడ సమకాలికులవలెఁ గన్పట్టుచున్నారు. శ్రీనాథుఁడు లింగభూపతి

యొద్దకుఁ జోయె ననిచెప్పినప్పు డతనితో సమకాలికుఁ డైన రెండవ సర్వజ్ఞ సింగమనాయనియొద్దకే శ్రీనాథుఁడు వెళ్ళియుండెనని యేల నిర్ణయింపరాదు? అనునదియే ప్రశ్న! శ్రీనాథుఁడు పెదకోమటి వేమభూపాలునియొద్ద నిరువది సంవత్సరములు విద్యాధికారిగా నుండెను. ఆతరువాత నాతనికుమారుఁడైన రాచవేమారెడ్డికడ నాల్గు సంవత్సరము లుండెను. అంతటితోఁ గొండవీటిరెడ్లకును, శ్రీనాథు నకునుగల సంబంధముతెలిపొనరినది. అటుపిమ్మట నాతఁడు రాజమహేంద్రవరపురెడ్ల నా. శ.యించెను. వారిలో మొదటివాఁడు అల్లయ రెడ్డి ఇతనిని అల్లాడరెడ్డి యందురు. ఇతఁడు, కొండవీటిరెడ్డిరాజులలో విశేషఖ్యాతి గడించిన అనవేమారెడ్డికి దాహిత్యమైన వేమాంబకు భర్త. అల్లాడరెడ్డికిని వేమాంబకును వేమారెడ్డి, వీరభద్రారెడ్డి, దొడ్డారెడ్డి, అన్నారెడ్డి కుమారులు. ఈవిషయము లీకవిచారిత్రము నందే పైన వ్రాసియున్నను, పాఠకులపాకర్యముకొరకు మఱల నిట వ్రాసితిని.

శ్రీనాథుఁడు రావులింగభూపతిని గతారికొరకుచూచినదెప్పుడో మనము తెలిసికొనవలసియున్నది. పెదకోమటి వేమభూపాలుఁడు క్రీ. శ. ౧౪౦౦ మొదలు ౧౪౨౦ వరకు రాజ్యముచేసినట్లును, ఆతని కుమారుఁడు రాచవేముఁడు ౧౪౨౦ మొదలు ౧౪౨౪ వఱకును రాజ్యముచేసియున్నవాడని చరిత్రకారులు నిర్ణయించియున్నారు. పైనఁ జెప్పినకథ సత్యమయ్యెఁ నేని శ్రీనాథుఁడు క్రీ. శ. ౧౪౨౦-౧౪౨౪ నడుమ లింగభూపతిని జూచి యుండవలయును.

రాజమహేంద్రవరరాజ్యమును గాటయ వేముఁడు క్రీ. శ. ౧౪౧౫వ సంవత్సరమువఱకును బరిపాలించెననియు, నాతని తరువాత ౧౪౧౬ మొదలు ౧౪౨౬ వరకు అల్లాడరెడ్డి రాజమహేంద్రవర పరిపాలకుఁడుగా నుండెననియు, అటుపిమ్మట నల్లాడరెడ్డి కుమారు లైన వేమారెడ్డి వీరభద్రారెడ్డి అనువారలు రాజ్యమునకు వచ్చిరనియు, చరిత్రకారులు నిర్ణయించియున్నారు.

“అలింగమనీచేత శ్రీనాథుఁడు నందికంఠపోతరాజుకచారిని గొంచుపోయిద పద్యము” అని యీక్రిందిపద్యమును వెలుగోటివారి వంశావళిలో నిచ్చియున్నారు. దీనినిబట్టి యీక్రిందిపద్యము శ్రీనాథ కృతమని తేలుచున్నది.

సీ. జగనొబ్బగండాంక సంగ్రామనిశ్శృంక
జయసిద్ధి రాయవేశ్యాభుజంగ
అఖిలకోటలగొంగ యిరిరాజమదభంగ
మేలందు ధరణీశ మీనజాల
మూరురాయరగండ మురియురాజులమిండ
యభివృద్ధిరాయ చౌహత్తుమల్ల
ఘనగాయగోవాళ కామినీపాంచాల
బ్రహ్మయు శిశివంశపరశురామ
దండినిరుదుల సురధాగుండెడిపుల
భళిర యల్లయవేముని పరగుమిండ
రమణమించిన మేదినిరావుబిరుద
సంగరాటోప! మాదయ లింగభూప!

కవిత్వశైలినిబట్టి యీపద్యము శ్రీనాథకృతమైనది గాదనుట నిశ్చయము. అదియబుండనిండు. ఈపద్యమున లింగమనీఁ డల్లయ వేమునిబయించినట్లున్నది. అల్లయ వేముఁడనగాఁ బైనఁజెప్పిన యల్లాడ రెడ్డికుమారుఁడైన వేమభూపతియేగాని యితరుఁడుకాఁడు. ఈ వేమభూ పతికీ. శ. ౧౩౨౬వ సంవత్సరమునఁగాని రాజ్యమునకు రాలేదని పైన వ్రాసియుంటిని. అంతవఱకును అల్లాడ రెడ్డియే యున్నాఁడు. అల్లాడ రెడ్డిని జయించినట్లుచెప్పక అల్లయ వేమునని చెప్పటచే నీపద్య మా తరువాతఁ గొంతకాలమునకు రచియింపఁబడియుండుననుట స్పష్టము. అప్పటికి, రాచ వేముఁడులేడు. అందుచేనీకథయందు సత్యములేదని తేలుచున్నది. శ్రీనాథుఁడు అల్లాడ రెడ్డి కుమారులైన వేమ, వీరభద్ర

భూపతులయొద్దనున్న పృథ్వీపద్యమును రచించెననుటకు వీలులేదు. వలసన, వారికి కితారితో బనిలేదు. పెదకోమటివేముడు వీరికి శత్రువు. శ్రీనాథుడు తన కాశ్రయదాతలైనవారిని జయించినట్లు లింగభూపతిపై బద్యమును జెప్పియుండెడు. ఇంతేకాదు. రాచవేముడు కూడ దన తండ్రిని జయించి కితారిని పట్టుకొనిపోయిన శత్రువు కడకా కితారిని యాచించి తెమ్మని శ్రీనాథునంతటివానిని బంపెననుట లోగూడ స్వారస్యములేదు. కావున నీకథవిశ్వాసార్హమైనదికాదు. దీనినిబట్టి కాలనిర్ణయము చేయఁబూనుట వృథాయాసము. అదివఱక నేక కారణములచే నిర్ణయమైన సిద్ధాంతము నీకథపూర్వపక్షమునీయఁజాలదు. ఈలింగమనాయనికిఁ దాతయైన పెదవేదగిరి, పెదకోమటివేమునితో సమకాలికుడని విషయనగర సామ్రాజ్య చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. అట్టివానిని లింగమనాయఁడు చంపుట యసంభవము. ఇంక నీవిషయమును బెంచి వ్రాయఁబనిలేదు.

ఈచర్చనుబట్టి శ్రీనాథుడు చూచినది మొదటిసర్వజ్ఞప్రభువు నేయనియు నది క్రీ. శ. ౧౮౧౦ ప్రాంతమైయుండుననియుఁ దేలినది. ఇది నిశ్చయమైనప్పుడు శ్రీనాథునకుఁ గనకాభిషేకము చేసినది మొదటిదేవరాయలే యని తప్పక నిశ్చయమగును. అయిన నిందిత రేతరాశ్రయదోషము గలుగకుండఁ గనకాభిషేకకాలమును స్వతంత్రముగఁ గూడ విమర్శించితము.

శ్రీనాథుడు సర్వజ్ఞసింగమనాయనిఁ జూచుటకును గనకాభిషేకమునకును సంబంధములేదు. కనకాభిషేకాది కార్యములు, సర్వజ్ఞుని దర్శనమునకుఁ బూర్వమయియుండెనని తెలుపునంతవఱకు మాత్రమే యవి యపయోగించును. సార్వభౌమభిరుదమును బడసిన పిమ్మట సంతకాలమునకు శ్రీనాథుడు సర్వజ్ఞప్రభువును దర్శించినో చెప్పఁజాలము. కాని “దీనారటంకాల” యనుపద్యమును జదివినప్పుడందుదాహృతమైన కనకాభిషేకనైషధరచనాదికార్యములు నాల్గును

నంతకుఁ భూర్వము స్వల్పకాలము క్రిందటనే జరిగియుండినట్లును విశేషకాలము గడువలేదనియుఁ దోచును.

పైనఁదహరించిన “దీనారటంకాల” యను సీసపద్యములో వర్ణింపఁబడిన నాల్గుకార్యములలోను, నైషధకావ్యరచనము దక్కఁ తక్కిన మూఁడు కార్యములును అనఁగా కనకాభిషేకమును, డిండిమ భట్టు కంచు ధక్కను బగులగొట్టించుటయు, సార్వభౌమబిరుదమందు టయు, నేకకాలమున రాజులయాస్థానమున జరిగినవి. నైషధరచన మంతకుఁ భూర్వము జరిగినదే. ఇందుఁ జెప్పఁబడిన రాయలు కర్ణాటకరాజ్యమును బరిపాలించిన సంగమవంశపు దేవరాయలని యందఱు నంగీకరించుచున్నారు. కర్ణాటకమును బాలించిన సంగమవంశ రాజులలో దేవరాయనామధారులు నలుగురున్నారు. అందు మొదటి దేవరాయలు క్రీ. శ. ౧౪౦౬ మొదలు ౧౪౧౨ వఱకును, రెండవ దేవరాయలు క్రీ. శ. ౧౪౨౨ మొదలు ౧౪౪౭ వరకును రాజ్యము చేసియుండిరి. తక్కిన యిరువురు దేవరాయ ప్రభువులును శ్రీనాథుని కాలమువారు కారు. కావున వారితో మనకుఁ బనిలేదు.

బ్ర. శ్రీ. కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారు శ్రీనాథునకుఁ గనకాభిషేకముచేసిన యాతఁడు రెండవ దేవరాయలనియు నాతఁడు కవిపండితపోషకుఁ డనియుఁ దలంచి కనకాభిషేకకాలము క్రీ. శ. ౧౪౨౫ ప్రాంతమని నిర్ణయించినారు. బ్ర. శ్రీ. వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిలుగారు రెండవ దేవరాయల వలననే శ్రీనాథుఁడు కనకాభిషేకగౌరవము నందెననియు నది క్రీ. శ. ౧౪౩౫ ప్రాంత మనియు శృంగారశ్రీనాథమున వ్రాసియున్నారు. శ్రీచిలుకూరి వీరభద్రరావు గారు సంవత్సరమును జెప్పలేదు. కాని మొదటి దేవరాయల కాలమునఁ గడపటిభాగమునై యుండునని యాంధ్రులచరిత్రమున మూఁడవ భాగమున నుడివియున్నారు.

“చంద్రభూషక్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుద” మనిచెప్పిన పద్యపాదములోని చంద్రశేఖర క్రియా

శక్తినిగూర్చి శాసనవాఙ్మయసాహాయమును గొని విమర్శించి శ్రీనేల టూరు వెంకటరమణయ్యగారు. “(౧) కొండ్లూరు వోగటశాసనముల వలన మొదటిబుక్క, రెండవహరిహరరాయల కాలములలో చంద్ర భూషణ క్రియాశక్తియుండినట్లు తెలియవచ్చుటచేతను (౨) పెక్కు శాసనములయందు చంద్రభూషణ క్రియాశక్తియొక్క బిరుదులే గల క్రియాశక్తిగురుఁ డొకఁడు విజయనగరరాజులకు కులగురువని చెప్పి యుండుటచేతను (౩) ప్రథమదేవరాయలు చంద్రభూషణాచార్యుల బిరుదావళి నేకలిగినక్రియాశక్తి గురువరచరణపరిచరణ ప్రసాదాసాదిత మహిత సర్వజ్ఞ సామ్రాజ్య వైభవఁడనని చెప్పకొనియుండుటచేతను (౪) శ్రీనాథుఁడు ‘చంద్రభూషణ క్రియాశక్తి రాయలకడఁబాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుదు’ అని వచించియుండుటచేతను (౫) రెండవ దేవ రాయల కాలమున చంద్రభూషణక్రియాశక్తియను పేరుగలవా రెవ్వ రును లేకపోవుటచేతను శ్రీనాథుఁడు దర్శించిన దేవరాయలు మొదటి దేవరాయలే యనియు, నతనిసన్నిధినే యతని గురువర్త్యుఁడగుచంద్ర భూషణక్రియాశక్తి యొడయల యాధిపత్యము క్రిందినడచిన విద్యత్స భలో శ్రీనాథుఁడు డిండిమభట్టారకు నోడించి సార్వభౌమపదమును, గనకాభిషేకమును బడసెననియు నమ్ముచున్నాను” అని వ్రాసి యున్నారు. (భారతీసంపుటము ౨౨ సందిక ౧౦) శాసనప్రామాణ్య ముకలదియగుటచే వేంకటరమణయ్యగారు వ్రాసినది సత్యమని యంగీ కరింపకతప్పదు. ఇదియే నిశ్చయమని నాయభిప్రాయము. ఆచార్య వేంకటరమణయ్యగారి సిద్ధాంతము సరికాదని శ్రీబండారు తమ్మయ్య గారు భారతీపత్రికలోనే యొకవ్యాసమును వ్రాసియున్నారు. ఆయన చంద్రభూషణక్రియాశక్తి రెండవదేవరాయల యాస్థానమున నుండి యుండునని యూహించిరేకాని అట్టివానిని జూపలేదు. అట్టివొక శాసన మున్నదని శ్రీసోమశేఖరశర్మగారు తమతోఁ జెప్పిరని శ్రీ తమ్మయ్య గారు వ్రాసినారు. కాని యది యింతవఱకు బయల్పడలేదు.

శ్రీనాథనిజస్వము శ్రీ. శ ౧౩౬౦-౧౩౬౫ నడుమ వనియు. గన కాభిషేకము ౧౮౩౦-౧౮౩౫ నడుమననియు శ్రీతమ్మయ్యగారి యభిప్రాయము. డిండిమునితో వాదించుటకు సామర్థ్యము శ్రీనాథునకు ముప్ప డేండ్లవయసున నెక్కువగ నుంచునో డెబ్బ డేండ్లవయసున నుంచునో విజ్ఞులు నిర్ణయింపవలసియున్నది. శ్రీనాథునిజననము ౧౩౮౦ప్రాంతమనియు ౧౮౮౦ ప్రాంతము కనకాభిషేకకాలమనియుఁ బ్రాంతవాసియున్నాడను. శ్రీతమ్మయ్యగారు తమవ్యాసములో సర్వజ్ఞ సింగమనాయని శ్రీనాథుఁ డెప్పుడు దర్శించెనో తెలుపలేదు. ఆవిషయమునుగూడఁ దెలిపి రెండింటికిని సమన్వయముచేసినఁగాని శ్రీతమ్మయ్యగారి పూర్వపక్షము నిలువదు.

భీమేశ్వరపురాణమునఁ గవిసార్వభౌమబిరుదమును వైచికోనక గాశీఖండమున వైచికోనియుండుటచే నీ గంధర్వయరచనాకాలమధ్యమునఁ గనకాభిషేకము జరిగెనని శ్రీ తమ్మయ్యగారి యభిప్రాయము. శివరాత్రి మాహాత్మ్య రచనాకాలము క్రీ. శ. ౧౮౮౦ ప్రాంతమని శ్రీతమ్మయ్యగారంగీకరించియున్నారు. ఆ గంధకృత్యాదిని శ్రీనాథుఁడు సార్వభౌముఁడనని వ్రాసికొనియుండెనని తమ్మయ్యగారునుచున్నారు. అకృత్యాది శ్రీనాథుఁడు వ్రాసినది కాదనియు నాతనియనంతర మెవరో రచించిరనియు నొకవాద మున్నది. అందుచేఁ దమ్మయ్యగారివాదమున కదియొక యాధారము కానేరదు. శివరాత్రిమాహాత్మ్యమందలి గద్యలో శ్రీనాథుఁడు కవిసార్వభౌమ పదము నుపయోగింపలేదు. కాశీఖండమున గృత్యాది యందును గద్యముననుగూడ నా బిరుదమున్నది. దీనినిబట్టి శివరాత్రిమాహాత్మ్య రచనాకాలము గాశీఖండమునకుఁ బూర్వమనవలసివచ్చును. లేదా శ్రీనాథుఁ డీబిరుదము నుపయోగించుటలో సంతక్రద్ధవహింపలేదని తలంపవలసివచ్చును. ఇట్లుతలంచుటయే సమంజసమని నాయభిప్రాయము. కనకాభిషేకమునకుఁ బూర్వమే కవిసార్వభౌముఁడనని శ్రీనాథుఁడు చెప్పకొనుచున్నట్లు శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిలు గారనియున్నారు.

అదియే సత్యమైనచో దేవరాయలిచ్చిన యాభిరుదమునం దాతఁడు విశేషలక్ష్యమును గనుపరప లేదనుటయే యుక్తముకదా! అందుచే అచార్యవేంకటరమణయ్యగారి సిద్ధాంతము న్యాయమై నిలువఁదగినదే యగును.

—: ఒంటి స్తంభము మేడకథ :—

పెదకోమటివేమభూపాలుఁడు ఒంటి స్తంభముమేడ యొకటి కట్టించెననియు, నది యాకాలమునఁ బ్రజలచే నత్యద్భుతముగాఁ జెప్పకొనఁబడుచుండెననియు, శ్రీనాథుఁడు ప్రస్తావవశమున నామేడను గూర్చి దేవరాయలసభలో ముచ్చటెంపఁగా నట్టిది తానొకటి నిర్మింపఁదలంచి దానిని జూచివచ్చుటకై దేవరాయలు కొండలు పని వారలను గొండవీటికిఁ బంపెననియు నొకకథకలదు. ఈవృత్తాంతము కొండవీటికై ఫియ్యతునందున్నది. అస్వాభావికములైన కొన్ని యద్భుతకథ లీవిషయమునఁ బ్రచారములో నున్నవి. అవి శృంగార శ్రీనాథమునను నాంధ్రులచరిత్రమున నుదాహృతములైనవి అందలి యద్భుతముల నటుండ నిండు. సౌధనిర్మాణము మాత్రము వాస్తవమయినట్లు “మించికట్టిరి గృహరాజుమేడఁ గొండవీట” అనుచాలు వును బట్టియు, శ్రీనాథుఁడు రచించిన ఫిరంగిపురశాసనమండలి యొక్కింది ౧౨వ శ్లోకమునుబట్టియు నిశ్చయింపచ్చును.

“అశ్రాంతం గృహరాజసౌధ నివస ల్లక్ష్మీక రాభ్యంతర

క్రీడాంభోరువాతాశ్వంతఃపనప్రస్తారవిస్తారితః

నాయుంకేసరవాసనాసుభితో యస్యార్థిచింతామఢే

ద్దాగ్గా చామతిదానకేళిజనితం స్వేదాంధసాం జాలకమ్.”

ఈశాసనము శా. శ. ౧౩౩౧ క్రీ. శ. ౧౪౦౯ నాటిది.

శ్రీనాథుఁ డీయపురాసౌధనిర్మాణవిషయమును దేవరాయల సన్నిధిని జెప్పియుండెననియు, దేవరాయ లట్టిసౌధనిర్మాణమునకు, గుతూహలుఁ డయ్యెననుటయు స్వాభావికములు. కావున సంతవటాకాకథను

మనము విశ్వసింపవచ్చును. ఈ ప్రస్తావన మా సాధనిర్మాణమునకు సమీపకాలమున జరిగియుండునుగాని ముప్పదిసంవత్సరములకుఁ బిమ్మట సాధనిర్మాతగఁగించినవెనుక జరిగియుండదు. దీనినిబట్టి శ్రీనాథుఁడు మొదటి దేవరాయల సభలోనే శ్రీ. క. ౧౪౦౮ ప్రాంతమున నీసాధ వృత్తాంతమును జెప్పియుండునని తలంచుట సమంజసము.

—: డిండిములకథ:—

పై ననుదహరించిన “దీనారటంకాల దీర్ఘమాడించితి” యను పద్యములోని “బగులగొట్టించి తుదబ్బటవివాదఫౌ”డి గాడడిండిమభట్టు కంచుధక్క” యనుపాదమందలి డిండిమభట్టవ్వరో తెలిసికొనఁగలిగినచో, శ్రీనాథుఁ డేదేవరాయలను దర్శించెనో సులభముగాఁ దెలియును. డిండిమ మొకవాద్యవిశేషము. దానినిగలిగియుండువాఁడు డిండిముఁడు అనఁగా డిండిమబిరుదమును సంపాదించినపండితుఁడు. రాజసభ కేఁగునపు డాతనికి ముందఱునీ వాద్యమును వాయించుచుండురు ఈడిండిమ బిరుదమును వహించినవారు నల్వరున్నారు. వీరి చారిత్రమును వీరిగ్రంథముల నిటఁజెప్పి విసుపుజనింపఁ జేయును. ఆకథనమంతయు నవసరమునుగాదు ఆడిండిములలో మొదటి, మూడవ, నాల్గవడిండిములు శ్రీనాథునికాలమువారు కారనియు రెండవ డిండిముఁడే శ్రీనాథునిచే నోడింపఁబడినవాడనియు నందఱు సంగీకరించుచున్నారు. ఈవిషయమున భిన్నాభిప్రాయములేదు. కాని యారెండవ డిండిమభట్టారకుఁ (ఇదినిపేరరుణిగిరినాథుఁడు) డేకాలమున నెవరియాస్థానమున నున్న వాడను నదియే తేల్చవలసిన విషయము. రెండవ దేవరాయల కాలమున నున్న వాడని యందఱు సంగీకరించిరి. అందు భిన్నాభిప్రాయములేదు. శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారును వీరభద్రరావుగారును నీరెండవడిండిమభట్టు మొదటి దేవరాయల కాలమునఁగూడనుండవచ్చుననుభిప్రాయమును వెలిబుచ్చియున్నారు. శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు శృంగారశ్రీనాథమునఁ బ్రథమదేవరా

యల కాలమున నీరెండవడిండిమభట్టున్నాడని స్పష్టముగాఁ జెప్పక పోయినను నీతఁడురచించిన యోగానంద ప్రహసనమున భరతవాక్యముగానున్న “దీర్ఘాయుద్దేవరాయోదధతు వసుమతీచక్ర మాచంద్ర తారకమ్” అనువాక్యము నుదాహరించి, యీ దేవరాయలు ప్రౌఢ దేవరాయలయి యుండునని యూహించిరి. కాని యితఁడు మొదటి దేవరాయలు కాఁడని చెప్పలేదు.

మొదటిదేవరాయలు క్రీ. శ. ౧౪౦౬ మొదలు ౧౪౧౩వఱకు రాజ్యముచేసినవాఁడు. ఇతనికి రెండవదేవరాయలు మనుమఁడైనను క్రీ. శ. ౧౪౨౨ మొదలు ౧౪౪౭ వఱకు రాజ్యముచేసెను. కొందఱు ౧౪౧౯ సంవత్సరమీతని రాజ్యప్రారంభవత్సరమనిచెప్పియున్నారు. అరుణగిరినాథుఁడు ముప్పది సంవత్సరములు తన పాండిత్యమును బ్రకటించెనని యుకొనినచో నాతఁడీ యిరువురు దేవరాయల కాలములోనుగూడ నున్నాడనియు, ౧౪౦౬ వ సంవత్సర ప్రారంభమున మొదటి వరాయల యాస్థానమునఁ బ్రవేశించి ౧౪౪౦ ప్రారంభము వఱకును రెండవ దేవరాయల యాస్థానమున నున్నాడనియుఁ జెప్పినచో నందు విరుద్ధమేమియులేదు.

శా. శ. ౧౨౯౬ న సంవత్సరమున ననవేమ మహీపాలునిచే నగ్రహారమును బడసిన పెద్దియజ్ఞయను పండితుఁడు ఆ యనవేమ మహీపాలునియన్న మనుమఁడైన పెనకొమటివేమారెడ్డిచే శా. శ. ౧౩౨౬వ సంవత్సరమున వేతొక యగ్రహారమును బరిగ్రహించెనని శాసనాధారమునఁ బైనవ్రాసియుంటిని. పెద్దియజ్ఞవంటివాఁడే యీడిండిముఁడనుకొనినచో మొదటిదేవరాయల కాలమున క్రీ.శ. ౧౩౦౮వ సంవత్సరమున శ్రీనాథుఁడు కనకాభిషేకము నొందెనని నిర్ణయించుటకు మనకీ డిండిముఁడభ్యంతరమును గలుగఁజేయఁడు.

∴ ప్రౌఢశబ్దము మొదటి దేవరాయలకు లేదా ? :-

మొదటిదేవరాయలను దేవరాయలని మాత్రమే యందు రనియు రెండవదేవరాయలను, దేవరాయలు, ప్రౌఢరాయలు, ప్రౌఢ

దేవరాయలు, ప్రతాపదేవరాయలు, అను నామాంతరములచేఁ బిలిచెదరనియు, శ్రీనాథుడు తనపద్యములు కొన్నిటిలో ప్రాథ శబ్దము నుపయోగించుటచేఁ గనకాభిషేకమును జేసిన యాతఁడు రెండవదేవరాయలే యని నిర్ధారణ మొనర్పవలయుననియుఁ గొందఁ జనుచున్నారు. ఈయిరువురి నామములునుగూడ మొట్టమొదట దేవరాయలనియే చెప్పవలసియున్నది. తఱచుగా శాసనవాఙ్మయములలో నిరువురను సామాన్యముగా దేవరాయలనియే వాడుచుందురు. వీర, ప్రతాప, ప్రాథశబ్దములను విశేషణములనుగాజేర్చి యప్పడప్పుడు చెప్పుచుందురు. మొదటిదేవరాయలకు ప్రాథ, వీర ప్రతాపశబ్దము లుపయోగించిన శాసనములుకొన్నియున్నవి. (నె.శా. సం. పుట ౧౨ A. R. 399 of 1926) శ్రీనాథుడు 'దేవ'శబ్దమును విడచి ప్రాథరాయయనియు ప్రాథదేవేంద్రరాయ యనియు, దేవరాయ యనియు వివిధవిధముల నుపయోగించి యున్నాఁడు. అనేక కాగణములచేఁ గనకాభిషేకముచేసిపది మొదటిదేవరాయలని నిర్ధారణ మైనప్పుడు, ప్రాథశబ్దమునుబట్టి దానినితోసి వేయరాదు.

ఇంతకును ప్రాథశబ్ద ముపయోగింపఁబడి యున్నపద్యములు చాటువులుగాని యొకగ్రంథములోనివి కావు. ఆచాటువులు శ్రీనాథునివని నిశ్చయముగాఁజెప్పట కాధారములు వు. అవియీతనివే యైనను శ్రీనాథుడు రెండవదేవరాయలను జూడలేదనికూడఁ జెప్పలేము. ఆతనిరాజ్యకాలములో మొదటి యిరువది సంవత్సరములు శ్రీనాథుడు జీవించియున్నాఁడు. ఆకాలములో నప్పుడైన శ్రీనాథుడు ప్రాథ దేవరాయలపై బద్యములను జెప్పియుండెనని తలంచినను దలంపవచ్చును. కాని యంతమాత్రమున రెండవదేవరాయల కాలములోఁ గనకాభిషేకము జరిగెనని తలంచుట కిసుమంతయు నవకాశములేదు.

శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు శ్రీనాథుడు ప్రాథ దేవరాయలను జూడఁబోయినప్పుడు ముమ్మడివిని గూర్చి చెప్పిన పద్యమిది. యని వ్రాసినారు.

నీ పంపావిరూపాక్ష బహుజటా జూటికా

రగ్వధప్రసవ సౌరభ్యములకు
తుంగభద్రాసముత్తంగ వీచీఘటా
గంభీర ఘుమఘుమారంభములకు
కళసాపురప్రాంత కదళీవనాంతర

ద్రాక్షాలతాఫల స్తబకములకు
కర్ణాటకామిసీ కర్ణహాటకరత్న
తాటంకయు ధాళధశ్యములకు

నిర్మిబంధనిబంధమై నెనయు కవిత

తెలుగునను సంస్కృతంబున బలుక నేర్తు

ప్రాధదేవేంద్రరాయ భూపాలవరుని

సమ్ముఖంబున దయఁజూడు ముమ్మసుకవి !

ప్రాధరాయలదర్శనము కాకపోగాఁ నోపించి శ్రీనాథుఁడీ కింది
పద్యమును వ్రాసి ప్రభువున కంపె నట !

నీ డంబుసూపి ధరాతలంబుపై దిరుగాడు

కవిమీదఁగాని నాకవచమేయ

దుష్ప్రయోగంబుల దొరకొనిచెప్పెడు

కవిశిరస్సునఁగాని కాలుచాప

సంగీతసాహిత్యసరసవిద్యలనేర్చు

కవులఱొమ్ములుగాని కాల్పివిడువ

చదివి చెప్పఁగనేర్చి సభయందు విలసిల్లు

కవినోరు గాని వక్కలుగఁ దన్న

దంటకవులకు బలువైనయింటిమగఁడఁ

గవులవాదంబు వినవేడ్కఁగల్గెనేని

నన్నుఁ బిలిపింపు మాస్థానసన్నిధికిని

లక్షణోపేంద్ర ! ప్రాధరాయక్షతీంద్ర !

ప్రౌఢరాయల సందర్శనమైనపిమ్మట సభలో బాలను యువ
తిని, ప్రౌఢను. లోలను నాల్గుసేనపద్యములలో వర్ణింపుమని శ్రీనా
థుని రాయలు కోరెనట—శ్రీనాథుడు డాసందర్భమున రచించిన
పద్యము లన్నియు లభింపలేదని యొక్కపద్యమునుమాత్రము ప్రభా
కరకాస్తులుగారు చాలుపద్యమణిమంజరిలోఁ బ్రకటించి యున్నారు.

సీ. కమనీయకరపల్లవము మేను గదియంగ

నొయ్యన చాచిన నులికిపడును

అలింగనమునకు నక్కునఁ జేర్చినఁ

జేదోయి యరముపైఁ జేర్చికొనును

చుంబనమ్మన కోవబింబంబు గమకింప

వదన మొయ్య నొకింత వంచుకొనును

గిలిగింత సేతకుఁ గినుకయు సిగ్గును

మొలవంగఁ గన్నులు మోడ్చుకొనును

గీ. అట్టిబాలరత్రిక్షిడ ననువు పఱుప

నేర్పుగల్గునె పరులకు నీకకాక

రాజపరమేశ ! రాజాధిరాజవిభవ !

లక్షణోపేంద్ర ! ప్రౌఢరాయఁడీతీంద్ర !

ఈపద్యము లన్నియుఁ బ్రౌఢదేవరాయలపైఁ జెప్పిన మాట
వాస్తవమే కావచ్చును. అయిన నీతఁడు కనకాభిషేకమును గావించె
నని చెప్పుటయెట్లు? అదినఱకు మొదటి దేవరాయలవలనఁ గవిసార్వ
భౌమభిరుద మందియున్నయెడల నావిషయ మీపద్యములలో నేల
చెప్పియుండకు ? అనునది యొకయాత్మేపణము. దీనికి సమాధానము
శృంగార శ్రీనాథముననే యున్నది.

(“అయ్యా ! మీరు రెడ్డిరాజులయాస్థానమున విద్యాధికారిగా
నుంటిరిగదా ! మీచిరుదులేమి తెలుపరైతిరే” యని ముమ్మొకవి
యడిగెను) అప్పుడు శ్రీనాథుడు డీకిందపద్యమును జెప్పెనట !

“చ. తరువున గాండివం బిడఁజె ధర్మజునానఁ గిరిటి, యేనువా
 క్కరసిజనేత్రయానతివిచారముచొప్పున గర్వహీనతన్
 మరలి తెనుంగుభూమి కసమానగతిన్ గొనిపోవువాఁడనై
 బిరుదులు నారివాగుకడఁ బెట్టితి సత్కవిసార్వభౌముఁడన్.”

వైనఁ గుండలీ కరించిన వాక్యములు శ్రీశాస్త్రులు గారివి. ముమ్మకవి “దేవరాయలకడ గ్రహించిన బిరుదమును బద్యములోఁ బెలుపలేదేమని యడిగె”నని మనమునుకొనినచో శ్రీనాథుఁడు చెప్పిన సమాధానము సరిపోవును. రెడ్డిరాజులు శ్రీనాథునకెట్టి బిరుదులను నీయలేదు. సార్వభౌమబిరుదము నొసంగినది దేవరాయలే. ఆబిరుదమును గ్రహించినప్పటికూడ శ్రీనాథుఁ డద్దానిని సర్వత్ర యుపయోగింపలేదు. ఒక్కకాశీఖండమున మాత్రమే యుపయోగించినాడు. శ్రీనాథుఁడు జగమెఱింగిన బ్రాహ్మణుఁడు. బిరుదు నుపయోగించినఁగాని తనప్రతిభ లోకమెఱుంగదని తలంచువాఁడు గాఁడాతడు. ఆతఁడాబిరుదు నుపయోగించుటలో నుపేక్ష వహించుటచేతనే చరిత్రకారుల కార్యము క్లిష్టతరమైనది. ముమ్మకవి యడిగినప్పుడు “కవిసార్వభౌముఁడ” నని ప్రత్యుత్తరమిచ్చినాడు. కాని యాయాస్థానమునందున్న పండితులతో స్పర్ధకొఱకై యాశబ్దము నుపయోగింపలేదు. దేవరాయలకుఁ బూర్వమేవరును నీయని బిరుదును దనకుఁ దానేపెట్టుకొనెనని తలంచుట సమంజసముకాదు. ప్రౌఢదేవరాయలను జూడఁబోవుటకుఁ బూర్వమే కవిసార్వభౌమ బిరుదమును మొదటి దేవరాయలవలన నాతఁడు గ్రహించి యుండెననియు, దానినే ముమ్మకవితోఁ జెప్పినట్లున్న వైపద్యములో నుపయోగించినాఁ డనుటయుఁ దలంచుటయే సమంజసము.

శ్రీనాథుఁడు తనబిరుదులను నారివాగు (ఒకసెలయేఱు) కడఁ బెట్టవలసిన యవసర మేమివచ్చిన దను విషయముకూడ నిట విమర్శనీయమే. మొదటి దేవరాయలకాలములో శ్రీనాథుఁ డుచ్చస్థితిలో

నున్నాఁడు. కొండవీటి రాజుల యాస్థానమున నత్యంతగౌరవము నందుచున్నాఁడు. ఆకాలమున నీపద్యమును జెప్పవలసిన యజ్ఞాతవాస కష్టములోలేదు. తనపాండిత్యమును జూపి యుచితగౌరవము నంద వలయునను నూహతో దేవరాయలను దర్శించినాఁడు. ఈపద్యము చెప్పిన కాలము క్రీ. శ. ౧౪౨౫ ప్రాంతమై యుండునని నాయభి ప్రాయము. అప్పటికిఁ గొండవీటిరాజుల యాశ్రయము లేదు. రాజ మహేంద్రవరపురెడ్డ యాశ్రయము లభింపలేదు. అట్టి కాలములో శ్రీనాథుఁ డీపద్యమును జెప్పియుండును. రెండవదేవరాయలను జూచి ద్రవ్యమును సంపాదించవలయునను కోర్కెతోఁగాని యాతనియాశ్రయము నపేక్షించిగాని కర్ణాటకమున కేఁగియుండును. పెదకోమటి భూపాలునకును మొదటిదేవరాయలకును వివాదమున్నట్లు కన్పడదు. రెండవరాయలకు కొండవీటిరాజ్యమును గర్ణాటకములోఁ గలుప వలయునను నాన కలదు. ఆకారణముననో మఱి యేకారణముననో శ్రీనాథున కచ్చట నుచితసత్కారము లభింపలేదు. ఈరాయల కడ నప్పుడు డిండిముఁ డుండియుండును. కవిసార్వభౌమ బిరుదము రెండవ దేవరాయల తాతగా రిచ్చినదే యైనను, నాతని యాస్థాన పండితులను జయించినగాథతో సంబంధించిన దగుటచేతను నాతనియాశ్రయమునో యనుగ్రహమునో గోరివచ్చినవాఁడగుట నలనను అదివఱకుఁ దనకున్న యాశ్రయముపోయి చిక్కులలోనుండుట మూలమునను వెనుకటిబిరుదులను దలపెట్టక శ్రీనాథుఁడప్పుడా పద్యమును జెప్పియుండును. అచ్చటి పరిస్థితులనుబట్టి తన కాలని యాస్థానమున స్థిరమైన యాశ్రయము లభించునను నమ్మకము లేదు. కావుననే “తెనుంగుభూమి కసమానగతిన్ గొనిపోవువాఁడనై” యని చెప్పియున్నాడు.

ఆకాలమున సంస్కృత కావ్యరచనమునందే కవులకును బండి తులకును నెక్కువ యభిలాషముండెడిది. ప్రోలయ వేమారెడ్డి

కాలమున దెలుగునకుఁ బ్రోత్సాహము లభించినను దరువాతి రెడ్డి ప్రభువులు సంస్కృతమునందే యెక్కువ యభిమానమును గనుపఱచుచువచ్చిరి. అనపోతారెడ్డియొద్దను, ననవేమారెడ్డియొద్దను ప్రకాశ భారతీయోగి, తిలొచనాచార్యుఁడు మొదలగు సంస్కృత పండితులుండిరి. పెదకోమటారెడ్డి మొదలగువారి సంస్కృతాభిమానమును గూర్చి వైన వ్యాసియేయుంటిని తెలుగు దేశపరిపాలకులగు రెడ్డి ప్రభువులకే యిట్లున్నప్పు డిఁకఁగర్హట ప్రభువులమాట చెప్పవేల! సంగమవంశజులు ఒక్కతెలుగుకావ్యమునైనను కృతిపొందినజాడ కన్నడలేదు. సాళువ తుళువరాజులు కర్హటకరాజ్యమును బాలింప నారంభించినదాదిగఁ దెలుగునకు మంచిదినములువచ్చినవి. శ్రీకృష్ణ దేవరాయల కాలములోఁ దెలుగుభాషావధూటి యత్యుచ్చదశనొంది ప్రకాశించినది.

శ్రీనాథునకుఁ దెలుగు కావ్యరచనమునందభిలాషమొండ. కర్హటకమునఁ దెలుగునకు బ్రోత్సాహ ముండదనియు, నెట్లయినఁ దెలుగు దేశమునకే పోయి మఱియేప్రభువునైన నాశ్రయింప వలసి యుండుననియుఁ గూడ నాతిఁ జెరిగియుండును. అందుచేఁగూడ “తెనుంగుభూమి” కనిచెప్పియుండును. ఇఁక నొక్క మాట.

కనకాభిషేకమునుగోరి శ్రీనాథుఁ డీకిందిపద్యమును ప్రభువునై జెప్పెనని శృంగారశ్రీనాథమున నుదాహరించి యున్నారు. “చ. జననాథోత్తమ! దేవరాయన్మపతీ! చక్రీశ! శ్రీవత్సలాం ఛనసంకాశ మహాప్రభావ! హరిదక్షాదక్ష! నాబోఁటికిన్ గున్మపస్తోత్ర సముద్భవంబయిన వాగ్దోషంబు శాంతింబుగాఁ గనకన్నానము చేసికాక పొగడంగా శక్యమే దేవరన్. ”

ఈపద్యములోఁ బ్రభువును “దేవరాయన్మపతీ” యనిసంబోధించినాఁడు. నిజముగాఁ జాగ్రథదేవరాయలే కనకాభిషేకమును జేసి యున్నయెడల నీపద్యములో “పాగ్రథరాయన్మపతీ” యని సంబో

ధించియుండును. పైనీసపద్యములలో “బ్రాహ్మరాయక్షీతీంద్రీ” అని పేర్కొనియున్నాడు. దీనినిబట్టి కనకాభిషేక మొనర్చినది మొదటి దేవరాయలనియుఁ దరువాత మఱియొకప్పుడు ప్రాధదేవరాయలని పిలువఁబడియెడి రెండవదేవరాయలనుగూడ శ్రీనాథుడు దర్శించి యుండవచ్చుననియు నిర్దిష్టమగుచున్నది.

శ్రీనాథుడు మొదటిదేవరాయలచే గనకాభిషేకమంది రెండవ దేవరాయలచే ౧౪౨౫ ప్రాంతమున సామాన్యసత్కారమును బడసి, యామార్గమునఁ గంచికిఁబోయి, యవచితిప్పయకు హర విలాసమును గృత్యించి పిదప ౧౪౨౮ ప్రాంతమున రాజమహేంద్రవరము వచ్చి యచ్చట రెడ్డిప్రభువుల యాస్థానమునఁ గవియై యుండెనని నిర్ణయించుటయే సమంజసము.

—: పండితాభిప్రాయము :—

శ్రీనాథుని గౌరవించిన సర్వజ్ఞసింగూర్చియు గనకాభిషేకమును గూర్చియుఁ బండితుల యభిప్రాయమును దెలిపి సమన్వయించి పైననేను చేసినసిద్ధాంతములను నిలుపవలసి యున్నది. ఈవిషయములలోఁ దమ యభిప్రాయములను గ్రంథస్థముచేసిన పండితులు మువ్వురు. ౧ శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు ౨ శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారు ౩ శ్రీవీరభద్రరావుగారు.

ఏడవతరములోని సింగమనాయనికి సర్వజ్ఞబిరుదము లేదనియుఁ దొమ్మిదవతరములోని సింగమనాయనికే యాబిరుదమున్నదనియు శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగారి యభిప్రాయము. మొదటియాతనికి సర్వజ్ఞబిరుదమున్నదనుటకు సందేహములేదనియు రెండవయాతనికిట్టిబిరుదములేదని కొందఱుందురుగాని యాతనికిఁగూడ నాబిరుదమున్నట్లు తలంపవచ్చుననియు శ్రీపంతులుగారు కవులచారిత్రమున వ్రాసినారు. శ్రీవీరభద్రరావుగా రాంధ్రులచరిత్రమున “వెలుగోటివారి వంశచరిత్ర గ్రంథకర్తలు సర్వజ్ఞసింగభూపతి యెవరను విషయమును

గూర్చి విశేషముగాఁ జర్చించి వీరని వారని యెవ్వరిని నిర్ధారణ సేయఁజాలక తుదకు సింగమనామధేయుల విరువురను సర్వజ్ఞులను గావించి విడిచిపెట్టిరి” అనివ్రాసి తుదకు ఏడవతరములోని యాతనికి సర్వజ్ఞులగుదములేదని నిర్ణయించినారు. ఇట్టియభిప్రాయభేదములను గలిగిన పండితులు మఱికొందఱుండవచ్చును.

శ్రీనాథుఁడు చూచిన సింగమనాయని నిర్ణయించుటకు సర్వజ్ఞులగుదముతోఁ బనిలేదు ఈవిరుదము యజ్ఞముచేసిన పిమ్మట వచ్చెడి సోమయాజి విరుదమువంటిది. మొదటి సింగమనాయఁడు పండితుఁడై కవియై కవిపండితభాషకుఁడై కీర్తిగాంచినవిదవ నాతని కీవిరుదము వచ్చినది. కొంతకాలము గడచిన పిమ్మట నాతనిని సర్వజ్ఞుఁడని ప్రజలు పండితులు కవులు పిలువఁజొచ్చిరి. అందుచే నాతనికావ్యముల యందు సర్వజ్ఞులగుదము కన్పడుటలేదు. అంతమాత్రమున నాతనికావిరుదము లేదనరాదు. శ్రీనాథునకుఁ సార్వభౌమవిరుదమొక ప్రభువుచే నీయఁ బడినది. అంతకుఁబూర్వపు గ్రంథములలో నావిరుదము లేదు తరువాతవచ్చినది. సింగభూపతికిఁ బండితులును బ్రజలును నెప్పుడావిరుదమును బ్రసాదించిరో అప్పటినుండియావిరుదము వాడుకలోనికి వచ్చినది. అదివఱకాతనికి లేదని యనుకొనినందు వఱకుఁ బ్రయోజనమేమి ?

యజ్ఞమొనర్చిన సోమయాజి మనుమనికి సోమయాజియని పేరుంచినారు. ఇతఁడు పుట్టుసోమయాజి. అట్లే రెండవ సింగభూపతికి జన్మముతోనే సర్వజ్ఞనామము లభించినది. దానినిబట్టి శ్రీనాథాది పండితులందఱు నీతనియాస్థానమున నుండిరని యనరాదు. ఇతఁడు పుట్టుసర్వజ్ఞుడు. అతఁడు పెట్టుసర్వజ్ఞుఁడు.

శ్రీనాథుఁడు చెప్పిన “దీనారటంకాల” యనుపద్యమొక్కటియే, శ్రీనాథసింగమ ప్రభువులకు సంబంధమును గలుపునది. అందు “రావుసింగ మహీపాలు ధీవిశాలు” అనియే యున్నది. సర్వజ్ఞ

శబ్ద మీపద్యమునలేదు. దీనినిబట్టి సర్వజ్ఞునిరుదములేని సింగభూపాలునే శ్రీనాథుఁడు చూచెనని స్పష్టమగుచున్నది. శ్రీనాథునకు “కుక్క-వో” ఇత్యాది సమస్య నిచ్చినట్లును, దాని నీతఁడీక్రింది పద్యములోఁ బూరించినట్లును జెప్పచున్నారు.

ఉ. తక్కుక రావు సింగవసుధావరుఁ డర్థుల కర్థమిచ్చుచో
దిక్కులలేని కర్ణుని దధీచిని భేచరువేల్పుమ్రానుఁ బెం
పెక్కినకామధేయపు శిబీంద్రుని నెన్నెదాభట్ట! దిట్టవై
కుక్క-వో! ఇక్క-వో! పణి-వో! క్రోతి-వో! పిల్లి-వో! బూతపిల్లి-వో!

శ్రీనాథునంతటివాని కిట్టిసమస్య నిచ్చెననుటయు నాతఁడుపూరించెననుటయుఁగూడ నమ్మనర్హముకాదు. అయినను నీపద్యమునగూడ రావుసింగవసుధా వరుడనియే యున్నది. కానిసర్వజ్ఞుడనిలేదు. దీనిని బట్టియును శ్రీనాథుఁడుదర్శించినది సర్వజ్ఞునిరుదములేని సింగవృషతియే యని నిర్ధారితమగుచున్నది. ఇక శ్రీనాథుఁడు సర్వజ్ఞస్మృపాలుఁడని చెప్పినపద్య మీక్రిందిదొక్కటియే కన్పట్టుచున్నది.

“క. సర్వజ్ఞనామధేయము
శర్వునకే రావుసింగజనపాలునకే
యుర్వింజెల్లును దక్కొరు
సర్వజ్ఞుండనుట కుక్క-సామజమనుటే”

ఇది శ్రీనాథునిదనుట కాధారమేమిగలదు! ఈపద్యముచు జెప్పినపిదప మఱి రెడ్లయాస్థానమునకు రాగా రెడ్లతని నిచ్చకాలమారి యని యాక్షేపించిరంట! శ్రీనాథుఁ డాపద్యమున కర్థాంతరమున్నదని బదులుచెప్పెనంట! ఈయైతిహ్యమును గొందఱు విశ్వసింపకున్నను విశ్వాస్యముకావచ్చునని శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగారి యుద్దేశము. ఈపద్యమును రెండవసర్వజ్ఞుని (పుట్టుసర్వజ్ఞుఁడు) కడఁజెప్పితరువాత శ్రీనాథుఁ డేరెడ్లయాస్థానమునకు వచ్చెనోతెలియదు. కొండ

ఏటి రాజ్యమదివఱకే యంతరించినది. రాజమహేంద్రవరమున రెడ్డి రాజ్యమస్తమించినదో యస్తమింపనున్నదో ! ఈపద్యమందలియంత రార్థస్వారస్యమును గ్రహింపలేనంతటి యజ్ఞానులు సింగస్థపతియును, రెడ్లుచుగూడగారు. ఇట్టిపద్యములనుబట్టుకొని కాలనిర్ణయముచేయుట సరికాదు. బమ్మెరపోతనామాత్య కృతమని చెప్పబడియెడి భోగినీ దండకమునుబట్టియు శ్రీనాథుడును బోతనయు సమకాలికులని భ్రమ నొందియు, శ్రీశాస్త్రిలవారు, రెండవ సర్వజ్ఞసింగమ నాయనికడ శ్రీనాథపోతనలున్నారని యూహించి అట్టిపండితులనాదరించిన యాత నికే సర్వజ్ఞబిరుదము తగియున్నదని యభిప్రాయపడిరి. మల్లినాథ సూరి కాలనిర్ణయముచేయనిదే యాతఁడు శ్రీనాథునితోఁ బాలుగా రెండవసర్వజ్ఞని యొద్దనున్నట్లు శ్రీశాస్త్రిలుచారు వ్రాసియుండిరి. వారే మఱియొకచోట రసార్ణవసుధాకర కర్తకు మల్లినాథసూరి సమ కాలమువాఁడుగాని తర్వాతివాఁడుగాని కావచ్చును, అనివ్రాసియు న్నారు. వారే శృంగార శ్రీనాథమున గూఢ పుటలో నీకనకాభి షేక సత్కారమును బ్రాచీనకాలమునఁ బలుపురు విద్వాంసులు పడసినారు. “సర్వజ్ఞసింగభూషిణీచేఁ గొలచెలమపెద్దిభట్టు కాంచెనట కాకతిప్రతాపరుద్రునిచే నాతనితాత కాంచెనట!” అని వ్రాసి యున్నారు. ప్రతాపరుద్రుఁడు క్రీ. శ. ౧౩౨౩ కుఁ బూర్వపువాఁడు. అతని కాలములోనివాఁడు మల్లినాథసూరి (పెద్దిభట్టు) తాత. ఈతని మనుమఁడు క్రీ. శ. ౧౩౯౮ ప్రాంతమునందుండునుగాని తాతకు తరు వాత ౧౧౦ ఏండ్లలోనున్న రెండవసర్వజ్ఞని యాస్థానము నందుండుట సంభవముకాదుగదా ! దీనినిబట్టి మల్లినాథుడును శ్రీనాథుడును గూడ మొదటి సర్వజ్ఞనివలననే కనకాభిషేకము నందిరని నిశ్చయింపఁ దగియున్నది. కొందఱు చరిత్రకారులిదియే సత్యమని తలంచిరి.

ఈవిషయమున శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారు వెలుగోటి వారి వంశచారిత్రములోని “క్షీతిలోన సర్వజ్ఞసింగభూషాలుండు”

అనుపద్యము నుదాహరించుచు “అంద్రకపులచరిత్రము ౪౯౫-౪౯౬ పుటలలో వ్రాసిన వాక్యములనుబట్టి విశ్వేశ్వర కవి చంద్రుడును, బమ్మెరపోతనామాత్యుడును శ్రీనాథుడును సమకాలికులని వారి యభిప్రాయమైనట్లు స్పష్టమగుచున్నది. మొత్తముమీఁద నీపండితులు మువ్వరును బరస్పర విరుద్ధములైన వాక్యములను వ్రాసి విషయమును సంశయరాహిత్యముగా నిర్ణయింపకపోయిరి. వీరు వ్రాసిన దేదియుఁ బైన నేను జేసిన సిద్ధాంతమును భార్యపక్షము చేయఁజాలదు.

శ్రీప్రభాకర శాస్త్రిలుగారు శృంగారశ్రీనాథమున ౧౯౩వ పుటలో “శ్రీనాథుడు క్రీ. శ. ౧౪౩౫ ప్రాంతమునఁ గనకాభిషేక సత్కారమును గాంచినాఁడని తెలిసికొంటిమి. అప్పడాతఁడు కర్ణాట దేశమున ననేకస్థలములను దర్శించినాఁడు ... రాజమహేంద్రవరమున వేమవీరభద్రారెడ్డి యాస్థానకవితాపదము వొరకువఱకు నీతిఁ డిట్లు తిరిగినాఁడు. ఈసంచారమందు రాజకొండలో రాజ్యమేలుచుండిన సర్వజ్ఞసింగభూపతినిగూడ నీతిఁడు సందర్శించినాఁడు” అని వ్రాసియున్నారు క్రీ. శ. ౧౪౩౫ నాటికే రెడ్డిరాజ్యము చిక్కులలో నున్నది. ౧౪౩౫ తరువాత రాజమహేంద్రవరపు రెడ్డిరాజులశాసనములు గన్పట్టుటలేదు. ౧౪౩౫ ప్రాంతమునఁ గనకాభిషేక మొందినచో శ్రీనాథుడు కర్ణాటక దేశమును దిరిగినదెప్పుడు? సర్వజ్ఞసింగభూపాలునిఁజూచిన దెప్పుడు? భీమఖండరచన మెప్పుడు? కాళిఖండ కృతి సమర్పణ మెప్పుడు? ఈ పశ్చలకు సమాధానము లాలోచించుకొనినచో శ్రీశాస్త్రిలువారి కాలనిర్ణయము పొరపాలునకు లోనైనదని చెప్పకతప్పదు

శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారు క్రీ. శ. ౧౪౨౫ ప్రాంతమున రెండవ దేవరాయలసభలోఁ గనకాభిషేకము జరిగెననియు, నాకాలము శనే పదియవ తరమువాఁడగు రెండవసర్వజ్ఞ సింగమ ప్రభువుండెననియుఁ దలంచినారు. ఈసర్వజ్ఞుడు పదియవ తరమువాఁడందుమేని,

౧౮౨౫ నాటి కాతడు జన్మించియుండడు. తొమ్మిదవ తరము వాడని నిశ్చయించినను ఆనాటి కాలనికి ౨౦ సంవత్సరముల వయసుండును. గాని, శ్రీనాథుని గౌరవించుటకు దగినవయసులో నుండడు.

శ్రీచిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు, ఆంధ్రులచరిత్రము ౨౩౨ పుటలో శ్రీనాథుడు మొదటిదేవరాయని ముత్యాలశాలలో స్వర్ణాభిషేకమును గాంచియుండినది వాసియున్నారు. మొదటిదేవరాయల కాలములో రెండవసర్వజ్ఞుడు లేడు. ఉన్నను, ౪-౫ యేండ్లకు లోపయినవయసులో నుండును. కావున శ్రీనాథుడు చూచినది, రెండవ సర్వజ్ఞునిగాదు. మొదటియాతనినే.

కాశీఖండగద్యమునఁ గవిసార్వభౌమ చిరుదముండి తక్కినవానిలో లేకపోవుటయే కనకాభిషేక కాలనిర్ణయమునఁ బండితులలో భిన్నాభిప్రాయము గల్గుటకు కారణమైనది. శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారి గద్యలను లెక్కసేయక యాకాలము ౧౩౨౫ అని నిర్ణయించిరి. ముదితగ్రంథములనుబట్టి శ్రీనాథునిగద్యల నీక్రిందనిచ్చుచున్నాడను.

“సకలవిద్యాసనాథ శ్రీనాథాభిట్ట”

నైషధము.

“వినయవిధేయ శ్రీనాథనామధేయ”

హగవిలాసము.

“సుకవిజనవిధేయ శ్రీనాథనామధేయ”

భీమేశ్వరపురాణము

౧-౩ ఆశ్వాసములు

“సుకవిజనవిధేయ సకలవిద్యాసనాథ

భీమేశ్వరపురాణము ౪-౬

శ్రీనాథనామధేయ

ఆశ్వాసములు

“సుకవిజనవిధేయ, కవిసార్వభౌమ

కాశీఖండము

శ్రీనాథనామధేయ”

“సకలవిద్యాసనాథ శ్రీనాథనామధేయ” శివరాత్రిమాహాత్మ్యము

ఈగద్యలలో శ్రీనాథునికవిత్వముకొంతయు విలేఖకుల కవిత్వముకొంతయు, ముద్రాపకుల కవిత్వముకొంతయుఁ జేరియున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. కావున నీగద్యలనుబట్టి విషయమును నిర్ధారణ

సేయఁబూనుకొనరాదు. సత్యాన్వేషణతత్పరుండైనై మువ్వురు చరిత్రకారులయందు విశేషగౌరవముంచుచు వారితో భిన్నాభిప్రాయుండైనై నాయభిప్రాయములనిట వ్యక్తికరించితిని.

ఈకాలనిర్ణయమువలన బమ్మెరపోతనామాత్యుని చరిత్రమునకుఁ గలిగినఫలితములను బోతనచరిత్రమున వివరించెదను. శ్రీనాథుఁడు రచించిన గ్రంథములనుగూర్చియు నాతనిచాటువులను గూర్చియునిట నించుక వ్రాసెదను.

—: శ్రీ నాథుని కవి తాగుణము :—

“పండితుఁడు కవి కాఁజాల” డనులోకోక్తి శ్రీనాథునిపట్ల వర్తింపదు. తర్కవ్యాకరణములయం దపారపాండిత్యము గడించిన యితఁడు తన పాండిత్యమును దానుసంపాదించిన లోకోజ్ఞానమును నాంధ్రకవిత్వమున కుపయోగించి కృతకృత్యుఁ డయ్యెను. గంగాల హరికైస నచ్చటచ్చట సుడులు మెలికెలు నెగుడువిగుడు లుండు నేమోకాని యీతని కవితాలహరి కట్టినిరోధములు లేక యొక్కరీతిగాఁ బ్రవహించుచుండును. ఎంతదుష్కరప్రాసముతో నారంభించినను, యతిప్రాసలకోఱ కర్థములేనిపదములను దెచ్చివెట్టక యొక్కభాటిగాఁ బద్యములను వ్రాయుసాంపీతనికిఁ గుదిరిన క్లేశవికిని గుదురలేదు. ఇతని కవిత్వము సంస్కృతపదబహుళమైనను మృదువైన మనోహరముగా నుండును. శృంగారరసవర్ణనమునం దీతని కభిరుచియెండు. ఈతని గ్రంథములయందు లోకోక్తుల నెన్నిటితో సందర్భానుసారముగఁ జేర్చి తనకవితాకన్య నాంధ్రాంకారభూషితగా నొనర్చినాఁడు.

శ్రీనాథునికవిత్వము కఠినమైనదని కొందఁ డందురు. ఆకాశిన్యముకూడ, చింతలపూడి యెల్లయకవి రాధామాధవకృత్యాదిని:

శా. సూనామ్రప్రమదామదస్ఫురిత వత్సోజాతకాశిన్యమున్
బూసంజాలువచోవిలాసముల నేర్పుల్ సూపి కర్ణాటక

క్రొనాథేంద్రునభన్ గవిత్యవిజయోత్సాహంబు నైకొన్నమా
శ్రీనాథున్ గవినార్యభౌముఁ గొలుతున్ సేవాంజలుల్ గీల్కొ
నన్.

అనుపద్యమునఁ జెప్పినట్లాహ్లాదజనక మే యగును.

—: శ్రీనాథుని గ్రంథములు: చాటువులు :—

శృంగారనైషధము:— శ్రీనాథుఁడు రచించిన గ్రంథములలో విశేష
ప్రఖ్యాతి గాంచినది నైషధము. ఎన్నిమిదాశ్వాసములుగల యూ
యత్తమకావ్యమును బెదకోమటి వేమారెడ్డికడ మంత్రియైన మామిడి
సింగయ్యమాత్యున కంకిత మొసర్చెను. సంస్కృతమున శ్రీహర్షుఁడు
రచించిన నైషధకావ్యమున కిదియూధీకరణము శ్రీహర్షుఁడు
కాశ్మీరదేశపు బ్రాహ్మణుఁడు, చింతామణి మంత్రోపాసకుఁడు. దమ
యంత్రీ స్వయంవరానంతరమున సరస్వతీదేవి చింతామణిమహామంత్ర
మును నలమహారాజున కుపదేశించుచుఁ గొంతకాలమునకుఁ బిమ్మటఁ
జింతామణి మంత్రప్రభావమున, కాశ్మీరదేశమందు సరస్వతీపీఠమున,
జన్మించెడు శ్రీహర్షుఁ డనుబ్రాహ్మణునిచే నీకీర్తిప్రపంచమున విశేష
ముగాఁ బ్రకాశించునని యానతిచ్చినట్లు శ్రీహర్షమహాకవిచెప్పిన
విషయమును, శ్రీనాథకవి వత్సాశ్వాసమున గ్రంథస్థము చేసి
యన్నాఁడు. సంస్కృతమున నిది మిగుల కఠినమైన కావ్యము. “నైష
ధమ్ విద్యచాపధమ్” అని పండితులనుచుందురు. శ్రీహర్షుఁడు
మొదలరచియించిన నైషధము విద్వాంసుల కర్థముకాకపోగా నాథఁ
డద్దానిని జించివైచి మఱల రచియించెననియు, నదియు లోకమున
కుపయోగింపకపోవుటచే మఱలరచియించెననియు నిట్లే పలుమాటలు
గ్రంథమును చేయుచువచ్చినను. విద్యార్థులద్దానిం జనువ సాధ్యము
కాకపోగా నంతట శ్రీహర్షునితల్లి తెలికపిండిని శాకముగావండి
పెట్టుచు, బచ్చలపాదుకీంద, బండుకొనుటకుశయ్యనేర్పఱుచుచు నలు
వదిరోజులిట్లుచేయఁగా శ్రీహర్షునకు బుద్ధిమాంద్యము జనించెననియు,

నప్పుచురచించిన నైషధ మిప్పుడు ప్రచారములోనున్నదనియుఁ బం.
డితులొకకథను జెప్పెదరు. ఈకథయందలి సత్యాసత్యములెట్లున్నను,
నైషధము కఠినతర కావ్యమని యీకథవలనఁ దెలియుచున్నది. కావ్య
మింత కఠినమైనదైన నిందలిభావములు మనోహరములై పండితుల
కానందవాయకములుగ నుండును. ఈవిషయమును, గృతిపతి పలికి
నట్లీక్రిందిపద్యమున శ్రీనాథకవి వ్యక్తీకరించయున్నాఁడు.

చ. పనిపడి నారికేళఫలపాకమునం జపియైన భట్టహ
ర్షుని కవితానుగుంధములు సోమరిపోతులు కొంత అయ్యె తా
నని కొనియాడనేర రది యట్టిద లేజవతాలు చెక్కుగీఁ
టిన వసవల్పుబాలకుండు డెందమునం గలగంగనేర్చునే ?

కృతిపతియైన సింగనామాత్యుఁడీ సంస్కృతనైషధ కావ్యమును
బలుమాఱు చదువుచు నానందించుచుండెడివాఁడని శ్రీనాథుఁడీక్రింది
పద్యములో జెప్పియున్నాఁడు.

క. శ్రీహర్షసుకవి కవితా
వ్యాహరిక థానుభాసాస్వాద సుఖ
శ్రీహర్షోదయ సత్యస
మాహిత మహితాంతరంగః ! మామిడిసింగా !

ఈనైషధకావ్యము నాంధ్రీకరింపుమని కృతిపతి తనను గోరిక
ట్లీక్రిందిపద్యములో శ్రీనాథుండు చెప్పుకొనియున్నాఁడు.

నీ. కవిరాజరాజశేఖర హీరమకుటంబు
శ్రీహీరకులవార్ధి శిశిరకరుండు
మామల్లదేవికుమారతనంబు చిర,
తామణి మంత్రచింతనఫలంబు
కవికులాదృష్టాధ్వ గమనాధ్వనీనుండు
కాశ్మీరస్మృత సభకమలహేళి

ఖండనగ్రంథ సంగ్రంథకర్మశబుద్ధి
పట్టర్కమర్తైక చక్రివర్తి

తే. భట్టహర్షుండు పౌంధవాక్పాటవమున
నద్ది రచించి బుధలోకహితముఁ బొందె
నట్టి నైషధసత్కావ్య మాంధ్రభాష
ననఘ ! యొనరింపు నాపేర సంకీర్తముగ.

శ్రీనాథుండు శ్రీహర్షునివలెఁ జింతామణి మంత్రితత్పరుఁ
డగునో కాదో చెప్పఁజాలము. కాని యాతఁడు సరస్వతీదేవునిపాసకుఁ
డని యీక్రిందిపద్యమువలన స్పష్టమగుచున్నది.

శా. బ్రాహ్మీదత్తవరప్రసాదుండ వురు ప్రిజ్ఞావిశేషోదయా
జిహ్వాస్వాతుండ విశ్వరార్చన కళాశీలుండ వధ్యర్చిత
బ్రహ్మాండాది మహాపురాణచయ. తాత్పర్యార్థ నిర్ధారిత
బ్రహ్మజ్ఞాన కళానిధానమవు నీభాగ్యంబు సామాన్యమే.

నైషధాంధ్రీకరణమునఁ దానవలంబించిన రీతినిగూర్చి శ్రీనాథ
కవి గ్రంథాంతమున నిట్లు నుడివియున్నాఁడు.

“మామల్లదేవీ నందనుండును, శ్రీహీరరోహణాచల రత్న
ప్రరోహంబును జింతామణి మంత్రచింతన ఫలంబును, గన్యాకుబ్జ
రాజాస్థాన రంగమంగళాభరణంబును గొడవిజయకావ్యకర్తయుఁ గవి
చక్రవర్తియు ఖండనగ్రంథకారుండును, వైతండికకమలమండ వేదండం
బును నగు భట్టహర్షమహాకవిశ్వరుండుఁ గవికులాద్వష్టాధ్వపాంధుం
డొనర్చిన నైషధశృంగారకావ్యం బాంధ్రభాషా విశేషంబున సశేష
మనీషిహృదయంగమంబుగా శబ్దం బనుసరించియు, సభిప్రాయంబు
గుర్తించియు, భావంబుపలకీంచియు, రసంబుఁ బోషించియు, నలం
కారంబు భూషించియు, నౌచిత్యం బాదరించియు, సనౌచిత్యంబుఁ
బరిహరించియు మాతృకానుసారంబునఁ జెప్పఁబడిన యీభాషా

నైషధకావ్యం బాపస్తంబసూత్ర భారద్వాజగోత్ర యుభయకుల
పవిత్ర దానవిద్యాతంత్ర మామిడి పెద్దనామాత్యపుత్ర పెదకోమటి
వేమభూపాల కరుణాపాత్ర వినయవివేక సాహిత్య సింగనామాత్య
పుణ్యశ్లోకుండునలుండు కథానాయకుండుగా విలసిల్లు

శ్రీనాథుని నైషధాంధ్రీకరణముసర్వవిధకములమనోహరముగా
నున్నది. కొన్నితావులలో మూలమందలి వాక్యములనే యుపయో
గించి యాంధ్రప్రత్యయములను మాత్రముచేర్చి రచించెనని కొంద
తాయనపై నిందమోపుచున్నారు. “గమికర్మీకృతనైక నీవృతుఁ
డనై” “ఒనరించెఁ జతుర్దశత్వము” ఇత్యాదికష్టసాధ్యములగు కొన్ని
తావులలో మూలమందలివాక్యముల నట్లేప్రయోగించినమాటనిజము.
కొన్నిపద్యములు కేవల సంస్కృతపదభూయిష్టములై యున్నమాటయు
వాస్తవము. కథాప్రారంభమందలి ప్రథమపద్య మిందుల కుదా
హరణము.

నీ. తపనీయదండైక ధవళాతపత్రితో
ద్ండ తేజఃకీర్తి మండలుండు
నిర్మలసజకథా నిమిషకల్లోలినీ
క్షౌళితాళుల జగత్కల్మషుండు
వితతనవద్యయ ద్వీపనానాజయ
శ్రీవధూటీ సచాశ్లిష్టభుజుండు
నిఖలవిద్యానటీ నృత్రరంగస్థలా
యతనాయమాన జిహ్వోస్థలుండు

తే. ప్రస్తుతింపంగఁ దగు సముద్భుటకతోర
చటులగుణ టంక్రియాఘన స్తనితఘోష
చాపనీరదభవ శరాసారశమిత
బలవదహిత తేజోదవానలుండు నలుండు.

ఇందలి మొదటిపాదమునకు సంస్కృతనైషధమునందు “సువర్ణదం
డైక సితాతపత్రితజ్జ్వల త్రవతాపావళికిర్తి మండలః” అనియున్నది.
ఇట్టి భాషాంతరీకరణమునజూచి కొందఱుపండితులు నీ “డు, ము,
వు”లు నీవు పుచ్చుకొని మానైషధమును మాకిమ్మని శ్రీనాథు
నాక్షేపించిరని కథయొకటికలదు. ఆయాక్షేపణము ననుసరించి నైషధ
మంతయు నిట్లే యాంధ్రీకరింపబడెనని తలంచుట న్యాయముకాదు.

కొందఱు సంస్కృతపండితుల కాంధ్రమనిన తలనొప్పివచ్చును.
నేనొకప్పుడొక వృద్ధపండితునితోఁ బింగళి సూరనార్యకృత ప్రభావతీ
ప్రద్యుమ్నమునుగూర్చి ప్రశంసింపఁగా నాయన “ఏమి తెలుఁగు
నాయనా! ఏమిస్వారస్యము? ఓదేవాదిదేవా? నీవుత్ర ముండవు.
నేను పాతకుండను. నీవు పావ కుండవు తెలుఁగిట్లుండను” అని యా
శబ్దములను వివరితముగాఁ బదచ్ఛేదము చేసి, యట్టిశబ్దముల ననేక
ముల నేకరువుపెట్టెను. అట్టిపండితులమాట నటుంచి చూచినచో,
శ్రీనాథుని కవిత్వము చాల సరసమైనది యని నిస్సంశయముగాఁ
జెప్పవచ్చును. శ్రీనాథునివలె సంస్కృతపద సంకలితముగా నాంధ్ర
కావ్యములను రచించినకవులు పెక్కురుకలరు ఆంధ్రకవిత్వమునెడ
ననాదరమును జూపు సంస్కృతపండితుల దృష్టితోఁ జూచినచో
వారందఱునాక్షేపణార్హులే యగుదురు. భావగాంభీర్యముకలిగినాకీశ
పాకమున రచింపఁబడిన సంస్కృతనైషధము నాంధ్రీకరించు నప్పుడా
మాత్రపు కాఠిన్య మాంధ్రకావ్యము నందుండుటసహజము. భాషాం
తరీకరణము కాక, స్వతంత్రకావ్యమయిన వసుచరిత్రమునం దిట్టి
కాఠిన్యము లేదా? సంస్కృతవిద్యార్థులు కావ్యపంచకమును జదివిన
పిమ్మట సంస్కృతనైషధమును జదువ బ్రారంభించెదరు. ఆంధ్ర
నైషధ మట్లక్కఱి తేకుండ, నాంధ్రభాషయం దొక్కింత పండిత్య
మలవరచుకొనినపిమ్మటఁ జదివి యర్థముచేసి కొనఁదగినదిగా నున్నది.
కవయిత్రి యగుమొల్ల చెప్పినట్లు సంస్కృతకావ్యముల నాంధ్రీక

రించునప్పుడు కేవల సంస్కృత సమాసములతోఁ గావ్యములను నింపుట మంచిది కాదనుమాటనిజమే. కాని యాభావమునే మనసునందుంచుకొని యాంధ్రీకరణముసేయఁ బూనినచో గ్రంథ మధికమై పేలవముగ నుండును. శ్రీనాథుఁడు, తిక్కనాదికవుల భారతాదులవలె స్వతంత్రింపక సాధ్యమైనంతవఱకుఁ దన యాంధ్రీకరణము మూలానుసారముగ నుండవలయునను నుద్దేశము కలవాఁడగుటచే, శ్రీహర్షునిపదముల యందిమిడియున్న భావమంతయు నచ్చునట్లాంధ్రమునఁ బద్యమును రచించుట కష్టమనితోచిన కొన్ని తావులలోమూలమందలిపదములనే యుపయోగించియున్నాఁడు. తనయిచ్చవచ్చినట్లు తెలిగించుట కిదిపురాణముకాదు. ఇందలికథ యత్యల్పము ఇది సాహిత్యము నలవరచుకొను విద్యార్థులకు ద్వేషింపఁబడినది. ఈమాట మనసునందుంచుకొన్నచో శ్రీనాథుని యాంధ్రీకరణము నెవ్వరు నాక్షేపింపరు. ఇందులకుదాహరణములను జాలఁ నీయవచ్చును. మచ్చునకొక్క యదాహరణమిచ్చెదను. నలమహారాజును నిద్రనుండి మేల్కొల్పుటకై వైతాళికులు “గృహరామ ప్రదేశముల యందుఁగాకులును కోవెలలును గూయుచున్న” వని తెలుపు సందర్భమున శ్రీహర్షుఁడా పక్షిలధ్వనులను నైషధమున నీశ్లోకముతో నుత్తేషించియున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఇహ కిముషసి పృచ్ఛాశంసి కిం శబ్దరూప
ప్రతినియమితవాచా వాయసే నైషపృష్టః
భణపణిభవశాస్త్రే తాతజః స్థానికా కా
వితివిహిత తుహీవాగు త్తరః కోకిలోభూత్

OF-౬౦

కాకులు కావ్. కావ్. అనికూయుచుండ నాధ్వని కా. కా. అని ప్రశ్నించుచున్నట్లున్నదనియు, కోకిలధ్వనులు తు. హీ. తు హీ. యని యాప్రశ్నలకు త్తరముల నిచ్చుచున్నట్లున్నదనియు శ్రీహర్షుఁడుత్తేషించియుండెను.

ఈ ప్రశ్నోత్తరముల కాధారమైన వ్యాకరణసూత్ర మొకటి యున్నది.

“తుహ్యస్తాతజ్జా శిష్యస్యతరస్యామ్” ౮-౧-౩౫

ఆదిశేషువువలన నుత్పన్నమైన వ్యాకరణ మహాభాష్యలక్షణ శాస్త్ర (పాణినీయము) మందలి యీసూత్రార్థమును మనసునందుంచుకొని శ్రీహర్షుఁడు రచించిన పైశ్లోకమును శ్రీనాథునిట్లాంధ్రీకరించి యుండెను. శా. ప్రాతఃకాలము వాయుసంబు ఫణినాపత్యోక్త శాస్త్రంబులోఁ

దాతజ్జ్ఞానులు నెప్పుడెవ్వియనుచందం బొప్పఁ గాకొ యనం

జాతుర్యం బలరార నుత్తరిము విస్పష్టంబుగాఁ నోకిల

ప్రాతంబిచ్చెఁ దుహీతుహీయని గృహారామ ప్రదేశంబులన్.

ప్రథమైకాంతమున తు-హి-లకు వైకల్పికముగా ‘తాత్’ అను రూపమువచ్చునని చెప్పిన పైసూత్రమునందలి “తాతజ్” శబ్దము నకు స్థానులేవియని (గురువుశిష్యుని ప్రశ్నించినట్లు) కాకులు ప్రశ్నించు చున్నవట! నోకిలలు తు-హి-లని ప్రత్యుత్తరమిచ్చు చున్నవట! కొముదిని బాగుగాఁజదువుకొనిన వారికిఁగాని యీపద్యమర్థముకాదు. సామాన్యున కర్థమగుటలేదనిగాని, “తాతజ్” “స్థాని” శబ్దముల వట్లే తెలుఁగుపద్యము నందిమిచ్చెనని కాని శ్రీనాథు నాక్షేపించిన ప్రయోజనమేమి? శాస్త్రవిషయములను గావ్యములలో నిరికించుట యుచితమా యనుప్రశ్నకుఁ బ్రత్యుత్తర మొసంగుట ప్రస్తుతాంశము కాదు.

నైషధము కథనకావ్యమని యాంధ్రవిద్యార్థు లుపేక్ష వహిం పక యీమాంసముగాఁ జదివి శ్రీహర్షుని మహాత్కృష్ట భావ తరంగముల యందోలలాడి శ్రీనాథుని కవితామృతమును దనివితీరఁ గ్రోలుదురు గాక! సులభముగా నర్థము తెలియని తావులఁ బండితుల నడిగి తెలిసికొని రసస్వాదనము సేయవలయునేకాని శ్రీనాథుని నిం దించుచు నాగ్రంథమునే పరిత్యజించుట చెఱువునీరందదని ప్రత్యుత్తర మే మానుటయగును.

నైషధాంధ్రీకరణశైలి తెలియుటకై యాటు శ్లోకములను
వానికి శ్రీనాథుడు రచించిన పద్యములను నిట్లనిచ్చుచున్నాఁడను.

శ్లో॥ సకేవలం ప్రాణివధోవధోమమత్వదీక్షణాద్విశ్వసి తాంతరాత్మనః
విగర్హితం ధర్మధనైర్నిబర్హణం విశిష్యవిశ్వాసజహంధిహమపి
౧౩౧ ప్ర॥స

చ. ఎఱుంగ పె నీవుప్రాంతమున నింతటనంతట నున్మయింత యే
మఱుదునె నిన్ను విశ్వజనమాన్యుడ వంచును విశ్వసించి యి
త్తతి సుఖనిద్రఁ బొందితి వృధామతి నెట్టనయాత్మ సమ్మీసం
జెఱుపఁదలంతురే ఘనులు చిత్తమునన్ బగవారి నేనియున్ ౧౪

శ్లో॥ కుసుమాని యదిస్మ రేవవో నతువజ్రం విషవల్లిజానితత్॥
ప్రాదయం యద మూముహన్న మూర్కమయ చ్చాతిత
హమతీతపః॥ ౬౦ ద్వి. స.

ఉ॥ మోహము దాహమున్ మదికి మూడుచు పున్నవి పాయదెప్పు సెం
దేహము మీనకేతనుని దివ్యశరంబులు పువ్వు మొగ్గలో
యూహయెనర్పగాఁ బిడుగులో కులిశంబులొ యట్లభారతీ
వాహకులావతంస! విషవల్లి సముద్భవముల్ ప్రసూనముల్ ౨౪.

శ్లో॥ శుద్ధాంత సంభోగ నితాంత తృప్తేననైషధే కావ్యమిదం
నిగాద్యమ్
అపాంహి తృప్తాయన వారిధారాస్వాదుస్సుగంధి స్పృదితే
తుషారా॥ ౬౩ తృ. స.

ఉ॥ నాగతి విన్నవించుట యనర్హము సుమ్ము నిజావరోధ సం
భోగనితాంత తృప్తుడగు భూపతికిన్ సలింబు దప్పివోఁ
దాగినవారి కింపగునె తన్నను దియ్యదనంబు వాసనా
యోగము గల్గెనేని విహగోత్తమ! నిర్మలవారిపూరముల్. ౨౪,

శ్లో॥ అనిత మేకసురాశిశమ ప్రభూ స్సపునరేష పునర్విశదం విషమ్
అపి నిపీయ సురైర్జనితక్షయం స్వయముదేతి పునర్నవమార్ణవమ్

౬౦ చ. స.

ఉ. హాలహలద్యయంబు గలశాంబుధిః బుట్టె వినీల శాండుర
జ్వాలలతోడ నందొక విషంబాక వేలుపుమింగె నందఱో
వేలుపులోలిమై ననుభవించిన రెండవయావిషంబు ని
ర్మూలము గోక యున్నయది ముద్దియ ! శాంధుల శాపమెట్టిదో

౨ ఆ.

శ్లో॥ యాచమానజనమానస వృత్తేః పూరణాయ బదజన్మనయస్య
తేనభూమి రతిభారవతీయం నదుమైర్నగి భిర్నసముదైః

౪౮ పం. స.

ఉ. దానకళాకలాపసముదంచిత సారవివేక సంపదన్
మానిత యాచమాన జనమానసవృత్త్యభిపూర్తి బుద్ధి యె
వ్వానికి లేదొకింతయును వాఁడొకరుండు భరంబుధాత్రికిం
గానలుగావు శైలములుగావు పయోధులుగావు భారముల్ 3 ఆ

శ్లో॥ భూయోర్థమేనం యదిమాం త్వమాత్థతదాపదావాలభ సే
మఘోనః

సతీవ్రతై స్త్రీవ్రమి మంతుమంతుమంతః పరం వజ్రీణి మార్జి
తాస్మి య. స.

చ. తనహృదయాధి నాయకుని దక్కగఁ దక్కరు సన్నుతంపఁగా
వినుట పతివ్రతంబునకు విగ్రహ మిట్టిది ధర్మశాస్త్ర వా
సన యటుగాన నోదివిజ శంభులి యింకిట పట్టి నీకు మీ
యనిమిషరాజు పాదముల యానసుమీ మఱియేమిపల్కినన్ ౮౩.

నై వధములోని మఱికొన్ని పద్యములు:—

చ. అటుదగునే సురేశ్వరుని యంతిటివాఁ డఖిలాప్సరోంగనా
విలుఁ డొక మర్త్యభూమినికి వేడుక నేయుచు నున్నవాఁడు వి

స్ఫుటబహురత్నభూషణ విభూషిత లయ్యెడు రాచవాంకిన్
గటకట యారకూటకటకంబు రుచించునొ కాక యొక్కెడక ఆర.

ఉ. ఆదిఁ బరోపకారపరులై చరియించినయట్టి యాంజనే
యాదులఁ బోలనై తి నిపు డక్కట దైవతకార్యసిద్ధి వి
చ్చేదము నొందె నేమియని చెప్పుదు నింక నమర్త్యపంక్తి కు
న్నాదులు సంఘటింపఁగ నమర్థులె యెందును రాయబారముల్.
ఆ ర.

శా. ఆదై త్యాంతకు వక్షమన్ గృహము శూన్యత్యైకదోషస్ఫుటా
సీదన్మర్కటకీట జాతకృతక శ్వేతాతపత్రీధవ
త్రాదృష్టిర్మల కాస్తుభా భరణ రత్నస్ఫూర్తిగాఁ బాసి యా
హ్వరం బొప్పవసించు శ్రీ యితని బాహమధ్య సాధస్థలిన్. ఆగి.

చ. వెలయఁగఁ బంచనైషధి విభేదము నేర్పఱుపంగ లేక యా
కులత వహించి యిట్టితటిఁ గూరిమి నెచ్చెలి యొద్దనుండినన్
దెలియఁగఁ జూచి చెప్పును గదేయని డెందమునం దలంచె నిం
పలర నరాళకేశి యమరాలయ హేమమరాళపుంగవున్. ఆగి.

శా. చేసెం గావలయున్ విరించి నిఖిల స్త్రీపుంససంయోజనా
భ్యాసప్రాధి ప్రకాశ మొంద నది వియ్యంబైన సంసర్గ మి
ట్లాసంసారపుగంధిపూరుష మిథోహన్వోదయ ప్రేమముల్
పోసెం గావలయున్ మరుండు హృదయాంభోజంబులన్వీరికిన్. ఆది.

తే ఉష్ణశీతాన్నకబళంబు లొకఁడు సూపఁ
బవలొ రాత్రియొ యొడఁగూడ నవసామని
దాని కు తర మొకలతాతన్వి యిచ్చె
నధరబింబంబు విరిచి సంధ్యాగమమని.

మ. వినుఁడి నాదుప్రతిజ్ఞ వేల్పులు జగద్విఖ్యాతచారిత్ర నా
తని నేఁ బట్టెద నెద్దియేని నొకరంధ్రం బబ్బెడుంగాక యే

ననువేలంబును గొల్చుచేవతలు తాలా యేమి యావంత ద
 ప్పుననై నం గలి సొచ్చుగాక మెయిమైఁబోనిచ్చునేయెవ్వరిన్. ఆ2
 ఉ. మానిని భోజనావసరమధ్యమునం గొనియాడ గోస్తనిం
 దేనియ సంస్తుతింప వినుతింపను మీగడ ఖండశర్కరా
 పానక ముగ్ధడింపఁ బ్రతిపక్ష చటూక్తినిస్వర్గరోషర
 క్తానన మైన నీయధర మల్లనొయంచు మదిందలంపుదున్. ఆ౩

—: భీమేశ్వర పురాణము :—

దీనికి భీమఖండమనియు, గోదావరీఖండమనియు నామారత
 రములు. స్కాందపురాణములో గోదావరీఖండమును భాగమున కిది
 యాంధ్ర)కరణమని కవి యీక్రిందిపద్యములలో జెప్పియున్నాడు.

క. బంధుర సపాదలక్ష

గ్రంథంబై యైదుపదులు ఖండంబులతో

సంధిల్లును స్కాందం బన

సింధువునకుఁ గాల్వ లమరిచిన చందమునన్.

మ. అరవిందాస్త్ర కృతప్రతిష్ఠఁ డగుదత్తారామ భీమేశ్వరే.

శ్వరు మాహాత్మ్యముతోడఁ గూడి భువనశ్లాఘాస్పదంబై యభం

గురమై స్కాందపురాణసార మగు శ్రీగోదావరీఖండమున్

బరిపాటిన్ రచియింపు మంద్రజగతీభాషా ప్రబంధంబుగన్.

గోదావరీ మండలమందలి దత్తారామ (దా)త్తారామమని
 యిప్పుడు పిలువఁబడుచున్నది) యొక్కయు నందుఁ బ్రతిష్ఠింపఁ బడి
 యున్న భీమేశ్వరుని యొక్కయు మహిమ లిందు విశేషముగా వర్ణిత
 ములైనవి. దక్షుడిచ్చటనే యజ్ఞ మొనరించెననియు, వీరభద్రుఁ డా
 యాగమును నిచ్చటనే ధ్వంసము చేసెననియు నిందుదాహృతమై
 యున్నది. ఈపట్టణమున కీనామము వచ్చుటకీ కథయే కారణమని
 చెప్పుదురు. సందర్భవశమున నీదత్తారామకుఁ బరిసరములయందున్న

కోటిఫలి, నీల, పుటేగుర్త, సంపర, మొదలగు గ్రామములును, గౌతమి, వృద్ధగౌతమి, తుల్యభాగ మొదలగు వుణ్యనదులు నిందుఁ జేర్చొనఁబడినవి. అప్పరసలనుబోలు సాను లిందుండెడివారని యీ మహాకవి వారిసౌందర్య చాతుర్యాదివిశేషములను బదిపద్యములలోఁ బురవర్ణనారంభమున వర్ణించియున్నాఁడు.

వ్యాసుఁడు కాశియుఁ దేడుదినములన్నము దొరుకక బాధపడి యాగ్రహముఁజెందికాశినిశపింపఁబోగా నన్న పూర్ణామహాదేవియాతని కాహారమునొసంగి యాకోపమును నివారించుటయు, శివుఁడామునిపైఁ గొప్పించి, కాశీక్షేత్రమును నిందించితివి కావున నీవిందుండఁ దగవని యాజ్ఞాపింప నచ్చొటు వాసి. వ్యాసుఁ డీప్రాంతమున కరుదెంచి, యిచ్చటనున్న యగస్త్యమహర్షిని సందర్శించి యాతనిచే నీప్రాంత ములందలి వుణ్యక్షేత్రాదులను దెలిసికొని, దక్షిణకాశియైన దక్షారామమును, నిందలిభీమేశ్వరుని సేవించుచుఁ గాశీత్యాగభేదమును మాన్పుకొనుటయు నీగంధమందలి పృథానవిషయములు.

ఈక్రింది రెండుపద్యములలో వారణాశిదక్షారామముల కభేదము సూచింపఁబడినది.

క. దక్షిణ కాశీనగరము

దక్షారామంబు భీమధామము భస్య

త్కుక్షిక్షోణీమండల

రక్షామణి దానిఁబొగడ బ్రహ్మకువశమే.

నీ. భీమేశ్వరేశ్వర శ్రీమహాదేవుండు

హిమధామమాళి విశ్వేశ్వరుండు

సప్తగోదావర సలిలప్రవాహంబు

సాక్షాత్కరించిన జహ్నుకన్య.

తిరుచుట్టుమాలెలోఁ దిరమైనగణపతి

యేకాంతడుంతి విఘ్నేశ్వరుండు

దక్షిణంబున నున్నదండపాణీశుఁ డూ

హింపంగ దండపాణీశ్వరుండు

తే. భైరవస్వామి శ్రీకాలభైరవుండు

నంది నందీశ్వరుండేమి సందియంబు ?

దక్షవాటంబు కాశికాస్థలము గాదె

తీవ్రకరతేజ ! సత్యవతీతనూజ !

ఈపురాణమందలి శైలిగొఱకాఁకుపద్యముల నుదాహరించెదను.

శా. దక్షారామ విలాసనీతతుల సౌందర్యంబు వర్ణింపఁగా

జక్షశ్రోత్ర కులాధినాయకునకున్ శక్యంబై తచ్చారు ఛా

లక్ష్యేతంబును బోలలేక మునిగెక లజ్జాభరకాంతుడై

నక్షత్రేశుండు శంభుశేఖర సుధాంధస్సింధు పూరంబులన్. ౧ ఆ

ఉ. ఏడుదినంబు లన్నమున కెడ్డముపుట్టిన యంతమాత్రలో

నేడుచుచున్నవాడవు మునీశ్వర ! నేడును నీదుధీరతల్

పాడరిపోయెనే శివునిభార్యకుఁ గాశికే బుణ్యరాశికొ

గాడునొనర్పఁ జూచెదవు కంఠఘోషధము పెచ్చులెచ్చగన్. ౨ ఆ

ఉ. ఎక్కడఁ జూచినం సరసి యెక్కడఁజూచిన దేవమందిరం

బెక్కడఁ జూచినందరిని యెక్కడఁ జూచినఁ బుష్పవాటికల్

ఎక్కడఁ జూచినన్నది మహీచలయంబున భీమమండలం

బెక్కడ యన్యమండలము లెక్కడ భావనచేసిచూచినన్ 3 ఆ.

శా. శంభుండంబిక పల్కుఁగైకొని జగత్సంరక్షణార్థంబు సం

స్తంభించెన్ నిజకంఠగోళమున విశ్వక్షోభసంతాన సం

రంభాంధ విజృంభణాద్భటకలారాదంబుఁ గాగోలమున్

జంభారాతి మణిప్రకల్పిత విశేషానిర్విశేషంబుగన్. ౪ ఆ

మ. కలిదోషంబున నిష్ఠురాత్మకులునున్ గామాంధులుం బాపక

ర్ములు సజ్జనదవాగ్నిదగ్ధులునునై ప్రోద్బుద్ధహారార వా

వలిఁ గూలంగల దుష్టమానసులకున్ వారాణసీతుల్యమై
కలుగుం గావుత ముక్తి దక్షపురి నీకారుణ్యసంభావనన్. ౫ ఆ

ఉ పౌణ్యవియోగవేళ నరపక్షిమృగాలికి దక్షవాటికా
క్షోణిఁ దారకంబుఁ బురసూదనుఁ డానతియిచ్చుచుండగన్
ఖాణిబిసప్రసూనములఁ బయ్యెదనొయ్యన వీచుచుండు శ
ర్వాణి తిలోకమాత బలవన్మరణశ్రమభారశాంతికిన్. ౬ ఆ

—: కాశీఖండము :—

శ్రీనాథునిగ్రంథములలో నైషధమునకుఁ దరువాతఁ బ్రసిద్ధి
గాంచినది కాశీఖండము. సంస్కృతమున నున్నస్కాందపురాణము
నందలిఖండములలోఁ గాశీఖండ మొకటి. దానినిశ్రీనాథుఁడాంధ్రీక
రించెను. ఈవిషయమును గాశీఖండ శృత్యాది యందు శ్రీనాథుఁ
డీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. స్కాందపురాణ సంహితకు ఖండములేఁబడి యందులోన నా
నందవనాను భావకథనంబుగ శోతకు వక్తకున్ శుభా
నంద పరంపరావహము నైజగుణంబగుఁ గాశీఖండమా
కందువయే నెఱింగి సమకట్టితిఁ గావ్యముఁగా నొనర్పఁగాన్.

నైషధంవిద్యదాషధ మనినట్లుగానే పండితు లీగ్రంథమును
గూర్చి “కాశీఖండమయః పిండ” మని (కాశీఖండ మినుపగుండు
వంటిది) వక్కాణించుచుండును. కాశీక్షేత్రమునకు, “ఆనందవన”
మనినామాంతరము కలదు. ఈ గ్రంథ మేడాశ్వాసములు కలది. ఇందుఁ
గాశీక్షేత్రముయొక్కయు, నందుండు వివిధ దేవతలయొక్కయు మాహా
త్యము విశేషముగా వర్ణింపఁబడినది. నోదావరీమండల మందలి
ద్రాక్షారామము, కోటిఫలి, పలివెల, రాజమహేంద్రవరము, పట్టిసము,
భద్రాచలము మొదలగు పుణ్యక్షేత్రములయొక్కయు గౌతమి, కాశిక
వృద్ధగౌతమి మొదలగు పుణ్యనదులయొక్కయు మహిమలు లగస్త్య
మహర్షి శ్రీధయారాసందర్భమునభక్తులకానంద దాయకముగా వర్ణిత

ములయినవి. ఆశ్వాసమున కొకటివంతునఁ గాశీఖండ శైలి తెలియు
పద్యముల నీక్రిందఁ బొందుపఱచెదను.

ఉ. కంటికి నిద్రవచ్చునె? సుఖంబగునే రతికేళి? జిహ్వకున్
వంటకమిందునే! యితరవైభవముల్ పదివేలు మానసం
బంబునె! మానుషంబుగల యట్టిమనుష్యున కెన్నఁడేనియన్
గంటకుఁ దైనశాత్రువుఁ డొకండు దనంతటివాఁడు గల్గినన్ ఆం

ఉ. దూరమువోయి యెండఁబడి దూపిలివచ్చిన ప్రాణనాథునిక
ద్వారకవాట గేహళులదాఁక నెదుర్కొని తీర్థమార్చి యా
హారముపెట్టి వీడ్కము సమర్పణచేసి విహారశయ్యపై
నూరుపులొత్తి చిత్తమున కుబ్బానరించుట ధర్మమింతికిన్. ఆ ౨

శా. నానాశాస్త్రము లభ్యసింపఁగ నసంతద్రవ్యమార్జింప సం
తానంబుం బడయంగఁ బుత్రులకు నర్థంబుల్విభాగించి యీఁ
బానః ఘన్యమునకా సుఖంబనుభవంపం బోయెఁ గాలంబు గా
రీనాథున్ భజియింప నేరనయితిన్ శ్రీకాశికావల్లభుకా ఆ 3

చ. అరుణగభస్తిబింబ ముదయాద్రీపయిం బొడతేర గిన్నెలోఁ
బెరుగును వంటకంబు వడపించెలునుం గుడువంగఁ బెట్టుని
ర్భరకరుణాధురీణ యగుప్రాణము ప్రాణము తల్లియున్నదే!
హరహర! యెవ్వరింకఁ గడుపారసి పెట్టెద రీప్సితార్థముల్. ఆ ౪

సీ. కాశీపురికి నుత్తరాశా ప్రదేశంబు
నందునుండుట నుత్తరాకుండయ్యె
నితిహాసమొకటి యయ్యినుని మాహాత్మ్యంబు
సంప్రకాశ మొనర్పఁజాలెడునది
వినిపింతు విను కాశివిప్రుఁడొక్కఁడు సదా
చారసంపన్నుఁడు శాంతిశాలి
యతిధిప్రియుఁడు ప్రియవ్రతుఁ డను పేరివాఁ
డతనిభార్య శుభవ్రతాభిధాన

తే. దంపతులు వారికుదయించె దనయ యోర్తు

మూలనక్షత్రమున యందు మొదటికాలఁ

గ్రేంద్రమున నాంగిరసుఁడుండఁ జంద్రవదన

బాలవర్ధిలై రూపసంపదయుఁ దాను.

ఆ ౫

మ. కలశసంభవ ! యద్భుతం భూకటి యాకాశంబునకా రెండుగా

కులు గాకాకృతిఁగాకలీకల కలకూర ప్రకాశోద్ధతికా

గలహంబాడి కొలంకులోనఁబడి లోకంబెల్ల వీక్షింపఁగాఁ

గలహంసత్వమునొందె నిట్టివిసుమీ కాశీప్రభావోన్నతుల్. ఆ౬

ఉ. ఎట్టుపురాణము ల్పదియునెన్నిదిఁ జెప్పితి ! పెట్టువేదముల్

గట్టితి వేర్పఱించి నుడికారము సొంపెనలార భారతం

బెట్టెరచించి తీవుఋషి పెట్టయి ! తొక్కదిసంబు మాత్రలోఁ

బొట్టకు లేక తిట్టదవు పుణ్యగుణంబుల రాశిఁ గాశికా. ఆ౭

—: హ ర వి లా స ము :—

సంస్కృతభాషలో బాలభారతము, బాలరామాయణము, విద్ధ
సాలభంజిక, కర్పూరమంజరి యను రూపకములను, కావ్యమీమాంస
యను సాహిత్యాలంకార గ్రంథమునురచించి ప్రసిద్ధిగాంచినఁ రాజ
శేఖరుఁ డనుమహాకవి హరవిలాసమును గ్రంథమును రచియించి
యుండెను. శ్రీనాథుడు దీని నాంధ్రీకరించెనని కొందఱుందురు.
సంస్కృతహరవిలాస మిప్పు డెచ్చటను గన్పింపకుండుటచే నిది
దాని కాంధీకరణమగునో కాదో చెప్పఁజాలము. శ్రీనాథునిగ్రంథ
ములలోఁ బెక్కు లాంధ్రీకరణములే యగుట నిదికూడ రాజశేఖరుని
గ్రంథమున కనువాదమైయుండునని యూహ కలుగుచున్నది.

ఇది యేడాశ్వాసముల ప్రబంధము. ఇందుశంకరుని లీలలు
వర్ణితములైనవి. మొదటిరెండాశ్వాసములలోను చిఱుతొండనంబి
యను వైశ్యుని కథ చెప్పఁ బడినది. చిఱుతొండఁ డీశ్వరభక్తుఁడు.

జంగములకోర్కెలను దీర్చి బ్రతినవట్టినవాఁడు. ఒకనాఁడొకజంగము వచ్చి యీశ్వరు నభిషేకించుటకై తూమెడు చెఱకురసమును తెమ్మనియెను చిఱుతోండ డందులకై నూఱుచెఱకుకట్టలను గొని మోపు కట్టుకొని యెత్తుకొనలేకపోయెను. ఈశ్వరుఁడు మానవరూపమునవచ్చి యీకట్టల నొకవైపున నెత్తికొనియెను. రెండవవైపున చిఱుతోండఁ డెత్తుకొనియెను. మోపునింటికిఁ దెచ్చునప్పటికి చిఱుతోండనికి దేహమునఁ జెమటవట్టెను. ఈశ్వరునకును జెమటవట్టెను. కైలాసమునందప్పరస్త్రీనాట్యకళా కౌశలము నాలోకించుచున్న శంకరునకును జెమ ర్చెను. అప్పుడుసార్వతి వేలుపులేమను జూచుటచే నీశ్వరునకుజెమట వట్టెనని శంకించి యీర్ష్యఁజెంది చేతనున్న పద్మముచే భర్తనొక్కటి గొట్టెను. ఈశ్వరుడుసార్వతికిఁగోపంబుదీర్చుటకై దేవతలువినుచుఁగాడ, చెఱకుకట్టలు మోయుటచే గలిగినశ్రమవలన దేహము చెమర్చెను గాని కందర్పవికారముచే గాదని చిఱుతోండని వృత్తాంతమును జెప్పెను. ఆభక్తునిఁ జూపుమని పార్వతిశివుని బ్రార్థించెను. శివుఁడు కుంభురోగాన్వితుఁడైన వృద్ధశివయోగి యయ్యెను. పార్వతి గుడ్డి యవ్వ యయ్యెను. ఆనాఁడు కంచియందెచ్చట జంగములు లేరు. ఈశ్వరప్రీతికొఱకు జంగము నారాధింపనిదే చిఱుతోండఁ డన్నముం దినఁడు. వెదకికొనుచు, వెదకికొనుచు నెట్టకేలకు వృద్ధశివయోగి యున్నయెడకు వచ్చి యాతనిని దనయింటికి శివార్చనకు రమ్మని ప్రార్థించెను. చాలకాలమునుండి నిరాహారవ్రతముతో నుంటిననియు నెవ్వరేని నన్ను శివార్చనఁ జేయుమనినచో, ఉపసీతుఁడైన కుమారుని తనస్వహస్తములతోఁ జంపి, యామాంసమును తనభార్య వండి వడ్డింప నానహపంక్తిని దానుఁ గొడుకుఁ గుడువవలసియుండుననియుఁ జెప్పెను. చిఱుతోండనంబి యందుల కంగీకరించి తనయేకపుత్రునిం జంపి యామాంసమును భార్యచే వండించి వడ్డించెను. అతనికిఁక పుత్రులు లేమి పుత్రులు లేనివానియింట భుజింపనని యీకపటజంగమునిరాకరింపఁజేయునదిలేక విచారింపుచు చిఱుతోండనంబిభార్యను

బిలిచి యామెకుమానుని బేరుపెట్టి పిలుపుమని జంగ మాజ్ఞాపింప
నామెయట్లుచేయఁ జనిపోయిన తనయుఁడు లేచిరాఁగా నాతని సహ
పంక్తిని జంగము భోజనముఁజేసి పిమ్మట నాదంపతులకుఁ బ్రత్యక్షమై
ముక్తి నొసంగెను. తక్కిన గ్రంథములకంటె హరవిలాస శైలి మృదువై
సనుసక్తతాంధ్రపదమై రసవంతమై యుప్పురుచున్నది. శైలి
కొఱకిందలి పద్యములు కొన్నియిట న్నాయుచున్నాఁడను.

మ. గ్రహసిద్ధాంత కళావిదు ల్సలినక్షత్రంబు నీహారగు
కృపావాసంబున నభ్రవీధిఁ బరివేషిస్తాయై యుండుటన్
బహుబాధల్ బడఁగల్గు నంచుఁ దమలోబాపింపఁగాఁ గంచిలో
గృహమేఘ ల్భయమంది రింధనతృణక్షేత్రంబు చింతించుచున్. ఆ ౨
చ ఉదరమునన్ భరించి ప్రసవోన్మీలననేడనఁ బొంది పిమ్మట
మూదిముదియైఁ పీతఁబడి మూతమునంబడి లజ్జవండుగా
నదవద యైనతిల్లికిఁ బ్రియంబా సుతుండు వృథాభిమానదు
ండ్డుఁడగుతండ్రికింబ్రయుఁడొమానసవీధిఁదలంచిచూచుమా. ఆ ౩

ఉ. పక్షముపెంపునం గుసుమబాణనిమిఁదని వ్రాలె దేవతా
ధ్యక్షుని వేయికన్నులుచు దక్కినవేల్పుల నుజ్జగించి స్వా
క్షేత్రీకఁ జూడఁ గార్యగతి యిట్టిదయ్యా ప్రభువుల్ ప్రయోజనా
పేక్ష నొకప్పు డాశ్రితులైనై సమంచితగౌరవోన్నతుల్. ఆ ౩.

ఉ. ఏనుసుబ్రహ్మచారిఁ దరళేక్షణ నీవును గన్య వెంతకా
లానకు నీకుఁ బెండ్లియ ఫలం బగునేని విచారమేల స
న్మానముతోడ నన్ను మునిమాన్యువివాహము గమ్ములెమ్ముకా
దేనిఁ దపంబులోని సగమిచ్చెద మాను తపోభిమానమున్. ఆ ౪.

శా. అక్షయ్యంబుగ దివ్యమాధుకరభిక్షున్నంబు వడ్డించె దా
గోక్షీరంబులతోడ శర్కరలతోఁ గ్రొన్నేతితోఁ దేనతో
ద్రాక్షదాడిమచూత పాకములతో దాక్షాయణీధర్మకు
చక్షూరాగ మెల్లఁగా హరిణి విశ్రాంతంబుతో ముంగిట. ఆ ౫.

నీ. ఉండ్రాలు నూచిండి పుండ్రేక్షులుం దేన

యనఁటిపండ్లుం బూరియులు ఘృతంబుం

బెసరపప్పును బాలుం బెరుగోగిరంబులుం

బాయసాన్నంబులుం బానకములు

నాళికేరంపు బొండాలు మీఁగడయును

నవదధి పిండఖండా ల్లుడుములు

లడ్డువంబులు చక్కిలాలు మోరుండలు

ఖండంబు చలిమిడి మండపప్పు

గీ. లాదిగా భక్త్యచోష్యలేహ్యదులైన

బహుషదార్థంబు లర్పించి ప్రణతులైరి

వేటపులు రాక్షసులును నావిఘ్నహతికి

దుగ్ధపాథోధి మంథనోద్యోగవేళ.

ఆల

ఉ. ఆడఁగఁబోవు తీర్థమెదురై నవిధంబున నెల్లియేను రే

పాడియ చంద్రకేళునుపాస్తి యొరల్చి యుపాయనంబుతో

జూడఁగవచ్చువాడ నయి చూచుచునుండఁగ నీవవచ్చితో

చేడియ ఎట్టిపుణ్యములు చేసినవాడనో ప్రాగ్భవంబునకా ఆల

— : వల్లభాభ్యుదయము : —

శ్రీనాథమహాకవి వల్లభాభ్యుదయమును నొక గ్రంథమును రచించెనని చెప్పుదురు. అదియిప్పుడెచ్చటను గన్పట్టుటలేదు. భట్లపెనుమర్తి కోదండకవికృత వల్లభాభ్యుదయ మొకటికలదు. అది శ్రీకాకుళాంధ్ర వల్లభుని మాహాత్మ్యమును దెలుపును. శ్రీనాథకవి కృత వల్లభాభ్యుదయము గూడ నీకథనే తెలుపునోకాక వల్లభాభ్యుదయ మునుపేర వినుకొండ వల్లభరాయల వంశచారిత్రమును దెలుపునో తెలియదు. ఈవల్లభరాయల కృతమని చెప్పఁబడియెడి కీర్తనాభిరమముగాక శ్రీనాథుని వీధినాటకమని యొకపుస్తకము ప్రచారములో నున్నది. దీనినిండ ససభ్యములగు పద్మములే యున్నవి. ఇదియే వల్ల

భాభ్యుదయమనియు శ్రీకాళశమందలి యాంధ్రజేవుని తిరునాళ్ళలో జరిగెడి వ్యభిచారాది దుష్ప్రవర్తనల నతిరమ్యముగ శ్రీనాథుఁడు చిత్రించి యున్నాఁడనియు గొందఱునుచున్నారు. ఇది విశ్వసింపఁ దగిన విషయముకాదు. అట్టిదుష్కార్యము నాతఁడు రచించెననికాని దానికి వల్లభాభ్యుదయమని పేరుపెట్టెననికానితలంపరాదు. శ్రీనాథుని వల్లభాభ్యుదయములోనిదని పెదపాటి జగ్గన తనయుదాహరణ గ్రంథములో నీకిందిపద్యము నుదాహరించినాఁడు.

నీ. రజనీవధూర్ణ రజతతాటంకంబు
వలరాజు ధవళోష్ణవారణంబు
పోషితయునతివృత్తుట భేదదాత్రంబు
బహుచకోరకుటుంబ పానపాత్ర
మధుకైటభాసురమథను దాపటికమ్ము
చక్రవాకంబుల చల్లచేపు
దుగ్ధపాథోరాశి తొలుచూలిసంతతి
రోహిణీదేవి తారుణ్యఫలము

గీ. చంద్రకాంతిశిలాను నిలకృపీట (1)
నిర్జరాంధోవ్యధామోక్ష నియమవైద్యుఁ
డంధకారచ్ఛట హాలహలహరుండు
చంద్రుఁ డొప్పారే గాంతినిస్తందుఁ డగుచు.

శ్రీనాథుఁడు నందనందన చరిత్రమును రచించెనని రంగరాట్టండమున నుదాహృతమైన పద్యమునుబట్టి తలంచుచున్నారు. కానియది నమ్మఁదగినదిగాఁ గాన్పించుటలేదు. ఆగ్రంథ మిప్పుడెచ్చుటను గన్పట్టుటలేదు. అదిలభించువఱకు నట్టిపేరుగల గ్రంథమును శ్రీనాథుఁడు రచియింపలేదనుటయేలెస్స. ఈగ్రంథము నిర్మోష్ణమేమో !

—: పల్నాటివీరచరిత్రము :—

ఇదిమంజరీ ద్విపదకావ్యము. ఇది శ్రీనాథ విరచిత మనికొందఱును కాదనికొందఱును జెప్పుచున్నారు. ఈ గంధమును, అక్కిరాజు ఉమాకాంత పండితులు విపులమగు వీరికణ్ఠి గూడఁ బ్రకటించి యున్నారు. ఆవీరిక యందిది శ్రీనాథవిరచితమనియు, నాతనిరచనము లలో నిది కడపటిదనియు, నాతఁడు తనవార్ధక్య దశలో పల్నాడునే నివాసముగాఁ జేసికొనెననియు వ్రాసియున్నారు. ఉమాకాంతముగారు ప్రకటించినది పల్నాటివీరచరిత్రము నందొక భాగమేకాని, సంపూర్ణ గ్రంథముకాదనియు, శ్రీనాథుఁడు పల్నాటివీరుల చారిత్రమును సంపూర్ణముగా రచించియుండెననియు నదియొక పెద్దగ్రంథ మగుననియు, మఱికొందఱునుచున్నారు. కాని యదియంతవఱకును బయలుపడలేదు. శ్రీఉమాకాంతపండితుఁడు ప్రచురించునది పల్నాటివీరచరిత్రమునందొకభాగమేకాని సంపూర్ణముకాదనుట నిశ్చయమే యైనను, నీభాగమునందుఁ గృత్యాదియు సంతమునుండుటచే నీభాగమును మాత్రమే యొకగ్రంథముగా శ్రీనాథుఁడు రచించినట్లు కన్పట్టుచున్నది. శ్రీనాథుఁడు తక్కినభాగమునుగూడ వ్రాసెనని చెప్పటకు జనశ్రుతితప్ప యితరాధారము లేమియులేవు

శ్రీనాథుఁడు పల్నాటివీరచారిత్రమును రచింపనే లేదనియు, అతనిరచనమని యిప్పుడు ప్రచురింపఁబడిన గ్రంథము శ్రీనాథకృతము కాదనియు, నాతని పేరుపెట్టి యెవ్వరో రచించి యుందురనియు, వ్యాకరణదోషము లుండుటవలనను, కవిత్వము నిస్సారమై శ్రీనాథుని యితర రచనములతో సరిరాకయుండుటవలనను నిది శ్రీనాథునిచే రచింపఁ బడలేదనియు నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చుననియుఁ గొందఱి వాదము. పల్నాటివీరచారిత్రమునఁ బ్రయోగదోషము లున్నమాట సత్యము. శైలియుఁ బ్రాథమ్యముగఁ లేక పేలవముగానున్నది. పల్నాటి వీరచరిత్రము నందలి కృత్యాదిపదముల నీక్రింద నుదాహరించు

చున్నాడను. శ్రీనాథుఁడు శివభక్తిపరుఁడు. ఇతర గ్రంథములలో విష్ణుప్రశంసచేయవలసిన తావులయందుఁ జేయకయుఁ జేసిన నత్యల్పముగాఁజేసియుఁ ద్రోసిపుచ్చినవాఁడు. అట్టివాఁడీ వీరచరిత్రమును జెన్న కేశవున కంకితముచేయుటయు, “శ్రీరఘునాయకుఁ జిత్త మందెంచి” యనుపదముతోఁ గావ్యమునారంభించుటయుఁ జెన్న కేశవుని విశేషముగా నుతించుటయుఁ జూడనీ గ్రంథము శ్రీనాథ కృతముకాదనియే నాయభిప్రాయము. పామరజనులకొఱ కీ గ్రంథమును రచించుటచే నిందలొకైలి. పేలవముగా నుండెనని కొందఱుందురు. కాని యది సంగీకార్యము. ఎంతవట్టుపట్టివాసినను నెచ్చటనైన నాతనికైలి కన్నడకపోదు. అట్టిదిందుఁ గన్నట్టుటతేదు.

శ్రీరఘునాయకు జిత్తమందెంచి ।

శ్రీకంఠుఁడరమేశు శివునాత్మఁడలంచి పార్వతీదేవికి భావించి మొక్కి ।

శివగణంబుల నెల్లఁ జింతించిపొగడి పాక్షిబంబుగ విష్ణుఁడ్రార్థనఁజేసి ।
యందిరాదేవిని నిచ్చటానిలిపి విష్ణుభక్తుల నెల్ల వినుతుల నేసి ।

జలజఙాఁగొనియాడి కారదనె చి యఖిలవిద్యల కెల్ల నాద్యుఁడైనట్టి !

గజముఖు విఘ్నేశుఘనతఁ గీర్తించి వీరభిద్రుని కౌర్యవిభవంబులెన్ని ।

సంగ మేశ్వరునకుఁ జక్కఁగా మొక్కి గుర్రాలగంగనుగోరి ప్రార్థించి ।

భక్తిగోసులవాటి ధైర్యుల దలంచి నీలమేఘశ్యాము నిజమూర్తియయి ।

శీలమృనాదునీఁ జిత్తమందెంచి కడువేడ్కుఁ బోతలింగముఁ గొనియాడి ।

మాచెర్ల చెన్నునిమదితో నఁ దలంచి యారంభకవుల్ నుతులమరఁ గావించి ।

గీర్వాణకవులను గీర్తించి మొక్కి సంగీతసాహిత్యచాతుర్యకవితఁ ।

జెప్పనేర్చినవాడఁడెలఁగి మాచెర్ల చెన్నురాయుని పాదసేవారతుండ ।

వలను భారద్వాజవంశవర్తనుడఁ గవిసార్వభౌముడఁ ఘనతఁగన్నట్టి ।

శ్రీనాథుడనువాడ శివభక్తిపరుడ శాశ్వతంబైనట్టి సద్గ్రంథమొకటి ।

చెప్పఁబూని మనసుచెలరేగియుండ శ్రీరఘువతుండు శ్రీతపస్యుండు ।

వారిజనేత్రుండు వల్లవీవిలుండు శమిభక్తజనాధి । శాశ్వతకీర్తి ।

కందర్పజనకుండు కనకాంబకుండు సురరాజవిహితండు శుభసమేతుండు ।

కరుణాంతరంగుండు కలుషభంగుండు నెల్లజగంబుల నేలినఘనుండు ।

పాలమున్నీటివైఁ బవలించువాఁడు సారిది నెల్లప్పు ధూసురరక్షకుండు ।

గిరిధర్ముడగు చంద్రగిరిరంగవిభుని పెంకటాద్రిపునకు జలయనొక్కొక్క !

సరసునకురణసాహసాంకునకు నలరాజుజాగృన కవతార మొంది ।

మలసిననూటొక్కబొమ్మల పెండెరంబుచెలఁగి డాకాలనుంచిన మహాఘనుఁడు

చిలుకలపైకోర్కిఁ జిక్కదువాఁడు చేకొన్నమాచెల్ల చెన్నకేశవుఁడు ।
 నాకలలోనచ్చి నయమొప్పుఁ బలికె వినవోయి నల్కవి వేడ్కనామాట ।
 మనమున నాకునమృతమైనదొకటి ఆనవినిచేవ మహాప్రసాదంబు ।
 ధ్రువముగ నానతియిమ్ము నాకిప్పుడన చెన్నకేశవుఁ డప్పుడిట్లనియె ।
 కాశ్యంబు పుణ్యంబు సమకూర్చినట్టి పలనాటివీరుల భాగవతంబు ।
 ప్రకటితంబుగ నీపురచియించి మాకునంకితం బొనరింప ననువొందుమాట ।
 యనుచును శ్రీకాంతుఁ డరిగినవీదప మేల్కొంచి మనమున మేలయ్యెననుచు ॥
 విలసిల్లు పలనాటివీరులచరిత జనులెల్లభక్తిచే జనువుటకొఱకు ।
 మంజరిద్విపదగా మన్నించి కేసుజెప్పఁబూనితి వనోశ్రీమణయంగ॥

ఇష్టదేవతాస్తుతి మధ్యమున “నీలమేఘశ్యామ నిజమూర్తి
 యయిన శీలమ్మనాయునిఁ జిత్తమందెంచి” (శీలమ్మపుత్తుఁడు) బహ్మ
 నాయుఁడు-ఇతనినితల్లిపేరుతోఁ జేర్చి శీలమ్మనాయుఁడందురు) అని
 కథయందలి చనిపోయిన యొకనాయకుని స్తుతిచేయుటఁ జూడ నీగం
 థము శ్రీనాథుఁడు చేయలేదనియు నప్రాధుఁడగు సామాన్యుఁ డొకఁ
 డీపుస్తకమునుజేసి శ్రీనాథునిపేరు పెట్టెననియుఁ జేసెనువాదమునందు
 సత్యమున్నదని కృత్యాదిని, గ్రంథమును విమర్శించిచూచినకొలఁదిని
 దోచుచున్నది. అయినను గ్రంథమునందు శ్రీనాథుఁడు రచించినట్లు
 కన్పట్టుచున్నందునను నిదియాతని రచనమేయని కొందఱు పండితు
 లనినందునను యిటు నాగ్రంథమునుగూర్చి వ్రాయవలసివచ్చినది.

పలనాటి చరిత్రమందలి కథనుగూర్చి యొక్కింత యిటు
 వ్రాయుట యప్రస్తుతము కానేరను. గుంటూరు మండలములోని
 కొంతప్రదేశమునకు “పలనాడు” అని పేరు. ప్రస్తుతమిది పలనాడు
 తాలూకాయని పిలువఁబడుచున్నది. దీనికిఁ బ్రధానపట్టణము గురి
 జాల. పలనాటి వీరులకథను నాస్వంతమాటలతో వ్రాయుటకంటె
 ఉమాకాంత పండితుని వీధికలోని వాక్యముల నెటనుదాహరించుట
 యుత్తమమని భావించి యట్లు చేయుచున్నాఁడను.

“ఉత్తరదేశమునఁ బాలమాచాపురి యనుపట్టణము కలదు.
 జంభనాపురియని దీనికి నామాంతరము. దీనిననుంగు రాజేలుచుం

జెను. ఇతఁడు కార్తవీర్యార్జునున కేడవతరమువాఁడు. కార్తవీర్యుఁడు చేసినపాపములు బాధింపఁగా ననుఁగురాజు బ్రాహ్మణోత్తముల యాలోచనవలన జడినూ నెగుడ్డలుధరించి ససైన్యుఁడు సామాన్యుఁడు సధనుఁడు సకలదేవుఁడు నకుటుంబుఁడనై రాజ్యమువిడిచి పాపపరి హారార్థమై తీర్థయాత్రలకు వెడలి నానాక్షేత్రంబుల సేవింపును నను లలో మునుఁగుచునంధ దేశమునకువచ్చి యచురావతిరేవునఁ గృష్ణా నదిలో స్నానముచేయఁగా నల్లనిజడి నూనెగుడ్డలు తెల్లనాయెను.

ఇట్లు వస్త్రములు తెల్లవగుటయే పాపవిమోచనమునకుఁ జిహ్నమని బ్రాహ్మణు లనుఁగురాజునకు బ్రథమమునఁ జెప్పియుండిరి. అనుఁగు రాజుఁడు చందవోలులో రాజ్యముచేయుచున్న రాజుకూతును వివాహమాడెను. ఆమె పేరు మైలాంబ. కూతునకుఁ జందవోలురాజు పల్నా డరణమిచ్చినందున ననుఁగురాజుగురిజాలరాజధానిగఁ బల్నాటి కధిపతి యయ్యెను. అనుఁగురాజునకు భార్యలు మువ్వును. వీరవిద్యా దేవి (విజ్జలదేవి) భూరమాదేవి, మైలమాదేవి. వీరవిద్యాదేవి యందుఁ బెదమల్లదేవుఁడు, వినమల్లదేవుఁడు బాలమల్లదేవుఁడు నను మూపురుపుతులుగలిగిరి. మైలమాదేవియందునలగామరాజు పుట్టెను.

భూరమాదేవియందుఁ గామరాజు, నరసింగరాజు, ఝట్టిరాజు, పెరు మాళ్ళరాజు నను నల్వరుసుతు లుద్భవించిరి. అనుఁగురాజు మంత్రి దొడ్డనాయుఁడు. ఇతఁడు వెలమ బేతినాయుని కుమారుఁడు. దొడ్డ నాయుని కొడుకులు బాదరాజు, బ్రహ్మనాయుఁడు. బాదరాజునకుఁ బెద్దన్నయని నామాంతరముకలదు. సంతానముకలుగకముందనుఁగు రాజుచే బాదరాజు పెంచుకొనఁబడి, క్షత్రియుండును. గంచర్లపురా ధీశుఁడు నైన కృష్ణగంధర్వుని కూతురు లవాంబను బెండ్లాడెను. బ్రహ్మనాయుఁడు విష్ణువుగా భావింపఁ బడుచున్నాఁడు. కురుక్షేత్ర యుద్ధమునఁ గృష్ణుఁడెంత ప్రధానుఁడుగా నుండెనో, పల్నాటియుద్ధ మున బ్రహ్మనాయుఁ డంత ప్రధానుఁడుగా నుండెను. ఈయనపల్నాటి

కృష్ణుఁ డని పేర్కొనఁ బడుచున్నాఁడు. ఇతనికుమారుఁడు బాలచంద్రుఁడు. కన్నమదాసని మఱియొకఁడు గలఁడు.

ఇట్లు దొడ్డనాయుఁడు మంత్రిగ ననుఁగురాజు కొంతకాలము పరిపాలించి మృతినొందెను. దొడ్డనాయుఁడుకూడ స్వర్గమునకేగెను. నలగామరాజు పటాభిషిక్తుఁడాయెను. నాయకురాలను నొకయువతి నిజశక్తిచేత ననుఁగురాజు ననుగ్రహమునంపాదించి యతఁడు చని పోయినవెనుక నలగామరాజునొద్దమృతిని యయ్యెను ఈనాయకురాలి యసలు పేరు నాగాంబ. నాయకురాలనియే సాధారణముగ వ్యవహరింపబడుచున్నది. నాయకురాలి జన్మస్థలము పల్నాడుతాలూకాలో నాగులేటియొడ్డుననున్న చిట్టగామాలపాడను నొక గ్రామము ఈమె పంటరెడ్డి కులమునఁ బుట్టినది. తండ్రి పేరు చౌదరిరామిరెడ్డి మేనమామ పేరు మేకపోతు సింగారెడ్డి. ఈమెయింటి పేరారవల్లివారిని చెప్పఁబడినది. ఇదితల్లిగారింటి పేరోయత్తగారింటి పేరో తెలియదు. ఈమె ధర్మ నామమెచ్చటను గానరాదు పల్నాటియొద్దమున కీమెయే కారకురాలు అతిపరాకమశాలిని. గురిజాల పురవరాధీశ్వరులగు నలగామరాజుడు లీమెచేతిలోఁ గీలుబామ్మలవలె నుండునాడు. ఈమె బ్రహ్మనాయుని కిసుపోటిగా రాజ్యతంత్రమునడపినమహాసమర్థురాలు. యుద్ధావసానమువఱకుఁ జలనమునొందక మగబిరుదుకట్టి యశ్వాసూధయై బ్రహ్మనాయునితోఁ జోరసమకట్టిన నిరుపమ శూరురాలు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నీమెచరిత్రము పూర్తిగ వ్రాయఁజాలకున్నాను. ఈమెమంత్రిని యగునప్పటికి వీరవిద్యాదేవికి జన్మించిన మల్లదేవులు బాలురుగానుండిరి. బ్రహ్మనాయుఁడు వీరిని దగ్గరకుఁ దీసి రాజ్యములోఁ గొంతభాగమిప్పించి గురిజాలనుండిపోయి మాచర్లపట్టణము నిర్మించుకొని వారు యుక్తవయస్కులు కానందున వారికి బడులుగఁ దానే పరిపాలించుచుండెను. వారు పెద్దవారైనతరువాతఁ గల్యాణపట్టణాధీశుఁడైన వీరసోమునికుమార్తెల నిప్పించి వివాహముచేసి

పెదమల్లదేవుని మాచెర్లకుఁ బట్టాభిషిక్తునిఁ జేసెను. అనుగురాజు
చనిపోవునపుడు కొడుకులనందఱను బ్రహ్మనాయుని కప్పగించెను.
గాన నలగామరాజు నాయకురాలిని మంత్రిగఁగాఁ జేసికొన్నను, మల్ల
దేవులకుఁ బెండ్లిచేసినతరువాత బ్రహ్మనాయుడు ద్వేషబుద్ధి లేక
నలగామరాజునకు భూరమాదేవి పుత్రులకుఁ గట్నములిచ్చుటకై గురి
జాలకుఁబోయెను. వారును దగినవిధముగ గౌరవించిరి. గురిజాలలో
బ్రహ్మనాయునికి నాయకురాలు విషముపెట్టించెను. కాని యామె
ప్రయత్నము నిష్ఫలమాయెను. మాయచేసి నాయకురా లతనినిఁ
గోడిపండ్లమున కొడఁబఱచెను. ఓడిపోయినావారేడు సంవత్సరములు
రాజ్యమువిడిచిపెట్టి పరభూములకుఁ బోవలయునని పండ్లెఱుఁగఁబడిరి
దిక. పండ్లములో బ్రహ్మనాయుఁడోడి మల్లదేవులపెంటఁ బెట్టికొని
మాచెర్లవిడిచి, కృష్ణానదినిదాటి మండాదిపట్టణమునకువలసపోయెను.
నాయకురాలు సైన్యమునంపి మండాదిలోనున్న మల్లదేవుల యావుల
మందను బాడిపించెను. కుపితుడై బ్రహ్మనాయుడు గురిజాలపైకి
వెడలి యుద్ధమాచేసెను. తరువాత మండాది విడిచి బ్రహ్మనాయుడు
మల్లదేవులు మొదలగువారు శ్రీశైలమునకేగి యాసీమను బాలించు
చుండిన భిక్షువలి వారిదగ్గరఁ కొన్నిగ్రామములు గుత్తకుఁ దీసికొని
వీరమేడపియను పట్టణమున (ఇదియిప్పటికిని గలదు) గట్టుకొని
యచ్చట నివసించిరి. వీరమేడపిలోఁ గొంతకాలముండి లెక్కలు
చూడఁగా నప్పటికివారు మాచెర్లవిడిచి యేడుసంవత్సరములమీఁద
నాఱుమాసములాయెను. వలసపోవలసిన దేడుసంవత్సరములే గనుకఁ
బై నాఱుమాసముల పన్ను తమకివ్వవలసి యుండుననియు, మాచెర్ల
రాజ్యము తమస్వాధీనము చేయవలసినదనియు బ్రహ్మనాయుడు
నలగామరాజునకురాయ బారమంపెను. రాయబారి యలరాజు. ఇతఁడు
మల్లదేవుని మఱఁదియైన 'కొమ్మరాజు'కొడుకు. కల్యాణపురాధీశ్వ
రుండగు వీరసోముని మనుమఁడు. నలగామరాజుయొక్క యల్లుడు.
నాయకురాలు పువ్వులలో విషముపెట్టించి యలరాజును జెర్లగుడిపాటి

వద్దఁ (గురిజాలకు సమీపములో నున్నది) జంపించెను అలరాజు
చావునకు మల్లదేవాదులుకోపించి యుద్ధసన్నద్ధులైరి. ఇరుపక్షముల
వారు కార్యమపూడివద్ద నాగులేటిశీరమున మహాయుద్ధము గావించిరి.
మల్లదేవునివైపు ప్రభుమమున యుద్ధము చేసినవాఁడు బాలచం
ద్రుఁడు. తరువాత బాదరాజు కొమ్మరాజు యుద్ధము చేసిరి. ఉభ
యులపక్షములలోను వేలకొలది జనులు మడిసిరి. చిట్టచివరకు నల
గామరాజు పరాజితుఁడై బ్రహ్మనాయుని శరణుఁజొచ్చెను. మహా
వీరుఁడు దయారసపరిపూర్ణుఁడు నిర్మలహృదయుఁడునైన బ్రహ్మనా
యుఁ డభయంజ్ఞాసంగి నలగామరాజును సింహాసనమెక్కించెను.

ఈచరిత్రమందలి మఱియొన్ని ద్విపదల నీకిందనిచ్చెదను.

ఓచక్రధరస్వామి యౌకంజనాథ | జలముపైఁ బవళించు సర్వభూతేశ
ప్రమథావతారులు బలువీరవరులు | ప్రధనవసుమతిలోఁ బదిలులై నిలిచి
యిక్తుము పాక్షికబులీయని నంచు | వచ్చియున్నారచె తెభనం బలర
వీరసింహంబులు వీరనాట్యంబు | నేయుదురిప్పుడు స్థిరబుద్ధికోడఁ
బావనహీనమై పరఁగునీధూమి | నిర్దుష్టముగఁ జేయనిన్న వేఁడెదము
నీచరణంబున నెఱిజనియించి | పావనగంగయై పరఁగి లోకముల
ఘనపవిత్రముచేసెఁగద పూర్వమందు | నాజలరూపమై యమర్తమేఘంబు
వర్షించి యూధూమివరపవిత్రంబు | నేనెడునట్లుగా నెలవిమ్ముతండ్రి.

*

*

*

జాలునిఁగనుగొని బలుకోపఘనను | గన్నులెఱ్ఱఁగఁజేసి కాంతయిల్లయై
నోరిదురాక్రూడ యోరిదుర్మార్గ | క్రిందుమీఁదెఱుంగఁక కరుణచున్నావు
గర్వమేటికి నీకుఁ గాంతలయెడను | గలిగెఁ దివవరఁ గల్పంగవలయు
నెఱుక మాలినచేష్టలేలచేసితివి | మురియంగనేల నీపాంగెల్లఁబగఁ
ముదిరిమదంబు నీమరి పేరబుగ్గంగఁ | దగమల్లభూపతిధన మెల్లనీగు
సదనంబుఁజేరిన సత్తువయిండి | కుశ్మచునున్నావు నువ్వమాననుడ

*

*

*

కార్యమపురమందు ఘనపరాక్రమతఁ | దండ్రులునిల్చుండి దండునేయంగ
నేనిటనుండుట నీతియేతల్లి ? | యుండుమంటకు నీకు నొప్పునా మనకు
నీవెఱుంగనిధర్మమే నెఱుగుదుఁనె | ప్రాకృతభామల పగిలెలెల్లెదవు
బట్టితనంబేల వీరునిసతికిఁ | గాయమనిత్యంబు కల్మి మాళక్కి

జలబుద్ధుడవిధంబు శూణ్యగురములు । పల్కుకొవర్తులు సకలభూపతులు
చనిరి బ్రహ్మాండాదిసర్వదేవతులు । భూతంబులైనను బొలియుచునుండు
కార్యసత్కీర్తులు సమయజెన్నటికి । సకలపురాణముల్ సద్ధర్మకథలు.

శ్రీనాథుడు రచించిన క్రీడాభిరామ మనునాటకమువినుకొండ
వల్లభరాయలపేరుతోఁ బ్రచారమందున్నది. దానినిగూర్చి వల్లభ
రాయల చరిత్రమునఁ జర్చించెదను.

—: శ్రీ నాథుని చాటువులు ;—

శ్రీనాథరచితములని తలంపఁ బడియెడిచాటుపద్యములు విశేష
ముగానున్నవి. బ్ర.శ్రీ. వేటూరిప్రభాకరశాస్త్రిగారు చాటుపద్యమణి
మంజరిలోను శృంగారశ్రీనాథమునను కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి
యున్నారు. అవిగాక యింక ననేకపద్యములు శ్రీనాథునివని యాం
ధ్రప్రపంచమునఁ బ్రచారములో నున్నవి. అందుఁ గొంతభాగము
స్త్రీలకచ, కుచ, మర్కాంగ సంభోగాది వర్ణనములతోఁ గూడినవి.
కొన్ని వ్రాయుటకును జనువుటకునుగూడ ననర్హములై యున్నవి.
అవి యన్నియు శ్రీనాథరచితములని యంగీకరింపరాదు. ఎవరో
పద్యము రచించిన నది. శృంగారపరమైనచో శ్రీనాథునకును, హాస్య
రసమైనచో తెనాలి గామకృష్ణునకును, వేదాంతపరమైనచో నేమన
కును సంకటాట్టుచుండుట లోకములోఁ బరిపాటియైనది. శ్రీనాథుని
చాటువులలోఁ జాలభాగ మిట్టివియేయని నాయభిప్రాయము. ఆ
కాలపుప్రభువు లెంతశృంగార రసాభిలాషులైనను శ్రీనాథుడు శృం
గారవర్ణనమునం దెంతపీతిగలవాఁ డైనను తీగ్ధమాత్రకేఁగి యచ్చ
టకు నచ్చెడి స్త్రీలను నీరాటరేవున గూర్చుండి నీరాడవచ్చినవనితా
మణులను నోటవచింపరాని మాటలతో వర్ణించుటయేకాక, వానిని
శాశ్వతముగాఁ జేసి తనకీర్తిని స్థిరముగాఁ జేయుటకై ఎంతమును
దాటాకును బుచ్చుకొని వానిని లిఖించిపెట్టియో శిష్యులకు బాఠము

చెప్పి పఠింపించియో యున్నాడని తలంచుట సాహసము. అయిన నీపద్యము లెట్లు వచ్చినవని యడుగవచ్చును. ముద్రణసౌకర్యము హెచ్చినకొలది వీనిప్రచారమును హెచ్చినది. తురగారామకవి రచించినపద్యములు కొన్ని శ్రీనాథునివని తలంపఁ బడినట్లు చెప్పుచున్నారు. అట్లే శ్రీనాథునివని తలంచెడిపద్యములలో నింకెందఱు రచయితలున్నారో! కర్తృత్వవిషయమున సంశయ మున్నపద్యములను, శ్రీనాథునివని యిచ్చుట నుదాహరింపరాదని వదలివైచితిని. ఇంతకును నీచాటుపద్యములవలన నయ్యెడు ప్రయోజనము లేదు. వీనిలోఁ జారిత్రక విషయములను దెలుపు పద్యములు లేవు. శ్రీనాథుని కవితా సామర్థ్యము తెలియునన్న నాతని గ్రంథములలోకంటె నీపద్యములవలనఁ దెలియు విశేషములులేవు. శ్రీనాథుని శృంగార రసాభిలాషము దెలియునన్నది యీపద్యములలోకంటె నాతని శృంగార నైషధాది గ్రంథములయందే యధికముగాఁ గలదు. నైషధమునకు శృంగారశబ్దమును చేర్చినందువలననే యది తెలియుచున్నది. శ్రీనాథునిస్వభావము దెలియనందులేని యీపద్యము లతనివగునో కాదో తెలియకుండ వీనినిబట్టి యాతనిస్వభావమును నిర్ణయించుట న్యాయముకాదు. ఇంక వినోదముకొఱకుఁగావలయునందురా! కులాంగనలను నట్లువర్ణించిన యీపద్యములవలన, వినోదముకంటె నేవగింపే కలుగునని నాయభిప్రాయము. శ్రీనాథకృత మవి యొకవిధినాటకము ప్రచారములో నున్నది. అందిలి పద్యములు మిగుల నసన్యములు. అది యాతనిరచనముకాదు. వ్యాకర్ణణదోషములందుఁ జాల గలవు.

శ్రీనాథునివని చెప్పఁ బడియెడిపద్యములలోఁ గొన్ని యిట నుదాహరించెదను. ఇవియన్నియు నాతనివని నాయభిప్రాయముకాదు.

రాజమహేంద్రవరమున కీతఁడువచ్చి రెడ్ల యాస్థానమునఁ బ్రవేశించినప్పు డీర్వ్యాభివృత్తిన పండితులీతనితో తర్కవ్యాకరణ శాస్త్రములలో శాస్త్రార్థములుచేసి పూర్వపక్షసిద్ధాంతములఁ గుదుర నీయక సిలుగులఁ బెట్టినట్లు కన్పట్టుచున్నది. దానిపై మోటుఁదనముగ శ్రీనాథుఁ డొక చాటువులోఁ—

శా

... .. వి

ద్వాంసుల్ రాజమహేంద్రపట్టణమునన్ ధర్మాసనంబుండి పు
ధ్వంసాభావము పొగభావ మనుచుం దర్శింతురశాంతమున్.

అని చెప్పటయేగాక భీమేశ్వరపురాణములోఁ గుకవినిరసన
న్యాజమున:—

తే. బోధమల్పంబు గర్వ మభ్యున్నతంబు
శాంతి నిష్పచ్చరంబు మచ్చరము ఘనము
కూపమండూకములఁబోలెఁ గొంచె మెఱిగి
పండితంమన్యులై న వై తండికులకు.

తే. నికటమున నుండి శ్రుతిపుటనిష్ఠురముగ
నడరి కాకులు బిట్టు పెద్దఱచినప్పు
చుడిగిరాయంచ యూరక యుంట లెస్స
పైఁపరాకున్న నెండేనిఁ జనుటయొప్పు,
అని యాసడించియున్నాఁడు.

శ్రీనాథునకు బావమఱిది వరుసలో భోజనప్రియుడైన
రామయమంత్రి యుండెనట! ఆతనిపై నీక్రిందిపద్యము చెప్పెనట!

ఉ. గ్రామముచేతనుండి పరికల్పితధాన్యము నింటనుండి శ్రీ
రామకటాక్ష వీక్షణపరంపరచేఁ గడతేఱెఁ గాక మా
రామయమంత్రి భోజనపరాక్రమ మేమనిచెప్పవచ్చు నా
స్వామి యెఱుంగుఁ దక్కుబళచాతురి తాళఫలప్రమాణమున్.

చ. తొలకరిమించుఁదీవగతితోఁప దుకాణముమీద నున్నయ
య్యలికులవేణితోఁ దములపాకులబేరము లాడఁబోయి నే
వలచుట కేమి? శంకరునివంటి మహాత్ముఁడు లింగరూపియై
కులికెడు దానిగల్గి చనుగుబ్బలసందున నాట్యమాడగన్.

శా. పొచ్చెం బింతయులేని హంసనడతోఁ బొల్పొందు లేనవ్వుతోఁ
బచ్చెట్టాపినకుల్కు ముంగరలతో బాగైన కెమ్మోవితో
నచ్చంబై నముసుంగు వెట్టి చెలితో నామాటలేయాడుచున్
వచ్చెంబో కుచకుంభముల్ గదలఁగా వామాక్షి తానీళ్ళకున్.

ఉ. పువ్వులు కొప్పునందురిమి ముంగుగఁ గౌ నసియాడుచుండఁగాఁ
జివ్వునఁజంగసాచి యొక చేతను తోకలిపూని యొయ్యనన్
నవ్వుముఖంబుతోడఁ దననందనుఁబాడుచు నాఁఁగుజూచుచున్
సువ్వియసువ్వియంచు నొకసుందరి బియ్యముదంచె ముంగిటన్

సీ. తాటంకయుగ ధగధగితీ కాంతిచ్చటల్
చెక్కుటద్దములపై జరువాఁ
నిటలేందుహరిసీల కుటిలకుంతలములు
చిన్నారిమోమునఁ జిందుదొక్క
బంధురమాక్తిక ప్రకటహరావళుల్
గుబ్బచన్నులమీఁద గునిసియాడ
కరకంకణ క్వణక్వణనిక్వణంబులు
పలుమాఱు రాతిపైఁబరిధివల్ల

గీ. ఓరచూపుల విటచి త్ర మూఁగులాడ
బాళుకుశలతఁ జక్కనిమోహనాంగి
పాటఁబాడుచు గూర్చుండి తోటిమీఁద
బిండిరుబ్బంగఁ గన్నులఁ బండువయ్యె

సీ. బామవింటఁ దొడిగినపూవింటి దొరముల్కి-
పోల్కిఁగస్తరి సోగబొట్టుదిద్ది
చకచక లీను తారకలచేకలువోలె

గొలకులు వెడలఁగజలముదీర్చి
నాడుపుగుబ్బలిమీఁదఁ బొడము నీరెండనా
రంగుచందురుకావి రైకదొడిగి

పిరుదుపోక్కిలి మొఱకపల్లముగప్ప

బాలవెల్లువవంటి చేలంగట్టి

గీ. అంచకొదమలగమ బెదరించుపోల్కి

నందెచప్పళ్ళు ఘల్లుఘల్లునుచు మొఱయ

నడుము బవబవలాడఁ గీల్జడఘటించి

వచ్చెముక్కంటిసేవకు మచ్చెకంటి.

—: శ్రీ నా భుని చాటు పద్యములు :—

క. రసికుఁడు పోవఁడుపల్నా

డెసగంగా రంభయైన నేకులెవడుకున్

వసుధేశుఁడైన దున్నును

గుసుమాస్తుండ్లైన జొన్నకూడే మెసపున్.

ఉ. అంగడియూరలేదు వరియన్నములేదు శుచిత్వమేమి లే

దంగన లింపులేరు ప్రియమైన వనంబులులేవు నీటికై

భంగపడంగఁ బాల్పడుకృపాపరులెవ్వరులేరు దాతలే

న్నంగనుసున్న గాన పలనాటికి మాటికి బోవనేటికిన్.

ఉ. వీరులు దివ్యలింగములు విష్ణువుచెన్నుడు కల్పిపోతు రా

జారయఁ గాలభైరవుఁడు సంకమశక్తియ యన్న పూర్ణయన్

నేరెడు గంగధార మడుఁగే మణికర్ణికగాఁ జెలంగునీ

కొరెనుపూడి పట్టణము కాళిదా పలనాటివారికిన్.

ఉ. దోసెడుకొంపలోఁ బసులత్రొక్కిడి మంచము దూడరేణమున్

బాసినవంటకంబు పసిబాలురశౌచము విస్తరాకులున్

మాసినగుడ్డలున్ దలకుమాసినముండలు వంటకుండలున్

రాసెడు కట్టలుండలపరాదు పురోహితులింటికృత్యముల్

ఉ. పుల్లపరోజనేత! యలపూతనచన్నులచేదు దావి నా

డల్లదవాగ్నిమింగితి నటంచును నిక్కెడవేల! తింతినీ

పల్లవయు క్రమానుడుకుబచ్చలి శాకము జొన్నకూటితో
మెల్లన యొక్క ముద్దదిగమింగుము! నీపప కాననయ్యెడిన్.

గీ. చిన్నచిన్నరాళ్ళు చిల్లరజేవుళ్ళు
నాగులేటిసిళ్ళు నాపతాళ్ళు
సజ్జజొన్నకూళ్ళు సర్పంబులును జేళ్ళు
పల్లెనాటిసీమ పల్లెటూళ్ళు

క. జొన్నకలి జొన్నయంబలి
జొన్నన్నము జొన్నవీసరు జొన్నతెత్తప్పన్
సన్నన్నము సున్నసుమీ
పన్నుగఁ బల్నాటిసీమ ప్రజలందఱకున్

క. సిరిగలవానికిఁ జెల్లును
దరుణులు పదియాఱువేలఁ దగబెండ్లాడన్
దిరిపెమున కిద్దరాండా!
పరమేశా! గంగవిడుము పార్వతిచాలున్.

—: శ్రీ నాథుని సమకాలికులు:—

బ). శ్రీ. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు శ్రీనాథుని సమకాలపుకవులలో బమ్మెరపోతనకు జేర్చొనినాగు. కాని పోతన శ్రీనాథుని కాలమువాఁడు కాఁడు. శ్రీనాథుని యనంతరమునఁ గాని పోతన జన్మింపలేదని నాయభిప్రాయము. ఆవిషయమును గూర్చి పోతన చారిత్రమునఁ జర్చించెదను. చెన్నఘరాజకవి శ్రీనాథుని శిష్యుడనిరి. కాని యది నిజముకాదు అందునుగూర్చి చెన్నఘరాజకవి చరిత్రమున వ్రాసెదను. దగ్గుబల్లి దుగ్గన శ్రీనాథునకు బావమఱుదియు శిష్యుఁడునైనమాట సత్యమేకాని యితఁడును శ్రీనాథుని జీవితకాలములోఁ గావ్యరచనము చేసినట్లు దోషము. నంది మల్లయఁ ఘంటసంగయలుకూడ దుగ్గనకాలమువారు. శ్రీనాథుని కాలములోఁ గావ్యరచనము చేసినవారృకారు.

పిల్లలమట్టి పినవీరన యీతని సమకాలికుఁ డనియు శ్రీనాథుఁడు తనగ్రంథముల నాతనికిఁ జూపెననియు శ్రీగురజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. కాని యదినిజము కాదు. శ్రీనాథుఁడు స్వర్గ మలంకరించునప్పటికిఁ బినవీరన పదేండ్లలోపు శాలుఁడై యుండును. ఇతఁడు శ్రీనాథుని శిష్యుఁడని కొందఱుందురు. కాని యందునను సత్యములేదు.

నిశ్చంక కొమ్మన, కొలనిగణపతిదేవుఁడు, భైరవకవి మొదలగువారు కొందఱితని కాలముచారుకలరు. వారినిగూర్చి క్రమముగా వ్రాసెదను.

— శ్రీ నాథుని స్వభావము :—

శ్రీనాథుఁడు మిగుల జారుఁడనియు, వేశ్యాలంపటుఁ డనియు దుర్వ్యయముసేయువాఁడనియుఁ గొందఱుతలంచుచున్నారు. ఇట్లను కొనుటకు ముఖ్యకారణ మాతనివని చెప్పఁ బడియెడి చాటువులే. ఆతనిగ్రంథములను జదివినవారెవరును నాతనిని శృంగారప్రియుఁడు కాఁడని చెప్పలేరు. అట్లనియూతఁడు దుర్మితపరుఁడని గాని, విధము చెడి నర్తించినవాఁ డనిగాని చెప్పరాదు. కేవలము శ్రీశుకునివంటి వాఁడు కాకపోవచ్చును. రాజాధిరాజుల మహాసభలలో మహాపండితుల సమక్షమున ననుదినమును విద్యాగోష్ఠిలోఁగాలముగడవినవాఁడు. మహామంత్రోపాసకుఁడు. శివభక్తుఁడు. ఆతని గ్రంథములలో శృంగారరసముతో సమానముగ శాంతరసము పోషింపబడినది. భక్తి, నీతి, బోధింపఁబడినవి. ఇతఁడు యౌవనమున స్వేచ్ఛావిహారియై తిరుగుటచే నవసానకాలమున దారిద్ర్యము ననుభవింపవలసివచ్చినదని శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారును వారిననుసరించి భీమేశ్వరపురాణ పీఠికాకారులును వ్రాసియున్నారు. శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలు గారును, శ్రీ చి. వీరభద్రరావుగారును నాయభిప్రాయముతో నేకీ భవింపలేదు. సంపాదించిన ధనమును గూడఁబెట్టి యుంచవలెనను

కోర్కె యాతనికిలేదు. కొండప్పిలో నున్నప్పుడు తాను విద్యాధి
కారి యగుటచే దనకొఱకువచ్చిన పండితులు, శిష్యులు నాతనియిం
టనే భుజించెడివారనియు, దేవరాయలుస్వర్ణాభిషేకము చేసినప్పు
డాధనమును బ్రాహ్మణులకుఁ బండితులకుఁ బంచిపెట్టెననియు, నిదియే
మని యెవరోయడుగఁగా “న్నానోదకమును బానముచేయుట భావ్య
ముగా” దని చెప్పెననియుఁ దానింటలేనప్పుడు దినవెచ్చము గడపు
టకై మైలారరెడ్డిని గోరెననియుఁజెప్పుదురు. చరమధశయందుఁగూడ
నొక గ్రామమును గుత్తుకుదీసికొని వ్యవసాయముచేయ నారంభించి
నాఁడు. కానివారికడకుఁబోయి బిచ్చమెత్తలేదు కాశీఖండమందలి:—

గీ. అతిథిశకు నల్పుడైనను నధికుడైన

నింటికేఁజిరి బియ్యమందు నెవ్వఁడని

వానిగౌరవ మది గౌరవంబుగాని

కాదు గౌరవ మాకారగౌరవంబు,

అనివ్రాసినపద్యమునుబట్టి యాతనిస్వభావము తెలియుచున్నది.
ఇతఁడు భోజనప్రియుఁడు అనుదినమును బిండివంటలతోఁ దానుభుజిం
చుచు నితరులకుఁ బెట్టుచుండువాఁడని యతని భీమపురాణ కాశీ
ఖండము లందలి పద్యముల వలన మనకుఁ దెలియును. గ్రంథవిస్తర
భీతి నిటనుదాహరింపఁ జాలనైతిని. చరమకాలమునఁగూడ “హేమ
పాత్రాన్న మెవ్వనిపంక్తి” అనిచెప్పినాఁడు.

“దానము భోగము నాశము

పూనికతో మూఁడు గతులు భవి ధనమునకున్

దానము భోగము నెఱుంగని

ధనమునకున్ గతి తృతీయమే పాసగున్” 1

అనుసూక్తి నెఱిగిన మహాపురుషు డగుట ద్రవ్యమును నిలువ
చేయుతలం నాతనికి లేకపోయినది. కలిమిలేము లెంతటివారి కైనను
గలుగును. శ్రీనాథుని లేమికిఁ గూడ నదియే కారణ మనుకొనవల

యును గాని స్వేచ్ఛావిహార మనుకొనరాదు. శ్రీనాథునివని చెప్పెడి చాటువులను మనసునందుంచుకొనక పోయినచోఁ దమకావ్యముల యందలి వర్ణములను బచ్చిశృంగారముతో నింపిన కవులందఱికంటె నెక్కువదోషము శ్రీనాథునియందుఁ గాన్పింపదు. కవిహృదయమునకు విశ్రాంతియుండదు. వారు ప్రకృతి సౌందర్య వర్ణనాపేక్షయందుఁ దనివినొందరు. నిలాసము కొరకప్పుడప్పుడేవేని పద్యములను రచించిన, వానినిబట్టి కవి స్వలాపమును నిర్ణయించుట న్యాయముకాఁజాలదు. తా నాశ్రయించిన కృతిపతులను వారిసన్నిధానవర్తులను, సంతృప్తిఁజూచుటకై శ్రీనాథుఁడు తనగ్రంథములయందుఁ గొన్నిపద్యములను వ్రాసియుండెను. భీమేశ్వరపురాణమున దత్తారానువేశ్యలను బడపద్యములలో వర్ణించియుండెను. అందుచే శ్రీనాథుఁడు వేశ్యాలంపఁబుడని తెలంపరాదు. భీమేశ్వరపురాణ కృతిపతి :

క. దత్తారామవధూటీ

వత్సోగుహామృగమదాది వాంఛితవిలస

ద్యక్షఃకవాట బాంధవ

రత్నవిధి వజ్రపంజరకృపాజలధి

యైయున్నాఁడు. ఆతనిసంతృప్తికొరకు శ్రీనాథుఁ డాపద్యములను వ్రాసియుండెనని తెలంపవలసియున్నది. నిష్కళంక చారిత్రుఁడని ప్రఖ్యాతిఁ గనిన బమ్మెరపోతనామాత్యుఁడు సర్వజ్ఞసింగభూషతికై భోగినీదండకమును వ్రాసెననుచున్నాఁడు! (కర్తృత్వము సంశయింపదము. ఇందునుగూర్చి పోతనచరిత్రమున వ్రాసెదను.) ఇట్లు తమప్రభువుల సంతృప్తికై పద్యములను, గ్రంథములను వ్రాసిన కవులందఱో గలరు. వారికంటె శ్రీనాథుఁ డెక్కువ దోషికాఁడు.

—: శ్రీ నాథునియన సానదశ :—

శ్రీనాథుఁడవసానదశయందు మిగుల చారిద్ర్యము సనుభవించె ననియుఁ గృష్ణానదీతీర్థమున బొడ్డుపల్లెయను గ్రామమును గుత్తకుఁ

దీసికొని వ్యవసాయ మారంభించగాఁ గృష్ణానది వరదలవలన పంటలు
చెడిపోయి పృథువులకుఁ జెల్లించవలసిన పైకమునీయలేకపోగా నధి
కారులారాతనిని బలుకాములఁ బెట్టిరనియు నిట్టివారిద్రవ్య దళయంజే
యారఁ డిహలోకమును వీడిపోయెననియు ఇట్టికఠిన హృదయునకై
నను గన్నుల నీరుగఁగ్ము నట్టి కింది పద్యముల నాతఁడట్టిదళలో రచి
యించెననియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

సీ. కవిరాజకంఠంబు కౌగిలించెనుగదా

పురవీధి నెదురెండ బొగడదండ

ఆంధ్రనైషధకర్త యంఘ్రియుగ్గంబునఁ

దగిలియుండెనుగదా నిగళయుగము

వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసుముంజేత

వియ్యమఁ దెనుగదా వెదుగుగొడియ

సార్వభౌముని భుజాస్తంభ మెక్కినుగదా

నగరివాకిటనుండు నల్లగుండు

సీ. కృష్ణ వేణుమ్మ గొనిపోయె నింతఫలము

బిలబిలాక్షులు తినిపోయెఁ దిలలు పెసలు

బొడ్డుపల్లెను గొడ్డటి మోసపోతి

నెట్లు చెల్లెంతు టంకంబు లేదునూర్లు.

సీ. కాళికావిశ్వేశుఁ గలిసెవీరారెడ్డి

రత్నాంబరంబు లేరాయడిచ్చు

రంభగూడెదెనుంగు రాయరాహుత్తుండు

కస్తూరికేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు

స్వర్గస్థుడయ్యె విప్రసమంత్ర మఱిహేమ

పాత్రాన్న మెవ్వనిపంక్తిగలదు

కైలాసగిరిబండ (పంట) మైలారువిభుడేగి (కుండ)

దినవెచ్చ మేరాజతీర్థగలదు

గీ. భాస్కరుడు మున్నెదేవునిపాలికరిగె

గలియుగంబున నికనుండఁ గష్టమనుచు

దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గురనఁగ

నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుడమరపురికి...

ఈపద్యమునుబట్టి పన్నులను జెల్లింపలేక పోయినవారి నాకాలమునఁ బ్రభువులెన్నిబాధలు పెట్టెడువారో తెలియుచున్నది. శ్రీనాథుని యవసానకాలము క్రీ. శ. ౧౪౪౫ ప్రాంతము. అప్పటికిఁ గృష్ణానదీతీరముననున్న బొడ్డుపల్లె యేరాజుస్వాధీనమునందున్నది? శ్రీనాథునంతటివారిని అట్టిబాధలను పెట్టిన యాప్రభువెవ్వఁడు? తెలిసికొనవలయుననుకోరే పాతకలకుఁ గలుగకపోలేదు. వీరభద్రదారెడ్డి మొదలగువారినిజయించి ఒడ్డెరాజులీ ప్రాంతమునాక్రమించినారనియు, వారే శ్రీనాథుని బాధలను పెట్టినవారనియు నాంధ్రులచరిత్రమునందున్నది. ఆకాలమున నీప్రాంతమును బరిపాలించిన యొడ్డెరాజులలో మొదటివాఁడు, కపిలేంద్రగజపతి. అతఁడీ దేశము నాక్రమించినకాలము క్రీ. శ. ౧౪౫౦ ప్రాంతము. అప్పటికి శ్రీనాథుఁడు లేఁడు. బహుమనీరాజుల సాహాయ్యమునుగొని యన్నదేవచోడుఁడు రెడ్డిరాజులను జయించినపిమ్మట నాతఁ డెంతయోకాలము రాజ్యము సేయలేదు. ఆరినికిఁ బిమ్మట కపిలేంద్రగజపతివచ్చి జయించువఱకును, గృష్ణానదీ తీరభూమి, బహుమనీరాజుల పాలనమునందుండినట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఆకాలమున శ్రీనాథున కీయవస్థపట్టి యుండునని తలంపవచ్చును. కపిలేంద్రగజపతి శత్రుకంటకుఁడైనను, బ్రాహ్మణుల కనేకాగ్రహారముల నొసంగినవాఁడు. శ్రీనాథునివంటి పండితకవి కట్టిబాధలు కలుగఁజేయఁడని తలంపఁదగును. అయినను నాకాలమున బొడ్డుపల్లె యున్న దేశ మెవ్వరిపాలమున నుండినను విషయమున నింకను బరిశోధనము జరుగవలసియున్నది.

గోదావరి, కృష్ణా, నెల్లూరుమండలములలో బొడ్డుపల్లెయను గానగ్రామమేదు. గుంటూరునుండిగొమ్మన నుండియు జూబిలానానా

“బొడ్డువానిపాలెము” అను గ్రామమున్నది. కాని యది కృష్ణానదీ తీరముకాదు. కర్నూలుమండలములోఁ గర్నూలు తాలూకాయందు “బొడ్డువానిపల్లె” యను గ్రామమున్నది. అందు “వాని” తీసివేసినచో నది శ్రీనాథుఁడు చెప్పిన బొడ్డుపల్లెయే యగును. కృష్ణానది, దానికి సమీపముననే యున్నది. అది శ్రీనాథునికాలమున బహమనీ రాజుల క్రింద నుండెనని చెప్పుటకుఁ దగిన యాధారములున్నవి. ఆ కాలమున రెండవ అల్లాయద్దీక్ కాని, లేదా అతనితండ్రి గాని యాచారమును బరిపాలించుచుండెను. ఆ గ్రామము శ్రీశైలమునకుఁ బశ్చిమమున దాదాపుగ నెనుబదిమైళ్ళ దూరములో నున్నది. శ్రీనాథుఁడు శ్రీశైలయాత్రకేఁగి శివరాత్రి మహాత్మ్యమును రచించునప్పుడీ గ్రామమును గుత్తకుఁ దీసికొని వ్యవసాయముచేసేనేమోయని తోచుచున్నది. ఇతఁడంతదూరముపోయి వ్యవసాయము చేసెనా? యని సంశయమును గల్గుచున్నది. కాని శ్రీనాథుని స్వభావమునుబట్టి యాతఁడంతటిపనిని జేసియుండునని తలంపవచ్చును. ఆ కాలమునాఁ డేడువందలటంకములు పన్నుచెల్లెడు గ్రామము పెద్దదైయుండుననుటకు సందేహములేదు. ఆ గ్రామము కృష్ణానదికి నలువదిమైళ్ళదూరములో నున్నదనియు నదిదాదాపునాలుగువేల యకరముల పరిమాణముగల “బేచిరాకు” గ్రామముగానుండెననియు కర్నూలుతాలూకాతహశ్శిలు దారుగారు వ్రాసియున్నారు. ఆ కాలమున నేటిగట్టులు మొదలగు నధ్యంతరములు లేకపోవుటచే వజ్రదలంతదూరమువఱకుఁ బ్రవహించుచున్నవని తలంపవచ్చును.

ఆ కాలమున గ్రామములు గుత్తకిచ్చెడి యాచారముకలదు. పల్నాటిచరిత్రములో బ్రహ్మనాయకు మల్లదేవుఁడు మొదలగువారు శ్రీశైలమునకేఁగి యాసీమను బాలించుచుండిన భిక్షావలిచారిదగ్గఁ గొన్ని గ్రామములు గుత్తకుఁ దీసికొనిరని వ్రాసియున్నది. కొండవీడు నివాసముగాఁ గలిగియున్నను నిలురాజమహేంద్రవరమునకును, నలు

రాచకొండకును, నటు శ్రీశైలమునకును సంచారముచేసిన శ్రీనాథున కాపై నెనిమిదియోజనములు వ్యవసాయముచేయుట కేగెనన్నచో నాశ్చర్య పడనక్కఱలేదు. “కిందూరంవ్యవసాయినాం”యనుసూక్తి యాతనిపట్ల వర్తించినది. ఎంతటిప్రజ్ఞావంతునకును దైవముతోడు పడనిచో శోభింపదుకదా.

ఇత రెండవపద్యమున నుదాహృతులైనవారెవ్వరో తెలిసి కొనవలసి యున్నది. వీరారెడ్డి కాశీఖండకృతిపతియగు వీరభద్రా రెడ్డియనుటకు సంశయములేదు. భాస్కరుడు కాటయజేమునియొద్ద మంత్రిగానున్న రాయని భాస్కరుడని నిశ్చయింపవచ్చును అతని చేత శ్రీనాథుడు బహుమతుల నంది యుండును. విస్సనమంత్రి) యెవ్వరో తెలియదు. ముప్పదియిద్దఱు మంత్రులలో నీతఁడొకఁడు.

మైలారెడ్డి ముమ్మడిరెడ్డి యొక్క కుమారుడు. ఇతనితల్లి ముంబాంబ; తాత పోతారెడ్డి; సూరారెడ్డిమూత్రాత. ఇతఁడును తండ్రి యును పహిడిపాడు ప్రభువులైనట్లు శా. శ. ౧౩౪౬ సంవత్సరపు శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. (నె. శా. సం. పుట ౧౦౮) ఇది నెల్లూరుమండలమునఁ గందుకూరు తాలూకాలోనున్నది. ఇతఁడు పెదకోమటి వేమారెడ్డికి సామంతుఁడుగానుండి యాతనియవంతర మునఁ గొండవీటిరెడ్డి రాజ్యమును స్వాధీనముచేసికొనుటలోఁ బ్రాథ దేవరాయలకు సాహాయ్యము చేసియుండును. ఈతనికోర్కెపైనిగుండ్ల కమ్మ నదీతీరమందున్న పోలవరము తక్కిళ్ళపాడు అనుగ్రామము లను శా. శ. ౧౩౫౧ కీలక సంవత్సరమున మహాశివరాత్రినాఁడు దేవరాయలు బ్రాహ్మణులకు దానముచేసి శాసనము వ్రాయించెను. (నె. శా. సం. ౧౪౮ పుట) ఆశాసనము నందీ మైలారెడ్డి దేవరాయలకు యుద్ధములలోఁ జేసినసాహాయ్యము వర్ణితమైనది. ఈమైలారెడ్డి యాదేవరాయలచేతఁ జెదలువాడ శ్రీరఘురామునకోకగ్రామము నిష్ఠించెను.

కొండవీటి సంస్థానపు ప్రాపకము పోయినవిమ్మటఁ దానుద్ర
వ్యార్జనము కొఱకు దేశాటనము చేయఁనెంచి కొండవీటియందున్న
తనకుఁబంబమునకు దినవెచ్చము నడచుటకై శ్రీనాథుఁడీ మైలారరెడ్డి
నాశ్రయించి యుండును. మైలారరెడ్డి యీదినవెచ్చమును శ్రీనాథు
నకుఁ దనజీవితాంతమువఱకును నిచ్చియుండును. మైలారరెడ్డి వైష్ణవ
మతాభిమాని. శ్రీనాథుఁడు రచించెననియనుకొనుచున్న “నంద
నందనచరిత్రము” నీతనికంకితము చేసెనేమో! నిరోష్ఠ్యమేమో!
తెలియదు.

వైసఁజెప్పిన పద్యములోని తెనుంగురాయఁడు సాంపరాయని
కుమారుఁడు. ఇతఁడు కస్తూరిని దానముసేయుటకై బ్రఖ్యాతిని
గాంచినట్లున్నది. శ్రీనాథుఁడు రచించెనని చెప్పఁబడుచున్న యీగీం
దిచాలుధారవలన నీవిషయము తెలియుచున్నది.

శా. అక్షయ్యంబుగ సాంపరాయని తెలుంగాధీశ! కస్తూరికా
భిక్షాదానము సేయరా! సుకవిరాట్పూంహరిక శ్రేణికిన్

(స్వామికిన్)

దక్షారామ చతుక్యభీమవర గంధర్వాప్సరోభామినీ

వత్సోజద్వయకుంభి కుంభములపై వాసించుఁ దద్వాసనల్.

ఈక్రిందిపద్యమును గూడ శ్రీనాథుఁడే తెలుంగురాయలపై
రచించెనని చెప్పుదురు.

శా. ధాటీఘోటపురట్టనుట్టకమిశ్రద్గాఘిష కళ్యాణఘం

టాటంకాధన్విలుంతలుః శిత మహాస్మత్తాహితత్తోణిభృ

తోక్రటీరాంకితకుంభినీధర సముత్కూటాలవీర్ఘాటః క

ర్ణాటాంధ్రాధిప! సాంపరాయని తెలుంగా! నీకుదీర్ఘాయుషా.

సాంపరాయఁడను నాతఁడు శత్రువులచే రాజ్యము గోల్పో
వఁగా జైమినీ భారతకృతిపతి యగు సాళువ సరసింహరాజు వంశ

ములోని పూర్వండుగు “సాశ్వమంగు” అను పరాక్రమవంతుఁడు మఱల సంపాదించి యాతనికిచ్చి సాంపరాయ ప్రతిష్ఠాపనాచార్య బిరుదమును ప్రహించెనని పిల్లలమఱ్ఱి వినవీరన్న యీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

నీ. దుర్గములో దక్షిణసురతాను నెదిరించి

హినివచ్చి సాంపరాయనికి నిచ్చి

సామ్రాజ్యమున నిల్చి సాంపరాయస్థాప

నాచార్యబిరుద విఖ్యాతిఁ గాంచె

* * *

సాహసంబున నుప్పొంగు సాశ్వమంగు.

సాంపరాయ నామధారులగు నీయిరువురు నొకవ్యక్తియేయని శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగా రాంధ్రకపుల చరిత్రమున వ్రాసి యున్నారు. శ్రీరామయ్యపంతులుగారును, శ్రీలక్ష్మణరావు పంతులు గారునుగూడ నట్లే యభిప్రాయపడిరి. కాని యదివాస్తవము కాదు. వీరిరువురును భిన్నులు. సాశ్వమంగుచే రాజ్యమునుబడసిన సాంపరాయలు ఉత్తరాగ్రామ మండలములోని కాంచీపురప్రాంత రాజ్య పరిపాలకుఁడు. శంబువరాయ సంతతిలోనివాఁడు. ఆవంశమువారి కందఱకు శంబువరాయలని వారినామాంతమునఁ జేర్చుచుందురు. తిక్కనసోమయాజి నిర్వచనోత్తర రామాయణమునఁ జోడతిక్కరాజును వర్ణించుపట్టున

“శంభురాజాది పశ్చిమమండలి

కముఁ జెర్చి యెలఁడె కంచీపురము.”

అనిచెప్పిన శంభురాజవంశములోనివాఁడే. సాశ్వమంగరాజు ననుగ్రహమును సంపాదించిన సాంపరాయలుగూడ నీవంశములోనివాఁడే. (శంబు, సాంపశబ్దము లేకార్యబోధకములు.) ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౩౫౦ ప్రాంతమువాఁడు. ఇతనికిఁ దెలుఁగురాయఁడను- కుమారుఁడు లేఁడు.

సింహాచలమునందు తెలుంగురాయని శాసనమొకటి యున్నది. “స్వస్తిశ్రీ శకవర్షంబులు ౧౩౫౦ అగునేటి ప్లవ సంవత్సర ఫాల్గుణ కృష్ణ ౭ గురువారానను కన్నడ దేశముందుల సంబురాయని కొడుకు తెలుంగురాయండు తనకు అభిష్టార్థస్థితిగాను శ్రీరంగనాథునికి నిత్యమును సన్నిధిని వెలుంగను అఖండదీపాలు రెండుసమర్పించెను”

శ్రీపంతులుగా రీశాసనము నుదాహరించుచు నితడు కాంచీ పురపు శంబువరాయలకొడు కనిరి. కాని యది పొరపాటు. ఇతని శాసనము క్రీ. శ. ౧౮౨౮ నాటిది తండ్రికొడుకుల నడుమ నెనుబది సంవత్సరముల వ్యవధియుండుట అసంభవము. కాంచీపురము కన్నడ దేశములోనిదికాదు. అచ్చటిభాష యరవము. కావున నాశంబువరాయలీతడుకాదు.

శ్రీనాథునకుఁ గస్తురినిచ్చిన తెలుంగురాయలు, నెల్లూరు మండలములోని పొదిలితాలూకాను, దానినిజేరియున్న కర్నూలు మండలములోని ప్రదేశమును బరిపాలించిన యొకసంస్థానాధిపతి. ఇతని పరిపాలనలోని దేశమునందు గర్ణాటకమును నాంధ్రమునుగూడ నుండును. అందుచేతనే సింహాచల శాసనమునఁ గన్నడ దేశమును టయు శ్రీనాథుని చాటువులో “గర్ణాటాంధ్రాధిప!” యని సంబోధించుటయు వచ్చినవి.

పొదిలితాలూకా కూచిపూడిలో శంబువరాయల శాసన మొకటి యున్నది. “స్వస్తిశ్రీ శకవర్షంబులు ౧౩౮౮ అగు నేటి పరాభవ సంవత్సర చైత్ర శు ౧ ఆ. స్వస్తిశ్రీ మన్నహామండలేశ్వర మేదిసీమీసరగండ్ల కళారి సాళువశంబురాయ దేవమహారాజు తమ తండ్రి రాయవిభాళ దేవమహారాజుకుం బుణ్యముగాను ఆంధ్రరామలింగ దేవరలకు గట్టించెను” (నె. శా. సం. పుట ౧౧౮౪).

పొదిలితాలూకా తిప్పలదేవిపల్లి గ్రామములోఁ దెలుంగురాయని రెండవసోదరుఁ డైన పెదరాయవిభాళుని కుమార్తె తిప్పలిదేవి

చెఱువును ద్రవ్వించి శా. శ. ౧౩౬౦ వ సంవత్సరములో వ్రాయించిన శాసనమొకటికలదు. (నె. శా. సం. పుట ౧౨౦౫)

బాపట్లతాలూకా సంతరావూరునందు శా. శ. ౧౩౫౦ లో తెలుఁగురాయని శాసన మింకొకటియున్నది. శ్రీనాథునకుఁ గస్తూరి నొసంగినది. పైనఁజెప్పిన తెలుఁగురాయలేగాని యన్యుఁడుకాఁడు. ఈతనితండ్రి కూచిపూడి శాసనకర్తయగు శంబువరాయలే కాని, కాంచీపురపు శంబువరాయలు కాఁడు

నూతలపాడు గ్రామమునఁ దెలుఁగురాజుల శాసనమింకొకటియున్నది. అది శా. శ. ౧౩౬౪ వ సంవత్సరమునాటిది. అతఁడె సంవత్సరముననో మరుచటిసంవత్సరముననో చనిపోయెనని, యాతనికి సుకృతముకొఱకని చెన్నయ్యయను నాతఁడు శా. శ. ౧౩౬౬ రక్తాక్షి సంవత్సర పుష్య బ ౨ అదివారమునాఁడు వ్రాయించిన సంతరావూరు శాసనమువలనఁ (A R. 473 of 1915) దెలియుచున్నది. దీనినిబట్టి శ్రీనాథుఁడు క్రీ. శ. ౧౪౪౪ వఱకు జీవించి యుండునని స్పష్టమగుచున్నది. నూతులపాడునందే శంబువరాయల మనుమఁడును తెలుఁగురాయల కుమారఁడునగు తిరుమలరాయల శాసనములు మూఁడు గన్పట్టుచున్నవి. (A. R. 754, 756, 759 of 1922). అవి శా. శ. ౧౪౬౪ సంవత్సరమునాటివి. ఆతిరుమలరాయలతండ్రి యీ తెలుఁగురాయలుకాఁడు. తండ్రికొడుకులనడుమ ౧౦౦ సంవత్సరముల యంతరముండదు. ఇతఁడతనికిఁ బ్రపౌత్రుఁడై యుండును. శ్రీనాథుఁ డెవల చనిపోయెనో తెలియదు పైరెండుపద్యములు నేక కాలమున రచించెననిచెప్పలేము. బొడ్డుపల్లె కీయవలసిన పన్ను చెల్లించినో లేక యాబుణమును దీర్చకుండఁగనే స్వర్గమున కేఁగెనో తెలియదు.

శ్రీనాథుఁ డంతటి హైన్యస్థితిలోనున్నను, నాతనిహృదయమున దైన్యమావరింపలేదు. అతఁడు దైన్యమనునది యెఱుంగనే యెఱు

గఁడు. చనిపోవునప్పుడుకూడ “దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గురనఁగ నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి” అని చెప్పి, తనహృదయ గాంభీర్యమును వీడలేదు.

ఈకవివతంసుఁడు క్రీ. శ. ౧౮౮౫ ప్రాంతమున స్వర్ణము నలంకరించెనని నాయభిప్రాయము. శ్రీప్రభాకర శాస్త్రిలుగారు శ్రీనాథుఁడు ౧౮౭౫ వఱకు నుండెననినాసిరి. కాని యందులకాధారములు నాకులభింపలేదు. ఆమహాకవి యప్పటివఱకు జీవించియుండి నచో నాతనివాణి యంతకాల మూరక యుండను. అట్టినిదర్శనము లేవియు లేవు. శ్రీనాథునిజననము ౧౮౬౦-౬౫ ప్రాంతమని కొందఱును ౧౮౮౦ ప్రాంతమనికొందఱు ననుచున్నారు. ఆతఁడు ౧౮౭౫ వఱకు జీవించియున్నచో, మొదటివారి ననుసరించి ౧౧౫ ఏండ్లును రెండవవారి ననుసరించి ౯౫ సంవత్సరములును శ్రీనాథుఁడు జీవించి నట్లు తేలుచున్నది. ఇవి రెండునుగూడ ససంభవములే. ఇమ్మహాకవి ౬౦-౬౫ సంవత్సరములు జీవించి, కీర్తికాయుఁ డయ్యెనని నాయుద్దేశము.

వైషద్యముతోని “బొగడదండ” ను గూర్చి పలువురు పలు విధములుగా నర్థముచెప్పియున్నారు. తుదకు “ముండ్లువలె గుచ్చు కొనుచు, నినుముతోఁ ఘృష్ణములవలెఁ జేయబడిన గొలుసువంటి” దని నిర్ధారణము చేసియున్నారు. కారాగారమునందున్న ఖయిదీలు తమవైయధికారుల యాజ్ఞల, నుల్లంఘించినచో, మెడలో బరువుగల యినుపగొలుసులను వేయుపద్ధతి యీకాలమునఁ గూడఁ గలదుగదా! ఇంతకంటె నెక్కువ బాధాకరముగా నుండు శిక్షాయుధమని బొగడదండ కర్థము. ఎండలో నిలువఁబెట్టి పాదములకు, చేతులకు సంకెలలు వేసి భుజముపై నినుపగుండుపెట్టి మెడలో నీ బొగడదండను వైచి శ్రీనాథుని బాధపెట్టిరట ! ఎంతవిచారకరమైనవిషయము ! మొదటి పంట వరదచేపోయినది. రెండవపంటకు, నువ్వులు, పెసలుచల్లించి

నాండు కాఁజూలును పాపము శ్రీనాథుఁడు ! వానిని బిలబిలాక్షులు
శినిపోయెనట ! బిలబిలాక్షులనఁగా నేవియో తెలియలేదు. ఆకాల
మున గహనాంతములయందుకదా వ్యవసాయముండుట. వన్యమృగ
ములు వచ్చి తినివేసినేమో ! లేదా ఆమొలకలు పుట్టుచుండఁగనే
మిడుతలు మొదలయినవి కొట్టివేయుచుండును కావున బిలబిలాక్షు
లనఁగా మిడుత జాతిలో చేరినవో అయియుండును.

—: శ్రీ నాథుని కుటుంబము :—

శ్రీనాథునకుఁ బుత్రసంతతి యున్నట్లు కన్నట్టను కుమార్తెయు
దాహితులు కలరని, శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు శృంగార శ్రీనాథ
మున వాసినదానినిబట్టి తెలియుచున్నది.

“శ్రీవంగూరి సుబ్బారావుపంతులుగారు శ్రీరామాభిషేక మను
గ్రంథ మొకటి తమదగ్గఁగలదని దానినుండి కొన్నిపద్యములను
నాకొసఁగినారు. ఆశ్రీరామాభిషేక గ్రంథకర్త యిప్పటికి నూతేండ్ల
క్రిందటివాఁ డగునేమో ! ఆపద్యములు మిక్కిలి దుష్టములుగా
నున్నను శ్రీనాథకవిశ్వరుని కుటుంబవిషయమును నెఱిఁగించుచున్నవి.
ఆపద్యముల సారమిది:—కొండవీడు వాస్తవ్యుఁ డగునాత్రేయగోత్ర
జన కొకనికి శ్రీనాథుఁడు కూతు నొసఁగెను. వారికిఁ బుత్రసంతతి
కలదు. శ్రీనాథుఁ డాదాహితుల నింట నుంచుకొని పెంచెను. ఆకా
రణమునఁ దత్సంతతికి శ్రీనాథుని వారని యింటిపేరువచ్చెను. వారి
వంశపరంపరలు మిక్కిలి పెంపొందెను. ఆపరంపరలలో మాధవ
మంత్రి యనువాఁడు ప్రఖ్యాతుఁడయ్యెను. అతనికయిదవ తరము
వాఁడు శ్రీరామాభిషేక గ్రంథకర్త. ఆపద్యము లివి.

ఉ. ఆమునినాథు వంశకలశాంబుధిపూర్ణసుధాకరుల్ గుణ
స్తోములు సత్యసంధు లతిశోభితచిత్తు లుధారులున్ మహా
ద్దాములు పుట్టిరందు నొకధన్యుని వంశములోన నొక్కఁడున్
ప్రేమతోఁ గొండవీట సరిభీషణుఁడై తనరారుచుండియున్.

శా. పాథోరాశిగభీరుఁ డుజ్జ్వలకళాపారీణుఁ డైనట్టి శ్రీ
నాథుం డన్నకవిశ్వరోత్తముసుతనీ సందంబుగాఁ బెండ్లియై
నాథుస్తోత్రగులైన సూనులను భాస్వత్రేజులం గాంచె భూ
నాథుల మెచ్చఁ బ్రపంచకాలులను సన్మార్గకియాలొలుతన్.

క. వారలమాతామహుఁ డతి

కూరిమితో నింట నుంచుకొని పెంచుటచే

నారూఢిగ శ్రీనాథుని

వారై వర్తిల్లి లొగిని వసుధాస్థలిరాన్.

క. వారలవంశపరంపర

లారూఢిగ విస్తరించె నతివిభవమునన్

వారిలొ మాధవమంత్రయు

ధారుణిలోఁ బొగడు గనియె ధన్యత మెఱయన్.

రామాభిషేకము నాకు లభింపకపోవుటచే నీవిషయమున నిక
నేమియు వాయఁజాలను.

శ్రీనాథకవి ఛారిత్రమున వ్రాయవలసిన విషయము లింక
ననేకములున్నవి. అయిన నిది యిదివఱకే యతివిస్తరమైనందున
నింతతో నీతనిచరిత్రమును ముగించుచున్నాఁడను.

—: అనంతరికాసనము :—

శ్రీనాథునిచారిత్రమును బూర్తిచేసినవిమ్మట నేను రెడ్డిసంచిక
లోఁ బ్రకటితమైన “అనంతరికాసనమును జూచుట తటస్థించినది.
అందు రెండు మూఁడు ముఖ్యాంశములున్నందున వానిసీక్రిందబొందు
పఱచుచున్నాఁడను. ఈ గ్రామము గోదావరిమండలమున రామచంద్ర
పురము తాలూకాలోనున్నది. దానకాలము శా. శ. ౧౩౧౨వై శాఖ
శుక్లసప్తమి (శ్రీ శ. ౧౩౮౦) ఈ శాసనమువలనఁజెలియు విషయములు.

౧. అనపోతారెడ్డికుమారుడు జైన కుమారగిరిరెడ్డికి వీరఅనపోతారెడ్డి అను కుమారుడు కలడు. అతనిని తనతోడలమీఁదఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని కుమారగిరి దాక్షారామమునందులాపురుషదానము గావించెను.

౨. కుమారగిరిరెడ్డి, తనకుమారునకుఁ గొంతరాజ్యమును సంపాదించ వలయునను నుద్దేశముతోఁ దనబావమఱుదియు, సమర్థుఁడు నగు కాటయ వేమునకుఁ దూర్పుదిశనున్న రాజులను, సింహాచలమున కావలనున్న రాజులనుజయించి, యారాజ్యమును దనరాజ్యములోఁ గలిపివేయవలయుననియాజ్ఞాపింప నాతఁడు పంచండసైన్యముతో రాజమహేంద్రవరమునకువచ్చి అచ్చట శుకబ్రహ్మచే స్థాపితుఁడైన గోపాలస్వామిని దర్శించి, తనజైత్ర యాత్రయందు జయము నొసంగుమని పార్థించి, తూర్పుదిశనున్న రాజులను, ఉత్తరమున వింధ్యాద్రి దక్షిణమున సింహాద్రిమధ్యనున్న దేశములను జయించెను. కలకమురాజధానిగాగల గజపతి (నాల్గవ వీరనరసింహ దేవుఁడు) యొద్దకప్పమును గైకొని, మదపుటేనుగులను, గుట్టములను, సమూల్యరత్నాభరణానులను గ్రహించి, తెచ్చి కుమారగిరిరెడ్డికి సమర్పించెను. కుమారగిరి చాలసంతసించి తనబావ మఱుదిని మిగుల గౌరవించి క్రొత్తగా సంపాదించినరాజ్యమునకుఁ దనకుమారుఁడైన వీరాన్నపోతారెడ్డిని రాజప్రీతినిధిగ నియమించి యతనికిఁ దోడుగఁ గాటయ వేముని రాజమహేంద్రవరమున నుండున స్త్రైర్పాటు గావించెను.

౩ రాజమహేంద్రవరము నందలిగోపాలస్వామి యను గ్రహమునఁ దనకీచిజయము సంప్రాప్తమైనదనితలంచి తనయేలికయగు వీరాన్న పోతారెడ్డితోఁ జెప్పి యాస్వామికి అనప్రతియను గ్రామమునిప్పించి కాటయ వేముఁ డీశాసనమును వ్రాయించెను. శాసనకావ్యకర్త మనుమదుర్గమనుఁడును, పిన్నయాయ్యుని కొడుకు నగు అన్నయ

కవి. ఈశానకర్త వీరాన్నపోతారెడ్డియే యైనను నిందుఁ గొమరగిరియే వ్రాలు చేసియుండెను.

ఈశానమువలన క్రీ. శ. ౧౩౯౦ నాటికి గొమరగిరిరెడ్డి కొడుకు అనపోతారెడ్డి జీవించియున్నట్లు తెలియుచున్నది అతని జీవితకాలములో నాతనికి సాహాయ్యముగఁ గాటయవేమూరెడ్డి రాజమహేంద్రవరమున నుండెను. కుమారాన్నపోతారెడ్డి ౧౩౯౦-౧౪౦౩ వఱకుఁ జరిపియి యుండును. అతనియనంతరమునఁ గాటయవేమునకు రాజమహేంద్రవర రాజ్యమును కుమారగిరిరెడ్డి యిచ్చి యుండును. దీనినిబట్టి కుమారగిరిరెడ్డి తనసోదరి కారాజ్యము నరణముగా నిచ్చియుండ లేదని స్పష్టమగుచున్నది. అనితల్లి కలునచేతు శాసనవిషయముల నీయనపర్తి శాసనము బలపఱచుచున్నది క్రీ. శ. ౧౩౯౦కి, ఇంచుకపూర్వమే గాటయవేముఁడు కళింగాదిరాజ్యములను జయించెననుటకూడ నిశ్చయము. రాజమహేంద్రవరమును ద్రాక్షాంతపదేశములును నదివఱకే, గొమరగిరిరెడ్డి పరిపాలనములో నున్నవని యంగీకరించినను, అంతకుపూర్వమా పదేశమును గాటయవేమున కిచ్చియున్నట్లు తలంపరాదు. అట్టిచ్చియున్నచో వీరాన్నపోతారెడ్డిని రాజమహేంద్రవరమున రాజప్రసిద్ధిగనియమించుట జరిగి యుండదు. వీరాన్నపోతారెడ్డి స్వాభావికముగఁ గాలధర్మము నొండెనో యే యుద్ధములోనైన నిహతుఁ డయ్యెనో తెలియదు. అతనికిఁ బరిణయమయ్యెనో లేదో తెలియదు. కుమారగిరిసోదరినామ మనపర్తి శాసనమువలనఁ గూడఁ దెలియలేదు.

—: ఆలభ్యములైన శ్రీ నాథునికృతులు :—

శ్రీనాథునికృతులలో నిప్పుడు మనకు దొరకుచున్నవానిని గూర్చి ప్రేనవ్రాసియుంటిని. ఇంక లభ్యముకాని కృతులాఱుకలవు. ౧ మరుత్తరాట్యుక్తి. ౨ ఓండీతారాధ్యచరిత్రము. ౩ శాలివాహన సప్తశతి. ౪ నందనందనచరిత్రము. ౫ మానసోల్లాసము. ౬ ధనంజన

విజయము. ఇందుఁ బండితారాధ్యచరిత్రమును మామిడిపేగడయ్యకును, ధనంజయవిజయమును గన్నభూపాలునకును గృథించినట్లు గ్రంథస్థవిదర్శనము లుండుటచే వానినిగూర్చి వైన వ్రాసియుంటిని. మరుత్తరాట్పురిత్రమును శాలివాహనసప్తశతాబ్ది దాసు రచించితిని నని శ్రీనాథుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. కాని వాని కృతిపత్రవ్యర్థం చెప్పలేదు. వీనినిగూడ మామిడిపేగడయ్యకే కృతియిచ్చినేమో చెప్పలేము.

మరుత్తుఁడను రాజుచరిత్ర భారతాశ్వమేధపర్వమునను, మార్కండేయ పురాణమునను గలదు. ఐతరేయ బ్రాహ్మణమునను గలదట! ఈ రాజునేక యజ్ఞములను గావించుచుండనందులకు సహింపలేక దేవేంద్రుఁ డాతని జన్మమునకు విఘ్నమొనర్ప యత్నించుచు బృహస్పతిని మరుత్తునియజ్ఞమునం దుపద్రవ్యగా నుండవలదని యాజ్ఞాపించెను. ఇంద్రునకును బృహస్పతికిని భయపడి మఱియెవ్వరును మరుత్తుని యజ్ఞమును జేయించుట కంగీకరింపరైరి. నారదుఁ డారాజు కడకువచ్చి, “బృహస్పతిచే నవమానితుఁడై యాతనిసోదరుఁడు సంవర్తుఁడనువాఁడు తపము గావించుచున్నాఁడనియు, నాతఁ డున్మత్తుని వలె నిరుగుచుండుననియు నాతనిని బ్రతిమాలి యంగీకరింపఁ జేసి నచో నాతఁడు జయప్రదముగ నీయధ్వరమును గొనసాగించుననియు” జెప్పెను. మరుత్తుఁ డట్లే యొనర్చి సంవర్తునిచే యజ్ఞమును గొనసాగించెను. ఇది మరుత్తుఁడను రాజుకథయందలి ప్రధానాంశము. శ్రీనాథుఁ డీకథనే విస్తరించి యీ గ్రంథమునురచించియుండును. శ్రీనాథుని బాల్యరచనములు లభింపకపోవుట ఆంధ్రలోకమునకు విచారకరమైన విషయము.

శాలివాహనసప్తశతాబ్ది యనుగ్రంథమును సూర్యయావనమున రచించితినిని శ్రీనాథుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. సాతవాహనుఁ డను నాంధ్రరాజు ఏడువందల యార్ధ్యవృత్తములు గలయొక శృంగార గ్రంథమును తాళిపాళానామ గ్రంథమునను సాతవాహనునకు

హాలుఁడని శాలివాహనుఁడని నామాంతరము లున్నవని యందురు. సాతవాహన శాలివాహనులు భిన్నులని కొందఱిమతము. పద్యములో “శాలి” అనియేయున్నది కానిదానిని “సాత” అనిదిద్దిన దిద్దవచ్చును. ఈవిషయమైనచర్చ యిటనప్రస్తుతము. ఇది యొక కథతోఁ గూడిన కావ్యము కాదు. నాయీకానాయకుల హావభావలీలావిలాసాదులు శ్లోకమున కొకనిధముగా నిందువర్ణితములైనవి. ఏశ్లోకమున కాశ్లోకమే యొకకథ యనుకొనవచ్చును. ఇం దనుసూతమైన యొకకథలేదు. ఈగ్రంథమిప్పుడెచ్చటను కనుపట్టుటలేదు. లక్షగ్రంథమునం దుదాహృత మైన యాకిందిపద్య మొక్కటియే యిప్పుడు లభించుచున్నది.

ఉ. వారణసేయఁ దావగొనవా? నవవారిజమందుఁ దేటి కొ

వ్వారుచునుంట నీవెఱుంగవా! ప్రియ! హా! తెఱగంటి కంటికె
వ్వారికిఁ గెంపురాదే? తగవా మగవారలదూఱ! నీవిభుం
దారసి. నీనిజం బెఱుగునంతకు నంతకు నోయ్య! నెచ్చెలీ!

ప్రాకృతసప్తశతీయందలి ప్రశస్త్యములైన నూఱుశ్లోకములకుఁ బెదకోమటి వేనూరెడ్డి వ్యాఖ్యరచియించెనట!

శ్రీనాథుఁడు నందనందన చరిత్రము, మానసోల్లాసము అను గ్రంథములను రచియించెనని వాడుక కలదు. కాని గ్రంథస్థ నిదర్శనములు నాకులభింపలేదు. నందనందనచరిత్రమున శ్రీకృష్ణానికథలు వర్ణితములై యుండుననుమాట స్పష్టము. శైవుఁ డగునీతఁడు కృష్ణ కథను రచించియుండునా? యని కొందఱు ప్రశ్నించుచున్నారు. పల్నాటి వీరచరిత్రమును చెన్నకేశవునికిఁ గృతియిచ్చిన ట్లంగీకరించితిమేని, నందనందనచరిత్రమును రచియించెననియు నంగీకరింపవచ్చును. వైష్ణవమతాభిమాని యైన మైలారెడ్డిచే దినవేచపుమును గైకొనిన శ్రీనాథుఁడు నందనందనచరిత్రమును రచించినాఁడనుటలోఁ దప్పలేదు. ఇంతకును నాగ్రంథము లభింపనప్పుడు విశేషచర్చతోఁ బనిలేదు.

మానసోల్లాసము నీతఁడు రచించెనో లేదో అందలివిషయమేది యో తెలియదు. భూలోకమల్ల బిరుదాంచితుఁ డగు సర్వజ్ఞసోమేశ్వరు డను పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తి అభిలషితార్థచింతామణి యను నామాంతరముగల మానసోల్లాస మను సంస్కృత గ్రంథమును రచియించెనందురు. శ్రీనాథుఁడు దీని నాంధ్రీకరించెనేమో !

—:0:—

64. వి ను కొ ం డ వ ల్ల భ ర య లు

ఇతఁడు వియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆశ్వలాయన సూత్రుఁడు; కామకాయనస విశ్వామిత్రగోత్రుఁడు; త్రిపురాంతకచందమాంబలకుఁ బుత్రుఁడు. ఇతనితండ్రి ఋగ్వేదమును సాంతముగాఁ బఠించినవేద విదుఁడు. భైరవ మంత్రోపాసకుఁడు.

ఈకవి దాదాపుమూడువందలగద్యపద్యములుగల క్రీడాభిరామ మను వీధినాటకమును రచియించెను. ఇందుఁ తననుగూర్చి కవియిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు.

నీ. మూఁడు గ్రామగ్రాసములతోడఁ గూడంగ

మోపూరు పాలించె ముల్కీనాట

నాశ్వలాయనశాఖయందు ఋగ్వేదంబు

కరతలామలకంబుగాఁ బఠించె

బ్రత్యక్ష మొనరించి భైరవస్వామిచే

సిద్ధసారస్వతశ్రీ వరించె

కామకాయనస విశ్వామిత్రగోత్రంబు

వంశగోత్రంబుగా వారకెక్కె

సెవ్వఁ జాత్రపురాంతకాధీశ్వరునకు

రాయనవరత్నభండారరక్షకునకుఁ

బిఱియతనూజుండు చంద్రమాంబికకు సుతుండు

మనుజమాత్ముండె వల్లభామాత్యవరుఁడు.

౨౨

ఈపద్యమందలి విశేషణములన్నియు వల్లభామాత్యుని తండ్రియైన తిప్పనకు వర్తించును. ఈవిశేషణములు వల్లభరాయలకు వర్తించునని కొందఱు అభిప్రాయపడిరి. కాని నాకట్లుతోచుటలేదు. ఆ తిప్పన (తి)పురాంతకుఁడు.) రాయలయొక్క రత్నభండారరక్షకుఁడైనట్లు వైపద్యములో నున్నది. ఆరాయలెవ్వరో యందులేదు కానియతఁడు పరిపారరాయ లైనట్లును, తిప్పనతండ్రి నుల్లికారునుఁ డైనట్లును, ఈతిప్పన వినుకొండదుర్గమునకు మహాప్రభాని యైనట్లును, ఈక్రింది పద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

సీ. సత్యవ్రతాచార సత్కీర్తిగరిమలఁ

జందుతోడను హరిశ్చంద్రుతోడ

నభిమానవిస్ఫూర్తి నైశ్వర్యమహిమల

రారాజుతోడ రేరాజుతోడ

సాభాగ్యవైభవ జ్ఞానసంపన్నత

మారుతోడ ససత్కుమారుతోడ

లాలిత్యనిరుపమస్లాఘావిభూతుల

భద్రుతోడను రామభద్రుతోడ

పాటి యనఁ దగు ధారణీపాలసభల

వీరపరిపారరాయ పృథ్వీకళత్ర

రత్నభండారసాధికారప్రగల్భు

మల్లికార్జును త్రిపురారిమంత్రివరుని

౧౭

ఉ. గంధవతీప్రతీరపురఘస్మరపాదబిసప్రసూనపు

ష్పంధయచక్రవర్తి శుశిలపరంతదురఘ్నహఃస్వనానగా

ద్వంధగజంబు తిప్పన యఖండితధీనిధి కాంచెఁ బుత్రులన్
 బాంధవకల్పవృక్షముల బైచన వల్లభ తిప్ప మంత్రులన్. ౨౦
 (శ్చిత్రపర్వత మనఁగా వినుకొండ)

కవికి దాతకుఁ దాత యైన చంద్రదామాత్యుఁడు కర్ణాటక
 దేశపురాజగు పెద్దబుక్కరాయలయొద్ద మంత్రిగానున్న ట్లీక్రింది
 పద్యములవలన నెఱుంగ నగుచున్నది

శా. ఆమం తీర్వకుకూర్మిచంగనుఁడు చంద్రదామాత్యుఁ డంభోజభూ
 భామారత్నమోధోధవద్యయ తటప్రాలంబనై పథ్య ము
 క్తామాఃకిక్యదిభాభిరూప్యపదవాక్యప్రోథసాహిత్య వి
 ద్యామాహాస్య్య విలాసమ్ముదిత విద్వన్మానసుం డీధరన్. ౪

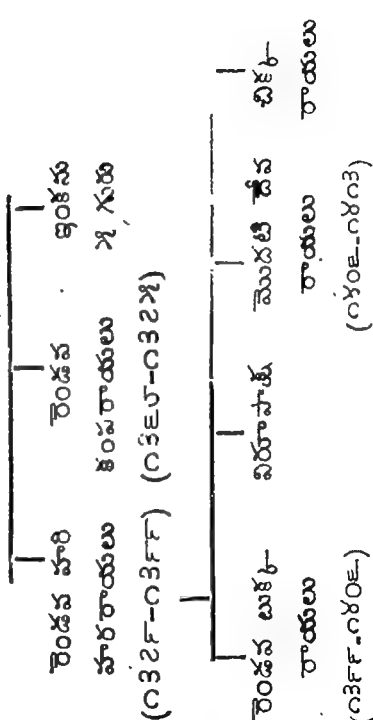
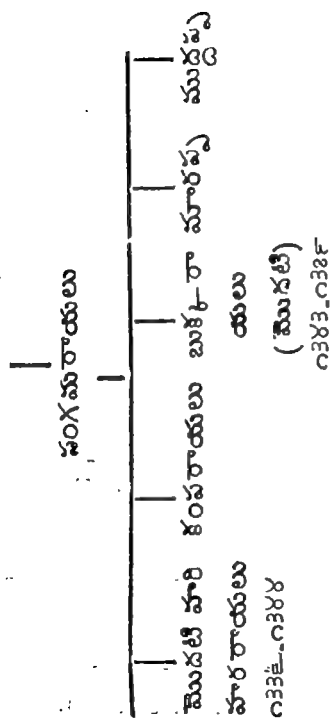
శా. కర్ణాటకీతినాథుఁ డైన పెద్దబుక్కయొపదేవేంద్రున
 భ్యర్తామాత్యుని దానభేచరునిఁ జంద్రాధీశు బంధుప్రియున్
 వర్ణించున్ గవికోటి శంకరజటావాటీతటాంతర్నదత్
 స్వర్ణద్యంబుతరంగరింగణల సత్సాహిత్యసాహిత్యయై. ౫

కవికి బెదతండ్రి యైనలింగనమంత్రికూడ హరిహరరాయల
 యొద్ద మంత్రిగానున్న ట్లీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

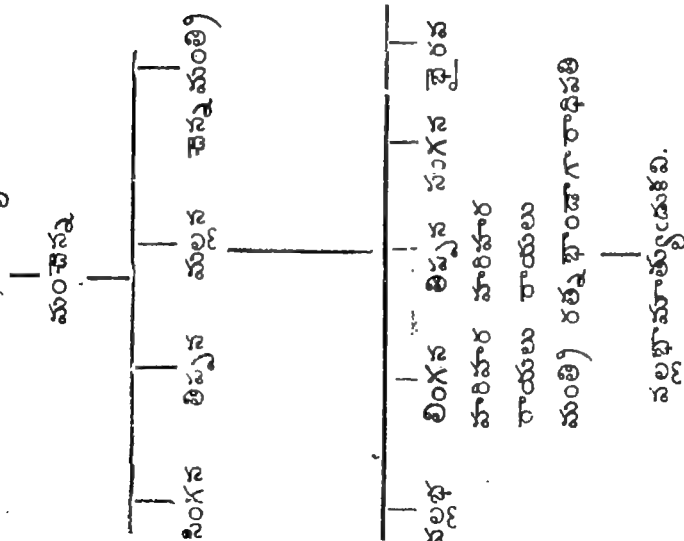
మ. కనకాద్రి ప్రతిమానధైర్యనిధి లింగతొప్ప మంత్రీంద్రుతో
 ననతారాతి నృపాలమం తిజనతాహంకార తారాహిమా
 ద్గునితో రూపరవీంద్రుతో హరిహరతోఁజేద్రసామాజ్యవ
 ర్ధనుతో నాటి సమాన మీడు గలరా రాజన్యసైన్యాధిపుల్. ౧౪

చంద్రామాత్యుని మంత్రీగాఁ జేపట్టినబుక్కరాయలు సంగమ
 రాయలమూఁడవకుమారుఁ డైనబుక్కరాయలనియు, లింగనమంత్రిని
 జేపట్టినహరిహరరాయలు మొదటిహరిహరరాయలనియు, గొంధటి
 యభిప్రాయము. బుక్కరాయలు సంగమరాయని తండ్రి బుక్కరాయ
 లనియు హరిహరరాయలు రెండవ హరిహరరాయలనియు నాయుదే
 శము. ఈవిభేదము సులభముగాఁ దెలియుటకై రెండువంశవృక్షముల
 నీక్రిందసచ్చుచున్నాఁడను. ఈవిమర్శనము కవికాలనిర్ణయమున కవ
 సరమగుచున్నది. పెద్దబుక్కరాయలనఁగా మొదటి బుక్కరాయల
 క్రగజుఁడైన హరిహరరాయలే యనువాదముకూడఁ గలదు.

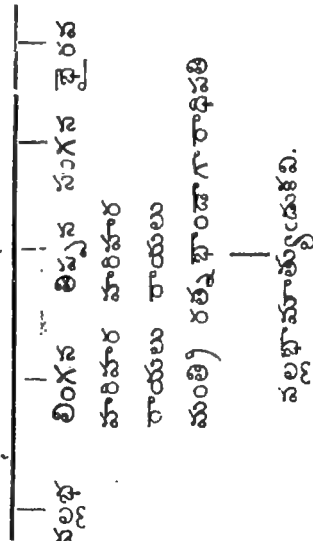
సంగమవంశము.
బుక్కరాయలు.

వినుకొండనాగవంశము.
చందామాత్యుడు

వినుకొండ చల్లభార్యలు

ఈవంశవృక్షమునుబట్టి చంద్రదామాత్యుని మంత్రిగాఁ గైకొనిననాఁడు సంగమరాయల తండ్రియైన బుక్కరాయలేకాని సంగమరాయల కుమారుఁ డైన బుక్కరాయలుకాఁడనియు, లింగన, తిప్పనలు రెండవ హరిహరరాయలయొద్దనే యుండిరనియు, స్పష్టమగుచున్నది.

సంగమరాయల కుమారుఁడైన బుక్కరాయలయొద్దఁ జంద్రదామాత్యుఁడు మంత్రియయ్యెనేని, ఆయన మునిమనుమఁ డైన లింగన బుక్కరాయలకుమారుఁ డైన రెండవహరిహరరాయలయొద్దమంత్రిగా నుండుట యసంభవము. అందుచేఁ జంద్రదామాత్యుఁడు సంగమరాయల తండ్రియైన బుక్కరాయలయొద్దనే మంత్రిగానుండినట్లు నిశ్చయింపఁ దగియున్నది. అయితే, ఆబుక్కరాయలకాలము నాఁటికిఁ గర్ణాటరాజ్యము సంగమవంశీయులలోలేదు. ఆతనికాలము క్రీ. శ. ౧౨౫౦-౧౨౮౦ ప్రాంతమగును. అప్పుడుకర్ణాటరాజ్యముకాకతీయుల వశమందున్నది. ఆపక్షములో పెద్దబుక్కరాయలు గర్ణాటకీతినాథుఁడైట్లుగునని సంశయము కలుగవచ్చును. కాకతీయులవలనఁగాని ఆకాలమునఁ గర్ణాటకదేశమును బరిపాలించుచున్న మఱియేప్రభువులవలనఁ గాని యీబుక్కరాయలు కర్ణాటరాజ్య రక్షణమున నియోగింపఁబడియుండునని తలంపవలసియున్నది. తనతండ్రి, పెదతండ్రులు కర్ణాటప్రభువులయొద్ద మంత్రిలుగానుండుటచేఁ దనపూర్వుడైన చంద్రామాత్యుఁడు కర్ణాటప్రభువుల మూలపురుషుఁడైన బుక్కరాయల మంత్రియని కవిచెప్పియుండును ఈబుక్కరాయలమనుమఁ డైన మొదటి హరిహరరాయలయొద్దఁ జంద్రదామాత్యుని మునిమనుమఁడైన లింగన మంత్రిగానుండుటకూడ నసంభవమే. కావున లింగన తిప్పనలు మంత్రిలుగానున్న యాతఁడు రెండవహరిహరరాయలే కాని మొదటిహరిహరరాయలుకాఁడు. ఈకవినివాసముగా నెన్నఁబడుచున్న గ్రామము మోపూరు. నెల్లూరుమండలములో వెంకటగిరి తాలూకాయందు మోపూరున్నది. కాని యది ములికినాటిలోనిది కాదు.

ములికినాఁడు కడపనుండలము. నెల్లూరునుండలము పాకనాఁడు. ములికి
నాఁడును ముటికినాడని కొందఱుందును కాని యది నిజమైనపాతము
కాదు. ములికినాఁడునుటయే మంచిది. కొన్ని శాసనములలో దీనిని
ముక్తినాఁడని కూడ వ్రాసియున్నారు. కడపనుండలమునందలి పులి
వెండల తాలూకాలో మోపూరున్నది. అచ్చట నొకపర్వతగుహ
యందు భైరవేశ్వరాలయమున్నదనియు, నాతడే కవికి వైద్యమనియు
నాతఁడురచించిన క్రీడాభిరామనాటకాంతమున.

చ. ముదమున ముల్కినాటిఁ పుగమోహనశైలసువర్ణకందరా
సదనుఁడు కాలభైరవుఁడు శంభునిపట్టి సమగ్రవైభవా
భ్యుదయపరంపరావిభవముల్ గృహసేయుఁగవీంద్రకాంక్షిత
తీదశమహీగుహంబునకుఁ దిప్పయవల్లభరాయమంత్రీకిన్.

అను పద్యములో నుదాహరించినాఁడనియుఁ జెప్పుచున్నారు.
మోపూరుకడ మోహనాచలమున్నదనియుఁ దావిపైభైరవేశ్వరాలయ
మున్నదనియు A R 516 of 1906 శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది.
ఆకాలమున మోపూరు గొప్పపట్టణముగా నుండి గొప్పవర్తకస్థాన
ముగా నుండెడిదట. కాని వల్లభరాయని చివాస మాగామియు
కాదని తోచుచున్నది క్రీడాభిరామమునఁ బైపద్యమునకుఁ బూర్వ
ముననేయున్న:—

క. నలులది దోరసముద్రము

విలులది యోర్గల్లు కవిది వినుకొండమహా

పుటభేదన మూర్తిశయము

విటఁగూర్చెను బ్రహ్మ రసికు లెల్లరు మెచ్చన్.

అను పద్యమునుబట్టి యీకవినివాసము వినుకొండ యని నిశ్చ
యింపవలసియున్నది. ఈగ్రంథమురావిపాటితిపురాంతకునిచేరచింపఁ
బడిన. ప్రేమాభిరామనాటకమున కాంధీకరణముగాని సత్రంత్ర

గ్రంథముగాదనియు నందుచే నిందుదాహృతమైన వినుకొండ త్రిపురాంతకుని నివాసమగుచుగాని వల్లభరాయని నివాసముకాదనియుఁ ద్రిపురాంతకుఁడు “సరిబేసైరిపుడేలభాస్కరులు” అను పద్యములో “వినుకొండన్ రామయామాత్యభాస్కరుఁడో” యని తననివాస గ్రామమును దలపెట్టినాఁడనియుఁ గొందఱనుచున్నారు. కానియూ యూహయందు సత్యములేదు-రావిపాటి త్రిపురాంతకుని నివాసము త్రిపురాంతకమే గాని వినుకొండకాదు.

వల్లభామాత్యకవినివాసము వినుకొండ. ఆ గ్రామమునుబట్టియే ఆతనియింటి పేరువచ్చినది. ఆతనితండ్రి యగుతిప్పన వినుకొండదుర్గమునఁ బ్రభానిగా హరిహరరాయల కాలములోనున్నట్లు పైనవ్రాసిన పద్యములోఁ జెప్పఁబడియున్నది. చంద్రదామాత్యునికాలములో వీరి నివాసము మోపూరైన నై యుండును. అచ్చట నున్న భైరవేశ్వరుఁడు వీరికులదైవ మైన నై యుండును. మొదటిబుక్కరాయలు విజయనగరసింహాసన మధిష్ఠించియుండఁగా నాతనితనయుఁడైన రెండవహరిహరరాయలు ఉదయగిరి వినుకొండదుర్గముల పరిపాలనము నకై చెల్లూరుమండలమునకు వచ్చియున్నప్పు డాతనితోఁగూడ లింగనతిప్పన లిచ్చటకువచ్చి వినుకొండదుర్గాధిపత్యము వహించి యిచ్చట నివాసమేర్పరచుకొని యుందురు. అట్లుండియుఁ దమపూర్వనివాసమును దమకు ‘మిరాసీ’ గ్రామమునైన మోపూరుతో సంబంధమును విడనాడక యచ్చటిభైరవస్వామినే యిష్టదైవతముగా నారాధించుచునుండి యుండురు ఈకవించించిన క్రీడాభిరామము శ్రీనాథకృతమనియు నీవల్లభామాత్యుఁడు ప్రణీతకవియనియు నొకవాడుకయున్నది. అందుచే నీకవి శ్రీనాథునికాలమువాఁడనియు, వినుకొండ నివాసియనియుఁ దలంపవచ్చును. వినుకొండ పాకనాటిలోనిది. శ్రీనాథుఁడును బాకనాటివాఁడు.

వల్లభామాత్యకవి సంస్కృతములో రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు రచించిన ప్రేమాభిరామము ననుసరించి రచించితి ననియు, నాత్రిపురాంతకుడు సామాన్యకవిగాక నన్నయతిక్కనాదులతో సమానుఁ డనియు నటీసూత్రధార సంభాషణమున నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

వ. “ఆమంత్రిశేఖరుండు రావిపాటి త్రిపురాంతక దేవుం డను కవీశ్వరుం డొనరించిన ప్రేమాభిరామనాటకంబు ననుసరించి కీర్తిదాభిరామంబను రూపకంబు తెనుంగుబాస రచియించినవాఁడు.

గీ. ఆతఁ డెంతటివాఁడు ప్రేమాభిరామ
మనఁగ నెంతటియది దాని ననుసరించి
వీధియనురూపకము మది వెఱపఁ తేక
తిప్పవిభు వల్లభుండెట్లు తెనుంగుఁజేసె.

వ. అని యానతిచ్చెదలేని,

ఉ. నన్నయభట్టతిక్కకవినాయకులన్న ముఖేశ్విభాస్కరుం
డన్నను జిమ్మపూడియమరాధిపుఁ డన్నను సర్వవీశ్వరుల్
నెన్నుదుటం గరాంజలులు నింతురు జేయని; రావిపాటి తి
ప్పన్నయు నంతవాఁడ; తగునా యిటు దోసపుమాటలాడఁగన్.

ఈనాటకమునందు గోవిందమంచనశర్మ యను కాసలనాటి బ్రాహ్మణుండును, టిట్టిభశెట్టియను వైశ్యుండును రెండుపాత్రములు. ఓరుగల్లురంగస్థలము. శృంగారహాస్యరసములుప్రధానములు. ఓరుగల్లు పట్టణమందలి స్త్రీలచక్కదనములును, జారత్వవిశేషములును పచ్చి శృంగారముతో నిందు వర్ణింపఁబడినవి. బాలురు, యువకులు, యువతులు దుర్బలహృదయులైనవా రీగ్రంథమును జదువరాదు. పండితులైననుగొన్నిపద్యములు దమలోఁ దాము చదువుకొనదగినవేకాని సభలోఁ గూర్చుండి పఠింపయోగ్యమయినవికావు.

ఈ గ్రంథమును వల్లభరాయఁడు రచింపలే దనియు, శ్రీనాథ మహాకవిరచించి యాతని పేరుపెట్టెననియుఁ బ్రతీతికలదు. బ్ర. శ్రీ. మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారును వేమూరి విశ్వనాథశర్మగారును వీరేశలింగముపంతులుగారును మఱికొందఱును ఈనాటకము శ్రీనాథకృతము కాదనియు వల్లభరాయఁడే దీనినిరచించెననియు నిర్ధారణమొనర్చియున్నారు. మానవల్లి రామకృష్ణకవిగా రీ గ్రంథము నొకసారిముద్రించియున్నారు. శృంగారగ్రంథమాలవారధికమూల్యము నేర్పరచి సామాన్యపజ కందకుండునటుల తక్కువప్రతులను ముద్రింపించుచు వేఱొక ముద్రితప్రతిని ప్రకటించినారు. దాదాపు ౯౦ పేజీలుగలయీముద్రితప్రతికిఁ గేవలము సత్యాన్వేషణమే మనసునందుంచుకొని శ్రీప్రభాకర శాస్త్రిలువారు గ్రంథములోనివాసికంటె నెక్కువ యసభ్యములుగా నున్నమఱికొన్నిపచ్చిశృంగారపుపద్యముల నుదాహరణముకొఱకందుఁ జేర్చుటకై న నంగీకరించి నూటముప్పదిపుటలపీరికను రచించి తుద కీ గ్రంథము వల్లభరాయకృతముగాదనియు ముమ్మాటికిని శ్రీనాథకృతమేయనియు ఘంటాపథముగవక్కాణించియున్నారు. శ్రీ కే. రాఘవాచార్యులుగారు మొదలగుకొందఱుశ్రీశాస్త్రిగారియూహనంగీకరించిరి. పోల్చిచూచుటకు వల్లభరాయకవి రచించినమఱియొక గ్రంథము లేదు. ఈవీధినాటకములోని పద్యములు శ్రీనాథునికవితాశైలిని గలిగియున్న మాట వాస్తవము. శ్రీ శాస్త్రిలువారి పీఠికను జదివినవిమ్మటనియ్యది శ్రీనాథకృతమని యెట్టివారుననకమానరు. ఇందలిసత్యాసత్య నిర్ణయమున కావిషయములను బాఠకలోకము నెదుటనుంచవలయు ననినచో నసభ్యము లైన యీ గ్రంథమునందలి పద్యములను నట్టివే మఱికొన్ని పద్యములను మరల నిందు వ్రాయవలసినవాఁడ నగుదునని యాపనికిఁ బూనుకొనలేదు. ఇంతకును నందువలన నయ్యెడు ప్రయోజనములేదు. శైలినిబట్టియుఁ బ్రయోగములనుబట్టియు నీయంశమును నిర్ధారణ మొనర్పనిశ్చయించుకొన్నచో నీ గ్రంథము శ్రీనాథకృతమని చెప్పక

తప్పదు. లక్షణ వేత్తలలోఁ గొందఱది వల్లభరాయకృతమనియుఁ గొందఱు శ్రీనాథకృతమనియుఁ దమతమ గ్రంథములలో నుదాహరించియున్నారు. వారి యుదాహరణము లీ వివాదమును బరిష్కరించుటకుఁ దోడుపడవు.

రావిపాటి త్రిపురాంతకుని సంస్కృతప్రేమాభిరామ మిప్పుడెచ్చటను గన్పట్టుటలేదు. అందుచే నీగ్రంథకర్త మూలము నెంతవఱ కనుసరించెనో, ఎంతవఱకు స్వేచ్ఛను గైకొనెనో చెప్పటకువీలులేదు. కీ. శే. తల్లాప్రగడ సూర్యనారాయణరావుగారు త్రిపురాంతకుని ప్రేమాభిరామముకూడ నాంధ్రభాషలోనిదే యనియు, దాని ననురించి వల్లభామాత్యుఁ డీరూపకమును రచించియుండుననియు వ్రాసియున్నారు. కాని యది యంగీకరింపఁదగినదికాదు. పైన వ్రాసిన వచనములో “ప్రేమాభిరామ నాటకంబుననుసరించి క్రీమాభిరామంబునురూపకంబు తెనుంగుభాషరచించినవాఁడు” అనియున్నది. ప్రేమాభిరామముకూడఁ దెలుఁగులోనున్నచో “తెనుంగుభాష రచయించినవాఁడు” అని చెప్పియుండదు. అది సంస్కృతంబులో నున్నదిగనుక నేయిది తెలుఁగులో రచియించెనని చెప్పవలసివచ్చినది.

ఈరూపకము శ్రీనాథకృతమే యైనచో నెప్పుడు రచియించియుండును? అనువిషయమునఁబ్రతిఘటించుభిన్నాభిప్రాయములుగానున్నారు. భీమేశ్వరపురాణ రచనానంతరమున కీ. శ. ౧౪౩౫ ప్రాంతమున నీగ్రంథమును రచియించెనని కొందఱిమతము. వారు క్రీడాభిరామములోని:-

“గార్వసిద్ధాంతమత మువఃకాలకలన
శకునమూనుట యది బృహస్పతిమతంబు
వ్యాసమతము మనఃప్రసాదాతిశయము
విప్రజనవాక్యమరయంగ విష్ణుమతము”

అనుపద్యమునందలి మూడుపాదములు భీమేశ్వరపురాణమున

“గార్వసిద్ధాంతమత మువఃకాలకలన

శకున మూనుట యది బృహస్పతిమతంబు

విప్రజనవాక్య మరయంగ విష్ణుమతము

సర్వసిద్ధాంత మభిజిత్తు సమ్మత మగు”

అనుపద్యములో నున్నవనియు నీపద్యార్థద్వితీయతక్లొకము సంస్కృతభీమఖండమునఁ గలదనియు, నందుచే భీమపురాణము నాంధ్రీకరించిన పిదపఁ గ్రీడాభిరామమున నాపద్యమే యించుకమార్పుతోఁ జేర్చిననియుఁ జెప్పచు నిట్టివే మఱికొన్ని యుదాహరణములనిచ్చి తమవాదమును సమర్థించియున్నారు. బహుపురాణవేత్త యగుశ్రీనాథుఁడు అంతకుఁ బూర్వము భీమేశ్వరపురాణమును జదువలేదనితలంపరాదు అందలిశ్లోకము నాంధ్రీకరించి ముందుగఁ గ్రీడాభిరామమునఁ జేర్చియుండెనని తలంచినను నందు విరుద్ధములేదు. క్రీ. శ. ౧౮౩౫ నాటికి శ్రీనాథుఁడును వల్లభరాయలును వయసు చెల్లినవారుగా నున్నారు. ఆకాలమున నిట్టిశృంగారకావ్యచనాసక్తు లైరనియనుట కంటె శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగా రనినట్లు క్రీ. శ. ౧౮౨౦ ప్రాంతమున నీకావ్యమురచితమైన దనితలంచుటయే సమంజసమని నాయభిప్రాయము. పెదకోమటివేమారెడ్డి కాలధర్మమునందిన పిమ్మట వల్లభరాయలను జూచుటకై శ్రీనాథుఁడు వినుకొండ కేగి యుండవచ్చును. ఆకాలమున నీక్రీడాభిరామమును శ్రీనాథుఁడు రచియించి యుండవచ్చును. కేవలము శ్రీనాథుఁ డీపుస్తకమును బూర్తిగ రచియింపలే దనియుఁ వల్లభరాయలు వ్రాయుచుండఁగా నాతఁడుతోడు పడియుండుననియుఁ గొంతజనుచున్నారు. కానిండు. కొంతయైన నేమి, అంతయునైన నేమి శ్రీనాథున కిందు సంబంధమున్నది. భావములు ప్రేమాభిరామములోనివి. శ్రీనాథునకున్న సంబంధమెంతపరిమితిగలదో యెవరును జెప్పఁజాలరు. ఇందు విశేషభాగము శ్రీనాథ విరచితమనియే నాయభిప్రాయము.

కీడాభిరామకవిత్వము ధారాశుద్ధిగలిగి చక్కగా నున్నదని
వేటుగఁజెప్పనక్కఱలేదు.

శైలితెలియుటకై పచ్చివర్ణనములేని పద్యములఁ గొన్నిటి
నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

సీ. హా! కుమారస్వామియాపవాహ్యములార!

హా! మంత్రదేవతాస్వాములార!

హా! కాలవిజ్ఞానపాకకోవిదులార!

హా! భూతభుక్తికుంభార్దులార!

హా! యహల్యాజార యతనహేతువులార!

హా! బలాత్కార కామాంధులార!

హా! నిరంకుశమహాహంకారనిధులార!

హా! కామవిజయకాహళములార!

హా! ఖగేంద్రంబులార! కయ్యమున నీల్లి

పోవుచున్నారె! దేవతాభవనమునకు

మీరురంభాతిలో త్రమామేనకాది

భోగకార్యార్థమై కోడిపుంజులార!

శా. స్థూలద్వితీపటావకుంఠనములున్ ధూపోపచారంబులుం

గాలాగుర్వనలేపనంబులు వధూగాఢోపగూహంబులుం

గేలీగర్భనికేతనంబులును గల్గెం గాక లేకున్ననీ

పాశేయాగమ మెవ్విధంబున భరింపన్ వచ్చురా టిట్టిభా?

మ. అదేమూఁటిక్యపుంబూర్ణకుంభము వయస్యా! కార్యసంసిద్ధికై

మొదలఁ దోచినయట్టిమంచితకునంబుంగా పచారింపరా

యదయం బయ్యెను భానుబింబము దిశావ్యోమావకాశంబులం

బదియార్వన్న పసిండితీగలగతిన్ బ్రాంకెం బ్రభాజాణముల్.

ఉ. కష్టరభోగివంటకము కమ్మనిగోధుమపిండి వంటయున్

గుప్పెడుపంచదారయును గొత్తగఁగాచినయాలనే పెన

ర్వప్సును గొమ్మునల్లనఁటిపండ్లును నాలుగునై దునంజలున్
లప్పలతోడఁ గ్రొంబెరుగు లక్ష్మణ వర్షులయింట రూకకున్.

చ. వెనుకకు మొగ్గవాలి కడువిన్ననువొప్పఁగఁ దొట్టిసిళ్ళలో
మునిఁగి తదంతరస్థమగు ముంగర ముక్కునఁ గ్రుచ్చుకొంచు లే
చెను రసనాప్రవాళమున శీఘ్రమ గుచ్చెను నల్లపూస పే
రనుపమలీల నిస్పడు చుపాయము లిట్టివి యెట్లునేర్పెనో!

నీ అలకాపురంబున సంగారవర్కుండన్
గంధర్వపతికన్య కమలపాణి
యాదివ్యగంధర్వకపరావతారంబు
మధుమావ తోగ్గంటి మండలమున
నాసుందరాంగి దక్షరామమునఁ బుట్టు
భువనమోహిని చిన్నిపోతి యనఁగ
నట్టిసత్ స్త్రీగాతి యాసానికూంతురు
చిరకాలమున సదాశివునిఁగూడి
పావనంబైన తిమిలేటి పరిసరమున
వేఁగికురువాటికాదేశ విపినభూమిఁ
గోపులను పేరి చెంచుకులమునందుఁ
గడిమిగత్తుల యుమ్మినాఁ గలుగఁగలదు.

65 నిశ్చంకకొమ్మన్న

ఈకవి శ్రీనాథునితో సమకాలికుడు. ఇతడు శివలీలావిలాసమును నొకపద్యకావ్యమును రచించెను. ఇది రెండవశ్వాసములు మాత్రమే లభించినది. దాని నాంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు ప్రకటించుచున్నారు. ఆశ్వాసాంతమందలిగద్య యిట్లున్నది.

“ఇది శ్రీమదష్టభాషాకవితాప్రవీణబుధజనస్తుత్యనిశ్చంకకొమ్మనామాత్య ప్రణీతం బైన శివలీలావిలాసంబు”

లభించినభాగమునుబట్టి కవినిగూర్చి యింక నేమియుఁ దెలియరాలేదు. అమాత్యకబ్బముపయోగించుచుకొంటున్నతడు నియోగిబాహ్మణుఁ డనుటకు సందియములేదు. గోత్రమేదియో తెలియరాలేదు. కవి గోదావరిమండలమువాఁ డనుటనిశ్చయము. గోదావరిమండలమున నమలాపురము తాలూకాలోని పోలవరము గ్రామమున నియోగిబాహ్మణులు నిశ్చంకలవారున్నారు. వారిది శ్రీవత్సగోత్రము. గోదావరిమండలమునందే యింకనొకపోలవరమున్నది. ఇది వీరభద్రేశ్వరునికునికిపట్టగు పట్టినక్షేత్రమున కనతిదూరముననున్నది. ఈక్షేత్రమే ఘోడరాయాంకుడును, వీరభద్రదారెడ్డికి గురువునగు భీమగురుని నివాసము. ఈభీమగురువును నీకవి శివలీలావిలాసమున మూఁడుపద్యములలో వర్ణించియున్నాడు. బహుశః యీభీమగురుడు కవికిఁగూడ గురువై యుండును.

ఈ పోలవరమునందున్న యొకశాసనములో నిశ్చంకకామయ్య పేరు మహానందేశ్వరస్వామియాలయమునకు ధర్మకర్తయని యుదాహృతమై యున్నది. ఆశాసనము శా. శ. ౧౩౩౦ నాటిది. ఈకవికిని నాకామయకును సన్నిహిత సంబంధముండియుండును. (A. R. 293 of 1920) దీనినిబట్టికవి యాపోలవర నివాసియని చెప్పనొప్పును.

నిశ్చంకకొమ్మన్న వీరమహేశ్వరములోనివనిప్రబంధరత్నావళిలో గొన్ని పద్యములు ఉదాహృతములైనవి. శివలీలా విలాసమునకువీర

మా హేశ్వరమునామాంతరమోకాకయదివేటుగ్రంథమో తెలియదు.
శివలీలావిలాసమందలి మొదటిరెండాశ్వాసములలోనిపద్యముకటియుఁ
బ్రబంధరత్నావళియందుదాహృతములైన పద్యములలోఁగాన్పింపక
పోవుటచే నదివేటుగ్రంథమనియెంచి వీరమా హేశ్వరమునందలి పద్య
ములను, నీతని కైలి తెలియుటకై శివలీలావిలాసమునుండి కొన్నిపద్య
ములను నీకిందవ్రాయుచున్నాఁడను.

వీరమా హేశ్వరము:—

సీ. పులినంబు తొలుచూలు పుండరీకాక్షుని

యవతారభేదంబు కవులరాజు

బహుపురాణగ్రంథ భారతసంహితా

పరిగుంభనక్రియాపండితుండు

కట్టివన్నియవాఁడు కౌరవాన్వయకర్త

శుభ్రులెర్రరించినసూత్రధారి

సిద్ధసీవారముప్రింపచాధ్యక్షుండు

శుభునికూరిమితండ్రి సకలవేది

గీ. కాళికేయుండు యోజనగంధిపట్టి

తత్త్వనిర్ణేత ఘనతపోధర్మరాశి

నైమిశారణ్యమునిసభాభూమి కెలమి

నేఁగె నొకనాఁడు వ్యాసమునీశ్వరుండు.

సీ. ప్రణవపీఠిక నెక్కి భాసిల్లు నేదేవి

యామ్నాయ హేమహర్మ్యాగ్రీవీధిఁ !

జరియించు నేదేవి సహజారుణజ్యోతి

రానందమూర్తి యై బ్రహ్మనాడి !

నేదేవి తనణిల్లు నిచ్చాకిరీయజ్ఞాన

శ్రీ శివేశ్వర నివాసమున !

తోడునీడయుఁ బోలెఁ దులకించు నేదేవి

యెల్లకాలంబు విశ్వేశుఁగూడి?

గీ. యట్టిదేవి జగన్మాత యఖిలవంద్య
నిఖిలవిద్యాకేశ్వరి నిత్యమహిమ
నొకటియును శ్రీగళునికేవ నుల్లసిల్లు
నలఘుకల్యాణశుభగాత్రీ యదిపుత్రీ.

సీ. కల్పాంతవార్ధి మోఁకాలిబొట్టిగ నేయ
తీర్థరుఁ డొంటిమైఁ దిరిగినాఁడు?

వటప్రతీధి నెక్కటియున్న బాలు నే

తాపసాధిపుడు ముద్దాడినాఁడు?

తనపేర నేతపోధనమాళి సుస్థిర

స్థితిఁ బురాణంబు సంధించినాఁడు?

హరుని మెప్పించి సంహారకాలుని జయో

న్మాద మేమునిరాజు మాన్చినాఁడు?

గీ. కనియె నటువంటి సరయమిందుని మహాత్ముఁ

దనయనిఁగ నమ్ముకందుని ధర్మపత్ని

సహజశివభక్తిరతుని విశ్వప్రసిద్ధు

ననఘకీర్తి మార్కండేయుఁ డనెడువాని.

సీ. ఎనిమిదిరూపంబు లేకమై కనుపట్టి

దీపించు నెవ్వనిదివ్యమూర్తి?

గణుతింపఁదగు దేవగణముల యాఁకలి

వెసఁదీర్చు నెవ్వని నొసలికన్ను?

రాజసంబునఁ జొరరానిచోటులు సొచ్చి

వడి మేయు నెవ్వనివాహనంబు

నాణెమై యలువదినాల్గు వీరములందు

రాణింపు నెవ్వనిరాణివాస?

గీ. మది గనుంగొని పాయరానట్టి మోహ
మిచ్చ నొదవించు నెవ్వనియిల్లు విల్లు ?
బెరయు నెవ్వనిపలుకులు బేసియగుచు
నెందు నెవ్వని సేవించు రెల్లసురలు ?

సీ. దైతేయకాంతలతభుకుఁ గెమ్మొవుల
వీటికాశీలకు వీడుకోలు
వేల్పుటిల్లాండ్రు క్రొవ్విదళుఁ జన్నులమీఁది
యలుపుఁబయ్యెదలకు నిలువనీడ
విశ్వజగత్త్రయీవిజయలక్ష్మీగాఢ
బిరుదోత్సవములకుఁ బెండ్లివిందు
పరిపంథివాహినీ పరిచితపరిభవ
ప్రాప్తిసంకటములఁ బాయుతోవ,

గీ. సేసి యెయ్యది విలసిల్లుఁ జిత్రమహిమ ?
నదిప్రయోగింప నెత్తెనయ్యచ్యుతుండు
విలయసమయసముదూభత విపులదహన
దారుణస్పర్శనంబు సుదర్శనంబు.

సీ. తల్లిదండ్రులతోడి తగు లొల్లకుండియుఁ
దల్లితండ్రులతోడి తగులువలచి
కందర్పమీఁది యక్కటికంబు సెల్లియుఁ
గందర్పమీఁది యక్కటిక మొదవి
సంసారకేళీప్రసక్తిఁ బోఁదట్టియు
సంసారకేళీప్రసక్తి గలిగి
సగుణవిశేషయోజనము ల్పటించియు,
సగుణవిశేషయోజనము మరగి

గీ. సగము పురుషుండు కంజాక్షి సగముగాఁగ
నరనారీశ్వరాకృతి ననువు పఱచి

హరుఁడు తల్లింగమధ్యంబునందు నుండి

హరివిరించుల కంతఁ బ్రత్యక్ష మయ్యె.

సీ. పులుగురాయఁడు తమ్మికోలఁకుల చెలికాని

బండిబోయనితోడి పాలివాఁడు

పన్నగస్త్రీలకుఁ బాలిండ్లపసవాస

మగడింప నోపినమగల మగఁడు

దంభోలికొక యీక తాఁకు కానిఁచేసి

యమ్మతంబుఁ దెచ్చినయవఘళుండు

విసతముద్దులపట్టి వనధిచెంగటబోయ

పగకు నాఁకలిగొన్న భవ్యబలుఁడు

పక్షములుదాల్చి వచ్చినపసిఁడికొండ

యట్టివిలసిల్లు మేటివాహనముగాఁగ

నడచె హతశేష దైవసైన్యములు దాను

ససురకులమర్దనుండు జనార్దనుండు.

కా. అజ్ఞాసిద్ధికరంబు ముక్తిదము చిత్రానందసంధాయి శై

వజ్రనాంకుర శిష్టబీజము ప్రభావప్రథ సంచిత్కళా

జిజ్ఞాసావిభవప్రదాయకములక్ష్మీకారణంబూర్జితో

పజ్జామూలము భక్తలోకమునకుం బంచాక్షరం బిమ్మహిన్.

సీ. కమలజాండంబులు కందుకంబులుచేసి

యొండొండ తాటింపనోపువారు

విలయ వహ్నులఁబట్టి వెనదండలుగఁగ్రుచ్చి

యురమున ధరియింపనోపువారు

తివిరిసంహరఁజైరవునై నఁ బాలివోవ.

నొకమాత్ర పసిమూల్పు నోపువారు

కాలచక్రక్రియాఘటనంబు దిగ్వి యొం

దొకలాగు గానింపనోపువారు

ప్రమథవీరులు వివిధరూపములతోడ
హసన... ..ద్యులఘగతులు
వెలయఁ గోటానకోటులు గొలిచి వచ్చి
రతఁడు హరుఁ గొల్వనే తెంచు నవసరమున

నీ. కఱకుచీకటులమూఁకల నుగ్గునూచగ
నుఱిచి నూఱకత్రాగు నెఱతనంబు
పొట్టేటిరాయని బాళయంబు గదలించి
వాహ్యళి గదలెడివై భవంబు
త్రతుభాగములు తెచ్చి కైతప్పగాకుండ
వేల్పుల కందించు వెరవుసాంపు
మూఁడుమూర్తులుదాల్చి మురువుతోజన్నంపు
వేదిపైఁ గొలువుండు విభ్రమంబు
నీక చెల్లు నొరుల నీతోడిసాటికిఁ
బేరుగ్రుచ్చి యెన్న లేగుజగతి
వశమే నిన్నుఁ బొగడ స్వాహావధూకుఁచా
భ్యున్నతప్రకాశ ! యోహుతాశ !

4 వ లీలా విలాసము:—

ఉ. శ్రీవిభుసెజ్జ మేదిసికిఁ జెల్వగుపుట్టము దివ్యనవ్యర
త్నావలిమనిగి—పట్టు దివిజారులదుర్గము వాహినీపతుల్
భావముగట్టుతావు బడశాజ్వలనంబున వంటయిల్లు నాఁ
గా విలసిల్లు నావనధిగాఢమహత్వము చెప్ప నొప్పగున్.

చ. వరయశుఁ డింకఁగల్గుఁ గురువంశమునిన్ జనమేజయుండు, నా
బరఁగి పరీక్షితాత్మజుండు పాయక యాతఁడు సర్పయాగ ము
ద్ధుమశిఁ సప్పుడతిదుస్సహతద్దహనాశ్చులందు సో ?
దరహితపుత్రపాత్రసహితంబుగ మృగ్గుఁ డు మీర లందఱున్.

ఉ. అశ్వముజాడఁగానక భయంపడి యూసగరాత్మనందనుల్
నిశ్చలనాహుతిన్ వదననీరజము ల్గమలంగ మొత్తమై
యాశ్వసురూపయానమున నక్కడ కక్కడ కేఁగి యేఁగి యీ
విశ్వవసుంధరాస్థితి గవేషణచేసిరి పెక్కుభంగులన్.

ఉ. తన్నదిరాక్షివిభ్రమము దక్కక కన్నులఁ గ్రోలఁ జొచ్చెఁబ్రే
మన్నరుచేత బిట్టడరి మానస మాకుల మయ్యె నిట్లు గ
న్ను న్నెనసున్ వశంబులయి నూల్కొనమిన్ బహిరంతరంబులన్
దన్నుఁజెం గరం బజుఁడు దందడి వేడ్కల్లు సందడింపఁగన్.

చ. మరుఁ డలవోక దంపతులమర్మముల నివ్వదలించి పాంథభీ
కరముగ నెత్తికట్టిన ప్రకాశము నొందెడువన్న లీల ని
ర్భరగుధిరాభిషేకపరిభాసితచక్రముఁ బోలె నత్తఱిన్
వరుణునిదిక్కునందు దిననాయకమండల మొప్పె శోణమై.

ఉ. ఆరవివంశవల్లభుఁడుదగ్రత సుర్వర యేలె నిర్మల
స్ఫారయశంబు దిక్కులకుఁ బాయని చందనచర్పగా మహా
దారనిరూఢి దీనులకు దీప్తనిధానముగా సముల్లస
ద్వీరగుణంబు శత్రులకు దేనపురీపథదర్శనంబుగన్.

ఉదాహృతపద్యములనుబట్టి కొన్నినకవిత్వము ప్రాథమ్య సమ
సంస్కృతాంధ్రపదసంయుతమై యనర్గళ ధారకలిగినూతనభావములతో
మనోహరముగ నున్నదని విదితమగుచున్నది.

వీరమాహేశ్వరమునెవరికిఁ గృతియిచ్చెనో తెలియదు. శివలీలా
విలాసమును దొడ్డారెడ్డికి మనుమఁడును అల్లాడరెడ్డికిఁ గుమారుఁడును
శ్రీనాథకవికృతకాశీఖండకృతిపతి యగు వీరభద్రారెడ్డికిఁ దమ్ముఁడును
నగు దొడ్డారెడ్డికిఁ గృతియిచ్చెను. ఈదొడ్డారెడ్డిని గవి యిఁకీంది
సీసపద్యములో వర్ణించియున్నాఁడు.

సీ. పెద్దకోమటివేమప్పధ్వను వెను సూచి

యతనిసంపదలెల్ల నపహరించె

కటకాధిపతిఁ గల్పి గజఁతిదళవిభా
 శాఖ్యానభిరుదంబు నలవరించె
 బడ్డాదివిభుఁడోలియొగివానియిందెల్ల
 పట్టులు ద్రవ్వించి బలువు చెటిపె
 ధారాసుర త్రాణఁబోరనిర్జితుఁ జేసి
 కొల్లవట్టించెఁ దత్కూటములను

గెరలుచుండి తుంగరేవంతుఁ డవఘుర
 రాయమాన మగ్ధనాయకాంక
 ద్వీప్యమాననిష్ప్రతి ప్రతాపవిహారి
 దొడ్డవిభుని యల్లదొడ్డకౌరి.

శ్రీనాథమహాకవి కాశీఖండమున నీదొడ్డారెడ్డిని మూఁడుపద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు. అందలి మధ్యపద్యమిది:—

శా. ఔరా ! అల్లయరెడ్డి దొడ్డవసుధాధ్యక్షుండు ధాటీచమూ
 భేరిబాంకృతిఘోరఘోషమున నిర్భేదించె నొడ్డాది శృం
 గారంకోటము లోతగ డ్డయును నుద్ఘాటించె సత్కృద్ధతిన్
 కిరాంభోఛితటంబున న్నిలిపె డిక్కిమాజయస్తంభముల్.

ఇందలి “అల్లయరెడ్డిదొడ్డ” యని విశేషములు ప్రమాదమున ప్రవాసీరేమోయనియు “దొడ్డయరెడ్డియల్ల” యని యుండవలయుననియు ననుమానింపఁ బడినది. కాని మూఁడుపద్యము దొడ్డయరెడ్డిని వర్ణించిన కాశీఖండమందలి పద్యములు మూఁటిలో మధ్యనుండుట చేతను అల్లాడరెడ్డితోను సోదరులతో గూడనుండి దొడ్డారెడ్డి, తన యవక్రప్రకృతియును గనుపరచినవాఁ డగుటచేతను నీయనుమానము నకుఁ దావులేదు. కవులెవ రెందెల్లు వర్ణించినను, అల్లాడ, వేళు, వీరభద్ర, దొడ్డారెడ్డ విజయములు మొత్తముమీఁద నందఱకును వరించుననియే చెప్పఁ దగియున్నది.

ఈదొడ్డారెడ్డి మిగులఁ బరాక్రమవంతుఁడు. ఇతఁడు గుఱ్ఱపు స్వారిచేయుటలో నారి తేరినవాఁ డనియు నిరువదినాలుగు మూరల దూరమును గుఱ్ఱమును దాటించెనని శ్రీనాథుఁ డిక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

“మ. హరిదాటిగచెఁ బురోఁపకంఠమున వాహ్యశిష్యదేశంబునం
దరుదే యల్లయరెడ్డినందనుఁడు దొడ్డయ్యక్షమాధీశ్వరుం
డిరువై నాలుగుమూళ్ళమేర యదిపో లెక్కింపఁగానేలయ
ద్ధరణీనాథునికీర్తిదాఁటఁ గడు నుద్దండించి బ్రహ్మాండమున్.”

ఈవిషయమునే కొమ్మనామాత్యుఁడు శివలీలావిలాసమునః—

మ. అరరే యల్లయదొడ్డభూవిభుఁడు వాహరోహరేవంతుఁడిగ
పరుదారన్వడి మూలగూరికడ వాహ్యశిష్యునిన్ రాజకుం
జరసింహం బనువాడువంబును యదృచ్ఛాల్లీలదాఁటింపఁడే
తిరమై యిర్వదినాలుమూళ్ళనిడు పుత్సేకంబు చేయొత్తుగన్.
అనుపద్యములో వర్ణించియున్నాఁడు.

ఈకాలమునఁ గళింగరాజ్యమును బరిపాలించుచున్నవాఁడు కళింగగాంగవంశములోనివాఁడును గజపతియు నగుభానుదేవుఁడు. రాజమహేంద్రవరపు రెడ్డిరాజు లీభానుదేవునిజయించి తమరాజ్యమును మహానదివఱకును వ్యాపింపజేసిరి. ఈభానుదేవుని తిరువాతఁ గళింగసింహాసనము నధిష్ఠించినవాఁడు కపిలేంద్రగజపతి ఇతఁడుభానుదేవుని మంత్రియని కొందఱును స్వయందత్తుఁ డనికొందఱు ననుచున్నారు. ఈవిషయమునుగూర్చి మఱియొకతావున వ్రాసెదను.

శివలీలావిలాస కృతిఁజెయైన దొడ్డారెడ్డి, గుంపినయను గ్రామమును, అల్లయదొడ్డవరమని పేరుపెట్టి నాహ్మణుల కగ్రహారముగా నిచ్చెనని యొకశాసనముకలదు ఈతామ్రశాసనపుత్రేకులు గోదావరి మండలమందలి రామచంద్రపురముతాలూకాలోనికొంకుదురులోలభించుటచే దీనికి కొంకుదురుశాసన మనిపేరు వచ్చినది. దానమిచ్చిన గ్రామము పుస్త్రుతమురాజోలు తాలూకాలోనిది. పురిగిగ్రహీతలలో

నవ్వగో కొంకుదురు నివాసముగాఁ జేసికొనియుందురు. దానమిచ్చిన గ్రామమునకుఁ చుట్టునున్న గ్రామములు పలివెల, దేవరపల్లి, ఈత కోట, కేతరాజుపల్లి, వెదిలేశ్వరం అని శాసనములలోఁ పేర్కొనఁ బడినవి. ఆ గ్రామము లిప్పుడా పేరులతోనే వ్యవహారము లగుచు న్నవి. ఉత్తరమున “కొంతేయనది” యని యందున్నది. అది నది కాదు. కానియొకకోడువలెనున్నది. ఈదానప్రతిగ్రహీతలలో నిశ్శంక కొమ్మయామాత్యుఁడు లేఁడు కొండిన్యగో తుండగు కలంగర కొమ్మ యామాత్యుని కుమారుఁడు మాచమంత్రియున్నాఁడు. కానియూతఁ డీకవికుమారుఁడనుట కాధారములులేవు. గుంపినియను గ్రామమిప్పుడు లేదు. కానిశాసనములలోఁ జెప్పఁబడిన పై గ్రామములనుబట్టిచూడఁ గా గుంపినియండవలసినతావున “గూళ్ళపాల” మనుచాలె మొకటి యున్నది. అచ్చట నొక పెద్దచూయియును పాడుపడిపోయినదేవాలయ చిహ్నములును గలవు. ఈయాలయము శాసనమునం దుదాహృత మైన ప్రసన్నవల్లభాలయమను విష్ణ్వాలయమందురు. ఈశాసనము నందు బ్రహ్మనాగేశ్వరాలయ మను శివాలయముకూడనున్నది. అది యిప్పుడు దేవరపల్లి గ్రామప్రాంతమునం దున్నది. పైనవ్రాసిన గూళ్ళపాలమున నాదియాంధ్రులును సెట్టిబలిజీలును మాత్రమేకలరు. దీని కనతిదూరమున బ్రాహ్మణాగ్రహార మొకటి యుండెడిదనియు నది పాడుపడిపోయినదనియుఁ జెప్పుదురు.

“శివలీలావిలాసము ౧౪౩౫ సంవత్సరప్రాంతమునండు రచి యింపఁబడియుండును. అందుచేత నిశ్శంక కొమ్మనామాత్యకవి ౧౪౩౦ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౭౦ సంవత్సర ప్రాంతము వఱకును గవియై యుండియుండును” అని శ్రీవీరేశలింగముపంతులు గారు కవులచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. అది సత్యమనుటకు సంశ యింపఁబనిలేదు.

ఈకొమ్మనకవి, దొడ్డారెడ్డి కగ్గిజఁ డగునల్లాడ వేమారెడ్డిని ఈ కింగిష్యధ్యక్షులులో నుగిరిగియున్నాఁడు.

సీ. ఉక్తవేళల షోడశోపచారంబుల

శివునిచిత్తంబు రంజితముసేయుఁ

బ్రతివత్సరంబు నుద్యుటవసంతోత్సవ

శ్రీలదిక్పయము వాసితముసేయు

దయతోడిచూపుల నయరీతినింబదా

నతన్వసానురంబదోన్నతులఁజేయు

హేమాద్రిదానక్రియామహత్కృత్యంబున

విఘ్నల నతిదశాన్వితులఁజేయు

ననినఁ గొనియాడఁదరముగా దతనిమహిమ

ప్రకట సింహాచలోత్తరభాగలిఖిత

వివిధజయశాసనాశ్చరవివరకరన

మిథగుణుఁ డల్లవిభునివేమేశ్వరుండు.

శ్రీ నిడదవోలు వేంకటరావుపంతులు M. A. గారీపద్యము నుదాహరించుచు రెడ్డిసంచికయందు “సింహాచలోత్తరభాగలిఖిత” మైన శాసనమిదియేయని యాశాసనమును బ్రకటించియున్నారు. ఆశాసనమంతయు నిట నప్రస్తుతము. దీనినిగూర్చి శ్రీనాథచారిశ్రీ మునఁ గొంతవ్రాసియుంటిని. ఆశాసనకాలము శా. శ. ౧౩౫౬ (కీ). శ. ౧౪౩౪) శ్రావణశుకరఅల్లయవేమారెడ్డి శా. శ. ౧౩౫౬ శ్రావణ శు ౧౪-పుష్యనడుమఁజనిసోయియుండునని వ్రాసియుంటిని. శివలీలావిలాసములోని వర్ణనమునుబట్టి యప్పటికాతఁడు జీవించి యున్నట్లు తోచుచున్నది. కావున నామధ్యకాలముననే వొడ్డారెడ్డి కీకృతిప్రదానము జరిగియుండునని నిశ్చయింపఁ దగియున్నది.

శివలీలావిలాసమున నీశ్వరునిలీలలు ముప్పదియాఱు వర్ణితము లున్నట్లు గ్రంథాదిని కవిచెప్పిన వాక్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. లభించిన రెండాశ్వాసములలోను పదకొండు లీలలున్నవి. ఇంక నెంత

గ్రంథమున్నదియో తెలియరాదు. పండితారాధ్యచరిత్రమున సోమ నాథకవి యిరువదియైదులీలనే చెప్పియున్నాడు.

కృతిపతి యైనదొడ్డారెడ్డి యెప్పుడు చనిపోయెనో తెలియదు. క్రీ. శ. ౧౪౩౮ ప్రాంతమునఁ గర్నాటరాజులతో జరిగినయుద్ధములో నాతఁడశువులఁ గోల్పోయెనని తోచుచున్నది.

❦❦❦

66. భైరవ కవి

ఇతఁడు శ్రీరంగమాహాత్మ్యము, రత్నశాస్త్రము, కవిరాజ గజాంకుశము ననుమూడు గ్రంథములను రచియించెను. ఇందురత్న శాస్త్రమును శ్రీరంగమాహాత్మ్యమును ముద్రితములైనవి. కవిరాజ గజాంకుశము నందలి ౭౮ పద్యములుమాత్రము ముద్రితములైనవి. దీనిముద్రితపత్రములు (ఆంధ్రపరిషత్పత్రిక సం ౧౮.) శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారియొద్దను, మదరాసునందలి అడయారు పుస్తకభాండాగారముననుగలవని కవిగారు శ్రీరంగమాత్మ్య పీఠికలో వ్రాసి యున్నారు. శ్రీరంగమాహాత్మ్యమునఁ గృతిపతి దననుగూర్చి పతికి నట్లు కవివ్రాసికొనినయీక్రిందిపద్యము వలనను, శ్రీరంగమాహాత్మ్య గద్యవలనను, ఇతఁడు గౌరనామాత్యుని తనయుఁ డనియు, గౌతమ గోత్రుఁ డనియుఁ శ్రీభ్రమరాంబా ప్రసాదలబ్ధసిద్ధసారస్వతగౌరవుఁ డనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈభ్రమరాంబాప్రసాదము గౌరన కై న కావచ్చును.

మ. కృతవిద్యాఖురళీపరిశ్రమకళాకేళీవిలాసుం జన

స్తుతచారితుని గౌతమాన్వయపవిత్రుం గౌరనామాత్యస

త్సత్తుఁ గల్యాణకవిత్వలక్షణసమర్థున్ సూక్తిముక్తాఫలా

తతకాంతిస్సులచంద్రితోల్లసితవిదగ్ధతైరవున్ భైరవున్.

గద్యము:— ఇది శీమద్భ్రమరాంబికావరప్రసాద లబ్ధసిద్ధసారస్వత నిలా
సగౌరవ గౌరవామాత్యపుత్ర సుధీవిధేయ భైరవ నామధేయప్రణీ
తం భైన శ్రీరంగమహాత్మ్యం బనుపురాణకథ యందు... ..
రత్నపరీక్షయందుఁ దననుగూర్చి కవిప్రాసానికొనిన పద్యము లివి:—

క. భ్రమరాంబాదేవికృపన్
సముచితనిరవద్యహృద్యసాహిత్యకళా
కృమివిమలప్రతిభామణి
కృమివైభవళాలియైన గౌరవసుతుండన్.

క. భైరవుండ నుభయవిద్యా
పారీణుండ లోభిభవనభవభూమ వ్యా
పారసవికారదుష్కర
ఘోరపిశాచము లదల్పుగుణభైరవుండన్.

కవినిగూర్చినవిశేషము లీతనిగ్రంథలనుండి యింక నేమియుఁ
దెలియలేదు. ఈతఁడు రచించిన కవిరాజగజాంకుశము పూర్తిగానాగు
లభ్యముకాలేదు. తంజావూరునందలి యముదిత గ్రంథాంశాగా
రమున కవిగజాంకుశముయొక్క యముదితప్రతియొంటి కలదని
యాగ్రంథములపట్టికవలనఁ దెలియుచున్నది. గ్రంథకర్తనామ మీ
క్రిందిపద్యములోఁ జెప్పఁబడియున్నది.

మ. గణపర్ణాదుల మేలు కీడు తెలియంగాఁజెప్పె సాహిత్యల
క్షణదీప్తిగురుఁ డైనగౌరవసుధీ శ సన్తుత్యుఁ డత్యుల్లస
ద్గుణరత్నాభరణుండు భైరవకవీంద్రుం డెందుఁ దజ్జల్ దనున్
బ్రహ్మసింహం గవితాగజాంకుశము భూప్రఖ్యాతిమై మించఁగన్.

ఇతఁడు తానదివఱకు రచించినగ్రంథములపేరుల నేగ్రంథము
లోను జెప్పియుండలేదు. కాని శ్రీరంగమహాత్మ్యములోని యీక్రిం
దిపద్యమువలన గణపర్ణఫలములు కులములు మొదలగు నియమములను

దెలుపులక్షణగ్రంథ మొకటి యీతనిచే రచియింపఁబడినట్లు సూచిత
మగుచున్నది. రంగరాట్టండమునం దుదాహరింపఁబడిన కవిగజాంకు
శమునందలిపద్యములలో నీలక్షణములు చెప్పఁబడియున్నవి.

నీ శబ్దార్థరూఢి రసస్థితి బహువిధ

వ్యంగ్యభేదములు భావములు గతులు

శయ్య లలంకారసరణులు రీతులుఁ

బరిపాకములు దశప్రాణములును

వృత్తులు వస్తువివేకంబు గుణములుఁ

గవిసమయముఁ జమత్కారములును

వర్ణనంబులు గణవర్ణఫలంబులుఁ

దత్తులంబులు నధిదైవతములు

గ్రహములును శత్రుమిత్రయోగములు దశలు

సంశ వేధయు భూతబీజాక్షరముల

పాత్రువులుఁ దెల్పిశాంతవిస్ఫురణ ననరు

సత్కవీంద్రుని కృతి బుధసభల వెలయు.

ఈకవి రచించినరత్నపరీక్షయనుగ్రంథము ౮౦ పద్యములుగల
యొక చిన్న కావ్యము. ఇందు నవరత్నముల లక్షణములు, వానిమంచి
చెడ్డలు వానిపరీక్షావిధానము మొదలగువిషయములు వర్ణితములైనవి.
ఈకావ్యము ముదిగొండ వీరేశ్వరునకుఁ గృతియిచ్చినట్లును, ముది
గొండ కేదారయ్యపుత్రు డైనవీరభద్రదుగ్గిరిగోరెఁపయిని దాసుపూర్వ
మగ స్త్రమహర్షి చెప్పినదానిని గోడికరించి చెప్పినట్లును గవి యీ
కిందిమూఁడుపద్యములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

క. శ్రీ వెలయఁగఁ బద్యములను

బావననవరత్నకుసుమపంక్తుల పూజల్

గావించెద ముదిగొండల

శ్రీ వీరేశ్వరకృష్ణ భ కచింతామణిన్

క. ఆవీరేశ్వరు షేరిట

నావల కేదారపుత్తుఁ డని భక్తులు సం

భావింప నధికవిద్యా

పావీణ్యం డైన వీరభదుఁ డెలమిన్

క. తన్నుఁబ్రియమార వేడిన

మున్ను ముసీందుల కగ స్త్యముని చెప్పినయా

సన్నత మణిలక్షణములు

చెన్నుగఁ గోడికరించి చెప్పెదఁ దెలియన్.

ముదికొండ నై. జాము. రాష్ట్రములోనిది.

రత్నశాస్త్రమందలికవిత్వశైలి తెలియుటకై రెండుపద్యముల నుదాహరించెదను.

ఉ. నీరదముల్ దిగంతములు నిండి పటుస్ఫుటగర్జితంబులే

పార మహాగ్రవృష్టిగురియన్ బ్రభవించు నితాంతకాంతితో

నారయ కుక్కుటాండసమమై పడు ముత్యము లంతరిక్షసం

చారులు పట్టుకొందు వసుధన్ బడకుండగ నేర్పుపెంపునన్.

ఉ. చాకటిమీఁదఁ బెట్టి బెడిదంబుగ సమ్మెట వేయ భిన్నమై

పోక జలంబులో మునిగిపోవక యెప్పుడు లాహపత్రికన్

జేకొని వ్రాయ రేఖ విలసిల్లనివజ్రము శుద్ధ బుద్ధరత్న

బ్రాకటరీతిఁ దాల్చ నట భగ్గుఁ డొసంగు శుభంబు లెప్పుడున్.

ఇతఁడురచించిన శ్రీరంగమాహాత్మ్య మైదాశ్వాసములుకలది.

ఇందు సుప్రసిద్ధవైష్ణవపుణ్యక్షేత్ర మగు శ్రీరంగముయొక్క మాహాత్మ్యము వర్ణితమయినది. ఈశ్రీరంగమాహాత్మ్యముగరుడపురాణమున నూఱధ్యాయములలోను బ్రహ్మాండపురాణమునఁ దొమ్మిదధ్యాయములలోను జెప్పబడియుండెను. కట్టా వరదరాజకవియును, ఈభైరవ కవియును గరుడపురాణము ననుసరించి పద్యకావ్యములను వ్రాసియుండిరి. బ్రహ్మాండపురాణము నాధారముగాఁ జేసికొని ముకుందయోగి

ద్విపదకావ్యముగను, భాగవతులరామాయకవి, గుంటుపల్లి జగన్నాథ కవి ప్రభృతులు పద్యకావ్యములుగను శ్రీరంగమాహాత్మ్యమును రచియించి యుండిరి. శ్రీరంగమాహాత్మ్య మాంధ్రవచనమునఁ గూడ గలదు.

భైరవకవి గరుడపురాణముననుసరించి యీగంధమును వ్రాసినట్లాతఁడు రచించిన యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

శా. వ్యాసప్రోక్తమహాపురాణములు ముయ్యాటింటియందుం జగద్వాసుం డైన రమామనోహరుమహాత్మ్యవృక్షిమూలంబులై భాసిల్లుం దగనాలు గందును బహూసాఖ్యానవిఖ్యాతమై యా సాపర్ణపురాణ మొప్పు బహువేదాంతార్థగంభీరమై.

వ. అందుఁ బురాణసారంబై శ్రవణమంగళంబగుశ్రీరంగమహాత్మ్యంబు మదంకితంబుగా నాంధ్రభాషా కౌశలంబు పఠరించి రచియింపవలయు.”

ఈశ్రీరంగమహాత్మ్యము చాగయకుమారుఁ డైనరాఘవామాత్యున కంకిత మీయఁబడినది. ఈతఁడు మధ్వఁడై యుండును. ఈతని సంశయమును గవి పెక్కుపద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు. అం దీక్రింది పద్యములయందుఁ దక్క దక్కినవానిలో చారిత్రమున కుపయోగపడు సంశయము లేవు. ఈక్రింది రెండుపద్యములును గృతిపతి క్షగ్రసోదరుఁ డైనవిత్తలమంత్రిని వర్ణించినవి. కవికాలనిర్ణయమునకుఁ దోడుపడునని తలంచి యిట వ్రాయుచున్నాఁడను.

మ. పటుధాటీముఖజ్వంభమాణకలహ పౌర్ణార్హ సంఘాతవి
స్ఫుటరింఖాపుటకోటిఘట్టన పరిక్షుణ్ణక్షమోద్యద్విశం
కటఘాళీపటలప్రశోషిత మహాకర్ణాట సేనాసము
ద్బలపాథోనిధి విత్తలేందుఁ బురణింపన్ మంత్రులేరి ధరన్ ?

సీ. చండదిగ్వేదండకాండ ధూర్వహమహీ
 మండలోద్ధరణసమర్థ మగుచు,
 దుర్వారపరిపంధి సర్వసంపద్య
 నిర్వాపణకీయానిపుణ మగుచు,
 వేదాదివిద్యావినోద విద్యజనా
 మోదాతిశయ సముత్పాది యగుచు,
 జంభజిన్నదకుంభికుంభినసాధీశ
 శంభుభూభృద్వృత్తిస్వచ్ఛ మగుచు
 బరఁగు నేఘంత్రిభుజబలప్రికటశౌర్య
 దానసత్కీర్తు లప్రితిమానమహిమ
 నాతఁ డిమ్మడిపైపఖానాధిరాజ్య
 భారధుర్యుఁడు విత్తలప్రభువరుండు.

ఈపద్యములలో నీవిత్తలుండు “ప్రశోషితమహాకర్ణాట సేనాసము, దృఢపాథోనిధి” యనియు. “ఇమ్మడిపైపఖానాధిరాజ్యభారధుర్యుఁడు” డనియువర్ణింపఁబడినాఁడు. బి. శ్రీ. వీరేశలింగముపంతులుగారుఇమ్మడి యనఁగా సంగమవంశములోని రెండవదేవరాయలని యర్థము చెప్పి దానినిబట్టి కవికాలనిర్ణయ మొనర్చినారు. కాని యది పొరపాటని తోచుచున్నది. ఆ “యిమ్మడి” శబ్దము పైపఖానునకు వర్తించును. అనఁగా రెండవపైపఖానుఁ డనియర్థము. ఈరెండవ పైపఖానునికడ మంత్రీగానుండి విత్తలుండు కర్ణాట సేనాసముద్రము నింకింపఁజేసినవాఁ డని యూహింపఁదగియున్నది. “ఇమ్మడి” శబ్దమును వేఱుగావిడదీసి రెండవప్రౌఢదేవరాయలని యర్థమును జెప్పినచో పైపఖానుశబ్దమర్థ ములేనిదై పోవును. కావున నాశబ్దమునకు రెండవపైపఖానుఁ డను నర్థమును గ్రహించుటయే మంచిది. కాని యీపైపఖానుఁ డెవ్వడో తెలియదు. ఇతఁడుకర్ణాటరాజులతో యుద్ధమొనర్చిన యొకమహమ్మదీయ సామంతుఁడై యుండును. ఆతనికడ నీవిత్తలుండుమంత్రీగానుండి

యుండును. ఈసయ్యపఖానును గుర్తింపఁగలిగితిమేని కవికాలముసరిగా నిర్ణయింపఁగల్గుదుము.

శ్రీరంగమాహాత్మ్యమునందలినిూతనికవిత్వముపొధమైభక్తి రసపూరితమై మనోహరముగా నున్నది. శైలితెలియుటకైయైదాశ్వా సములనుండియు నైదుపద్యముల నుదాహరించుచున్నాఁడను.

ఉ. అచ్చెరు వంది సంయమికులైకవిభూషణుఁ డేక్రియం బ్రియం బిచ్చుఁ దలిర్పఁ బల్కు నతఁ డెవ్వడు తద్వచసరిబ కానిరూ పెచ్చుటఁ గానఁబోలదిది యంతయునుం గలయో యథార్థమో చెచ్చెర నాదుపూనికవృథసేయఁగఁబన్నినవిష్ణుమాయయో! ౧౮

ఉ. లోకభయంకరున్ దళగళుం బరిమార్చుట కేను రామద ద్రాకృతి సర్యమాన్వయమునందు జనించి యయోధ్యలోనఁ బుణ్యాకర మైసరంగనిలయంబు విభీషణుకిత్తునాబుధ శ్లోకుండు దేర మీరు ననుఁ జూచెద రీడ ననంతపీఠికిన్. ౨౮

శా. భూతేశాహ్వయ లుగ్రిదండధరు లంభోజాస్తతేజుల్ సము ద్ధూతస్వేదలలాటభాగవికటభూభీషణుల్ మమ్ముని ధ్వాతకూరకరాంఘ్రిజానుహతులం గావించినం దోలి నే మాతుచ్చుందిగనాడివచ్చితిమి నీకాద్యంతముంజెప్పఁగాన్. ౩౮

మ. గురులీలన్ విరజోపకంఠమున వైకుంఠంబునన్ దివ్యభా సురభోగంబుల నిందిరాసహితుఁడై శోభిల్లు నేధంగిఁ దా హరి యాభంగిన తత్కవేరతనయాభ్యర్థంబునన్ మంగళా కరరంగనృణిధామముఖ్యముగ సౌఖ్యశ్రీలఁ జెర్పారెడిన్. ౪౮

చ. వ్రతములలోఁ బ్రకృతము ధ్రువంబుగ మానవనాథ ద్వాదశీ వ్రత మది నీవు నిష్ఠ నొకవత్సర మర్చిజరించినాఁడ పూర్జితమగు నమృతాత్మ్యమునఁ జేసిభవద్భవసంచితాఘసం తతి లయమొందె దత్ఫలమితం బది యింతనిచ్చెప్పవచ్చునే. ౫౮

హరిశ్చంద్రచరిత్రము, నవనాథచరిత్రమునను ద్విపదకావ్యములను రచించిన గౌరనమంత్రి యీ భైరవకవికిఁ దండ్రీయా! యనువిషయమునఁ జిరకాలమునుండి చరిత్రకారులు సంశయమునుజూపుచు నిదమిత్థమని నిర్ణయింపకపోయిరి. ఈ భైరవుని గ్రంథములనుబట్టి యీతని తండ్రి గౌతమగోత్రుఁడును భీమరాంబా వరప్రసాదముచే సాహిత్యకళాకాశలుఁడునునై యున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. పైన జెప్పిన ద్విపదకావ్యకర్తయు గౌతమగోత్రీజుఁడే. భీమరాంబా వరప్రసాద కవితాశక్తియుక్తుఁడే. గౌరనకాలము క్రీ. శ. ౧౩౮౦-౧౪౪౦ ప్రాంతమని యీతనిచారిత్రమున నిర్ణయించియుంటిమి. భైరవకవికాలమును నిర్ధారణముగాఁ జెప్పజాలకపోయినను, యీతఁడరచించిన కవిగజాంకుశమును ముద్దరాజు రామన్న, లింగమకుంటిమ్మకవి మొదలగులాక్షణికులుదాహరించియుండుటచేతను, మల్లారెడ్డిపట్టుకవర్తిచరిత్రమున “మందబుద్ధిదియని ముందె చెక్కిలిఁగొట్టి కవిగజాంకుశ వింద్రీకరికిఁ జూపు” అని స్లేషించుచుఁ గవిగజాంకుశమును దడవియుండుటచేతను నీతఁడు వారికంటెఁబూర్వుడని స్పష్టమగుచున్నది. అందుచే భైరవకవిద్విపదకావ్యకర్తయగు గౌరనసుతుఁడని తలంచుటకుఁ గాలమాటంకము కలుగఁజేయదు. కాలము, కులము, గోత్రము, భీమరాంబావరప్రసాదము, నివియన్నియు సరిపోవుటచే, నీ భైరవకవిహరిశ్చంద్రచరిత్రద్విపదకావ్యకర్తయగు గౌరనసుతుఁడని నిశ్చయింపవచ్చును కానియిందుల కొక్కప్రతిబంధకము గన్పట్టుచున్నది. గౌరనమంత్రిరచించిన లక్షణదీపికయును ఛందోగ్రంథములోఁగవిగజాంకుశమునందలి యాంధ్రీపద్యములు నాల్గుదాహరింపఁబడి యున్నవనియుఁ దండ్రికుమారుని గ్రంథములోనుండి పద్యముల నుదాహరించుట యసంభవమనియు మానవల్ల రామకృష్ణకవిగారుపీఠికలో వ్రాసియున్నారు. వారియొద్దవివిధ దేశముల యందలి నాల్గు వాతప్రతులున్నవట! నాల్గునుసమగ్రములై మించిస్థితిలోనున్నవట. నాల్గిటిలోనుగూడఁగవిగజాంకుశములోనివని నాల్గుపద్యములు నుదాహరింపఁ బడియున్నవట! వారియొద్ద గవిగజాంకుశముల

ప్రతులును సంపూర్ణములైనవి యున్నవట! వానిలో లక్షణదీపికలో నుదాహరింపఁబడిన పద్యములు లేవట! అందుచే లక్షణదీపికలో నుదాహరింపఁబడిన పద్యములు భైరవకవి “కవిగజాంకుశము” లోనివి గాక యంతకుపూర్వము. మఱియేకవిచేనైనరచియింపఁబడినయేగజాంకుశములోనివోయైయుండుననిరామకృష్ణకవిగా రూపించియున్నారు. ఆపక్షములోఁబై నుడివినప్రతిబంధకముతోలఁగిపోగలదు. శ్రీరామకృష్ణకవిగాఁగేతాముపీఠికలో వ్రాసినది పొరపాటనియు గౌరవకవియుదాహరించిన గ్రంథముకవిగజాంకుశమును సంస్కృతగ్రంథమనియు, భైరవకవి రచించినది కవిరాజగజాంకుశమును నాంధ్రగ్రంథమనియుభారతవత్తికలో(ప్రథమసంవత్సర, ఆశ్వయుజమాసము కిరవపుట) వ్రాసియుండిరి. కావున నాప్రతిబంధకము తొలఁగిపోయినది. ఈతఁడుగౌరవసుతుఁడనియే నిశ్చయింతము. ఇతనితండ్రికాలము ౧౩౮౦-౧౪౩౦అనివ్రాసియుంటిని. ఇతనికాలము ౧౪౧౦-౧౪౬౦ అని నిశ్చయింపవచ్చును. ఇతనినివాసమునునిశ్చయింపనాధారములుగానరాలేదు. నిజామురాష్ట్ర) నివాసియనినాయభిప్రాయము. శ్రీరామకృష్ణకవిగారివ్రాతలుపరస్పరవిరుద్ధముగానున్నవి. వానినటుండనిండు. రంగరాట్టండముమొదలగు లక్షణగ్రంథములలో నుదాహృతములైన కవిరాజగజాంకుశములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిటనుదాహరించెదను.

క. సేవించిన ధనపతిగా

దీవిందును హుంకరించి తిరిగిన భిక్షం

గావించు లక్షణజ్ఞుఁడు

భావింప సమర్థుఁడెన్నఁ బనిలే దితరుల్.

క. జగతి జలానిలానిల

గగన సుధాకర సహస్రకరపరమాత్ముల్

తగుపతులు మయరసభజ

నగణముల కవియుఁ బ్రేమధనాధునిమూర్తుల్.

క. పతి మృతుడగుఁ బద్యాదిని

మృతనక్షత్రంబు లిడిన మేదురసౌఖ్యా

న్వితుఁ డగు నమృతమువలన న

ప్రతిమము లగు తారకములఁ బద్యాది నిడన్.

3

గీ. గ్రహము ములికి గణము గరి యక్షరము పింఛ

పద్య మెసగుకోల చోద్యమైన

జిహ్వవిల్లు నలుకశింజిని లక్ష్యంబు

ధూర్తజనుఁడు సుకవివార్త జోడు.

౪

సీ. అవని గణాలి గణావలి కథిదేవ

తెలును వన్నెలు గ్రహంబులును వాని

కులములు ఫలములు కూడ్మలు పగలును

చుక్కపొత్తువులు నచ్చుగ నెఱింగి

పిదప మహాభూతబీజ చింతనమును

వర్ణవర్ణగ్రహ నిర్ణయంబు

నక్షత్రవేధయు నరిమిత్రశోధన

కృమముఁ దత్ఫలవిచారమును దెలిసి

తే. తమకు నెదురు లేక తప్పించి ధారుణి

విధులసథల బుధులు వివిధగతులఁ

జెలఁగి పొగడఁ గవిత చెప్పెడువారు స

త్కవులు గాక యితరకవులు కవులె ?

౫

క. మగణంబు పద్యముఖమున

సగణముతోఁ గూర్చి చెప్పఁ జనుఁగృతియుండెన్

దగఁబద్యమిడిన భర్తకు

నగణితముగ నర్థసిద్ధులగు సత్యముగన్.

౬

క. ఒదుకుచుఁ లక్షణమెఱుంగక

గొదుకుచుఁ బ్రాసంబు వడియుఁ గూడకమీఁదున్

వెదకుచుఁ బదసంధులు చెడ

నదుకుచు వెడకవితచెప్పు నతఁడుం గవియే.

2

క. కమలహితుఁ డున్ననక్ష

త్రము మొదలుగ నేడుదోషతమములు నడుమన్

బ్రమదప్రదములు పండ్రెం

డమరఁగ నశుభములు తొమ్మిదగుఁ బద్యాదన్.

౪

క. నక్షత్రగ్రహగణభూ

తాక్షర గుణదోషనిర్ణయం బొనరింపన్

దక్షిణ దారిది గాదని

శిక్షించినఁ గన్ను లెఱ్ఱజేతురు కుకవుల్.

౯

ఇందలి 3. ౫ పద్యములు పరిషిత్తువారు ప్రకటించిన ౭౮పద్యములలో లేవు.

ఈభైరవకవితండ్రియగుగౌరన నవనాథచరిత్రమును. శ్రీగిరికవి రచించినయాంధ్రపద్యనవనాథచరిత్రము ననుసరించి ద్విపదగావ్రాసినని గౌరనకవిచారిత్రమున వ్రాసియుంటిని. ఆశ్రీగిరికవియేశ్రీరంగమాహాత్మ్యమును బద్యకావ్యముగా రచించెనని తెలియుచున్నది. భైరవకవి యాగ్రంథమును జూచియుండకపోవచ్చును. లేదా, శ్రీగిరి బ్రహ్మాండపురాణము ననుసరించి వ్రాసియుండఁగాఁ దాను గరుడపురాణమును బట్టిరచించియుండును. శ్రీగిరిగ్రంథము లభింపకపోవుటచే నేమియుఁ జెప్పఁజాలను. శ్రీగిరికవిచారిత్రమును నాల్గవసంపుటమున వ్రాసియుంటిని.

ఈభైరవకవిరచించిన కవిరాజగజాంకుశము పరిషిత్తువారుప్రకటించిన ౭౮ పద్యములుమాత్రమేనా? ఇంకనుకొంత గ్రంథముగలదా?

యని సంశయము కలుగుచున్నది. పైసీస పద్యమును బట్టి చూచినచో నింకను గొంతగ్రంథముండవలయునని తోచుచున్నది. అది దొరకలేదు.

67. కొలని గణపతిదేవుడు

ఇతడు శివయోగస్థార మనుగ్రంథమును రచించెను. ఇది పూర్వోత్తరము లను రెండుభాగములుకలది. పూర్వభాగ మెనిమిది యాశ్వాసములు. ఉత్తరభాగమునాల్గూశ్వాసములు. ఉత్తరభాగమును వరంగల్లునందలి శైవ ప్రచారిణీముద్రాక్షరశాలవారు బ్రకటించియున్నారు. పూర్వభాగము వారికి లభింపనందున వారు దానినిముద్రింపలేదు. పూర్వభాగము లభింపకపోవుటచే గవిచరిత్రమును వ్రాయుటకు వారి కవకాశము లేకపోయినది. పూర్వభాగ తాళపత్రప్రతి బ. శ్రీ. వేమూరి విశ్వనాథశర్మ ఎం. ఏ. యల్. టి. గారియొద్దగృత్యాదితోఁ గూడనున్నదట. దానినిజూచి, చిలుకూరివీరభద్రరావుపంతులుగారు కవిచరిత్రమును 1927 సంవత్సరములో 'సుభాషి'యనుపత్రికలోనొక వ్యాసమును బ్రకటించియున్నారు. ఆవ్యాసమును శైవప్రచారిణివారు ఉత్తరభాగముద్రుతప్రతితోఁ బునరుద్ధరించియున్నారు. ఈకవినిగూర్చియుఁ గృతిభర్తనుగూర్చియు, గొన్నియంశములను చిలుకూరి వీరభద్రరావుపంతులుగారు ఆంధ్రులచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు.

ఉత్తరభాగమందలి యీక్రిందిపద్యములవలనపూర్వభాగ మెనిమిదియాశ్వాసములును ఉత్తరభాగము నాలుగాశ్వాసములును గలిగియున్నట్లును, కవి గణపతిదేవుఁ డయినట్లును గ్రంథమందలి విషయమును తెలియుచున్నది.

ఆ. శైవయోగశాస్త్రసారసముచ్చయ

ప్రకరణములయర్థభావ మెల్ల

తెనుగుకవిత తేట తెలివిగా నే భవ

దాజ్ఞ విన్నవించు నవధరింపు.

చ. గణపతి దేవనామమునఁ గల్గిన యే శివయోగసారముం
బ్రాణతమహాపబంధమునఁ బల్కితి నాకియపూర్వభాగముం
దిణయనభక్తు లా ననఁ గథించు సదాశివయోగనాథ ధీ
మణి యన రూఢి కెక్కి గరిమంబున నుత్తరభాగ మేర్పడన్.

శా. విశ్వేశస్థిరభక్తి వర్ధిలఁగ నుర్విం బూర్వభాగాష్టసం
భ్యాశ్వాసంబులఁ గర్మయజ్ఞముఁ దపోయజ్ఞపకారంబు స
ర్వైశ్వర్యప్రదమై తనర్చుజపయజ్ఞాచారముం గూడఁగా
విశ్వస్తుత్యగతిం బ్రబంధ మమరెన్ విద్యత్పరిగ్రాహ్యమై.

క. ఈయుత్తరభాగంబున
నాయతి రచియింతు నాలుగాశ్వాసములం
బాయక భ్యానజ్ఞాన ము
హాయజ్ఞద్యయము యమిజనానందముగన్.

ః. శివయోగ మిందు నెంతయు
నవిరళమై వెలయుటన్ దదనుకూలముగాఁ
బ్రవిమలమతి నాత్మస్థిత
శివలింగముఁ గొలుతు మొదలుఁ జన్మయలీలన్.

ఈగ్రంథమును గవి, తనకు మేనమఱియు, గురువు నగు,
ఈడూరి నూకనారాధ్యునకుఁ గృతి యొసంగెను. అతఁడు తననుబివిది
చెప్పినట్లు కవి వ్రాసికొనిన పూర్వభాగమందలి యాకిందిపద్యముల
వలనఁ గవిగోత్రాదికము దెలియుచున్నది.

నీ. తనమేనమఱియుఁ దనశిష్యుఁడును లోక
మాన్యుండు నైనకొండిన్యగోతు)
సురుచిరాపస్తంబసూతుని నిందులూ
రన్నయదేవునియన్నమనమ

గన్నయరుద్రభూకాంతుని గణపతి

దేవుని యాదిమూర్తికిని సద్గు

ణాస్పద యగులక్కమాంబకుఁ పుత్రునిఁ

దిర మొప్ప గణపతిదేవవిభుని,

తే.గీ. నహితగణపల్లురాయ చౌహత్తమల్లు

నభినవాకారు ధీరు నన్యాంగనా స

హోదరుని నన్ను రావించి యుచితవృత్తి

సస్మదీయప్రణామంబు లాదరించి.

ఈకవినియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూతుఁడు; కౌండిన్య
గోతుఁడు. ఇతనితండ్రి ఆదిమూర్తి. (ఇతనిని ఆదిమూలనామాత్యుఁ
డనియందురు. ఈయొకమీక్రిందిగద్యవలనఁదెలియనగును.) తల్లిలక్క
మాంబ. తాతగణపతి; ఆతనితండ్రిరుద్రదేవుఁడు. ఆతనితండ్రిగన్నయ.
ఈగన్నయను, మనుమగన్నయయని పిలచెదరు. ఈమనుమగన్నయ,
ఇందులూరి అన్నయదేవుని కగ్రజుఁడు. ఇంతవఱకుఁ బైపద్యమునుబట్టి
కవినంశావళి తెలిసినది.

గద్య. ఇది శ్రీ గురుచెన్నసదాశివ యోగీంద్రప్రదారవిందమధుకరాయ

మాన నిరంతరశివభక్తిసమాధాన కౌలనియాదిమూలనామాత్య

పుత్ర ఆన్యస్తుతిపరాజ్ఞాని శివస్తుతిసుముఖ సుకవిజనమిత్ర)

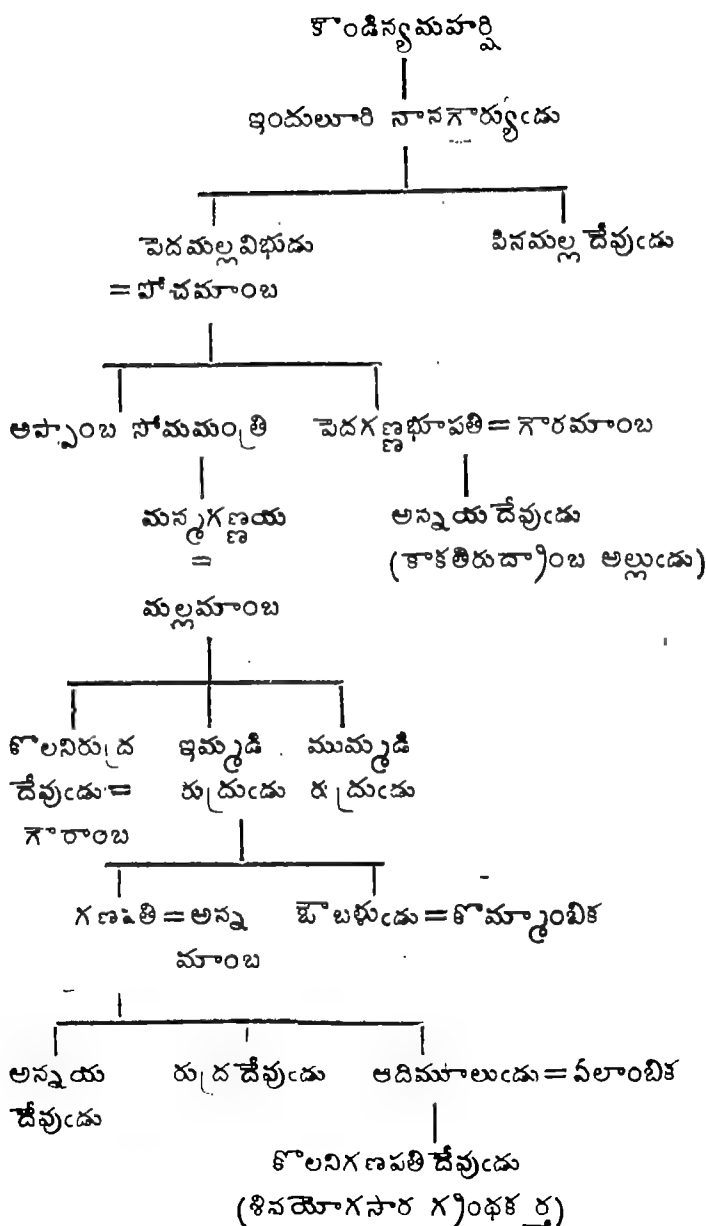
సరసకవిత్వరచితభావగణపతిదేవ ప్రణీతం బైన

శివయోగసారంబు.

“సుభాషి”పత్రికలో చిల్లకూరి వీరభద్రరావుగారి క్రిందివంశ
వృక్షము నిచ్చియున్నారు.

మ హా విష్ణు పు

బ్రహ్మ

సుభాషిపత్రిక నాకులభింపలేదు. సుభాషిపత్రికలోని వ్యాస మును శివయోగముద్రితపత్రి పీఠికాకారులు సంపూర్ణముగాఁ బ్రకటిం

చిరోలేనో చెప్పజాలను. ఈవంశవృక్షమునుబుజువుచేయిశివయోగ సారమందలి పద్యములన్నియునావ్యాసమునఁ బొందుపఱుపఁబడలేదు. అయినను వీరభద్రరావుపంతులుగారు చారిత్రకచతురాననులగుటచే వంశవృక్షమును శివయోగసారమందలి పద్యములనుబట్టి సరిగా వ్రాసి యుండురనిమనమువిశ్వసింపవలసియున్నది. వైవర్వాసినసీసపద్యములో అన్నయదేవునకుమనుమగన్నయ, అన్నయనివ్రాయబడియున్నది. ఈ వంశవృక్షమునుజూచినచోమనుమగన్నయ, యన్నయదేవునకుఁ గేవల మగ్రజుఁడుగాక పెదతండ్రికుమారుఁడైనట్లుకన్పట్టుచున్నది. వంశవృక్ష మే సరియైనదనియు పైసీసపద్యమువరుసకు, అన్నయను భావముతో వ్రాయఁ బడినదనియు, నూహింపవలసియున్నది. అన్నయదేవుఁడు కాకతీయ వంశస్థుఁడైన గణపతిదేవునికుమార్తెయగు రుద్రాంబకును చాళుక్య వంశములోనివాఁడైన వీరభద్రమహారాజునకును గలిగిన కుయ్యంబయను కన్యకను బరిణయమాడినట్లు చిలుకూరి వీరభద్ర రావుపంతులుగారు కాకతీయాంధ్ర యుగమున వ్రాసియున్నారు. అన్నయదేవుఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాకతీయులు శూద్రులు. చాళుక్యులు క్షత్రియులు. ఈవివాహ మెట్లుజరిగినదను సంగత్యము కలుగుచున్నది. బ్రాహ్మణుఁడు నాలుగువర్ణములవారిని వివాహ మాడవచ్చునను సూత్రమిక్కడనన్వయించెనని తలంపవలసియున్నది. అన్నయదేవుఁడు రుద్రాంబనే కాకుండ పార్వతి, లక్ష్మమ్మ అను స్వజాతీయలనిరువురనుబరిణమాడెనని శివయోగ సారమందలియొక్కింది పద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

“కాకతి రుద్రాంబ గాదిలిసుతమైన
రుయ్యంబఁ బెండ్లాడి రూఢి కెక్కె-
అదిజ, లకుమాంబ లనవిలసిల్లెడు
కులభామినులను మక్కువ వరించె.”

పైని గనుపంచినవంశములోఁ గవివంశమునకు మూలపురుషుఁడైన నానగౌర్యుఁడు ఇందులూరివిభుఁడైన నిజామురాష్ట్రములోని

యనుమ కొండయం దుండెడివాడని యీక్రిందిపద్యముతోఁజెప్పబడి యున్నది.

మ. ప్రభుఁ గొండీస్యమునీంద్రగోత్రమున నాపస్తంబసూత్రంబునం
దభవాంఘ్రిద్వయసేవకుండయి ఘనుండై యస్మకొండన్ పురిన్
విభవం బొందఁగ నిందులూరివిభుండై విఖ్యాతినిం జెందె వీ
తభయ్యాత్కుండగు(నానగౌర్యుఁడు?) శ్రుతోదాగుండు ధీమండోగిన్

ఈతనినిబట్టియే యీతనివంశమువారికి, ఇందులూరివారనిపేరు వచ్చిన ట్లూహించుదగును. ఇందులూరివిభుఁ డనగా నిందులూరునకు గరణ మనితలంపవచ్చును. ఈనానగౌర్యునికుమారు లైనపెదమల్లన, చినమల్లనలు గుర్రదేవునికడ మంతులుగా నున్నట్లును, ఈరుద్ర దేవుఁడే అనుమకొండనుండి తనరాజధానిని ఓరుగల్లునకుమార్చినట్లును నీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

త. అనుమకొండపురంబు గాదని యావిభుండిల నోరుగ

ల్లనుపురంబు ఘటించి యచ్చటి కచ్చుగా నరుదెంచి య
మ్మనజనాథుఁడు నాయకత్వము మల్లమంత్రీకిఁ బిన్నమ
ల్లనకు ధారుణి పెద్దసంప్రతి నాతతంబుగ నిచ్చినన్.

పెద్దమల్లనకుమారుఁ డైన సోమమంత్రీనిగూర్చివయోగసార మునం దీక్రిందిపద్యములు వ్రాయఁబడియున్నవి.

గీ. సకలవేదశాస్త్రసంపన్నుఁ డమిత య

శోధనుండు బంధుస్థుజనహేతుఁడు

గరిమ పోచమాంబికా వరసుతుఁడు

కేవలంఁడే సోమమంత్రీవిభుఁడు.

క. మహారుద్రరాజు కనుజుఁడు

మహాదేవుఁడు తత్పుత్రుండు మఱి గణపతినా

సహితభయంకరు డాతని

మహిమము (... ..)సోమమం త్రీశ్వరుడున్.

చ. ఇల బహుస్సైన్యముల్ గొలువ నేకశిలాభరి తూర్పుదిక్కునం
గరిపుభూములెల్ల గొని గర్వముమై (...) కాడిమండలీ
కుల సవలీల దోలి మఱి గోగులనాడును గొల్పివీడు నా
వెలసినదుర్గముల్ గొనుచు వేగమె గౌతమిదాటి యిమ్ములన్.

క. మాడియు రెండుం గొని యూ

డాడెడిపన్నెండు మన్నియిములు నొడిచి తా

నాడె కళింగయసీమకు

గూడినభూవిఁ గొనియె సోమకులముఖ్యుఁడొగిన్

ఆ. లీలఁగొలని మండలీకుల వెసఁద్రోలి

గొలనివీడు దాను గొనుటఁ జేసి

కాకతీశుఁడైన గణపతియండను

కొలని సోముఁ డనఁగ వెలసె జగతి.

ఈసోమయామాత్యుఁడు కాకతీయగణపతియొద్దప్రధానమంత్రీ
గను దండనాయకుఁడుగ నుండి, ఓరుగల్లునకుఁ దూర్పునఁ గళింగము
వహి నున్న ప్రదేశమును జయించినట్లును, కొలనువీడు మండలేశ్వ
రులను బాటద్రోలి యాదుర్గమును గైకొనుటచే నాతనికికొలనిసోముఁ
డని ప్రఖ్యాతి వచ్చెననియుఁ బైపద్యములలోఁ జెప్పఁ బడినది. కొల
నువీడు డనఁ గా నిప్పటి యేలూరుపట్టణమే. సోమయామాత్యునిమూల
మున నీతని వంశీయులకు నిందులూరివా రనునింటి పేరు మాటిపోయి
కొలనువారను పేరువచ్చినది. ఈసోమయామాత్యుని యనుజుఁ డైన
వెదగన్న భూపతికూడ గణపతిదేవునియొద్ద మంత్రియుఁ దండనాయ
కుఁడుగా నుండినట్లు శివయోగసారమున నున్నదని చిలుకూరి వీరభద్ర
రావుపంతులుగారు కాకతీయాంధ్రరాజయుగ చారిత్రమున వ్రాసి
యున్నారు.

ఈవెదగన్నామాత్యునికుమారుఁడైనఅన్నామాత్యుఁడు ప్రసిద్ధ
పురుషుఁడు. ఇతనినిగూర్చి వీరభద్రరావుగారు కాకతీయాంధ్రరాజ
యుగచరిత్రమునం దీవిధముగా వ్రాసియుండిరి.

“అవశ్రవరాక్రమముతో నాంధ్రదేశమున ముప్పదియైదు లేక నలువదిసంవత్సరములూ పరిపాలనముచేసి పొగడ్తగాంచినకాకతిరుద్ర మదేవి చక్రవర్తిని కల్లుడును, కాకతిప్రతాపచక్రవర్తికిఁబినతల్లి పెనిమి టియునగు నీయిందులూరి అన్నయామాత్యుఁడు (ఇతనిని అన్నయదేవుఁ డనికూడనందురు) గణపతిదేవచక్రవర్తి మంత్రియును, సైన్యాధ్యనిఁడు గానునుండి కళింగదండయాత్రలు నడిపించిన సోమయామాత్యునికిఁ దమ్ముఁడును, అతనిపసిద్ధసేనాపతులలో నొక్కఁడునగు పెద్దగన్నయా మాత్యునిపుత్రుఁడునైన ప్రతిభాశాలి ఇతఁడురుద్రమదేవికాలమునను రెండవప్రతాపరుద్రదేవునికాలమునను, మహాన్నతపదవిని వహించు టయేగాక తనప్రతిభావిశేషముచే గాకతీయాంధ్ర సామ్రాజ్యమును బ్రోచుచు తుదకా మహాసామ్రాజ్యముతో నే యస్తమించినమహా వీర సైన్యాధిపతియు మహామాత్యుఁడునై యున్నవాఁడు. స్ఫురద్రావీయు బాహుబలసంపన్నుఁడు మాత్రమేగాక మంచిరాజనీతి విశారదుఁడునై యాకాలమున విశ్వేశ్వరశివదేశికుని యపరావతారముగ సర్వజనులచేఁ బరిగణింపఁబడు చుండినవాఁడు. కనుక నే కొలనిగణపతి తేవకవితవచే రచింపఁబడిన “శివయోగసారంబు నేదాంతగ్రంథముననవతారికలో నీతనిని తనపూర్వులలోనివానిగఁజెప్పచు నిట్లభివర్ణించియున్నవాఁడు.

సీ. అత్యుత్తమం బైనయత్యాశ్రమస్థుండు

కారణజన్మ సంకతి వహించె

ప్రకటసామ్రాజ్యసంపదలు సకలబంధు

కోట్లతోడను పంచుకొని భుజించె

మోపురిరాజుల నేపణంచుచు రాయ

చౌహత్రమల్లుడై జగతిఁబరగె

స్థలగిరివనదుర్గ జలకోటమల్లుడై

గోక్కునఁ బెక్కుదుర్గములు గొనియె

నోపి తురకలఁ గెలిచి ప్రతాపరుద్ర

మనుజనాయకుకోట నేమరక కాంచె

ననుచు బాగడంగ నగడ నియ్యవని నిందు
లూరియన్నయదేవుఁ డనూనబలుఁడు.”

ఈయన్నయదేవుని కాలములోనే మహమ్మదీయులువరంగల్లు
మీఁదకు దండెత్తివచ్చి మూఁడుమారు లోడిపోయిరనిచరిత్రకారులు
వ్రాయుచున్నారు. ఈవిషయ మీపైపద్యములోని మొదటి రెండు
పాదములును ధృవపరచుచున్నది. ఈయన్నయమంత్రి పూర్వజన్మమున
నొకయతీశ్వరుఁడు. ఆతఁడవసానకాలమున నీయన్నయామాత్యునితల్లి
కడకువచ్చి “అమ్మా! నాకవసానము తటస్థించినది. కర్మవశమున
నాకింక నొకజన్మ మెత్తవలసియున్నది. నేను గొల్గది దినములలో
నాశరీరమును వీడి మఱల నీగర్భమునఁ బుట్టుండనై జన్మించెదను.
అజన్మముతో నాకుముక్తి కలుగును. నీకును మోక్షము కలుగును.”
అని చెప్పెనట. అట్లే యీయన్నయామాత్యుఁడు ఆమెగర్భమున
జన్మించెనట. యతిచెప్పిన లక్షణము లీతనియందుఁ గన్పించుటచే
నాతఁడ యీతఁడని నిశ్చయించి యాపుణ్యసాధ్యి యాతని సతిగారా
బముతోఁ బెంచెనట. ఈయైతిహ్యమునే యీసీసపద్యమందలిప్రథమ
పాదమునఁ గవివర్ణించియున్నాడు.

ఈయన్నయామాత్యుఁడుపాలకురికిసోమనాథుని శిష్యుఁడనియు
సోమనాథునితోఁగలపై డోకిపట్టుచు అగ్రహారముగాఁ బ్రతాపరుద్ర
మహారాజుచే శివభక్తుల కీయన్నయామాత్యుఁడె యిప్పించెననియు,
పిడుప ర్తి సోమనాథకవి తనబసవపురాణకృత్యాదియందు లిఖించియు
న్నాఁడు. రెండవప్రతాపరుద్ర మహారాజునొద్ద నీయన్నయామాత్యుఁ
డును నీతనిపెదతండ్రిమనుమఁ డైన రుద్రదేవుఁడునుగూడదండనాయ
కులయి యుండినట్లు శివయోగసారములోని యీక్రిందిపద్యము వలనఁ
దెలియవచ్చుచున్నది.

చ. అకుపిత రుద్రమాంబికకు నాత్మజ నాబాగఁడొందు ముమ్మడ
య్యకు మహాదేవరాజునకు నాత్మజుఁ డైన ప్రతాపరుద్రుఁ డా

సకలమహిభరంబును వెసన్ దనయంత వహించి దాల్చెనా...

యకమహిమంబులన్ దొరిదె యన్నయదేవుడు రుద్రదేవుడుకా.

ఈరుద్రదేవుని శాసనమొకటి నెల్లూరుమండలమునందలి పాకాలయం దున్నది. అది శా. శ. ౧౧౯౦ విభవసం॥ చైత్రశుకం నాటిది (న. శా. సం. ౫౮౪౭౪) ఇందు రుద్రమదేవి పేరుకూడకలదు రుద్ర మదేవి కీ) శ. ౧౨౬౦ మొదలు ౧౨౭౫ వఱకును, రెండవప్రతాప రుద్రమహారాజు ౧౨౯౫ మొదలు ౧౩౨౬ వఱకును రాజ్యము చేసిన వారు. కావున మనయన్నయామాత్యుడును, రుద్రదేవుడును ఆకాల మునందున్నవారనుట నిశ్చయము.

గణపతిదేవకవి రచించిన శివయోగసారమును గృతినొందిన వానిని గూర్చికూడఁ గొంత వ్రాయవలసియున్నది. ఈగ్రంథమునకు, గృతిపతి ఈడూరి నూకనారాధ్యుఁ డయిన ట్లికిందిపద్యము వలనఁ దెలియుచున్నది.

క. శ్రీగురుచెన్నసదాశివ

యోగీంద్రకులాబ్ధిచంద్ర! యోగివిమత! కై

వాగమసారార్థజ్ఞా

నాగార! యిడూరి నూకనారాధ్యవరా!

ఈపద్య ముత్తరభాగములోనిది. పూర్వభాగములోనిపద్యము లనుబదివి వీరభద్రరావుపంతులుగారు కృతిపతియింటి పేరుఇందులూరి వారని నిశ్చయించి సుభాషిపత్రికలో నీక్రిందివాక్యములను వ్రాసియు న్నారు. కాకతీయాంధ్రరాజ యుగచరిత్రమునందుఁగూడ ఇందులూరి వారనియే వ్రాసియుండిరి. “కృతిక ర్తయొక్కయుఁ కృతిభ ర్తయొక్కయు నింటి పే రిందులూరివారై యుండఁగ నెట్లియుభయకుటుంబములకు సంబంధములు గలసినవని” చదువరులకు సంశయము గలుగవచ్చును. వీరికింటిపే రొక్కటియైనను గోత్రభేదముకలదు. కృతిక ర్తది కొండి

శ్లోసగోత్రము. కృతిభర్తదిహరితసగోత్రము. కవితనగ్రంథమునఁగృతి
నాథునివంశమునిట్లభివర్ణించియున్నాఁడు.

ఆ. హరితగోత్రజాతుఁ డగుచు నాపస్తంబ

వితతసూత్రమునను వేఁగినాఁట

భూమిలోఁ బ్రసేదించి జూందెను చూకనా

ర్యుండు సుజనబంధు మండమండు.

క. ఆచూకనప్రేగ్గడకును

సూనుండై బల్లప్రేగడ సుధి యొప్పారెన్

ధీనిధి నిరవద్యాపుర

మానవనాథులకుఁ దా సమాత్యుండగుచున్.

ఆ. అతనిసతుఁడు వరశివాచారసక్తుఁడు

జననతుండు ధైర్యశౌర్యయుతుఁడు

జగతి నిమద్రప్రాలి చక్రవర్తులరాజ్య

మహిమదాలెచ నాగమంతి యనఁగ.

ఆ. భూరిసద్గుణముల పొగడఁగ నెగడు కొ

మ్మాంబ నతఁడు బెండ్లియై గృహస్థ

ధర్మ మెల్లఁ జెప్పెఁ దనయందు గలుగంగ

మెలఁగె సకలబంధుమిత్రుఁ డగుచు.

క. తద్దంపతులకుఁ బుత్రుకు

లిద్దఱు నాగయయు వల్లబేంద్రుఁడు ననఁగాఁ

దద్దయు వర్ధిలి రందును

బెద్దయయిన నాగమంతి పృథ్వీస్థలిజై.

ఆ. జనులెఱుంగ రాయచౌహత్రమల్లుండై

వెలయు కొలని రుద్రవిభుని పుత్ర

తిలక మైనగణపతి క్షీతిపతిపుతి

గారిఁ బెండ్లియయ్యెగారవమున.

సీ. బాల్యమునను దా నపారధర్మంబులా,
 ర్జించె ధార్మికులు వర్ణించుచుండ
 న్యాయమార్గమున నర్థాజ్ఞనం బొనరించి
 బంధుమిత్రుల బాల్యపరతఁ బోచెఁ
 గాన్యుమార్జించుచోఁ గామినీమకరాంకుఁ
 డతఁడె పొమ్మనఁగఁ బ్రస్తుతికి నెక్కె-
 కాశిలోఁ గదలక పాశుపతవ్రత
 శీలుఁడై మోక్ష మార్జించి మించె

తే. గీ. కాన ధర్మార్థకామమోక్షములు సుకర
 మున నుపార్జించి నాగచమూవరుండు
 లెఱ్ఱఁడై తుది నాశ్రమాంతరము చేసి
 యాయజుర్వేదగురునామధేయుఁ డగుచు.

క. ఆనాగయవిభవరునకు
 మానినియై యొప్పు గౌరవకుఁ బ్రియసూనుం
 డై నూకయ్య యనంగను
 (ననూనమహిమంబునొప్ప) నవనీస్థలినిన్

సీ. శ్రీగురుండగుయజుర్వేదగురువుల నం
 దనుఁడును (ప్రియశిష్యతముఁడు?) నట్టి
 పూర్వకాలమునందు భూతేశు శంకరుఁ
 బూజింపనేర్చినపుణ్యుఁ డట్టి
 సకలవేదపురాణ శాస్త్రార్థసారసం
 విజ్ఞాత యైన సర్వజ్ఞుఁ డట్టి
 శ్రీగురుకృపఁ జేసి సిద్ధమతంబున
 నధ్యాత్మసంపేతయయ్యె నట్టి

తే. గీ. కాశికాదేశముఖ్యప్రదేశములఁ జ
 రించి కులకోటులను నుద్ధరించె చన్న

గురుసదాశివయోగి నాఁ బరఁగునట్టి
(యిందులూరి నూకయమంతి) కెవ్వ రీడు

ఆ. వె. పూడి కొమ్మరాజు పుత్రపతివతా
తిలకమైన గారిదేవి మొదల
పిదప లక్ష్మీదేవిఁ బెండ్లియై వేడుక
యలర వెలసె నమ్మహాత్ముఁ డిలను.

ఈపద్యములలోఁ గుండలీకరించినభాగములు సుభాషిపత్రిక
లోఁగూడఁ గుండలీకరింపఁబడియేయున్నట్లు శివయోగసారపీఠికనుబట్టి
తెలియుచున్నది. మాతృకలోలేనిభాగమును, ఇతరులు పూరించినప్పు
డిట్లు కుండలీకరించుట వ్రాయసకారుల సంప్రదాయము. పైపద్యము
లలో “ఇందులూరి” యనుగృహనామము ఒక్కతావునమాత్రమే
యున్నది. అదికుండలీకరింపఁబడినభాగములోనిది కావుననాభాగమును
వీరభద్రరావుపంతులుగారో. మరియెవ్వరో పూరించియున్నట్లు తోచు
చున్నది. అట్లు పూరించినవారికి “ఇందులూరి” యనిపూరించుట
కాధారములేవియున్నవో తెలియలేదు. కాకతీయాంధ్రరాజయుగచరిత్ర
ము నందలి ౪౭౦ వ పేజీలో “నిడుదబోలునుబరిపాలించినచక్రవర్తి
బిరుదాంతులగు చాళుక్యరాజులకు మంత్రులుగా నుండెడివా రిందు
లూరివా రనిశివయోగసారమున గ్రంథమున సీక్రిందిపద్యములలోవరుస
క్రమమున నిందులూరి నూకరాజును వానికమారుఁడు బల్లప్పగడను,
వానికుమారుఁడు నాగయమంతినిబేర్కొనియున్నాఁడు” అనివీరభద్ర
రావుపంతులుగారువ్రాసి, పైనివ్రాసినపద్యములలోనిమొదటిమూఁడు
పద్యముల నుదాహరించియున్నారు. కానియూమూఁడుపద్యములలోను
“ఇందులూరి” యనుశబ్దము లేదు. కావున శివయోగసారకృతిభర్త
గృహనామము “ఇందులూరి” కాదని నిశ్చయ మగుచున్నది. ఆతని
యింటిపేరు “ఈడూరి” యైనట్లే క్రిందివాక్యములలోనాగ్రంథపీఠికా
కారులువ్రాసియున్నారు. అది సత్యమనుటకు సంశయములేదు.

“ఈవియోగసారమునందలి యుత్తరభాగప్రారంభమునఁ గల పైపద్యమువలన (శ్రీ)గురుచెన్నసదాశివ—యనునది) ‘యిడూరి’ వారని తోచుచున్నది. కొన్నితాళపత్రగ్రంథములందు “యీడూరి” యని కలదు. “శైవాగమసారార్థజ్ఞా” యనునంతవఱకునిలిపి కొందఱు “నాగరయీడూరి” వారనియనుచున్నారు. నాగారమునుబేరుగల గ్రామములు నిజాంరాష్ట్రమునఁ గలవు. మాకులభించిన తాళపత్రగ్రంథములఁబట్టివిచారింపఁగా “నాగారయీడూరి” యనియొకప్రతియందును “నాగరయీడూరి” అనిమఱొకప్రతియందునుగలదు. “శైవాగమసారార్థజ్ఞానాగార” యనునంతవఱకును పదమును విభజించినచో నూకనారాధ్యునియింటిపేరు యిడూరివారనియో లేక యీడూరి వారనియో చెప్పవలసివచ్చుచున్నది. అటులయినచో మ॥ రా॥ చిలుకూరిపీఠభద్రరావుగారుప్రాసినటుల గోత్రభేదమేకాక గృహనామభేదముకూడ నున్నటులఁ జెప్పవచ్చును.”

కృతిపతివంశమునకుమూలపురుషుఁడైననూకనారాధ్యుఁడువేఁగినాటివాఁడనిపైపద్యములోనున్నది. కావునఁ గృతిపతినివాసము నిజామురాష్ట్రముగా భావింపరాదు. కృతిపతివంశీయులు నిడుదవోలురాజునొద్ద మంత్రులుగా నుండిరి. నిడుదవోలు వేఁగినాటిలోని గోదావరిమండలములోనిది ఆమండలములో తణుకు తాలూకా యందు ఈడూరను గ్రామమున్నది. నిడుదవోలు కూడ తణుకు తాలూకా లోనిదే. ఈయీడూరునుబట్టి కృతిపతివంశమువారికి ఈడూరివారని గృహనామము వచ్చియుండునని నేనూహించుచున్నాఁడను. కృతికర్తవంశమువారు కొలనువీడు అనఁగా నేలూరునందే యుండిరనియు; ఏలూరునందుండఁగనే కృతికర్తలవంశమువారితో సంబంధబాంధవ్యములు కలిసి యుండుననియుఁ దలంపవలసియున్నది. తణుకు తాలూకాయును, ఏలూరు తాలూకాయును నొకడాని నొకటి యంటియున్నవి. ఇందులూరు నిజామురాష్ట్రములోనిది. శంకరకవికృతవారిశ్చంద్రోపాఖ్యానకృతిపతియగు ఈడూరి యెల్లయామాత్యుఁ డీవంశములోని వాఁడేమో?

ఈ డూరి వారి వంశ వృక్షము నీక్రింద నిచ్చెదను.

నూకనామాత్యుడు

బల్లవేగ్గడ (నిరవద్యపురప్రభువు నొద్ద మంత్రి)

నాగమంత్రి = కొమ్మంబ (నిడుదవోలు ప్రభువు, నొద్దమంత్రి).

నాగయ్య

వల్లభయ్య

=

శారి. (కొలనిగణపతి

కుమార్తె)

నూకయ్య. (ఇతఁడే శివయోగసారకృతిపతి)

=

శారి-లక్ష్మి.

ఇందులో శారిభ రయైన నాగయ్య కాళిలో బాశుపతవ్రత మనుష్ఠించి, తుదకు సన్యాసాశ్రమస్వీకారముచేసి యజుర్వేదగృహము నామధేయమువహించెను. నిరవద్యపురప్రభువులును నిడుదవోలు పుర ప్రభువులును దూర్పుచాళుక్యవంశీయులే.

కవి గ్రంథరచనాకాలమును జెప్పియుండలేదు. కవికి ముత్తాత యైనరుద్రదేవుడు ప్రతాపరుద్రునియొద్ద మంత్రిగా నుండెనని పైనిఁ జెప్పియుంటిని. ప్రతాపరుద్రునిరాజ్యము క్రీ. శ. ౧౩౨౬ తోనంత మొందినది. రుద్రదేవునితమ్ముని మునిమనుమఁ డైన గణపతిదేవ కవి క్రీ. శ. ౧౪౦౦ పాఠమునం దుండెనని నిర్ణయించుటలో బ్రహ్మద ముండనేరదు. కావునగ్రంథరచనాకాలము పదునైదవ శతాబ్దియందు బ్రథమభాగ మని నిశ్చయింపవచ్చును. వీరేశలింగముపంతులుగా

రికివిని యాధునికకవులలోఁజేర్చి “యిన్నాఁసుసంవత్సరములకుముందే యుండినవాఁడయినట్లుఁహింపఁదగియున్నాఁడు” అని వ్రాసియున్నారు. శివయోగసార కృత్యాది వారికి లభింపకపోయియుండును. అందుచే వారట్లు వ్రాసియుండురు. ఈకవిని అనియాది గణపతిదేవుఁడని శ్రీపంతులుగారు పేర్కొనియున్నారు. అదిపొరపాటు.

ఇచ్చట మఱియొక ముఖ్యవిషయమును గూర్చి చెప్పవలసియున్నది. కృతిపతికిఁ బ్రవీణతామహుఁ డగుబల్లపేగడనిరవద్యపురమానవనాథులయొద్ద మంత్రిగానుండెనని పైపద్యములలో నొకదానియందు జెప్పియున్నాఁడు నిరవద్యపురమనఁగా నిడుదవోలు పట్టణమనిచరిత్రకారు లందఱును నభిప్రాయపడియున్నారు. నేనును నశ్లేతలంచి, యీ కవితరంగిణియందచ్చటచ్చటనశ్లేవ్రాయుచువచ్చితిని. కానితరువాత నావిషయమున నొక్కంత సంశయముకలిగినది. గోదావరిమండలమందలి తణుకుతాలూకా మల్లిపూడి గ్రామమును నిరవద్యపురముగానుదాహరించుచు నందలియగ స్త్యేశ్వరస్వామి కఖండదీపమునునిల్పికొమ్మనపేగ్గడ యొకశాసనమును శా.శ. ౧౨౨౫లో వ్రాయించెను. (A. R. 537 of 1929) ఈశాసనము మల్లిపూడి యందేయున్నది. ఈగ్రామమునందే తూర్పుచాళుక్య సర్వలోకాశ్రయ విష్ణువర్ధన మహారాజును పృథ్వీవల్లభ మహారాజుశాసన మొకటిశా. శ. ౧౨౧౯లో కలదు. ఈ గ్రామమున కత్యంతసమీపముననే జుత్తిగయను గ్రామమున్నది. ఈ గ్రామమునఁ గాకతిరుదాంబభర్త యైనచాళుక్యవీరభద్రుఁడుదాహ్మతుఁడైన శాసనమున్నది. ఈచాళుక్యులరాజధానినిరవద్యపురమనునా. మాంతరముగల మల్లిపూడి యనియు జుత్తిగకూడ రాజధానీనగరమునం దొకభాగమై యుండుననియుఁ బిమ్మట వారిరాజధానినినిడుదవోలునకు మార్చిరనియు దోచుచున్నది. ఈమార్పు క్రీ. శ. ౧౩౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతమున జరిగియుండును.

శివయోగసారకృతిపతులను వర్ణించుటలో బల్లపేగ్గడను “నిరవద్యపుర మానవనాథులయొద్ద మంత్రియనియు” నాతనికిమారుఁడైన

నాగమంత్రిని “నిడుదప్రోలిచక్రవర్తుల రాజ్యమహిమ” దాల్చెనని యు వర్ణించుటచేత నాగమంత్రి కాలములో రాజధానినగరమును మార్చినట్లు కన్పట్టుచున్నది. నిరవద్యపుర, నిడుదవోలునగరము లొక్కటి కావని యిందువలన స్పష్టమగుచున్నది.

గణపతిదేవుని కవిత్వము ప్రౌఢమయి హృద్యముగా నున్నది. శివయోగసారమున శివప్రతిపాదక మైన యాధ్యాత్మిక విషయము, కర్మయజ్ఞము తపోజపధ్యానజ్ఞాన యజ్ఞములును, పంచయజ్ఞములరూపమున విరింపఁబడినది. ఇందు పూర్వభాగము నాకులభింపనందున వీరేశలింగము పతులుగారాంధ్రకవులచరిత్రమున నుదాహరించినమూఁడు పద్యములను, ఉత్తరభాగమునుండి నాలుగుపద్యముల నీక్రిందనుదాహరించుచున్నాఁడను.

చ. ప్రేమదముతో నొకింతయినఁ బాత్రునకేగి మహాఫలంబగున్
బ్రేమసి యపారవిత్తము లపాత్రునకిచ్చినఁ గీడుపొందు ఘా
సము నొసఁగంగ దుగ్ధములఁ జాలఁగ ధేచువులిచ్చువట్టి దు
గములొసఁగన్ వినంబాలుకుఁగాదె భుజిగ్గమయూధమిమ్మహిన్.

ఉ. ఈక్రియఁ గర్మమేర్పడిన నెంతయుభీతి జనింపుచుండఁ జం
తాకులచిత్తయై కటకటా యిదియేమిసిమిత్త మోకదా
నాకని కన్నుఁదమ్ముల ఘనమ్ముగ బాష్పములేగుదేరఁగా
శోకభరాబ్ధిలో మునిగి సుందరికోకిలవాణి యేడ్వగన్.

మ. ఎనయన్ జీవనచింతఁ బొట్టుపొరలై యేప్రొద్దువర్తించు నీ
చుని యందుంగల శీలసూన్యతగుణస్తోమంబులిట్లన్నియున్
దనరంబక్వముకాని కుంభమున యత్నింబార నిండంగఁ బో
సిన వార్యారముభంగి నాశమగుఁజర్పింపంగ దేహంబుతోన్. 3 ఆ

ఉత్తరభాగము:—

ఉ. ఆపరమేశ్వరున్ శివుని నగ్ని దివాకరచంద్రమండల
స్థాపితచిత్స్విరూపు విలసద్గురునాథకృపావలోక నో

ద్వీపిత నిర్మలాత్ముడయి భీగతి నెవ్వడెఱింగినేర్పుమై

నోపి భజించుచుండు సతఁడొందునకుంతిలమోక్షసౌఖ్యముల్. ౧౮

క. సంకల్పవికల్పములే

వంకం బొరయంగనీక వైరాగ్యనిరా

తంకమతి జేయుకర్మము

గొంకక సంగతిప్రదంబగున్ విమలాత్మా.

౨ ఆ

ఉ. శేచకపూరకంబులవి రెండునడంచునకపాచారిష

ద్వీపి హృషీకనాశనము వేగమచేయఁగఁ జాలుకేవలం

బైచను కుంభకంబు సముదంచితబుద్ధిఁ దదీయశుద్ధి వి

ద్యాచతురత్వశుద్ధిగలయాతని కెందు నసాధ్యమున్నదే.

3 ఆ

తే. గీ. వేదములు శాస్త్రములు బహువిధపురాణ

ములును నసమానగణకలను బోలెనుండు

శాంకరీ విద్యయొకటి యీజగతిలోన

గుప్తమై కులస్త్రీ వోలెఁగొమరు మిగులు.

౪ ఆ

ఈకవిచారిత్రమును ముగించుటకుబూర్వము పేరు తెలియని యొకకవిజీవితము నిటఁ జెప్పవలసియున్నది. భైరవాచార్యపుత్తు డగు మచుమంచిత్రస్థనునతఁడు హయలక్ష్మణవిలాసమునుకావ్యమును రచియించెననికవిచరిత్రకారులు వాసియున్నారు. ఆగ్రంథతాళపత్రప్రతులు మదరాసు పాఠశ్రవణిత పుస్తకభాండాగారమునను, రాజమహేంద్రవరమునందలిగొతమీగ్రంథాలయముననుగలవు. ౧౯౨౯వసంవత్సరమువ న్నీగ్రంథము ముద్రితమైనది. ఈముద్రితప్రతిలోను దాళపత్రిప్రతులలో నుగూడ నిరువురుకవులు రచించిన రెండుగ్రంథములు మిళితములైయున్నవి. ఒకటి హయలక్ష్మణవిలాసము, వేటొకటి అశ్వలక్ష్మణసారము. ముద్రితప్రతిలో శీర్షిక అశ్వలక్ష్మణసార మనియున్నది. గద్యలోహయలక్ష్మణవిలాస మనియున్నది. కొన్ని తాళపత్రప్రతులలో నీగ్రంథము అధికారములుగా విభజింపఁబడియున్నవి. ముద్రితప్రతులలో నంకుర

ములుకా భాగింపఁబడినది ఈ రెండు గ్రంథములను రచించినవారిలో నొకఁడు మనుమంచిభట్టు. రెండవవాని పేరు తెలియదు. మనుమంచి భట్టు గ్రంథకృతిపతి కంపభూపాలుఁడు. రెండవ గ్రంథకృతిపతిగన్నయా మాత్యుఁడు. గన్నయకృతినందిన గ్రంథములోని:

క. నాలుగుకాళ్ళుం గొనచెవి

నాలము పడనము విశాలవక్షము తెలుపై

కాల్గునది యష్టమంగుళి

నేలినపతి యేలు ధరణి నేలినపతులన్.

అనుపద్యమును శాలిహాత్రములోనిదని మడికిసింగన తనసకల, నీతిసమ్మతముననుదాహరించియుండుటచే నీ గ్రంథముసింగనకవికంటెఁ బూర్వము రచియింపఁబడినది. కంపభూపతికంకితమైన రెండవ గ్రంథము కీ) శ ౧౫౨౦ ప్రాంతమునాఁటిది.

ముద్రితప్రతిలో రెండు గ్రంథము లిమిడియున్నవని చెప్పుటకుఁ గొన్నిపద్యములలో “గన్నయభూపా!” యనిసంబోధనముండుటయుఁ గొన్నిపద్యములలో “సాళువకంపా” ఇత్యాదిగా కంపభూపతిసంబోధనము లుండుటయు నిదర్శనములు. ఇంతేకాదు. ప్రథమాంకూరములో:—

క. ఉరమున నుపరంధ్రంబుల

శిరసున రంధ్రంబులందుఁ జెలువుఁగ రెండే

నరయగ కుదుటను మూతిని

బరువడి యొకటొకటియున్నఁ బదిధృవులయ్యెన్.

అనుపద్యములోనిభానమునే ద్వితీయాంకూరములో

క. ఉరమున శిరమున రంధ్రో

పరంధ్రముల రెండు ప్రస్తానములో

ను త్తరమున నొకటాకటిగ

వరవాజులపై నీదశవరధృవులయ్యెన్.

అనుపద్యములో జెప్పబడియుండుటచేతను, ఇట్లే ప్రథమాంకూరములో సింభావము లేమిటికొన్ని ద్విత్వీయతృతీయాంకూరములయందుండుటచేతను, నివిరెండుగ్రంథములని నిర్ణయింపవలసియున్నది. ప్రథమాంకూరమున మొదటియఱువది రెండుపద్యములలోను గంపభూపతిసంబోధనము లేదు. తక్కిన గ్రంథములో గన్నయసంబోధనము లేదు. ౬౩ వ పద్యము:—

క. శ్రీజన్మసదనరాజ

వాజిత యసమాననయన రాజీవునకున్

రాజునకు దుగ్ధవారిధి

రాజునకున్ కుమారకంపరాజున కెలమిన్.

అని. పద్మసంతముగానున్నది. దీనినగునాత ౬౪ న సంఖ్యగా “అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా నాయొవర్స బూనిన హయలక్షణ విలాసంబు కృతికి గథావిధానం బెట్టిదనిన...” ఇత్యాది వచనమున్నది

దీనినిబట్టి ౬౨ వ పద్యమువఱకును నొకగ్రంథమనియు దాని తరువాత నున్నది వేటొకగ్రంథమనియు నిస్సంశయముగా జెప్పవచ్చును. ఈ రెండవ గ్రంథమునకు హయలక్షణవిలాసమని పేరు. దీనిని మునుమంచిభట్టు రచించెను. దీనినిగూర్చి మనుమంచిభట్టుచరిత్రమున వ్రాయుదును. దీనియందు దాదాపు ౧౩౦ పద్యములున్నవి.

ఇంక మొదటిగ్రంథమును గూర్చి యాలోచింతము. ఇందు ౬౨ పద్యములే యుండుటచే నిదిసంపూర్ణగ్రంథము కాదనియు మఱికొన్ని పద్యములుగల ప్రతి యుండవలయుననియు దోచుచున్నది. హయలక్షణవిలాసముకూడ సంపూర్ణముగా ముద్రింపఁ బడలేదు. అవిషయమునుగూర్చి మనుమంచిభట్టు చరిత్రమున వ్రాసెదను.

మొదటి గ్రంథము పేరేదియో తెలియదు. దీనినుండియే మడికి సింగనకవి యొక పద్యమును గ్రహించి దానికి “శాలిహోత్రము” అని పేరిడినాడు కావున నీ గ్రంథనామము “శాలిహోత్రము” అనియే వాడుదము. - ఈ గ్రంథమందలి రెండవపద్య మిది: —

చ. అనఘుండు శాలిహోత్రుడు హయంబులకున్ మునుజెప్పినట్టియా
యనుపమలక్షణంబులు వయఃపరిమాణము రోమజంబులన్
దెనుఁగున నెల్ల వారలకుఁ దేలపడన్ రచియింతు సత్కవుల్
విని కొనియాడ దానగుణవిశుతి గన్నయమేది నీశ్వరా !

ఈపద్యమునుబట్టి శాలిహోత్రుని గ్రంథము ననుసరించిన దగుటచే దీనికి “శాలిహోత్ర” మనియే గ్రంథకర్త నామకరణము చేసెననియు “అశ్వలక్షణసారము” అను పేరును విలేఖకులో ముద్రాపకులో నుంచినదియు ధరింపవచ్చును. ఈపద్యములో లక్షణములును వయఃపరిమాణమును సుడులును జెప్పఁ దలంచినట్లు కవి చెప్పి యున్నాడు. ఈ గ్రంథమందలి ౬౨ పద్యములలోను, నీమూఁడువిషయములును క్లుప్తముగా నున్నవి. కావున నిది సంపూర్ణ గ్రంథమని యెంచిన నెంచవచ్చును.

ఈపద్యములోని గన్నయయను పదమును గంపయయనిమార్చి యాంధ్రకవుల చారిత్రమునఁ బ్రకటించియున్నాడు. తక్కిన గ్రంథముతో ననుగుణముగ నుండుటకై శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారి మార్పును గావించియుందురు. ఇంకననేక తావుల గన్నయయనుశబ్దముండుటచే దీనినిమార్పరాదు. ఈ శాలిహోత్ర గ్రంథకర్తయెవ్వరో తెలియదు. తెలిసికొనుట కాధారము లిప్పటివఱకు నాకులభింపలేదు.

ఇంకఁగృతిపతినిగూర్చి యాలోచింతము. శాలిహోత్రమునఁ గృతిపతిని నీక్రిందివిధముగా సంబోధించియున్నాడు.

౧ గన్నయమేదినీశ్వరా! ౨ గన్నవసుధాధీశ! ౩ గన్నదండాధినాథ! ౪ అరిబలభేదీ! ౫ గన్నస్వపతి! ౬ గన్నభూప! ౭ దండనాయకతలకా! ౮ మల్లయామాత్యపుత్ర! నిర్మలచరిత్ర! అహితహృద్భల్ల: రాయసాహస్తిమల్ల ౯ పృథుసుత భీమాంబపుత్ర! పరమపవిత్రా! ౧౦ కొంకణపతియభరిపుశౌర్యా.

వీనినిబట్టి గన్నయ దండాధి నాథుడనియు, మల్లయామాత్య భీమాంబలకుఁ బుత్రుడనియుఁ గొంకణపతియనియు, రాయసాహస్తి మల్లవిరుదాంచితఁ డనియుఁ దెలియుచున్నది. గన్నయలు పెక్కురున్నారు. మడికిసింగన కవికృత పద్మపురాణ కృతిపతి యగు కందనామాత్యుని పూర్వజాక గన్నయ కలడుకాని యతనితల్లిగౌరారాంబ. అందుచేనాతఁ డీతఁడుకాఁడు. మారనకవికృత మార్కండేయపురాణ కృతిపతిగన్నయయన్నాఁడు కాని యాతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు కాఁడు.

కొలను గణపతిదేవుని పూర్వులలో గన్నయలున్నారు. ఇందు కొఱకుఁ బైనవాసిన వంశవృక్షము నొకసారి పరికింతము. ఇందుఁ గనుపడుచున్న గన్నయలలో మనకుఁ గావలసినగన్నయలేఁడు. కాని, పినమల్లదేవుఁ డున్నాఁడు. ఇతఁడే మల్లయామాత్యుఁ డనియు, నితని భార్యభీమాంబ గావచ్చుననియు, వీరికుమారుఁడే శాలిహోత్రకృతి పతియగుగన్నయనియు నాయభిప్రాయము. పెదమల్లవిభుని కుమారుఁడు పెదగన్నభూపతి వంశవృక్షములోఁ గనుపడుచున్నాఁడు. పినమల్లదేవునికుమారుడు పినగన్నభూపతి యందుటవలననే యాతనిని పెదగన్నభూపతియనివాడఁ జొచ్చిరనియు, వీరు కాకతీయుల యొద్ద దండాధిపతులయినను భూపతులనియు మేదినీశులనియు స్వపతులనియుఁ బిలువఁబడిరనియుఁ దలంపవచ్చును. సాహస్తిమల్లవిరుద మీ వంశీయులకున్నట్లు పైనవాసిన పద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. కొంకణ దేశము నిజామురాష్ట్రము లోనిది. పినమల్లదేవుఁడు కాకతి రుద్రదేవునియొద్ద దండనాయకుఁడుగా నుండినట్లు పైనవాసిన తరలపద్యములో నున్నది. ఈతనికుమారుఁడును దండనాథుఁ డగురదదేవమహా

రాజకడనో యాతనితడువాత కాకతి గణపతిదేవునియొద్దనో, దండాధిపతియై కొంకణదేశపాలనమున నియమితుడై యుండును. శాలిహోత్రమునందలి వర్ణనాంశములన్నియు సీతనికిసరిపోయినవి. కావున సాధనాంతరము లభించువఱకును శాలిహోత్రకృతిపతి వినమల్లామాత్యుని తనయందే యనివిశ్వయితము. గ్రంథకర్తనామ మెఱుంగ రాకపోవుటచేత నీవిషయము సరిత యిటు వ్రాయవలసి వచ్చినది.

67. వెన్నెలకంటి అన్నయ్య

ఇతఁ డాఱువేలనియోగి బాహ్మణుఁడు. ఆపస్తంబసూక్తిఁడు. హరితసగోత్రుఁడు; అన్నయామాత్య పాత్రిఁడు; సూరామాత్య పుత్రుఁడు.

ఇతఁ డెనిమిదాశ్వాసములు గల షోడశకుమారచరిత్ర మను నుత్తమ ప్రబంధమును రచియించి తనతండ్రియైన సూరామాత్యున కంకితము చేసెను. ఈగ్రంథకృత్యాదియఁ దృతీయ, చతుర్థాశ్వాసములునులభింపలేదు. తక్కినభాగము ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు, తికలోఁ బ్రకటితమైనది. ప్రథమాశ్వాసమున నచ్చటచ్చటఁ గొంతభాగము శిథిలమైపోయినది.

కృత్యాది లేకపోవుటచే నీకవిచారిత్రము తెలియుటలేదు. అశ్వాసాద్యంతపద్యములును గద్యయు సీతనిచరిత్ర కాధారములు. వాని నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

మ. జగదానందవిహార ! హారమకుటచ్చతాగిదిసంపన్న ! ప
న్నగభూమార్పితభావ ! భావజకళానైపుణ్య ! పుణ్యకిరీయా !
సుగమాచారగభీర ! భీరహితతేజోదీప్యమానక్షమా !
గగనాభోగదిశాంత ! శాంతమదరాగదేవ దేహదయా !

క. ఆఖ్యాసకల్పితకథో

పాఖ్యానాఖ్యానికా. ప్రపంచరహస్య

వ్యాఖ్యానవ్యవహరణ

ప్రఖ్యాతచరిత్ర! వికచపంకజనేత్రా!

మా. శమదమగుణమోదీ ! తై వసిద్ధాంతవేదీ !

సముచితనయబుద్ధీ ! సంచితైశ్వర్యసిద్ధీ !

యమనియమధురీణా ! యజ్ఞకర్మప్రవీణా !

శమితదురితవేగా ! సాధితాష్టాంగయోగా !

౧ ఆ.

క. శ్రీమద్విరించితరుణీ

కోమలవీణా నినాదకూలంకష వా

గూఢచూభిరామ ! సుకవి

స్తోమనుతొన్నత్య ! యన్నసూరామాత్యా !

శా. తారానాయకబింబరత్నకలశీధారాశ నిర్యత్సుధా

సారాధ్రంకష దుగ్ధవార్ధిలహారీసంతాననిత్యప్రభా

పారంపర్యపరాధవారధటికుపాగల్భ్యభాస్వద్యశో

హరశ్రీణిపరిష్కృతాఖిల దిశాహస్తీంద్రకుంభస్థలా !

క. శ్రీరామాయణ భారత

పారాశరసూక్తి కూర్మపద్మప్రముఖా

సారపురాణవిలోచన

గౌరవమతిధన్య ! మంత్రీగణమూర్ధన్యా !

మా. శరదమృతమయూఖ శ్లాఘతేజోమయాంగా !

హరిహరపదపద్మధ్యాన ధన్యాంతరంగా !

సరపతినయ విద్యానర్తకీనాట్యరంగా !

పరబలతిమిరాళీ భంజనోద్యత్సతంగా !

౨ ఆ

క. శ్రీచరణాంబుజసేవా

వైచిత్రీనిరత ! శిష్యవర్ణమహా శ్రీ,

ప్రాచుర్యమూల కరుణా

సూదితమాహాత్మ్య! యన్నసూరామాత్యా!

శా ఆపస్తంబపవిత్రసూత్ర! హరితఖ్యాతాన్వవాయామృతా

కూపారామరభూజ! భక్తివినతక్షోణీశచూడామణీ

దీపారాధితపాదపీఠ ధరణీతేజః ప్రతిమాపన

వ్యాపారావత! షట్పహస్పికులచూడాకల్పరత్నాంకురా!

క. మరకతమాక్తికవిద్యుమ

కురువిందమహేంద్రసిల గోమేధిక వి

స్ఫురితమణి ఖచితభూషణ

పరితోషణ సుకవిలోక! భవ్యవివేకా!

ఉత్సాహ. బంధురప్రబంధ బంధభవ్య నవ్యభాషణా!

సింధుసమగభీరతా విశేషనిత్యభూషణా!

సింధురాత్మప్రచుర తురగ సేవ్యవాజిశిక్షణా!

బంధుమిత్రసుకవి నికరపాలనా విచక్షణా!

అగ

క. శ్రీహర్షముఖ్యసుకవిస

మాహితకావ్య ప్రపంచమాధుర్యసుధా

గాహన లీలారసిక

వ్యాహారవిహార! మంత్రీయన్నయసూరా!

ఉ. భట్టియుగంధరాది నరపాలకమంత్రీమహాప్రవాహసం

ఘట్టసద్ధిధురంధర! వికారవిదూర! విలాసబంధురా!

పట్టపటావళీకనకభద్రమదావళ భూరిభూషణా!

రట్టజవాజిరత్న నికరకృమ పూజిత కాలకంధరా!

క. శారదనీరద నారద

పారదలినశారదాబ్జ భాసిత్వరియశః

పూరఘనసారపూరిత
సారసగర్భాండభాండ సదవనశౌండా !
మందారదామము. సంగీతసాహిత్య సారస్యలోలా !
శృంగారలక్ష్మీవశీకారలీలా !
అంగాధిపాదార్య హరిప్రదానా !
అంగీకృత శ్రీమదాదిప్రభానా !

అ. ౬

క. శ్రీభార్గవ కామందక
వైభావసవోపధార్య ! వాసవమంత్రీ
ప్రాభవ విడంబధీగుణ
శోభితపాద్మణ్య ! యన్నసూరవరేణ్య !
మ. సరసానందన సత్కళాగమపరీక్షాకృష్ణకందార । భా
స్వరనానారసభావ నిర్మలనభోజితృప్త ! విద్యానిరం
తరగోష్ఠీజగ దేశమల్ల ! బహుశాస్త్రగ్రంథ సిద్ధాంతవి
స్తరవిజ్ఞానకవితృకావ్యకలనా సర్వజ్ఞసోమేశ్వరా !

క. వీణావాదన చలదలి
వేణీవేణీప్రసూన విహరన్మధుప
శ్రేణీగానాకర్ణన
ఘోణీకృతనేత్రీ ! హరితగోత్రీప్రవిత్రీ !

2 అ

క. శ్రీభాసమాననానా
వైభవజయలాభ ననితాంత
స్వాభా.. త సారభ
శోభితపాండిత్య ! యన్నసూరామాత్య !

ఉ. ప్రతిమానదాన వి
ద్యామహనీయవైభవ కృతార్థిత సత్కవిరాజమిత్యురో
ద్దామవిరోధిమంత్రీ జనతాదృఢమంత్ర రహస్య

... ..

క.

నాటకముఖకోహళాది నాట్యరహస్యో

ద్భాటనిపుణ ! పృజ్ఞా

పాటనచాతుర్య ! నూత్నభరతాచార్యా !

౮ ఆ

ఈపద్యములనుబట్టికవితండియైన, సూరామాత్యుడుసంస్కృత నైషధాదికావ్యములను, బద్ధకూర్మాది బహుపురాణములనుబఠించి సారమెఱింగిన వేత్తయనియు, శిష్యులకుఁ బాఠములు చెప్పుచుండెడి వాఁడనియు, నాట్యశాస్త్రమునఁ బ్రవీణుఁడనియు, సంగీతసాహిత్యములయందు పారపండిత్యము గలవాఁడనియుఁ దెలియుచున్నది. సరసమైన కవిత్వముచెప్పఁగలవాఁడనుటకుఁ దగినవాక్యములువైపద్యములలోఁ గలవు. కాని యాతఁడు రచించిన గంధముల పేరుల నీయలేదు. మంత్రియనుటకుఁ దగినమాటలును బైపద్యములలో నున్నవి. కాని యాతనిపభువెవ్వరో తెలియలేదు. కృత్యాదియందును మూడవ నాల్గవ యాశ్వాసాద్యంత పద్యములయందును నింతకంటె విశేషము లేమయినఁ గలవేమో తెలియదు.

కవికాలమునుగూర్చి పరివ్రతువాడు పీఠికలో నిట్లు వ్రాసి యున్నాడు.

“ఇందుఁగవితనకృపతిభర్తయగునన్నయ్యను, కృష్ణకందార, భోజ జగదేశమల్లు, సోమేశ్వరులతోఁ (7-128) బోల్చి యున్నవాఁడు. భోజుఁడు ధారానగరాధిపతి. జగదేశమల్లుఁడు పశ్చిమచాళుక్యచక్రవర్తి. వీరు పదునొకండవ శతాబ్దమువారు. సోమేశ్వరుఁడు భూలోక బిరుదాంకితుఁడగు పశ్చిమచాళుక్యచక్రవర్తి. (A.D. 1126-38) ఇతఁడు సంస్కృతముననభిలషి తార్థచింతామణియను మానసోల్లాసమును రచించెను. ఇతనికి సర్వజ్ఞభూపుఁడను బిరుదుకలదు. కృష్ణకందారుఁడు యాదవరాజు. జైత్రపాలునితనయుఁడు. పదుమూడవ శతాబ్దమున సూక్తిముక్తావళిక ర్తయగు జల్లణకవిని వేదాంతకల్పతరు-క ర్తయగు

నమలానందుని బోషించెను. కాన నీగ్రంథము పదుమూడవ శతాబ్దాంతరము రచియింపఁ బడియుండును.”

దీనినిబట్టి పదునాల్గవశతాబ్దియో, లేక యింకను దరువాతనో కవికాలమని పీఠికాకారుల యభిప్రాయమనుటస్పష్టము. 1949వ సంవత్సరము మార్చి నెల 30 వ తేదీగల యాంధ్ర పత్రికయందు “విద్యారత్న” పండితులీ యన్నయకవి, యాంధ్రకవిభరంగిణి మూడవ సంపుటమునఁ జేర్పఁదగినవాడని యభిప్రాయ మొసంగిరి. కాని వారందులకు హేతువులను జూపలేదు.

విష్ణుపురాణమును రచించిన వెన్నెలకంటి సూరయామాత్యుఁ డీగ్రంథకృతిపతి యనుట పొసఁగదు. ఆసూరయామాత్యుని తండ్రి యమరయ్య. ఈసూరయ్య జనకుఁడు అన్నయ. విక్రమార్క చరిత్రయందు జక్కయకవిచే:

ఉ. వెన్నెలకంటి సూర్యుఁడు వివేకగుణాధ్యుఁడు వేదశాస్త్రసం
పన్నుఁడు రెడ్డివేమ నరపాలకుచేత మహాగ్రహరముల్
గొన్నకివీంద్రకుంజరుఁ డకుంతిత తేజుఁడు పెద్దతండ్రిగా
సన్నుతిఁ గన్నసిద్ధునకు సంతతదానకళావినోదికన్.

అనుపద్యమునం దుదాహృతుఁడైన సూరయ నొకనిని మనమిది వఱ కెఱుంగుదుము. కాని యాసూరయయే ఖోడశకుమార చరిత్ర కృతిపతియని నిశ్చయించుటకుఁ బై నివాసినయాశ్వాసాద్యంత పద్యములలో నేమారెడ్డి విషయముగాని అగ్రహరముల మాటగాని సూచనగానైన లేకపోవుటచే నవకాశములేకున్నది. ఆతఁడే యీతఁడైనచో నావిషయమిందు తప్పక యుండియుండును.

అనపోతారెడ్డి కాలమునందలి వెన్నెలకంటి వారిని గూర్చి చెప్పిన:

ఉ. ఈనిఖిలంబు మెచ్చ నమరేశ్వర దేవుఁడు చూడఁ గృష్ణవే
ణీనది సాక్షిగా ననికి నిల్చినరావుతు గేసభూవిభుం

గానకుఁదోలి వెన్నడిచి కాచిన వేమయయన్న వేమభూ
జానికి సత్ప్రబంధము లొసంగిన వెన్నెలకంటి వారిలోన్.

అనుపద్యములోఁ బేరులేకుండుటవలన యన్నయకాలమును నిర్ణయించుటలో నాపద్యము మనకుఁ దోడుపడుటలేదు. అన్నయ వంటి కవులకాలమున సత్ప్రబంధములు రచించినవారు మఱికొందఱుండవచ్చును. రాజేంద్రచోడునిచే నద్దనపూడి నగ్రహారముగాఁ బడసినసూరససోమయాజి యొకఁడున్నాఁడు. కానియాతఁడీయన్నయ కంటెఁ జాలపూర్వఁడు. కావున నాతఁడీతఁడు కాదు.

నేనెఱింగియున్నంతవఱకు వెన్నెలకంటివారినిబట్టి యీ కవి కాలమును నిర్ణయించుట కవకాశములేకపోయినది. ఈకవిరచించిన కృత్యాది లభింపకపోవుటచేఁ గాలనిర్ణయము దుస్సాధ్యమగుచున్నది. ఇతని వితరకపులెవ్వరు నుతింపలేదు. షోడశకుమారచరిత్ర సప్తమా శ్వాసాంతపద్యమునుబట్టి యాదవరాజగు కృష్ణకందాసుని యాస్థాన కవియైన జల్లాణుఁడు రచించిన సూక్తిముక్తావళి గ్రంథాంతమున నాగ్రంథరచనాకాలము “శాకేజ్జాడీశ్వర పరిమితే” అని చెప్పి యుండుటచే, కీ. శ. ౧౨౫౭ ప్రాంతమునందున్నకృష్ణకందారునిదన తండ్రితోఁ జొల్చియుండుటవలన, సంతకుఁ దరువాత నీతఁ డున్నాఁ డనుటనిశ్చయము. కానియాతరువాత నెంతకాలమున కీతఁడున్నాఁడో నిశ్చయింపలేము. ఒకశతాబ్ది తరువాత నున్నాఁడనినచో నీతఁడు శ్రీనాథునకించుక పూర్వఁడో సమకాలికుఁడో యగుచున్నాఁడు. ఈకవికాలమును నిర్దిష్టముగ నిర్ణయించుటకుఁ బ్రస్తుతమున నింత కంటె నాధారములు నాకులభింపలేదు. ప్రస్తుతమీతనిని శ్రీనాథునితో సమకాలికుఁ డనుకొందము.

పింగళి సూరనార్యుఁడు రచించిన ప్రభావతీప్రద్యమ్ముము నకును షోడశకుమార చరిత్రములోని షష్ఠాశ్వాసమునందలి కథకును గొంతపోలిక కలదు. పృ. ప్రద్యమ్ముమందలి వాంసవంటిది

పో. చరిత్రమున నొకచిలుకలడు. ఆహంసకును నీచిలుకకును గురువు భారతీయే. ఆహంస సామర్థ్యమును సూరనార్యుడు:—

శా. కాణాదంబును గౌతమీయమును సాంఖ్యంబున్ భుజంగాగ్రీణీ
వాణీమార్గము జైమినీయమతమున్ వ్యాసోక్తశాస్త్రంబు వ
క్కాణించెన్ గడుపూర్వపక్షములు జోకంబెంచుచున్ బెంచి య
క్షీణప్రాధిఁ దిరస్కరింపుచుఁ దుదిన్ సిద్ధాంతము ల్పిల్చుచున్.
మఱియును

తే. కావ్యనాటకాలంకార గానమదన
శాస్త్రపరిచయమహిమంబు జాలపాద
భామినీమణి నెఱపె నుద్దామపటిమ
నాయసురభర్త మెచ్చి పురే యనంగ.

ఇత్యాదిగా వర్ణించియున్నాడు.

అన్నయకవి తనచిలుకపాండిత్యమును:

నీ. అష్టబాషల మధురాశువిస్తరచిత్ర)
కవితలు చెప్పు సత్కవులు మెచ్చ
నామ్నాయములు నాల్గు సంగంబులాఱును
సఖలశాస్త్రంబులు నవగతములు
నూతనరీతుల ధాతువిభ్రమముల
రసములు మెఱయు వర్ణకము వాడు
నేపురాణంబుల నేకథ యడిగినఁ
దడఁబాలు లేక యేర్పడఁగ జెప్పు

నోలి నవధానములు వేనవేలు సూపు
శబ్దవిజ్ఞానినై నను సరకు గొనదు
గౌతమునినై న తర్కమునఁ గెలుచు
నవధరింపు మీక్షిరంబు నవనిసాధ !

సూరనార్యునినాయక ప్రభావతి. అన్నయార్యునినాయక
హంసావళి. ప్రభావతిని మన్మథుడు సృష్టించే నేమో యనిసూరన:-

ఉ వెన్నల తేటనిగ్గు నరవిందపుతేకుమృదుత్వముం బదా
ర్వన్నియజాళువాపసిడిరంగు మెఱుంగులధాళగళ్యమున్
గన్నియరూపుగాఁ గరువుగట్టిమనోజుఁడు పోతఁబోయఁబో
లు న్నెఱనేర్పుతో ననుట లోకుల పల్కిది చాల దేమియున్.
అని యుత్తేషించినాడు. అన్నయహంసావళిని అట్లే మన్మథుని
సృష్టియని:-

సీ. నెలచందురునికాంతి నెమ్మొముసృజియించి.

యకలంకవిలసనం బలవరించి

కలువరేకులమించు కన్నులు గావించి

నిత్యవికాసంబు నెలవు కొలిపి

చక్రవాకవిభూతిఁ జన్నులుగల్పించి

పాయనియొప్పులు సరంగఁజేసి

కరికుంభవిస్ఫూర్తిఁ గటిచక్ర మొనరించి

కొమరారు నునుజిగి గుదురుగొలిపి

వనజభవుపృష్ఠి నిచ్చుఁ గైకొనక తాన

మీనకేతుండు వేడఁ నిర్మించెఁ గాక

మూడుజగములఁ గలుగుపూబోడులందు

మాళవేశ్వరకన్యకఁ బోలఁ గలరె ?

ప్రద్యుమ్నని రూపమును, పార్వతి చిత్రఫలకమున వ్రాసి
ప్రభావతికి స్వప్నముననిచ్చినది. హంస యారూపమును బోల్చి
చూచి, ప్రద్యుమ్న డని తెలిసినది. ఇట నాయకుని రూపమును
నాయక వివరించు నాట్యమండపమందలి కుద్యభాగంబునఁజిలుక యే
వ్రాసి, యారూపము గలపురుషుఁడున్నాడో యనినాయక ప్రశ్నింప
నాయకుని రూపురేఖలు వర్ణించి యాతనివృత్తాంతమును చెలిసినది.

ప్రద్యమును. వజ్రనాథునకును బ్రభావతికిని సరిపడినట్లు పలికిన రెండర్థములుగల:-

చ. సకలవిశేషశోధనకుజాలిన యోనెఱజాణ ! వజ్రనా
థ కులవతంసరత్నము ! ప్రభావతిరోహితకంటకంబ తా.
వక మగుచూపు నాపయిఁ బ్రవర్ధితరాగతఁ బర్వెగాన న
త్యకలుషవృత్తి నాసుకృతమంతయు నేడుసుమీఫలించుటల్

అనుపద్యమును సూరనార్యుడు రచించినట్లే రెండర్థముల
నిచ్చు పద్య మొకదానిని యన్నయార్యుడును రచించి, నాయికచే
నాయకునకు చిలుకమూలమున నంపించినాడు. కాని. దురదృష్టవశ
మున నాపద్యము గ్రంథపాతము.

కవిత్వమునఁ బోలికయంతగా లేకున్నను నితివృత్తమునసామ్య
ముండుటచే నిం దెన్నరైన నొకగు మరియొకరి ననుకరించిరా యని
సంశయము కలుగుచున్నది. అన్నయ, సూరనార్య ననుకరించెనేని,
యతఁడు పదునాఱవకతాబ్ది వాఁడగును.

ఎట్లయిన అన్నయకవికాలమునుగూర్చి యింకను బరిశోధింప
వలసియున్నది. ఈతనికవిత్వమునుగూర్చి పీఠికాకారు లిట్లువాసి
యున్నారు.

“ఈకవి దళకుమారచరిత్రమును మనస్సున నుంచుకొని యీ
పోడళకుమార చరిత్రమును రచియించెను. కొన్నికథలు గథా
సరిత్సాగరాదులనుండి సంగ్రహించి తనకవితా చమత్కృతిచే రస
పుష్టిని. వర్ణనాధిక్యమును గలిగించి జనమేజయుని రెండవకుమారుని
గథానాయకునిగఁ జేసి యాతనికిఁ దోడుగ నతనిమంత్రితనయులను,
బురోహితపుత్రులను, దండనాథసుతులను బడేనుగురను గూర్చి కథ
సాగించినాడు.

కవిత్వము నిర్దుష్టమైనది. ఉభయభాషాప్రాధి మెఱయుచు న్నది. శైలి మంచనకేయూర బాహుచరిత్రమును, జక్కన వికృత మార్కచరిత్రమును, కేతనదశకుమార చరిత్రమును బోలుచుండును. పద్యములు హృద్యములై ఛారాశుద్ధి కలవిగానున్నవి.”

అన్నయకవి కవిత్వశైలి తెలియుటకై ఆత్మసమునకొకపద్యము నిట సుదాహరించుచున్నాఁడను.

చ. అమరులకంటె దత్తురిధరామరనల్లభు లెక్కుడంట త
ధ్యము తలపోయ నాగమవిధానములై తనరారు తారు ని
త్యమునొనరించుదానముల యజ్ఞములంబితృప్తిజూంది స
భృమమునఁ దేలివారువడిఁ బ్రస్తుతిసేయఁగఁజెంపుఁజెందుటకే. ౧౮

ఉ. లాలితరూపయావనవిలాస మనోహరయై తనదృష్టి నీ
లాలకనిద్రవోవఁగని యాదటఁగౌఁగిట మేలుకన్నఁగాఁ
జాలక యాత్మఁదక్కిన విచారములొండఁగ నూరకుండునా
కూళఁడు కామరాజ్యమునకు న్వలిగాఁడెతలంచి చూడఁగన్. ౨౮

మ. తరుణీ! నీసుతుఁడెట్లెలోనిడి నృపద్వారంబునం బెట్టు మె
వ్వభుఁగుంగానకయుండ నిట్టచని లేవంగాంచి సూర్యప్రభుం
డురు తేజంబున వానిఁజూచి మదిలోనుప్పొంగుచుం బుత్రుఁగా
నిరవద్యోత్సవలీలమైఁ బెనుచు వీని న్నాడుది పౌజ్ఞమై. ౩౮

శ. ఏచందంబున నబ్బునో యబలయం చేనాత్మనూహింపఁగా
నాచాటప్పడు నాదుకర్ణముల కత్మానందమొందించిన
న్వాచాలత్వ మెలర్ప హేమపురమునృణించి యేఁగంటినం
చాచంద్రదాస్యవరించువాడనిది కార్యంబుండు ధైర్యంబునన్. ౪౮.

ఉ. ఈసరసోక్తులీమహిమ యాయవికారత యీవిలాసమీ
రాసిరి యాయుదారత ధరావరులెవ్వరియందుఁగల్గునే

యేసుకృతంబుచేసిన హృగేక్షణ కిబ్బునోభూతలంబు వై
నీసాబగుండు నాథుండుగ నింపులఁదేలెడు నిత్యధన్యతల్. ౭౮

చ. హరునిటలాగ్ని రూపతీయు నంగజఁడప్పడపుట్టె రాఘ వే
శ్వరుండు శపించినంబికరవంబులు గ్రమ్మరంగల్లె రాఘా ని
ష్టరగతిఁబట్టి మింగినను సోముండు వెల్వడివచ్చెఁజెల్లఁబో
విరహులఁబొందియున్న శనివీడియు వీడన యేమి సేయుదున్. ౮౮

ఇట్టిదే వేటొకకవి ద్వాదశరాజ చరిత్రమును ప్రబంధమును
రచియించెనట.

69. అనంతమాత్యుడు

ఇతడగువేల నియోగి బ్రాహ్మణుండు. ఆపస్తంబసూతుండు.
కౌండిన్యగోతుండు. తిక్కనామాత్య పుత్రుండు. ఇతనితాత ముమ్మ
డన్న. ముత్తాత బయ్యనకవి. తల్లిమల్లమ; పితామహి ఎఱ్ఱమ;
ప్రపితామహి పోలమ.

ఈకవి భోజరాజీయమును ప్రబంధమును, రసాభరణమునులక్షణ
గ్రంథమును ఛందోదర్పణ మనుఛందశాస్త్రమును రచించియుండెను.

ఇతని ముత్తాతయైన బయ్యనామాత్యుండు కవియై మహాభారత
కృతికర్తయగు తిక్కనసోమయాజిచేత “భవ్యభారతి” యను చిరు
దము నందినట్లును కవియేగాక దండనాథుడై పేరువడసినట్లును భోజ
రాజీయమందలి యీక్రింది పద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

చ. క్షీతిఁగ్రతుకర్తనా వినుతిచేకొని పంచమవేదమైన భా
రతముఁ దెనుంగుబాస నభిరామముగా రచియించినట్టి యు
న్నతచరితుండు తిక్కకవి నాయకుఁడౌదటమెచ్చి భవ్యభా
రతియనఁ బేరుగన్నకవిరత్నము బయ్యనమంత్రి యల్పుడే

చ శతధిసుతస్వరించుజలజాత విలోచనుమాడ్కి శీతభూ
ధరజఁబరిగ్రహించు హిమధామకళాధరుపొల్కి సద్గుణ
ధరణపవిత్రమూర్తి కులపాలికనాదగు పోలమాంబికన్
బరిణయమయ్యె నెయ్యమునఁబయ్యచమూపతి వైభవోన్నతిన్.

ఈబయ్యనకవి రచించినగ్రంథములేనియో, యితఁడేరాజుకడ
దండనాయకుఁడుగ నుండెనో తెలియలేదు. ఈబయ్యనమంత్రికి
గంగనమంత్రి, ముమ్మడన్న యను నిరువురు తనయులు గల్గినట్లును
నందు ముమ్మడన్నకుఁ దిక్కన, సింగన యను నిరువురు కుమారు
లుదయించినట్లును స్మరింపదగ్యములలోఁ గవి చెప్పియున్నాఁడు.

చ. గుణయుతు లవ్యధూవరులకు స్థవియించిరి తేత రామ ల
క్ష్యణలయి ట్టి ద్వాపరయుగంబుతుదిందగ రామకృష్ణులై
గణనకు నెక్కి యీకలియుగంబున నిట్లుదయించె లోక ర
క్షణుడగు విష్ణు దేవుడన గంగనమంత్రియు ముమ్మడన్నయున్.

చ. కడిమిఁగిరిటిదానమునఁ గర్ణుడు భోగమున స్ఫురేందుఁ జ
క్కుడువిభవంబునన్ వారి యకుంతితబుద్ధి బురందశేజ్యుడున్
గడువగుధీరతన్ సురనగ్రప్రవరుం డనఁబోలమాంబ ము
మ్మడి బెడఁగొందు రూపమహిమన్మరు ముమ్మడియై జగంబునన్.

క. ఆముమ్మడి ప్రెగ్గడ శ్రీ

రాముడు సీతనువరించుకృమమున సుగుణ

స్తోమాభిరామ నమితకృ

పామండిత నెఱుమాంబఁ బరిణయమయ్యెన్.

క. ఆరమణీమణులకుఁబ్ర

భారమ్యుడు తిక్కవిభుఁడు బ్రకటితకాంతి

స్ఫూరుండు సింగనయునను

వారలుపుట్టిరిలఁ బుష్పవంతుల మాడ్కిన్

ఈతిక్కనయే, అసంతామాత్యకవితండ్రి. ఈతిక్కనామా
త్యుడు పెరుమగూరి నివాసియునియు శ్రీకాకుళమున నందలియాంధ్ర
జేవుని భక్తుడనియు అక్కదండాధినాథుని కుమార్తెయైన మల్లమాం
బను బరిణయమాడెననియు స్మిక్రిందిపద్యములలో గవి చెప్పియున్నాడు.

నీ విలసితంబగు కృష్ణ వేణీమలాపహా

రిణిభీమరథి నాధర్మియందు

దనరు నదీత్రయాంతర్వేదియగు పావ

నక్షేత్రమున శోభనముల కెల్ల

ధరనివాసంబగు పెరమగూరిపురంబు

నందు విద్వజ్జనానందమైన

జీవనస్థితచేత జెన్నొందివంశక

ర్మత్యసంపత్తిఁ బ్రభుత్వ మొంది

నెమ్మిబ్రత్యత్ పరమపదమ్మనంగ

నొప్పు శ్రీకాకుళంబున కొడయఁడైన

యంధ్రనల్లభపారిసేవ నలరుచుండుఁ

బెక్కుభంగుల ముమ్మడితిక్కవిభుఁడు.

నీ శ్రీవత్సగోత్రాబ్ధిశీతాంశుఁ డగునక్క

దండాధినాథు డీతరుణితండ్రి

లావణ్యగుణపుణ్య లక్ష్మణాన్వితయైన

యక్కమాంబిక యీలతాంగితల్లి

చిరకీర్తినిరతులు చిట్టనమంత్రియు

నయ్యలార్యుఁడు నాతి కగడమ్మ

లయ్యతాంఘ్రీ సరోరుహార్పనారతుఁడు త

మ్మనమంత్రి యీయింతి యనుగుడమ్మఁ

డనఘుఁడగు కోటకరుణాక రాజ్యుడనుఘ

నుండు ముదునూరి పెద్దవిభుండు నివ్వ

ధూమణికిఁగూర్చిగల మేనమామలనిన

మగువ లెనయె తిక్కనమంత్ర మిల్లమకును.

చ. చిరతరశోభనుండగు వసిష్ఠమునీశ్వరుడయ్యగుంధతిన్
బరిణయమై గృహస్థగుణభాసితుడై వెలుగొందుమాడ్కి గా
లరపరిరక్షణానవరత వ్రతశీలుఁడు తిక్కమంత్ర శే
ఖరుఁడు వివాహమయ్యె గుణగౌరవశోభిని మల్లమాంబికన్.

ఈతిక్కనామాత్య మల్లమాంబికల కాలుగురు పుత్రులుద్భ
వించిగని చెప్పచు నాయార్దురు నొక్కొక్కఁడు వేయిండ్లకు మొద
లగుదురని యెంచియే పెద్దలు వీ రాఱువేలవారని నుశివియున్నారని
యాక్రిందిపద్యములలో జమత్కరించియున్నాఁడు.

మ. అరిషడ్వర్గముఁ దూలఁ దోలి ధరలో నైశ్వర్యవడ్వర్గమీ
వరుసన్ సంభవ మొందె నాఁగ సురిషడ్వర్గంబు జన్మించెద
త్పురుషస్త్రీతిలకంబులందు ఘనసంతోషంబుతద్భాంధవో
త్కిరముం బొంద సమగ్రసంపద నిజాగారంబుసంజెందఁగన్.

ఉ. భానుతక్కిర్తి ముమ్మడివిభుండు మదగ్రజఁ జేను వైష్ణవ
ధ్యానసమాహితాత్ముడ ననంతసమాఖ్యుడ నాదుతమ్ముల
జ్ఞానవిదూరు లక్కనయు సత్కవి చిట్టనయున్ వివేక వి
ద్యానిధి రామచంద్రుఁడు నుదారుఁడు లక్ష్మణనామధేయుఁడున్

క. ఈయార్దురు నొక్కొక్కఁడు
వేయిండ్లకు మొదలుగాఁగ వెలయుదురని కా
దే యాఱువేల పే రిడి
రీయస్వయమునకు నేవ్యమెఱిగిన పెద్దల్.

ఈతఁడు రచించిన రసాభరణము, ఛందోదర్పణము అనుగ్రంథ
ములలో గ్రంథాదిని నిష్పదైవప్రార్థనాపద్యము లొకటిరెండు తప్ప,
కృత్యాదిపద్యములులేవు. గ్రంథాంతమందలి గద్యనుబట్టియే గ్రంథ

కర్తనామమును దెలిసికొనవలసియుండును. అవి రెండును జిన్నగ్రంథములు కదాయని యవతరణిక వ్రాయలేదని తలంచుచున్నాడను. లేదా యవి ముద్రాపకులకు లభింపకపోయియుండవచ్చును. ఈకవి గృహనామమేదియో తెలియలేదు.

ఈకవి తనకవిత్వము పూర్వకపుల కవిత్వమువలె రుచించునో లేదోయని సంశయముకులితమనస్కుడై తననమ్రత నీకిందిపద్యములతో దెలిసియున్నాడు.

చ. వెలయఁగఁ దొంటిపెద్దలకవిత్వమువోలె రుచించునొక్కొయ్యే
బలికెడునూత్న కావ్యరసభావము లైనను భూమిఁదల్లిదండ్రులకు
నిజాగ్రసూనుల పటుప్రచుర్రులకంటె జిన్నవి
డ్డల పెడతొక్కుబలుకులు దృఢంబగు ముద్దులనీనకుండునే.

ఇతఁడు పూర్వకవిస్తుతి నిట్లుచేసియున్నాడు:

ఉ సన్నయభట్టు దిక్కకవినాయకు భాస్కరు రంగనాథుఁ బే
రెన్నిక కెక్కినట్టి యమరేశ్వరు నెఱ్ఱనమంతి)నాదిగాఁ
జన్నకవీంద్రుల న్నవరసస్ఫుటవాణు లనంగభాతిలో
నున్నకవీంద్రులం దలఁతునుల్లమెలర్పఁగ వాగ్విభూతికిన్.

ఈతఁడు భోజరాజీయమున గావ్యనిర్మాణకారణమును దెలుపుచు వ్రాసిన నీకింది సీసపద్యములో “కావ్యంయతే సే అర్థకృతే వ్యవహార ఏదే శివేతిరక్షతయే కాంతాసమ్మితయోపదేశయుజే” అను ముక్కుటాచార్యుని శ్లోకమునందలి భావమును మనోహరముగా వ్యక్తీకరించి రెండవ సీసపద్యములో నీకృతిని అహోబలనరసింహస్వామి కంకితము జేసినట్లు దెలిపియున్నాడు.

సీ. సకలవిద్యలయందుఁ జర్చింపఁగవిత యు

తక్కువ్వమండ్రది నిత్యకీర్తికొలుకు

సర్థాప్తికొలుకు నావ్యవహార లక్షణం

బెరిగెడుకొలుకు ననేకవిధము

లగునమంగళముల హరించుకొఱకు ను

చితనిత్య సౌఖ్యసంసిద్ధికొఱకు

నొసరఁ గాంతాసమ్మతోపదేశంబునఁ

బ్రీతిమై హితమాచరించుకొఱకు.

నయ్యెగానఁ బెద్దలాచరించెదంచు

నేర్చుకొలఁదిఁ గృతియొనర్పఁబూని

యస్మదీయకృతికి నధిపతిగావింప

నర్హుఁడెవ్వఁడొక్కొయని తలంచి.

సీ నూతనంబయ్యుఁ బురాతనకృతులట్లు

సంతతశ్రద్ధమై జరుగుననియు

నాదిరాజసమానుఁడగు భోజభూషతి

చరిత మీకవితాప్రసంగమనియు

నిందుఁజెప్పెడికథ లన్నియు నోలిఁబ్ర

శస్త్రధర్మోపదేశంబు లనియు

నఖిలజగన్నాథుఁడగు నహోబిలనాథుఁ,

డీపుణ్యకృతికి నధిశుఁడనియుఁ

బృథివి నెల్లజనులు ప్రియభక్తియుక్తిఁ బా

టింతురనియు నూఱడిల్లి యేను

బరమసౌఖ్యమైన భవదాభిముఖ్యంబు

నెమ్మిఁబడసి యధికనిష్ఠతోడ.

ఛందోదర్పణ చతుర్థాశ్వాసమందు:

ఉ. శ్రీనిధి చక్రవర్తి గురుశేఖర పుణ్యకటాక్షులబ్ధ సు

జ్ఞానుఁడనంత ధీమణిలసన్నఁగి భోజచరిత్రచెప్పి ల

క్ష్మీనరసింహుఁగూర్చిన ప్రసిద్ధుఁడు వేడుకతోనొనర్చె ఛం

దోసుతి యోగివృద్ధిములతోయజవర్తి కనంతిమూర్తికిన్.

అని చెప్పియుండుటచే, మొదటభోజరాజీయమును బిమ్మట ఛందోదర్పణమును, బిమ్మట రసాభరణమును రచించినట్లు చెప్పదగియున్నది. రసాభరణము శ్రీకృష్ణున కంకితమైనదని యీగ్రంథమందలి ఏద్యాంతములయందుఁ దఱచుగా కృష్ణాయను సంబోధన ముండుటను బట్టి చెప్పవచ్చును. రసాభరణ గ్రంథాంతమునఁ గవి యాపుస్తక రచనాకాలమును నీకిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

శా. జానొంద నృకవర్షముల్ ఋతుశరజ్జాలేందులై యొప్పున
య్యానందాబ్దమునుదు మాఘమునఁ గృష్ణైకాదశీభామయు
క్తానామామృతవేళ నీకృతి యనంతార్యుండు సమ్యగ్గ్రీస
శ్రీనిండన్ భువపట్టణాధిపునకిచ్చెన్ భక్తిపూర్వంబుగన్.

ఇందుఁ జెప్పఁ బడినకాలము 'హూణశకము ౧౮౩౫ సంవత్సరమున జనవరి నెల ౨౫ తేదీయైనది. అప్పటికికవికి ౫౦ సంవత్సరముల వయసుఁజేసని తలంపవచ్చును. అదినిజమయినచో నితఁడు శ్రీనాథునకంటె వయసునఁ గొంచెము చిన్నవాఁడైనను నాతనికాలమున నీతఁడు గ్రంథరచనముచేసినవాఁడని చెప్పటకు సంశయములేదు. ఇతనిగురువు చక్రవర్తియను శ్రీవైష్ణవుఁడైనట్లు 'వైపద్యము' వలనఁ దెలియుచున్నది.

ఛందోదర్పణము నాలుగొక్కాసములు కలది. ఈగ్రంథమును ౧౮౨౧ వ సంవత్సరములో వావిళ్ళవారు ముద్రింపించి యున్నారు. దీనికి గిడుగు వెంకటసీతాపతిగారు ౮౩ పుటలుగల పీఠికనువ్రాసి గ్రంథమునకు వన్నె తెచ్చియున్నారు ఈఛందోదర్పణమును "అనంతుని ఛందము" అని వాడుచుందురు. సులక్షణ సారాప్సకవియాదులలోవలె నీగ్రంథమునందలి లక్షణములకు లక్ష్యముల నితరకవులనుండి గైకొనక లక్ష్యములనుగూడ నీతఁడేరచించియున్నాఁడు. ఈగ్రంథము భగవంతున కంకితమియ్యఁబడినది. ఈగ్రంథపీఠికలో బయ్యన బిరుదు

“భవ్యభారవి” అనియున్నది. భవ్యభారతి కాని భారవికాదు. ఇది యచ్చు పోపాటైయుండును.

రసాభరణముకూడ నాల్గొక్కాసములు కలదియే. ఇది ధ్రువ పట్టణమందలి యీశ్వరున కంకిత మీయఁ బడినది. ఈధ్రువపట్టణ మేదియో తెలియలేదు. ఏగ్రామనామమునో సంస్కృతీకరించి ధ్రువ పట్టణమనినాడని తోచుచున్నది. తండ్రినివాసము పెరమకూరు అని పైని వ్రాసియుంటిని. ఇదికృష్ణామండలములోని బెడవాడ తాలూకాలోనున్న పెనమకూరుగాఁగొందఱుభావించిరి. కానియూగ్రామములోఁ బూర్వము కవులున్న జాడలేదనియు ననంతామాత్యుని తండ్రి నివాసమదియేయని నిశ్చయించుటకుఁ దగినయాధారములు గాన రావనియు నాగ్రామములో నర్వాచీనమైన చెన్న మల్లేశ్వరాలయము దక్క వైష్ణవాలయములు లేవనియు నాయూరఁ గొండవ్వ గోత్రులగు బ్రాహ్మణులు లేరనియు నాగ్రామవాస్తవ్యులును విద్వాంసులునగు పెనమకూరు సుబ్బారావుగారు వ్రాసియున్నారు. కావునఁ గవినివాసము పెనమకూరు కాఁజాలదు.

తనతండ్రిగ్రామము కృష్ణవేణా మలాపహారిణీ భీమరధ్యంత ర్వేది సంస్థితమై యున్నదని పైపద్యములోఁ గవి చెప్పియున్నాఁడు. ఈమూఁడు పదులును గలిసినతావున నిదియున్నదని తలంపరాదు. వేణు, మలాపహారిణి, భీమరధీనదులు కృష్ణ కుపనదులు. కృష్ణాతీం ముననే యీగ్రామముండెనని భావింపవలసియుండును. పెదకోమటి మాచారెడ్డి కుమారుడైన తిప్పారెడ్డి వ్రాయించిన చెఱకమిల్లి శాసనములోఁగూడ “కృష్ణవేణామలాపహారిణీ భీమరధ్యంతర్వేది సంస్థితమ్. భోగైశ్వర్యాప్త సంయుక్త మేకమూరుం ఘోరత్తమమ్” అని వాడియున్నాఁడు. పెరమగూరు శ్రీకాకుళమునకు సమీపమున నుండియుండును. కవితండ్రియైన తిక్కనామాత్యుఁ డీ శ్రీకాకుళము నందలి యాంధ్రదేవునకు భక్తుడు కవికూడ పెరమగూరు వాసుఁడై

యుండుననియే తలంపవలసి యున్నది. ఈతడు తన నివాసగ్రామ మేదియో చెప్పలేదు. ఏప్రభువునొద్దను సుద్యోగినని చెప్పలేదు. అందుచేఁ దండ్రినివాసమే యీతని నివాసమని చెప్పఁ దగియున్నది. కాని యాయూహ నిశ్చయమని తలంచుట కాధారములులేవు.

పైనఁజెప్పిన ధృవపట్టణము గుంటూరుమండల మందలిధూళి పూడియై యుండునని కొందఱనుచున్నారు. కాని యదినాకుఁదృప్తి కరముగాఁ కన్నట్టలేదు. ధృవశబ్దమునకు మట్టి, మోడు అనిరెం డర్థములు కలవు. మట్టిపూడి, లేక మట్టివాడయను పేరును ధృవ పట్టణమని కవి సంస్కృతీకరించినాడని నాయభిప్రాయము. కృష్ణా మండలమున గన్నవరముతాలూకాలో “మట్టివాడ” యున్నది. దివితాలూకాలో ‘మోడుమూడి’ యున్నది. వీనిలో నేదియైనఁగాని, ఇట్టిదేమటియొక గ్రామముగాని యైయుండునని నాయభిప్రాయము. మొత్తముమీఁదనీకవి కృష్ణామండలమువాఁడైయుండునని నాయూహ. రసాధరణమునం దన్ని తావులను ధృవపట్టణమనియే వాడియు న్నాడు. కాని నిజనామమును సూచించుపదము నెచ్చటను జెప్ప లేదు. తుదకాపట్టణమందలి దేవునిపేరును గూడఁ జెప్పలేదు. ద్వితీ యాశ్వాసాంతపద్యమున “ధృవపురమందిరుఁడు వ్రజవధూవరుఁ డుర్వి” అనియును తృతీయాశ్వాసాదిపద్యమున “ధృవపట్టణేశుఁడురక్షించు రుక్మిణీశుఁడు మమ్ము” అనియును జెప్పియుండుటచే నీకృతిపతి, శ్రీకృష్ణుఁడని తలంపవచ్చును. ధృవపట్టణమున గోపాలకృష్ణాలయమో, వేణుగోపాలస్వామి యాలయమో యుండి యుండును. ఈతనిగ్రంథములు సర్వాంకితములు కాలేదు. ఈధృవ పట్టణమే కవినివాసమై యుండునని యూహ కలుగుచున్నది.

ఈకవి అక్షరము లేఁబనియని చెప్పటలో ఛందోదర్పణమున ‘క్ష’ యనునక్షరమును బ్రత్యేకాక్షరముగా లెక్కించి, లళలకు భేదము లేదను కారణముచే “ళ” ను లెక్కలోనికిఁ దీసికొనలేదు. అవిషయ మీక్రింది రెండుపద్యములలో నున్నది.

క. యరలవలంత్థలు నాఁ
బరఁగును శవసహలు తేటపడు నూమ్మలనక
సారిది ఓ కారముఁగూడఁగ
సరినేఁబదియయ్యె వర్ణసంఖ్యధరిత్రిక.

క. శలలకు భేదములే దను
పలుకున శాదొలఁగి యైదుపదులగు వర్ణం
బులు సంస్కృతభాషకు మఱి
తెలుగునఁజలనఁగ రెండధికమండ్రుహరీ !

మంత్రశాస్త్ర విషయమునఁదక్క దక్కినవిషయములలో ఓ
కారము సంయుక్తాక్షరముగాఁ బండితులు పరిగణించుచున్నారు. శ
కారము సంస్కృతాక్షరముగ నే యెన్నఁబడుచున్నది. ఇందునుగూర్చి
అప్పకవి యిట్లు వాసియున్నాఁడు.

తే. ఆగమజ్ఞులు దొడ్డబీజాక్షరంబు
లందులేకున్కి సన్నంబునదియుఁగూడ,
నొకటిగాఁజేసి బీజోపయోగిగాన
తానుజేకొనిండుశబ్దసరణిగాదు.

తే. కాకుమా జడ్డయైన ఓ కారమగుట
దలఁపకేఁబది లిపులలోఁ దానిఁ గూర్చి
తొలుత భిన్నాక్షరం బైనదొడ్డభాను
విడిచిపెట్ట ననంతుండు వెట్టిగాఁడె.

అప్పకవి యభిప్రాయమునంగీకరింపక అప్పకవియే వెట్టివాడని
కొందఱునరి.

రసాభరణము సంపూర్ణమైన యలంకారగ్రంథముకాదు. రస
మునుగూర్చిమాత్రమే యిందుఁజెప్పఁబడినది. కావ్యలక్షణములు
అలంకారవిషయములు నిందులేవు.

శ్లో. శృంగారహాస్యకరుణాః । రౌద్రవీరభయానకాః

బీభత్సాద్భుత శాంతాఖ్యాః । రసాః పూర్వైః । రుదాహృతాః ॥
నవరసలక్షణములును వానియంతశ్శేషములును శృంగారరసవివరణ
సందర్భమున హావభావాది విషయములును నాయికానాయక లక్షణ
ములు సోదాహరణముగా నిందుఁ జెప్పబడినవి. విన్నకోట పెద్దన
కావ్యాలంకార చూడామణియందు బ్రథమద్వితీయోల్లాసముల యం
దును దృతీయోల్లాసమున గొంతవఱకును జెప్పినవిషయములే యిందు
జెప్పబడినవి. లక్షణముల కుదాహరణముల నిచ్చుటలోఁ గొన్ని
తావులఁ జెద్దనకంటె ననంతనిదే పైచేయియైనదని నాయుద్దేశము.
పెద్దనశైలికంటె ననంతని శైలిసులభమై సామాన్యులకుఁ గూడ
దెలియునట్లున్నది. పెద్దనశైలి కృతిపతి నామమిముద్ప వలయునను
నియమములేకున్నచోఁ జక్కగానుండి యుండును. రసాభరణము
సంస్కృతగ్రంథమున కాంధీకరణముగాక స్వతంత్ర గ్రంథమువలెఁ
గన్నట్లుచున్నది.

అనంతమాత్యుఁడు రచించిన భోజరాజీయ మేడాశ్వాసములు
గలది. అహోబలనరసింహున కంకితమైనది. ఇందు భోజరాజు
పూర్వజన్మ వృత్తాంతమును నీజన్మమున నాతడొనర్చిన యద్భుత
కార్యములును బ్రసక్తానుప్రసక్తముగ ననేకచిత్రకథలును జెప్పబడి
నవి. ఈ కావ్యమందలి వర్ణనలు స్వభావోచితములై లోకోక్తులతోఁ
గూడి మనోహరముగా నుండును ఈకవికవిత్వము ద్రాక్షపాకమున
విర్లువ్వుమై పాశకుల కింపు గల్గించుచుండును ఉత్తమ కావ్యములలో
నిదియొకటిగా నెన్నదగినది. ఇతివృత్తమును సొగసుగా నున్నది.
ఇందు నీతినిబోధించు పద్యములును గథలును బెక్కులున్నవి. శృం
గారిము ప్రధానరసమైనను నది షడ్విగాలేక యుచితరీతినున్నది.

ఈతని కవిత్వశైలి తెలియటకై యీతని గ్రంథముల నుండి
కొన్ని పద్యముల నుదాహరించి యాకవిచారిత్రిమును ముగించెదను.

రసాధరణము: శాంతరసము:

ఉ. మౌక్తికీన వెక్కిరించినను మోదినగందము దెచ్చి పూసినం
ద్రోక్తికీన నెత్తుకొన్న గృహతోఁ గుడిపించినఁ బస్తు వెట్టిన
న్నికును సుక్కులేక తరుణీజనులందును మౌక్తికలందుఁ దా
నొక్కవిధంబుకా మెలఁగుచుండు మహాత్ములఁ జెప్పనొప్పగున్.

విభోక్తము:

ఉ. ఆతతసంపదాధ్యుడగు సంతతియకారు వదాన్యుడౌ జగ
జ్జాతసముల్ల సద్భరణశాలి భుజాపరిఘుండు నౌ కళా
స్థీతుఁడు నౌ మురారి యని చెప్పఁగ నేల ప్రయోక్తు లల్పమా
దూతిక చాలుఁ జాలు మరుతూపులు దాఁకినదాఁక నీతుదిన్.

ఆవేగము:—

చ. అడరఁగ గోషకృష్ణుని విహారమహోత్సవభేరి మ్రోయఁ గాఁ
బడఁతులు చూడ వేడ్కపడి భాసురరత్నవిభూషణాధ్యము
త్వడవెడ సంతరించుచును వీడ్వడఁ బూసుచు సంభ్రమింపుచు
న్వడిఁ జనుదెంచి యెక్కిరి సువర్ణమయోన్నత సౌధశృంగముల్.

మూర్ఖము:

చ. అతులతపః ప్రభావమహితాత్ముల కై నను గానరాని య
చ్యుతుఁడు లతాంగి నెమ్మనము సొచ్చి సుఖస్థితి నున్నవాఁడు నేఁ
డతని భజంతమంచు శ్రీవణాదులు దద్దతవృత్తినుంట నా
యతివ సఖిజనంబు భయమందగ నున్నది నిశ్చలాకృతిన్.

పరకీయ:

ఉ. అ త్రయు నూరలేదు మగఁడౌ మఱి మందకుఁజోయి రాఁడు నే
ని త్రఱినొంటి నుండుదనియేఁ జనుదెంచితిఁ గృష్ణరాయ నీ
చి త్రమెఱింగి మూలదెసఁ జీకటి దాచినదాన వెన్న గో
డొత్తుననుండి యేల నను నూరకె చూచెదు తొంగిచూపులన్.

వాశకసజ్జక :

చ. సుదతి విజాస్యదీధితులు సోకి కరంగు విహారగేహముల్
పొదలు శరీరవాసనలఁ బొంపిరివోవఁగ జేసి పాన్థులు
స్మృదువుగఁజేసి కొవ్వెరుల మేను నవీనవికాసలక్ష్మి కా
స్పదముగఁ జేసి నీదగు ప్రసన్నసమాగతిగోరి యచ్చుతా !

మన్మథమాహాత్మ్యము :

క. కూడుడిగించు నశోకము
వాడించును మల్లెవిరి వివర్ణతచేయుం
జూడఁగఁ జూతము తలఁపులు
జోడించును దమ్మి చంపిచూపుం గలువల్.

భందోదర్పణము :

చ. అతనిదశావతార విభవాతిశయంబున లోక మెల్ల శా
శ్వతమగు చాడునన్ భజన సమ్యతరంగ దశాక్షరాభి శో
భితమగు వాక్రస్పంచ మది పెద్దయుఁ బ్రస్తుతినోందు నట్టివో
నతిఁడును నమ్మహాక్షరచయంబు జయంబునొసంగుఁగావుతన్ గతి

చ. ఓగి బదుమూఁడుకోలులును నొప్పుగ నల్వదిరెండులక్షలున్
దగఁ బదునేడు వేలు నుచితంబుగ నవ్వల నేడునూటిపై
నగణితవైభవా యిరువదాఱు గద్దా సమవృత్తభేదముల్
ప్రగుణిత లక్షణస్ఫురణఁ బంచినచందము లిర్వదాటిబన్. ౨౪.

గీ. పాసములును వడులు భాసురంబుగ నిట్లు
విలసితముగ నాట వెలఁది యందు
నుత్సుకత నొనర్చి యుత్సాహ మది నిల్ప
విషమనీసమమరు విషధిశయన !

3 ఆ

ఉ. రాజులు పాడిదప్పక ధరావలయం బఖిలంబు నేలెడిన్
భూజనరాజు సంపదలఁ బొంపిరివోని సుఖానుభూతిచే

నోజఁ జరింపుచుండెడిఁ బయోజనముద్భవకల్ప శాశ్వతం
బై జలజోదరాంకిత నుహాకృతి సన్నతి నొందుచుండెడిన్. ౪౮

భోజరాజీయము :

చ. వెలయఁ బ్రయాగమందు నొకవిప్రున కన్నముఁ బెట్టిరేని న
య్యలఘుఫలంబు కోటిగుణమై యొదవుం గ్రతు వాచరించినన్
దలకొని యాగభాగములు తార భుజించుకుతూహలంబునం
దొలఁగక దివ్య తేజసునఁ దోజనుడెంతుగు నేల్పులందఱున్. ౧౮

ఉ. ఆర్వురు చకోవర్తులఁ బదార్వుగు రాజులు నేటివారలే
యుర్వి బహుప్రకారముల నొప్పగఁ బాలనచేయరే గుణ
ఖర్వులు వారలుం జనిరి కాదె తదీయయశంబు లెల్లెడం
బర్వుట సత్కవీంద్రకృతిభాషిత సత్కృతిమూలమే కదా. ౨౮

మ. మిగులంబక్కనివాఁడు కాంచనరుచిన్ మేదించిన ట్లంగకాం
తిగఁడుం బొల్పుగువాఁడు యావనమదోద్రేకంబునం దద్దయుం
జగి సొంపా రెడువాఁడు మాకడకు వచ్చెన్ జేగ నేటాడుచున్
జగురుంబోడియువానిఁ జూచి తగిలెన్ జెప్పంగ నింకేటికిన్. 3౮

శా. జామాతృప్రముఖ ప్రభూత్వమజనుల్ సంతృప్తు లా నట్లుగా
హేమాపాత్రములన్ చతుర్విధములై యింపగునాహారముల్
ప్రేమాధిశ్య మెలర్ప షడ్విధ రసోపేతంబుగాఁ జెట్టె సు
త్రామానోకహవైభవం బెసఁగ నాథాతీతుఁ డత్యున్నతిన్ ౪౮

క. అతివలమాయలు పెక్కులు

పతుల మొఱుగఁ దలఁచిరేని పట్టఁగ వశమే

పతిభక్తి నిరతలగు న

య్యతివలు గైకొనరుగాక యాదుర్గుణముల్.

౫౮